

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่อง สุวรรณเมฆะหมาขนคำ
และวรรณกรรมลาวเรื่อง หมาหุย

โดย

นางสาวชญญพัทธ์ มิตรสร้อยภัทร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A COMPARATIVE STUDY OF
LANNA “SUWANNAMEKHAMAKHONKHAM” AND LAO “MAYUI”

By
Thanyaphat Mitsaranphat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Oriental Languages

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2007

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวรรณเมฆะมหานาคและวรรณกรรมลาวเรื่องมหาหุຍ”
เสนอโดย นางสาว ธัญญพัทธ์ มิตรศรีณัฏฐ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตังกูร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. อาจารย์ พรสวรรค์ อัมรานนท์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. บำรุง คำเอก)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญเหลือ ใจมโน)

...../...../.....

.....กรรมการ

(อาจารย์ พรสวรรค์ อัมรานนท์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

...../...../.....

46103203 : สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

คำสำคัญ : วรรณกรรมท้องถิ่น/วรรณกรรมล้านนา/วรรณกรรมลาว/วรรณกรรมอีสาน/สุพรรณเมษะ

มหาชนคำ/มหาหุข

ัญญพัทธ์ มิตรศรีณัฏฐ์ : การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุพรรณเมษะ
มหาชนคำและวรรณกรรมลาวเรื่องมหาหุข อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : อ.พรสวรรค์ อัมรานนท์
และ ผศ. ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ. 288 หน้า.

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุพรรณเมษะมหาชน
คำและเรื่องมหาหุข ในแง่มุมต่างๆทั้งในเชิงวรรณกรรมและเชิงสังคม ผลการศึกษามีดังนี้

1. วรรณกรรมเรื่องสุพรรณเมษะมหาชนคำเป็นวรรณกรรมล้านนาและเรื่องมหาหุข
เป็นวรรณกรรมลาว ทั้งสองเรื่องเป็นที่รู้จักแพร่หลายในท้องถิ่นของตน โดยทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่อง
และแก่นเรื่องของวรรณกรรมที่ตรงกัน โดยวรรณกรรมมหาหุขได้รับอิทธิพลไปจากวรรณกรรม
เรื่องสุพรรณเมษะมหาชนคำและมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดต่างๆในเรื่องให้สอดคล้องกับ
วัฒนธรรมท้องถิ่นของตน เช่น ฉาก ตัวละคร และเหตุการณ์บางอย่าง เพื่อผลในด้านความ
สอดคล้องกับค่านิยมหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดขึ้นเพื่อความ
สนุกสนาน

2. วรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องต่างมีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นของตน ทั้งบทบาทในด้าน
ความบันเทิงและบทบาทด้านการควบคุมสังคม จากหลักคำสอนทางศาสนาและคำสอนทางจารีต
ประเพณีของท้องถิ่นที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรม ลักษณะของการนำวรรณกรรม
ทั้ง 2 เรื่องไปใช้ในท้องถิ่นของตน มีวิธีการที่คล้ายกันคือ ในด้านความบันเทิง นำไปเป็นมหรสพ
และนำไปอ่านหรือเล่าให้กันฟังในที่ชุมชน ส่วนบทบาทในการควบคุมสังคมนั้นจะนำไปใช้ในการ
เทศน์ของพระสงฆ์ในโอกาสต่างๆ สำหรับสภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม ทั้ง 2 เรื่อง
มีส่วนที่เหมือนและแตกต่างกันไป ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์เฉพาะของถิ่นใดถิ่นหนึ่งย่อม
แตกต่างไปจากถิ่นอื่น

ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2550

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1. 2.

46103203 : MAJOR : THAI EPIGRAPHY

KEY WORD : LOCAL LITERATURE / LANNA LITERATURE / LAO LITERATURE /
NORTHEASTERN LITERATURE / SUWANNAMEKHAMAKHONKHAM /
MAYUI

THANYAPHAT MITSARANPHAT : THE COMPARATIVE STUDY OF LANNA
“SUWANNAMEKHAMAKHONKHAM” AND LAO “MAYUI. THESIS ADVISORS :
PORNSAWAN AMMARANON, ASST.PROF. SOMBAT MANGMEESUKHSIRI, Ph.D. 288 pp.

“Suwannamekhamakhonkham” is one of the well known literary works of Lanna or the Northern Thailand whereas “Mayui” is a famous Lao literary work which has spread over the country including the Northeastern Thailand. The purpose of this thesis is to study both important literary works by the comparative method and the result is as follow ;

1. In the literary aspect, Suwannamekhamakhonkham would be the original source of, and older than Mayui. Both are quite similar in the term of plot and theme but still differ in some details such as characters, settings and events. The difference between both literary works is due to the regions and people. The former is for Lanna people who are quite close to royal tradition whereas the latter is adapted from its origin in order to be suitable for Lao and Northeastern Thai people who are quite far from the influence of royal tradition.

2. In the social aspect, both works play the important roles as a form of entertainment and means to convey the social code of conduct to all members of community. Especially, both are utilized by monks as a entertaining sermon in temples over both regions.

Department of Oriental Languages Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2007

Student's signature.....

Thesis Advisors' signature 1. 2.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ เล่มนี้ประกอบไปด้วยความช่วยเหลือมากมายจากบุคคลที่มีส่วนที่ทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ในที่สุด ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณ คุณแม่ กานดา สุลบุล ผู้ให้การสนับสนุนเรื่องเงินทุนเพื่อการศึกษาแก่ข้าพเจ้ามาโดยตลอด พร้อมทั้งเป็นกำลังใจและแรงผลักดันให้ ขอขอบคุณ คุณแม่จอมจิตต์ มิตรศรีณย์ภัทร ผู้เป็นคู่คิดที่เข้าใจและให้กำลังใจเสมอแม้ว่าจะไม่มีโอกาสอยู่ด้วยกันอีกแล้วก็ตาม

ขอขอบคุณ อาจารย์พรสวรรค์ อัมรานนท์ และผศ. ดร.สมบัติ มั่งมีสุขศิริ อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้คำแนะนำ ตรวจสอบและแก้ไข ตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จเป็นรูปเล่ม

ขอขอบคุณ รศ. วรรณิการ์ วิมลเกษม ช่วยแนะนำ ชี้แนะ และให้คำปรึกษาที่เกี่ยวกับการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ คุณ ชัยชนะ ปิ่นเงิน พี่ชายที่แสนดี ผู้ให้ความช่วยเหลือเรื่องต้นฉบับ อ่านสอบทานและมีคำปรึกษาที่ดีให้ พร้อมคอยถามความคืบหน้าตลอดมา

ขอขอบคุณ ท่านพระมหาบุญชู ภูศรี ที่มอบต้นฉบับมหาวิทยให้ ซึ่งยากลำบากกว่าท่านจะได้มา พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือในการตรวจทานต้นฉบับและคำแนะนำต่างๆในการวิจัย

ขอขอบคุณ คุณพ่อ บุญทวงศ์ ณ ลำปาง ผู้เล่าเรื่องพื้นบ้านเก่าๆของล้านนาให้ฟังเสมอ และขอบคุณครอบครัว ณ ลำปาง ที่เป็นกำลังใจให้ตลอดมา

ขอขอบคุณ จงกัณฑ์ ณ ลำปาง ผู้ซึ่งคอยให้ช่วยเหลือด้านภาคสนามและด้านกำลังใจ

ขอขอบคุณ พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร น้องและเพื่อนร่วมรุ่น ซึ่งให้คำปรึกษาและช่วยเหลือด้านข้อมูลทุกอย่างและพร้อมทั้งคอยสอบถามความคืบหน้าอยู่เสมอ

ขอขอบคุณ คุณดา ทับถม น้องและเพื่อนร่วมรุ่นและที่ปรึกษางานด้านเอกสาร ซึ่งช่วยเหลืองานด้านเอกสาร ทุกที่ทุกเวลาที่ต้องการ

ขอขอบคุณ ปัจจิรี ศรีโชค น้องและเพื่อนร่วมรุ่น ผู้ค้นคว้าหาต้นฉบับสอบทานมาให้ และให้ความช่วยเหลือด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลและด้านกำลังใจ

ขอขอบคุณ วรหทัย ศิริวงศ์ ณ อยุธยา น้องและเพื่อนร่วมรุ่น ที่คอยให้กำลังใจ

ขอขอบคุณ เพื่อนร่วมรุ่น จาริกตะวันออกทุกคน ที่คอยเป็นกำลังใจให้

ขอขอบคุณ ครอบครัว มิตรศรีณย์ภัทร ที่ให้ความรักและเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

และขอขอบคุณทุนการศึกษาจากเงินบริจาคผู้ได้รับอนุญาตให้เข้าเป็นผู้ให้บริการตัดและให้เข้าชุดครูวิทยฐานะ ชุดสากลนิยมและระเบียบข้าราชการ ที่ทำให้การวิจัยดำเนินงานต่อไปได้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
สมมุติฐานของการศึกษา.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	6
ขั้นตอนการศึกษา.....	7
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14
แหล่งข้อมูล.....	14
2 ความรู้เกี่ยวกับต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนา และเรื่องหมาหุขฉบับลาว.....	15
ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ.....	15
ลักษณะของต้นฉบับ.....	15
ที่มาของต้นฉบับ.....	15
อายุของต้นฉบับ.....	15
ผู้แต่ง.....	16
ความแพร่หลายของต้นฉบับ.....	19
อักษรและอักษรวิธี.....	23
เนื้อเรื่องย่อ.....	39

บทที่	หน้า
ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องมหาหุยุ.....	41
ลักษณะของต้นฉบับ.....	41
ที่มาของต้นฉบับ.....	42
อายุของต้นฉบับ.....	42
ผู้แต่ง.....	42
ความแพร่หลายของต้นฉบับ.....	45
อักษรและอักษรวิธี.....	52
เนื้อเรื่องย่อ.....	64
3 การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะมาฆนคัมและเรื่องมหาหุยุ ในเชิงวรรณกรรม.....	68
ที่มาของเรื่อง.....	68
จุดมุ่งหมายในการแต่ง.....	69
จุดมุ่งหมายในด้านพุทธศาสนา.....	69
จุดมุ่งหมายในด้านสังคม.....	72
ธรรมเนียมในการแต่ง.....	74
การขึ้นต้นเรื่อง.....	74
เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง.....	76
การจบเรื่อง.....	77
ลักษณะคำประพันธ์.....	78
สุวัณณเมฆะมาฆนคัม.....	78
มหาหุยุ.....	79
องค์ประกอบของเรื่อง.....	82
แก่นเรื่อง.....	82
โครงเรื่อง.....	82
การเปิดเรื่อง.....	83
การสร้างปมปัญหาและความขัดแย้ง.....	83
การคลี่คลายปัญหาหรือแก้ปัญา.....	84
การปิดเรื่อง.....	85

บทที่	หน้า
ตัวละคร.....	89
ตัวละครเอก.....	89
ตัวละครประกอบ.....	100
ฉาก.....	122
การใช้ภาษา.....	126
การใช้คำ.....	126
การใช้คำสรรพนาม.....	126
การเล่นคำ.....	134
การใช้โวหาร.....	136
การใช้ภาษาภาพพจน์.....	144
การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข	
จากแหล่งที่มา.....	149
การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเรื่อง.....	149
การเปลี่ยนแปลงชื่อเรื่อง.....	149
การเปลี่ยนแปลงชื่อตัวละคร.....	150
การเปลี่ยนแปลงชื่อสถานที่.....	152
การเปลี่ยนรายละเอียดในอนุภาคเดียวกัน.....	152
การเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร.....	153
การเพิ่มเติมส่วนต่างๆของเรื่อง.....	153
การเพิ่มตัวละคร.....	153
การเพิ่มอนุภาคสั้นๆ.....	155
การลดส่วนต่างๆของเรื่อง.....	155
การลดตัวละคร.....	155
การลดอนุภาคสั้นๆของเรื่อง.....	156
4 การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข	
ในเชิงสังคม.....	158
บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในอดีต.....	158
บทบาทของวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำที่มีต่อสังคม	
ท้องถิ่นล้านนาในอดีต.....	158

บทที่	หน้า
บทบาทของวรรณกรรมเรื่องมหาหุขที่มีต่อสังคมท้องถิ่น วัฒนธรรมไทย-ลาวในอดีต.....	160
บทบาทของวรรณกรรมมหาหุขต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ ในภาคอีสาน : กบฏผู้มีบุญ พ.ศ. 2444-2445.....	164
บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในปัจจุบัน.....	167
บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นล้านนาในปัจจุบัน.....	167
บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน.....	169
สภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม.....	171
ชนชั้นหรือกลุ่มต่างๆในสังคม.....	171
การเมืองการปกครอง.....	177
วิถีชีวิตที่ปรากฏในวรรณกรรม.....	184
อาหารการกิน.....	184
เครื่องแต่งกาย.....	186
การเล่น.....	191
ประเพณี.....	192
พิธีสมโภช.....	193
ประเพณีการสืบราชสมบัติ.....	195
ประเพณีงานศพ.....	197
ประเพณีการทำขวัญ.....	202
ค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรม.....	204
ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี.....	204
ค่านิยมเกี่ยวกับบุรุษ.....	207
ค่านิยมเกี่ยวกับการยึดมั่นในการทำมาหากิจและประเพณี ตามหลักศีลธรรม.....	208
ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ.....	210

บทที่	หน้า
ความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรม.....	211
ความเชื่อทางศาสนา.....	211
ความเชื่อทางพุทธศาสนา.....	212
ความเชื่อเรื่องกรรม.....	212
ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์.....	214
ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์.....	220
ความเชื่อเรื่องความตาย.....	225
ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์.....	226
ความเชื่อทางไสยศาสตร์.....	228
การทำเสน่ห์ยาแฝด.....	229
ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เวทมนต์คาถา.....	230
ความเชื่อเรื่องอาวู่วิเศษ.....	231
ความเชื่อเรื่องผี.....	233
ความเชื่อทางโหราศาสตร์.....	235
ความเชื่อเรื่องความฝัน.....	236
ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม.....	238
ความเชื่อเรื่องโชคชะตา.....	239
5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	241
บรรณานุกรม.....	248
ภาคผนวก	262
ภาคผนวก ก อภิธานศัพท์.....	263
ภาคผนวก ข ตัวอย่างการปริวรรตต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะ หมาขนคำ.....	276
ภาคผนวก ค ตัวอย่างการปริวรรตต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องมหาหุข.....	282
ประวัติผู้วิจัย.....	288

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	รูปพยัญชนะอักษรธรรมล้านนาจากต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ.....	26
2	รูปสระลอยที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ.....	28
3	รูปสระจมและสระพิเศษที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ.....	29
4	รูปพยัญชนะเดี่ยวอักษรไทยน้อยจากต้นฉบับเรื่องหมาหุย.....	55
5	รูปพยัญชนะประสมที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องหมาหุย.....	57
6	รูปสระที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องหมาหุย.....	58
7	การเปรียบเทียบอนุภาคของเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย....	87
8	การเปรียบเทียบตัวละครจากเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย...	121
9	การเปรียบเทียบคำสรรพนามที่เรียกตัวละครในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ และเรื่องหมาหุย.....	127
10	การปรับเปลี่ยนชื่อตัวละครในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย...	151

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง

วรรณกรรมเป็นบันทึกทางวัฒนธรรมในสังคมที่เป็นเสมือนเงาสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม ความคิด วิถีชีวิต ของผู้คนในสังคม อีกทั้งยังสืบทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรม¹ เป็นผลผลิตทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมและมีอิทธิพลต่อสังคม² ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม วรรณกรรมจึงมีบทบาทที่แสดงถึงลักษณะเฉพาะของกลุ่มที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมในแง่มุมต่างๆทางวัฒนธรรม รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมกับสิ่งอื่นๆรอบๆตัว เช่น ธรรมชาติ สังคมอื่นๆที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน

การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างสังคมใดสังคมหนึ่งกับสังคมอื่นๆย่อมทำให้เกิดปรากฏการณ์ในการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การแพร่กระจายของวรรณกรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งย่อมจะเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่โบราณ วรรณกรรมของสังคมและวัฒนธรรมที่อยู่ใกล้ชิดกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กันย่อมปรากฏเรื่องที่ยกย่องกัน³ การรับอิทธิพลทางวรรณกรรมมิใช่การลอกเลียนแบบทั้งหมดแต่เป็นการรับมาเพื่อปรับเปลี่ยนให้เข้ากับรูปแบบทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ของผู้คนในแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรมจนเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละสังคมและท้องถิ่นได้อย่างลงตัว

¹ประเสริฐ วน นคร, “ความสำคัญของวรรณคดีท้องถิ่น,” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 1.

²ชุดิมา สัจจามันท์, *การพัฒนาเกณฑ์การประเมินค่าวรรณกรรมไทย*, หนังสือชุดงานวิจัยด้านภาษาไทย, อันดับที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2543), 1.

³สุกัญญา ภัทธราชย์, “การปรับเปลี่ยนวรรณคดีท้องถิ่นที่รับจากที่อื่น : ท้าวจันทะโครพและท้าวโศวตฺรของอีสาน,” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 111.

วรรณกรรมแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ ส่วนใหญ่วรรณกรรมท้องถิ่นเกิดจากวรรณกรรมมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาอย่างแพร่หลายแล้วภายหลังจึงมีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์⁴

วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำ รวมทั้งวรรณกรรมชื่อเรื่องอื่นๆ ที่มีโครงเรื่องคล้ายกับสุวัณณเมฆะหมาขนคำนี้ พบเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านแพร่หลายอยู่ในกลุ่มชนชาติไท เป็นที่รู้จักทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ มีชื่อเรียกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น เช่น ในล้านนาวรรณกรรมเรื่องนี้จารลงใบลาน ชื่อ สุวัณณเมฆะหมาขนคำ ในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยและในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวจารลงใบลาน ชื่อ หมาหุข และท้าวหมาหุข ในกลุ่มวัฒนธรรมไทเขินพบวรรณกรรมเรื่องนี้จารลง ใบลาน ชื่อ สุวัณณเมฆ หมาขนคำและหมาสุข⁵ ในกลุ่มวัฒนธรรมไทลื้อ เป็นนิทานมุขปาฐะ ชื่อ หมาสุขหรือหมาลุยหรือหมาขนคำ⁶ ในแต่ละถิ่นที่พบวรรณกรรมเรื่องนี้มีโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันในทุกถิ่น กล่าวถึงพี่น้องกำพร้าวและพี่ชายเป็นสุนัข มีเพียงกลุ่มวัฒนธรรมไทลื้อที่มีเนื้อเรื่อง และโครงเรื่องต่างออกไปอย่างชัดเจนแต่ชื่อเรื่องก็ยังคล้ายกันอยู่ เมื่อพบความแพร่หลายและความหลากหลายของเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นถึงความนิยมที่มีต่อวรรณกรรมเรื่องนี้ เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้ว่ามีจุดเริ่มต้นในการแพร่กระจายโครงเรื่องและเนื้อเรื่องมาจากถิ่นใด หรือ ในแต่ละท้องถิ่นนานิทานพื้นบ้านที่มีอยู่เดิมของกลุ่มวัฒนธรรมไท ไปเป็นต้นเค้าในการแต่งเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นของตนเอง หรือ มีการคัดลอกและรับอิทธิพลจากวรรณกรรมแหล่งใดแหล่งหนึ่งเป็นจุดเริ่มต้นแล้วแพร่กระจายไปยังถิ่นอื่นที่มีการติดต่อสัมพันธ์กัน จึงรับอิทธิพลด้านวรรณกรรมจากแหล่งเดิมแล้วนำไปปรับแต่งให้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง

ในการศึกษาวิจัยผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมลายลักษณ์จาก 2 ถิ่นที่มีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่โบราณ ได้แก่ ล้านนา ดินแดนในภาคเหนือของไทย กับ ล้านช้าง หรือ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบันนี้เป็นกลุ่มสังคมและวัฒนธรรมที่มีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรม จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนาและล้านช้าง มีความใกล้ชิดในการติดต่อทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างทั้งสองดินแดน

⁴อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), 24.

⁵อนาโตล โรเจอร์ เบ็คเคิเยร์, วรรณกรรมไทเขิน (เชียงใหม่ : Social Research Institute Chiangmai University, 1987), 140,196.

⁶แวนน์ เฟลงเออ, ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519), 93.

มาตั้งแต่สมัยของพระเจ้าโพธิสาลราช (พ.ศ. 2059 - 2093) สมรสกับเจ้าหญิงเชียงใหม่และพระเจ้าไชยเชษฐาพระราชโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราชเสด็จมาครองเชียงใหม่และเสด็จกลับไปครองเวียงจันทน์ (พ.ศ. 2093)⁷ ระหว่างนี้ทั้งสองดินแดนจึงมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและปรากฏวรรณกรรมที่มี ชื่อเรื่อง เนื้อเรื่องที่คล้ายคลึงกันของทั้งสองถิ่น เช่น นางผมหมอม จำปาสีตัน ท้าวคำกาดำ เสียวสวาด เป็นต้น

วรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ปรากฏเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ที่พบต้นฉบับโบราณในภาคเหนือของไทยจารด้วยอักษรธรรมล้านนา และคำวซอที่พิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรไทยชื่อเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ(ชื่อตามต้นฉบับ) ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เรื่องหมาหุข พบต้นฉบับจารลงใบลานด้วยอักษรไทยน้อย ส่วนทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ปรากฏต้นฉบับจารลงใบลานด้วยอักษรธรรมอีสานและนิทานคำกลอนโบราณพิมพ์เผยแพร่เป็นอักษรไทย ชื่อเรื่อง ท้าวหมาหุข

วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยใช้ธรรมเนียมการประพันธ์แบบชาดก ประกอบด้วย 1) ประการชาดก 2) คาถาบาลี 3) เนื้อเรื่องนิทาน 4) ประชุมชาดก จากสรุปเรื่องชาดกนอกนิบาตในล้านนา⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่า สุวรรณเมฆะหมาขนคำ ฉบับล้านนานั้นเป็นชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นการแต่งเลียนแบบนิบาตชาดกในพระไตรปิฎกโดยนักปราชญ์โบราณเป็นผู้รจนา เรื่องที่นำมาเป็นต้นแบบนั้นอาจมาจากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานที่ได้ฟังสืบทอดกันมา หรืออาจเป็นเรื่องที่ ผู้รจนานั้นแต่งขึ้น⁹ วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ และ หมาหุข นี้เป็นเรื่องราวของตัวละครเอก 2 พี่น้อง ผู้พี่คือหมาขนคำ และ น้องคือสุวรรณเมฆะเป็นผู้มีบุญญาธิการที่ลงมาเกิดเพื่อช่วยเหลือดับทุกข์เข็ญให้กับประชาราษฎร์ เป็นผู้มีความดี มีคุณธรรม มีความกตัญญู หมาขนคำถึงแม้จะมีร่างกายเป็นสุนัขแต่จิตใจเต็มเปี่ยมด้วยความรักและความกตัญญูต่อบ้านเมือง มีคุณธรรมเพียรทำแต่ความดี ทั้งสองใช้คุณธรรมในการผ่านพ้นอุปสรรคทั้งมวลไปได้ในที่สุด

หน้าที่ที่สำคัญของวรรณกรรมไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมประจำชาติหรือวรรณกรรมท้องถิ่นนั้นคือ การรับใช้สังคมที่วรรณกรรมนั้นได้ถูกรจนาขึ้นมาในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อความบันเทิง สอนสั่งผู้คนในสังคม สอดแทรกบรรทัดฐานของสังคม เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้โดยเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่นยังผูกพันและมีบทบาทต่อสังคมในแง่มุมอื่นอีก เช่น ความสัมพันธ์ที่มีต่อพิธีกรรมและศาสนาของชุมชนนั้นๆ วรรณกรรมที่มีลักษณะเป็นนิทานพื้นบ้านเป็นที่นิยมของ

⁷ รัช ปุณ โณทก, ศิลจารึกอีสานสมัยไทย-ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.), 195.

⁸ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 584.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 220.

สังคมในภาคเหนือของไทยในอดีต ชาวเหนือนิยมนำวรรณกรรมพื้นบ้านมาเป็นเสมือนมรดก มีการอ่านให้กันฟังในที่ประชุม โดยเฉพาะวรรณกรรมชาดก วรรณกรรมคติธรรม และคำวาทธรรม มักจะไว้ใช้เทศน์¹⁰ การเทศน์หรือการฟังธรรมในด้านนี้มี 2 ประเภท คือการเทศน์แบบทั่วไปและการเทศน์แบบตั้งธัมม์หรือตั้งธรรม การเทศน์ทั่วไปก็คือการเทศน์ในโอกาสงานบุญต่างๆ เช่น งานทำบุญบ้านใหม่ ทำบุญสืบชะตา เทศน์วันพระ หรือ เทศน์ในเทศกาลพรรษา ส่วนการเทศน์แบบตั้งธัมม์ จัดในวันเพ็ญเดือน 12 เดือน 3 และเดือน 4 ในการเทศน์ทั้งสองประเภทนิยมนำใบลานวรรณกรรมชาดกและชาดกนอกนิบาตมาเทศน์¹¹ หมาหยุย ฉบับลวานั้นจารลงในใบลานซึ่งกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวเรียกว่า หนังสือผูก และมีประเพณีในการอ่านหนังสือผูกในงานบุญต่างๆ พระสงฆ์นำมาเทศน์ งานบุญเจือนฮันดี ในพิธีอยู่ไฟ ทำขวัญ งานแต่งงาน งานบุญทั้งหลายในฮิดลีสอง¹²

วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน หมุนเวียนอยู่ในสังคม เป็นส่วนหนึ่งของสังคม ส่วนประกอบต่างๆที่ประกอบขึ้นมาเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น ต่างล้วนเป็นเอกลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นตัวอักษรที่ใช้บันทึก ภาษา ท่วงทำนองในการประพันธ์ วาระในการนำวรรณกรรมไปใช้ตอบสนองความต้องการของสังคมของคนต่างๆเหล่านี้ ล้วนบ่งบอกถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการศึกษาด้านวรรณกรรม ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา รูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนและสังคมต่างๆได้เปลี่ยนไป ประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมท้องถิ่นถูกละเลยไปแม้แต่ผู้คนในสังคมนั้นๆเองต่างก็ละเลยวรรณกรรมพื้นบ้านของตนไป ปัจจุบันนี้หาผู้ที่อ่านวรรณกรรมล้านนาจากต้นฉบับและหนังสือผูกของลาวและอีสานได้น้อยนัก ยกเว้นในวงการวิชาการและผู้ที่ได้เรียนมาเฉพาะทาง ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมจากต้นฉบับตัวเขียนด้วยอักษรเฉพาะถิ่นจึงมีความสำคัญในการอนุรักษ์วรรณกรรมพื้นบ้านทั้งทางด้านเนื้อหา รูปแบบ ภาษา อักษร ฯลฯ ของวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่จะทำให้เราเข้าใจถึงวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจนขึ้น

¹⁰ รัช ปุณโณทก, “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน,” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 60 - 61.

¹¹ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา*, 199 - 200.

¹² ศิราพร ฐิตะฐาน, “การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นกับสังคม,” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 19 - 20.

การศึกษาวรรณกรรมในเชิงเปรียบเทียบนี้จะเป็สิ่งที่ช่วยให้เราได้เห็นรูปแบบและความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมของถิ่นหนึ่งกับถิ่นอื่น¹³ รวมทั้งรูปแบบของการพัฒนาที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะเมื่อนำวรรณกรรมของถิ่นอื่นมาปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เป็นแบบเฉพาะท้องถิ่นของตน การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ และวรรณกรรมลาวเรื่องหมาหุขนี้เป็นการศึกษาเพื่อค้นคว้าในแนวทางการศึกษาวรรณกรรมเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในลักษณะเฉพาะ เอกลักษณ์ที่สำคัญ ลักษณะร่วม ความแตกต่าง รวมทั้งความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนส่งผ่านทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกันที่จะปรากฏในงานวรรณกรรมเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องอื่นๆต่อไป

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำกับวรรณกรรมลาวเรื่องหมาหุข ในเชิงวรรณศิลป์และเชิงสังคม
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะร่วมและลักษณะแตกต่างของวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ กับ หมาหุข
3. เพื่อเกิดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมจากทั้งสองถิ่น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องอื่นๆ
4. เพื่อเป็นพื้นฐานในการอ่านวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาและล้านช้าง เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านให้แพร่หลายเป็นที่รู้จักมากขึ้น

สมมุติฐานของการศึกษา

1. วรรณกรรมลาวเรื่องหมาหุข ได้รับเค้าโครงเรื่องจากวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ
2. วรรณกรรมลาวเรื่องหมาหุข มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมเนื้อเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองและแตกต่างจากเรื่องเดิมของล้านนา

¹³ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, “จุดมุ่งหมายของวรรณคดีเปรียบเทียบ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 หน่วยที่ 15 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2526), 490.

ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษาเปรียบเทียบ ผู้วิจัยใช้ต้นฉบับต่อไปนี้เป็นข้อมูลในการวิจัย

1. สุวรรณเมฆะหมาชนคำ ฉบับล้านนา

1.1 สุวรรณเมฆะ ฉบับวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม 78.004.01D053-057 อักษรธรรมล้านนา ภาษาถิ่นเหนือ จารลงในใบลานจำนวน 5 ผูก 198 หน้าลาน จารเมื่อ จ.ศ. 1260 ตรงกับ พ.ศ. 2441 เก็บรักษาอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นฉบับหลักในการศึกษา

1.2 สุวรรณเมฆะชาดก ฉบับวัดนาคตหลวง ตำบลป่าตัน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง รหัสไมโครฟิล์ม 81.007.01D021-025 อักษรธรรมล้านนา ภาษาถิ่นเหนือ จารลงในใบลานจำนวน 5 ผูก 199 หน้าลาน จารเมื่อ จ.ศ. 1269 ตรงกับ พ.ศ. 2450 เก็บรักษาอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นฉบับสอบทาน

1.3 คำวอ เรื่องธรรม สุวรรณเมฆะหมาชนคำ ร้านประทีปวิทยาเชียงใหม่ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2510 เป็นฉบับสอบทาน

2. หมาหุข ฉบับลาว

2.1 หมาหุข อักษรไทยน้อย ภาษาลาว จารลงในใบลานจำนวน 1 ผูก 219 หน้าลาน จารเมื่อ จ.ศ. 1234 ตรงกับ พ.ศ. 2415 เนื้อเรื่องไม่ครบบริบูรณ์เนื่องจากเนื้อความในบางหน้าลานได้ขาดหายไป เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นฉบับหลักในการศึกษา

2.2 หมาหุข ฉบับวัดหัวเรือ บ้านหัวเรือ ตำบลหัวเรือ จังหวัดอุบลราชธานี อักษรธรรมอีสาน ภาษาถิ่นอีสาน จารลงในใบลานจำนวน 5 ผูก 187 หน้าลาน จารเมื่อ พ.ศ. 2529 เป็นฉบับสอบทาน

2.3 หมาหุข อักษรไทยน้อย ภาษาลาว จารลงในใบลานจำนวน 1 ผูก 186 หน้าลาน ไม่ปรากฏศักราช เก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นฉบับสอบทาน

2.4 นิทานคำกลอน โบราณอีสาน ท้าวหมาหุข โดย จินดา ดวงใจ พิมพ์เผยแพร่โดยบริษัท คลังนาธรรม จำกัด อ.เมือง จ.ขอนแก่น เมื่อ พ.ศ. 2524 เป็นฉบับสอบทาน

ขั้นตอนการศึกษา

1. สำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุ่ย ทั้งฉบับล้านนา ฉบับลาว และฉบับอีสาน
2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ปรีวรรคต้นฉบับวรรณกรรมที่ใช้ในการศึกษาเป็นอักษรไทยปัจจุบันพร้อมทั้งอธิบายศัพท์และศึกษาอักษรวิธีของอักษรที่ใช้จารจากทั้งสองฉบับ
4. วิเคราะห์เปรียบเทียบ
5. สรุปผลการวิจัยและเสนอรายงานการวิจัย

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ในการกล่าวถึง วัฒนธรรมลาว ในงานวิจัยฉบับนี้มีความหมายถึงกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว คือ กลุ่มวัฒนธรรมที่มีศูนย์กลางอยู่ในอาณาจักรล้านช้าง หรือ วัฒนธรรมของประชากรกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางทั้งสองฝั่ง รวมทั้งภาคอีสานของไทยด้วย¹⁴
2. การศึกษาวิจัยนี้ไม่มีการเปรียบเทียบในด้านอักษรวิธี
3. ข้อมูลที่อ้างถึงจากต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษาจะแสดงถึงที่มาของข้อมูล ดังต่อไปนี้
 - 3.1 สุวัณณเมฆะหมาขนคำ
 - 3.1.1 สุวรรณเมฆะ ฉบับวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฉบับหลักในการศึกษา ใช้ชื่อว่า ล้านนา 1 (ลน.1)
 - 3.1.2 สุวัณณเมฆะชาดก ฉบับวัดนาคตหลวง ตำบลป่าตัน อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ฉบับสอบทาน ใช้ชื่อว่า ล้านนา 2 (ลน.2)
 - 3.2 หมาหุ่ย
 - 3.2.1 หมาหุ่ย ภาษาลาว จารเมื่อ จ.ศ. 1234 ตรงกับ พ.ศ. 2415 ฉบับหลักในการศึกษา ใช้ชื่อว่า ลาว 1 (ล.1)
 - 3.2.2 หมาหุ่ย ฉบับวัดหัวเรือ บ้านหัวเรือ ตำบลหัวเรือ จังหวัดอุบลราชธานี ฉบับสอบทาน ใช้ชื่อว่า อีสาน 1 (อส.1)
 - 3.2.3 หมาหุ่ย ภาษาลาว ฉบับสอบทาน ใช้ชื่อว่า ลาว 2 (ล.2)

¹⁴ รัช บุญโณทก, ศิลจารึกอีสานสมัยไทย-ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน,

3.2.4 นิทานคำกลอนโบราณอีสาน ท้าวหมาหุ่ย ฉบับสอบทาน ใช้ชื่อว่า
อีสาน 2 (อส.2)

3.2 ใช้ตัวเลขและเครื่องหมาย / ประกอบกันเพื่อบอก เลขที่ผูก / เลขที่หน้าลาน / เลขที่บรรทัด เช่น

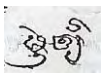
(ลน.1)/2/22/3 หมายถึง ฉบับลำนนา 1 ผูกที่ 2 หน้าลานที่ 22 บรรทัดที่ 3

4. การปริวรรตอักษรธรรมล้านนา อักษรไทยน้อย และอักษรธรรมอีสาน เป็นอักษร
และอักษรวิธีไทยปัจจุบัน มีหลักการปริวรรตดังนี้

4.1 พยัญชนะและสระ ที่มีพยัญชนะซ้อนอยู่ด้านล่างจะมีการจุดได้พยัญชนะหรือ
สระ ตัวนั้น แล้วจึงสะกดตามอักษรวิธีปัจจุบัน เช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ชาย	ชาย	(ลน.1) / 1 / 7 / 3
	ยฺย	หญิง	(ลน.1) / 2 / 20 / 3
	บ้าน	บ้าน	(ลน.1) / 3 / 48 / 2
	นาย	นาย	(ล.1) / 1 / 5 / 2
	ขอนแก่น	ขอนแก่น	(ล.1) / 1 / 8 / 3
	ตาย	ตาย	(ล.1) / 1 / 16 / 2

4.2 พยัญชนะหรือสระที่มีเครื่องหมายแทนเสียงตัวสะกด มาตราแม่กง มาตราแม่กน และมาตราแม่เกอวอยู่ด้านบน จะมีการจุดไ้บนพยัญชนะตัวนั้น เช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ลย่ง	เล็ยง	(ลน.1) / 2 / 7 / 1
	วย่ง	เว็ยง	(ลน.1) / 3 / 41 / 4
	มุนทุยร์	มณเฑียร	(ลน.1) / 2 / 1 / 3
	บิบนุยร์	بيببيين	(ลน.1) / 3 / 27 / 4
	ทุยว	เท็ยว	(ลน.1) / 3 / 12 / 3
	ทุยว	เด็ยว	(ลน.1) / 3 / 30 / 4

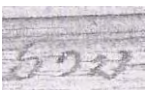
4.3 เครื่องหมายต่างๆที่ปรากฏในต้นฉบับ จะถ่ายทอดเครื่องหมายนั้นโดยคงรูป และตำแหน่งตามต้นฉบับไว้ แล้วจึงสะกดตามอักษรวิธีปัจจุบัน เช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ไจ	ไจ้ๆ	(ลน.1) / 2 / 12 / 2
	กั	กี้	(ลน.1) / 3 / 23 / 3
	خاب๒	خابๆ	(ล.1) / 1 / 3 / 4

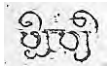
4.4 ในการเขียนรูปคำปัจจุบันมีหลักการพิจารณา คือ หากเป็นคำที่ตรงกับภาษาไทยมาตรฐาน จะเขียนตามอักขรวิธีในภาษาไทยมาตรฐานโดยอิงตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 แต่หากเป็นคำภาษาถิ่นจะใช้คำตามภาษาถิ่นนั้นๆ โดยอิงตามพจนานุกรมภาษาถิ่นนั้นๆ เช่น

อักขรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	จุง	จุง	(ลน.1) / 3 / 25 / 3
	หือ	หือ	(ลน.1) / 3 / 26 / 1
	จิง	จิง	(ล.1) / 1 / 5 / 3
	ถึง	ถึง	(ล.1) / 1 / 9 / 1

4.5 ในกรณีของพยัญชนะ ร ซึ่งภาษาถิ่นเหนือ ลาว และอีสานออกเสียงเป็น /h/ และมีการใช้รูปพยัญชนะ ร และ ฮ ปะปนกันอยู่ จะถ่ายทอดเป็น ร

อักขรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	รูป	รูป	(ลน.1) / 2 / 21 / 4
	เรา	เรา	(ลน.1) / 3 / 26 / 1
	ร้าย	ร้าย	(ล.1) / 1 / 5 / 4
	ราม	ราม	(ล.1) / 1 / 9 / 1

4.6 ระห้าม คือ ตัวอักษร ร ที่วางอยู่บนพยัญชนะ เป็นเครื่องหมายบังคับไม่ให้ ออกเสียงพยัญชนะตัวนั้น หรือ ใช้เขียนบนพยัญชนะเพื่อแสดงว่าเป็นตัวสะกด ไม่ต้องออกเสียง อะ ท้ายพยางค์ และสำหรับฉบับที่นำมาศึกษานี้พบว่าบางครั้งระห้าม แทนตัวสะกดแม่กน เช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	เมือก	เมื่อ	(ลน.1) / 1 / 9 / 1
	ทุก	ทุกซ์	(ลน.1) / 1 / 7 / 4
	ดอก	ดอก	(ลน.1) / 2 / 2 / 3
	บีบบัร	บีบเบียน	(ลน.1) / 3 / 27 / 4

4.7 ในการนำเสนอข้อมูลจากต้นฉบับเพื่อยกตัวอย่างประกอบการอธิบายจะใช้ ข้อมูลที่เป็นรูปแบบอักษรวิธีภาษาไทยปัจจุบัน

งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. วรรณกรรมล้านนา โดย อุดม รุ่งเรืองศรี¹⁵ ได้ศึกษาวรรณกรรมล้านนาที่มีเนื้อหา ครอบคลุมทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ จัดประเภทของวรรณกรรม ศึกษาภาษา และอักษรที่ใช้ในการจดบันทึกวรรณกรรมล้านนา รวมทั้งสรุปวรรณกรรมชาดกในนิบาตและนอก นิบาตที่พบในล้านนา

2. วรรณกรรมอีสาน โดย ธวัช ปุณโณทก¹⁶ ได้ศึกษาวรรณกรรมอีสานตั้งแต่ความ เป็นมาตัวอักษรที่ใช้ในการจดบันทึก แบ่งประเภทวรรณกรรมอีสาน สังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏ ในวรรณกรรม

¹⁵ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 2546.

¹⁶ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2522).

3. วรรณกรรมท้องถิ่น : อีสาน – ล้านช้าง โดย จารุวรรณ ธรรมวัตร¹⁷ ศึกษาวรรณกรรมอีสานที่ปรากฏสืบทอดมาจากวรรณกรรมล้านช้าง ศึกษาในด้านลักษณะเด่นองค์ประกอบ ภาพสะท้อนทางสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม

4. นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคมโดยจารุวรรณ เชาวน์วม¹⁸ ได้ศึกษานิทานพื้นเมืองลาวเพื่อวิเคราะห์ แนวคิดลักษณะเด่นที่สัมพันธ์กับภูมิศาสตร์และสังคมพื้นฐานของลาวและจัดให้เข้ากลุ่มตามดัชนีอนุภาคนิทานพื้นเมือง ของ สติธ ฆอมปัสัน

5. วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ โดย สุกัญญา สุจฉายา บรรณาธิการ¹⁹ เป็นผู้รวบรวมงานค้นคว้าของนักวิชาการทางด้านวรรณกรรมท้องถิ่นต่างๆ ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้

6. วิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน โดย แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์²⁰ วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527. ศึกษาวรรณคดีกลอนอ่านประเภทนิทาน 5 เรื่อง เน้นเรื่องที่มีตัวละครเอกถือกำเนิดผิดแผกจากมนุษย์ทั่วไป ศึกษาในด้านศิลปะการประพันธ์ แก่นเรื่อง ตัวละคร ค่านิยม ความเชื่อ และประเพณี

7. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่อง : ไก่แก้ว ของ ยุพิน สุวรรณฤทธิ์²¹ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529. ศึกษาวรรณคดีลาวเรื่องไก่แก้ว ศึกษาในด้านอักษร อักษรวิธี ศิลปะการประพันธ์ แก่นเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

¹⁷จารุวรรณ ธรรมวัตร, วรรณกรรมท้องถิ่น กรณีอีสานล้านช้าง (มหาสารคาม : ม.ป.ท., ม.ป.ป.).

¹⁸จารุวรรณ เชาวน์วม, นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม หนังสือชุดวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, ลำดับที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

¹⁹สุกัญญา สุจฉายา, บรรณาธิการ, วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543).

²⁰แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์, “ วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2527).

²¹ยุพิน สุวรรณฤทธิ์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่อง : ไก่แก้ว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529).

8. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่องช่องคอกุ่น โดย พิสูจน์ ใจเที่ยงกุล²² วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530. ศึกษาด้านอักษร อักษรวิธี ความเป็นมา วิเคราะห์ในเชิงวรรณศิลป์และในเชิงสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

9. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงพิจารณา นิทานชาดกล้านนาไทยเรื่องกำกาคำ โดย ลยาศรี หุนทะนะเสวี²³ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526. ศึกษาด้าน อักษร อักษรวิธี ความเป็นมา วิเคราะห์ในเชิงวรรณศิลป์และเชิงสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

10. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง กำพร้าหมาคำ โดย ดารกา วรรณวนิช²⁴ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530. ศึกษา ด้านอักษร อักษรวิธี ความเป็นมา วิเคราะห์ในเชิงวรรณศิลป์และในเชิงสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

11. วิทยานิพนธ์เรื่อง หงส์หิน : การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอีสานและล้านนา โดย จิราวดี เงินแถบ²⁵ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537. ได้ศึกษา วิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องหงส์หินทั้ง 2 ฉบับ ด้านอักษร อักษรวิธี ความเป็นมา วิเคราะห์ในเชิง วรรณศิลป์และในเชิงสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

12. วิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง ภัยราช ฉบับภาคเหนือ และภาคอีสาน โดย วชรพร อังกูรชัชชัย²⁶ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2547. ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบภัยราช ฉบับล้านนาและฉบับอีสาน ด้านอักษร อักษรวิธี ความเป็นมา วิเคราะห์ในเชิงวรรณศิลป์และเชิงสังคมที่ปรากฏในเนื้อเรื่อง

²² พิสูจน์ ใจเที่ยงกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่องช่องคอกุ่น” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530).

²³ ลยาศรี หุนทะนะเสวี, “การศึกษาเชิงพิจารณา นิทานชาดกล้านนาไทยเรื่องกำกาคำ” (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526).

²⁴ ดารกา วรรณวนิช, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง กำพร้าหมาคำ” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530).

²⁵ จิราวดี เงินแถบ, “หงส์หิน : การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอีสานและล้านนา” (วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2537).

²⁶ วชรพร อังกูรชัชชัย, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง ภัยราช ฉบับภาคเหนือและภาค อีสาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบและเข้าใจในลักษณะเด่น ลักษณะร่วม และความแตกต่างของวรรณกรรมล้านนาเรื่องสุวัณเมฆะหมาขนคำและวรรณกรรมลาวเรื่องหมาหุຍ ในเชิงวรรณศิลป์และเชิงสังคม
2. ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรมจากทั้งสองถิ่น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องอื่นได้
3. ทำให้เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านให้แพร่หลายและเป็นที่รู้จักมากขึ้น และเป็นแนวทางในการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นต่อไป
4. ทำให้เป็นพื้นฐานของการอ่านวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาและล้านช้างต่อไป

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี กรุงเทพมหานคร
2. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ กรุงเทพมหานคร
3. หอสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม
4. หอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร
5. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร
6. หอสมุดกลางและวิทยาเขตบางนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร
7. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
8. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
9. หอสมุดแห่งชาติ เวียงจันทน์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

บทที่ 2

ความรู้เกี่ยวกับต้นฉบับเรื่องสุวรรณมเหษะหมากขนคำ ฉบับล้านนาและมหาพยัคฆ์ฉบับลาว

1. ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะหมากขนคำ

1.1 ลักษณะของต้นฉบับ

ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะหมากขนคำที่นำมาศึกษา เป็นหนังสือใบลาน มีขนาด 3.1×43 ซม. จำนวน 5 ผูก 198 หน้า หน้าละ 4 บรรทัด

หนังสือใบลาน คือ คัมภีร์หรือหนังสือผูกทำด้วยใบลาน ซึ่งทางภาคเหนือจะเรียกว่า ธรรม์ หรือธรรม์ใบลาน ในล้านนาหนังสือใบลานหรือธรรม์ใบลานเหล่านี้เป็นเสมือนตำราทางพุทธศาสนาและเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาความรู้ต่างๆ¹

1.2 ที่มาของต้นฉบับ

ต้นฉบับที่นำมาศึกษาเป็นสำเนาเอกสารไมโครฟิล์มจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งระบุว่ามีที่มาจากวัดนันทาราม ตำบล หายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

1.3 อายุของต้นฉบับ

ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะหมากขนคำที่นำมาศึกษานี้เอกสารไมโครฟิล์มระบุว่าจารเมื่อ จ.ศ. 1260 ตรงกับ พ.ศ. 2441 สมัยเจ้าอินทวโรธสุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 8² ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ดังที่กล่าวไว้ท้ายผูกที่ 4 และท้ายผูกที่ 5

...ผูก ๔ ก็บังคมสำเร็จ เสด็จแล้ว ขามกองงาย ข้าแล เดือนเจียง แรม ๑๐ ค่ำ เม็งวันทิตยไทย
รายเม็ค ถูกยได้ ๑ ตัว...

(ลน.1)/ 4 / 39 / 3 - 4 / 39 / 4

¹อุดม รุ่งเรืองศรี, “ธรรม์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 6 (2542) : 2968.

²อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), 5.

จากการตรวจสอบพบว่าเวลาที่จารเสร็จนั้นตรงกับเวลาประมาณ 07.30 น. - 09.00 น.³ เมื่อตรวจสอบกับปฏิทินโหร⁴ และปฏิทิน 100 ปี⁵ ไม่พบว่ามีวันอาทิตย์ที่เป็นวันแรม 10 ค่ำในเดือนเจียงดังเช่นที่ระบุไว้ แต่วันที่เป็นวันแรม 10 ค่ำในเดือนเจียงนั้นตรงกับ วันจันทร์ที่ 10 เดือนตุลาคม ปีจอ พ.ศ. 2441

...กรียาอันเทศนายังสุวัณณเมฆะชาดก ก็บังคมสำเร็จเสด็จแล้ว เท่านั้นก่อนแลเสด็จแล้ว
ขามแลงข้าแลเป็นวันศุกร์จุลศักราชได้๑๒๖๐ตัวปีเป็กเส็ด เดือนเจียง ออกค้ำ ๑ ข้าแล...

(ลน.1)/ 5 / 33 / 4

เวลาที่จารเสร็จนั้นตรงกับเวลาประมาณ 16.00 น. - 17.00 น.⁶ จากการตรวจสอบกับปฏิทินโหรและปฏิทิน 100 ปี พบว่าในวันขึ้น 1 ค่ำเดือนเจียงเป็นวันศุกร์ที่ 16 เดือนกันยายน ปีจอ พ.ศ. 2441 ดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอว่าในการจารวรรณกรรมเรื่องนี้มีการแยกกันไปจารเนื่องจากพบลายมือในการจารถึง 4 ลายมือและในผูกที่ 4 กับผูกที่ 5 เป็นลายมือแตกต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าน่าจะมีการแยกกันจารและผูกที่ 5 จารเสร็จก่อนผูกที่ 4

1.4 ผู้แต่ง

ไม่มีการระบุถึงนามผู้แต่งในต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องนี้ ปรากฏเพียงนามผู้จารในผูกที่ 4 ชื่อ พระคนธีย ดังที่กล่าวไว้ในท้ายผูกที่ 4

...พระคนธีย ลิจิต ข้าขอหื้อเป็นผลอานิสงส์ แก่ผู้ข้าชั่วนี้ชั่วหน้า ขอหื้อเป็นดังร่มแลเงา
ไปกับเนื้อแลเทียมตัวในชาตินี้แลชาติหน้า...

(ลน.1)/ 4 / 39 / 4 - 4 / 40 / 1

³กรรณิการ์ วัฒนเกษม, “ ศักราช ศก ปี วัน เดือน ฤกษ์ และยามในจารึกล้านนา” ใน *ดำรงวิชาการ หนังสือรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), 295 - 316.

⁴บริรักษ์ ดิตติรานนท์, *ปฏิทินโหร พ.ศ. 2441 - 2450* (กรุงเทพฯ : สมาคมโหรแห่งประเทศไทย, 2509), 11 - 14.

⁵หว่า แซ่อึ้ง, *ปฏิทิน 100 ปีเทียบ 3 ภาษา พ.ศ. 2436 - 2536* (กรุงเทพฯ : อมราการพิมพ์, ม.ป.ป.), 22-23.

⁶อุดม รุ่งเรืองศรี, *ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง* (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2547), 585.

นอกนั้นในผูกอื่นๆไม่ปรากฏนามผู้จารแต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้จารมีทั้งหมด 4 คน
เนื่องจากในแต่ละผูกมีลายมือที่แตกต่างกันและอักขรวิธีในการเขียนก็ต่างกันในบางคำด้วย

ตัวอย่างลายมือที่ 1

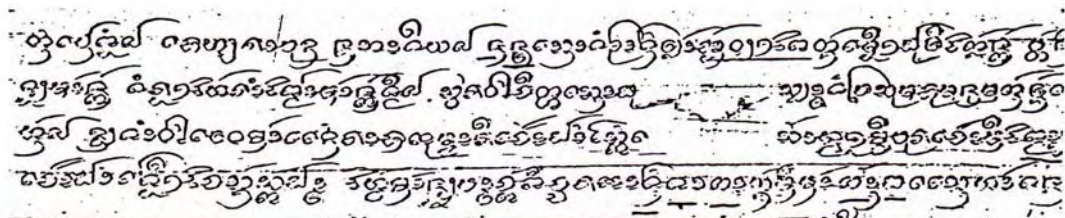
จารผูกที่ 1 ลานที่ 1 – ผูกที่ 3 ลานที่ 4

ตัวอย่างลายมือที่ 2

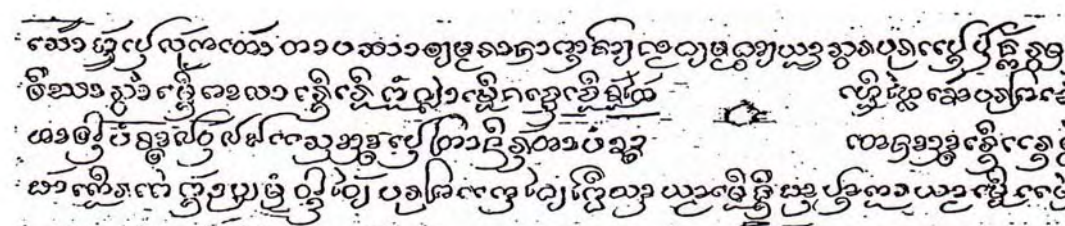
จารผูกที่ 3 ลานที่ 5 – ผูกที่ 3 ลานที่ 50

ตัวอย่างลายมือที่ 3

จารผูกที่ 4

ตัวอย่างลายมือที่ 4

จารผูกที่ 5

วรรณกรรมล้านนาจำนวนมาก จะไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่จากการสังเกตเนื้อหา และรูปแบบภาษาสรุปได้ว่า ผู้แต่งนั้นน่าจะเป็นคนธรรมดาสามัญหรือเป็นพระหรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ชนชั้นปกครองอาจมีส่วนในการอุปถัมภ์แต่จะไม่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมล้านนามากนัก⁷ แต่จะยกเว้นภิกษุผู้รจนาคัมภีร์บาลี ส่วนวรรณกรรมชาคนั้นไม่เคยพบชื่อผู้แต่งเลย⁸

⁷ประคอง นิมมานเหมินท์, “วรรณกรรมล้านนากับสังคม,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1 (เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525-2528), 135.

⁸อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 666.

แต่ สังฆะ วรรณสัย สันนิษฐานว่าเหตุที่วรรณกรรมล้านนาไม่ปรากฏนามผู้แต่งนั้นเป็นเพราะ นักปราชญ์โบราณคงจะเก่งในการแต่งภาษาบาลีมาก ผู้ใดนำมาแต่งนิทานหรือแต่งเรื่องต่างๆคงจะเป็นที่ตำหนิแก่ผู้อื่นหรือลดเกียรติภูมิของตนลง⁹

เป็นที่สังเกตว่าแม้วรรณกรรมล้านนาจะไม่ปรากฏนามผู้แต่งมีเพียงนามผู้จารในบางครั้ง แต่จำนวนหนังสือใบลานหรือคัมภีร์ใบลาน จำนวนมากก็ตกทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นจำนวนมาก นั่นเป็นเพราะความเชื่อเรื่องอานิสงส์บุญอันยิ่งใหญ่อันหาที่สุดมิได้ในการสร้างธรรม¹⁰ จนกลายเป็นประเพณีนิยมที่จะมีการคัดลอกธรรมเพื่อใช้ในประเพณีทานธรรม หรือเพื่อถวายคัมภีร์เป็นทานและเพื่อตั้งธรรมหลวง โดยเฉพาะความนิยมในการคัดลอกธรรมประเภทชาดกชาวบ้านจะไปจ้างวานหรือบูชาธรรมจากพระสงฆ์หรือหนานในการคัดลอกธรรมเพื่ออานิสงส์และเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาตามความเชื่อของชาวล้านนา¹¹

ดังนั้นนามที่ปรากฏในวรรณกรรมคัมภีร์ใบลานส่วนใหญ่จึงเป็นนามของผู้จารหรือนามของผู้สร้างและมักจะเป็นพระหรือหนานเพราะในสังคมโบราณวัดเป็นสถานที่ศึกษาสำคัญของสังคมผู้ที่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ส่วนใหญ่จะมาจากการบวชเรียน

1.5 ความแพร่หลายของคัมภีร์

ในล้านนาวรรณกรรมเรื่องนี้จารลงใบลาน ชื่อสุวรรณเมฆะหมาขนคำ นอกจากนี้ยังพบเป็นคำขอเรื่องธรรมในชื่อ สุวรรณเมฆะหมาขนคำด้วย จากการรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยพบคัมภีร์เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ จารลงใบลานเก็บรักษาอยู่ในวัดทางภาคเหนือของไทย และเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติหลายฉบับ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

⁹สังฆะ วรรณสัย, *ปริทัศน์วรรณคดีล้านนาไทย* (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เล่มที่ 9, 2523), 21.

¹⁰อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา*, 196.

¹¹อุดม รุ่งเรืองศรี, “ธรรม์ใบลาน,” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*, 6 (2542) : 2975 - 2977.

รายชื่อต้นฉบับเรื่องสุพรรณเมษะมาฆนค้ำ(เท่าที่พบในขณะนี้)

ลำดับที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
1.*	สุพรรณเมษะ	5 / 198	ธรรมล้านนา	วัดนันทาราม ต. หายยา อ. เมือง จ. เชียงใหม่	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ไมโครฟิล์ม) ¹² ฉบับหลักในการศึกษา
2.*	สุพรรณเมษะ ชาดก	5 / 199	„	วัดนาคตหลวง ต. ป่าตัน อ. แม่ทะ จ. ลำปาง	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ไมโครฟิล์ม) ฉบับสอบทาน
3.*	สุพรรณเมษะ	5 / 116	„	วัดฟ่อนสร้อย อ. เมือง จ. เชียงใหม่	สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ไมโครฟิล์ม)
4.*	สุพรรณเมษะ	4 / 139	„	วัดคอนแก้ว ต. บ้านปาง อ. ห้วยซ้าง จ. ลำพูน	„
5.**	สุพรรณเมษะ	2 / -	„	วัดเชียงมั่น อ. เมือง จ. เชียงใหม่	ไม่ระบุ
6.**	สุพรรณเมษะ	1 / -	„	วัดเมธัง อ. เมือง จ. เชียงใหม่	„
7.**	สุพรรณเมษะ	1 / -	„	วัดศรีเกิด อ. เมือง จ. เชียงใหม่	„
8.**	สุพรรณเมษะ	1 / -	„	วัดหมื่นเงินกอง อ. เมือง จ. เชียงใหม่	„
9.***	สุพรรณเมษ ชาดก	1 / -	„	วัดกาสา ต. แม่จัน อ. แม่จัน จ. เชียงราย	หอสมุดแห่งชาติ
10.***	สุพรรณเมษ ชาดก	2 / -	„	วัดหนองบัว ต. แม่เจดีย์ อ. เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย	„

¹²มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันวิจัยสังคม, “รายชื่อเอกสารและรหัสไมโครฟิล์ม,” (ม.ป.ท., ม.ป.ป).
(อัคราณา)

รายชื่อต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

ลำดับที่	ชื่อ	จำนวนผูก/ ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
11. ***	สุวรรณเมฆ ชาดก	4 / -	ธรรมล้านนา	วัดดอนไชย ต. เวียง อ. เชียงคำ จ. พะเยา	หอสมุด แห่งชาติ
12. ***	สุวรรณเมฆะ	5 / -	„	วัดศรีล้อม ต. หนองหล่ม อ. ดอกคำใต้ จ. พะเยา	„
13. ***	สุวรรณเมฆ ชาดก	19 / -	„	ไม่ระบุ	„
14. ***	สุวรรณเมฆ ชาดก	1 / -	„	„	„

*จากทะเบียนรายชื่อเอกสารและรหัสไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

**จากประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่¹³

***จากทะเบียนรายชื่อเอกสารบรรณารักษ์ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ

นอกจากการตรวจสอบหนังสือผูกใบลานจากเอกสารที่มีการสำรวจไว้ ผู้วิจัยได้ออกสำรวจและสัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่นภาคเหนือโดยเฉพาะได้ตามรอยจากที่มีผู้ได้รวบรวมไว้เบื้องต้นได้แก่เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ¹⁴ ได้กล่าวถึงจิตรกรรมฝาผนังศาลารายวัดพระธาตุสุโทนมงคลคีรี อำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่ ว่าเป็นภาพจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ แต่เมื่อผู้วิจัยได้มีโอกาสเดินทางไปที่วัดดังกล่าวพบว่า เรื่องราวที่เขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังไว้เป็นเรื่องตำนานวัดพระธาตุม่วงคำ จังหวัดลำปาง และเนื้อเรื่องของจิตรกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องกำพร้าบัวทอง ซึ่งตัวละครเอกของเรื่องเป็นแม่สุนัขที่มีลูกเป็นหญิงสาวงามสองคน แต่คนในพื้นที่เรียกนิทานเรื่องนี้ว่าหมาขนคำ จากการพูดคุยกับชาวจังหวัดแพร่คือ นางสาวสิริพร สิงห์สวัสดิ์ อายุ 42 ปี อยู่ที่ 109

¹³มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะสังคมศาสตร์, ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยในเขตอ.เมือง จ.เชียงใหม่ ภาค 3 - 4 (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518).

¹⁴อุดม รุ่งเรืองศรี, “สุวรรณเมฆะหมาขนคำหรือสุวรรณเมฆะหมาขนคำ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 14 (2542) : 7075.

หมู่ 10 ตำบลแม่ป่าก อำเภอดำรงวิทย์ จังหวัดแพร่ กล่าวว่า รู้จักเรื่องหมาขนคำเพราะตอนเป็นเด็กยายเล่าให้ฟัง และเมื่อขอให้เล่าเนื้อเรื่องให้ฟัง นางสิริพร เล่าเรื่องหมาขนคำที่มีเนื้อเรื่องเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบุญ ซึ่งยังกล่าวด้วยว่าคนเฒ่าคนแก่บอกว่าตำนานเรื่องนี้ เกิดขึ้นที่วัดพระธาตุคอกมวงคำจังหวัดลำปาง¹⁵

จากนั้นผู้วิจัยจึงเดินทางไปยังวัดพระธาตุคอกมวงคำ ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าเป็นวัดที่มีตำนานพื้นบ้านว่าเป็นแหล่งกำเนิดเรื่องหมาขนคำ แต่หากทั้งเรื่องราวและจิตรกรรมฝาผนังที่วัดแห่งนี้เป็นเรื่องการบำเพ็ญบุญและเมื่อถามถึงวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำกลับไม่มีใครรู้จัก เมื่อสัมภาษณ์พระอธิการทินพันธ์ ทินวโร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกมวงคำ¹⁶ ท่านรู้จักแต่หมาขนคำฉบับที่มีเนื้อเรื่องการบำเพ็ญบุญเท่านั้น และที่วัดก็มีงานฉลองเทศกาลตำนานเรื่องนี้ทุกๆ ปี พร้อมๆ กับการฉลองพระธาตุประจำปีด้วยในวัน แรม 8 ค่ำ เดือน 9 (ของทางเหนือ) แต่ไม่มีการนำนิทานเรื่องดังกล่าวมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังแต่อย่างใด

จากการออกภาคสนามของผู้วิจัยพบว่าเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีเนื้อเรื่องสับสนกับวรรณกรรมเรื่องอื่น คือการบำเพ็ญบุญโดยเฉพาะในเขตจังหวัดแพร่ และลำปาง ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่จะคุ้นเคยกับวรรณกรรมเรื่องหมาขนคำ ที่มีเนื้อเรื่องการบำเพ็ญบุญมากกว่าเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ทั้งๆ ที่ในเรื่องราวการบำเพ็ญบุญไม่ได้มีตัวละครเอกเป็นสุนัขที่มีขนดำ แต่อย่างใด ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สันนิษฐานเหตุที่เกิดการสับสนความกันของเนื้อเรื่องดังต่อไปนี้

- 1) เกิดขึ้นจากการที่นิทานพื้นบ้านเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะมาก่อนที่จะเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์ ดังนั้นจึงมีการสับสนความในการเล่าเรื่องของผู้ที่สืบทอดนิทานเหล่านั้น
- 2) ตัวละครเอกจากทั้งสองเรื่องเป็นสุนัขเหมือนกัน แต่ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำนั้น กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นสุนัขที่มี ขนดำ แต่ในเรื่องการบำเพ็ญบุญไม่ได้กล่าวไว้

นอกจากพบต้นฉบับทางภาคเหนือของไทยแล้ววรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำยังปรากฏเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ในถิ่นอื่นที่เป็นกลุ่มชนชาติไทด้วย เช่นในกลุ่มวัฒนธรรมไทเขินมีวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นโครงเรื่องเดียวกันและ

¹⁵สัมภาษณ์ นางสิริพร สิงห์สวัสดิ์, ปัจจุบันอายุ 42 ปี อยู่ที่ 109 หมู่ 10 ตำบลแม่ป่าก อำเภอดำรงวิทย์ จังหวัดแพร่, 11 ตุลาคม 2550.

¹⁶สัมภาษณ์ พระอธิการทินพันธ์ ทินวโร, ปัจจุบันอายุ 43 ปี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกมวงคำ ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 11 ตุลาคม 2550.

คล้ายคลึงกับสุวัณณเมฆะหมาขนคำ 2 เรื่องได้แก่เรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำ จำนวน 17 ผูก¹⁷ และเรื่องหมาสูยจำนวน 7 ผูก¹⁸

ในกลุ่มวัฒนธรรมไทลื้อก็พบวรรณกรรมเรื่องหมาสูยหรือหมาลุยหรือหมาขนคำ¹⁹ ซึ่งมีโครงเรื่องคล้ายกับทางไทเขิน และมีการดำเนินเรื่องบางตอนที่คล้ายกับสุวัณณเมฆะหมาขนคำของล้านนาอยู่ด้วย แต่ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน เรื่องหมาสูยของไทลื้อนี้ก็พบในโบราณของล้านนาโดยใช้ชื่อว่าหมาสูยหรือหมาลุยเช่นเดียวกัน²⁰

1.6 อักษรและอักษรวิธี

ตัวอักษรที่ใช้บันทึกเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ คืออักษรธรรมล้านนา หรือ อักษรที่เรียกว่าตัวเมือง อักษรไทยวน เป็นอักษรที่ใช้ในอาณาจักรล้านนาซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นอักษรที่มีวิวัฒนาการมาจากอักษรมอญโบราณ ทั้งนี้เป็นเพราะอักษรธรรมมีรูปแบบอักษรและอักษรวิธีที่คล้ายกับอักษรมอญโบราณ อีกทั้งอาณาจักรล้านนาเจริญขึ้นในอาณาเขตของอาณาจักรหริภุญชัย จึงน่าจะเชื่อได้ว่ารับอิทธิพลทางตัวอักษรมาจากหริภุญชัย²¹ อักษรธรรมล้านนาที่เก่าที่สุดคือจารึกลานทองมหาเถรจุฬามณี พ.ศ. 1919 ซึ่งเป็นจารึกบนแผ่นทองพบที่ฐานพระประธานวัดมหาธาตุสุโขทัย จารึกเป็นอักษรสุโขทัยแบบจารึกวัดศรีชุม 3 บรรทัด และอักษรธรรม 1 บรรทัด²² โดยที่อักษรธรรมที่พบนี้ใช้เขียนภาษาบาลี ส่วนอักษรธรรมที่จารึกเป็นภาษาไทยปรากฏในจารึกเก่าที่สุดคือจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดเชียงมั่น พ.ศ. 2008 ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าล้านนา

¹⁷อนาโตล โรเจอร์ แปลัดเคียร์, วรรณกรรมไทเขิน (เชียงใหม่ : Social Research Institute Chiangmai University, 1987), 196.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, 140.

¹⁹วณัฏฐ์ เพลงเออ, ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519), 93.

²⁰อุดม รุ่งเรืองศรี และ เอมอร ชิตตะโสภณ, “หมาสูย/หมาขนคำ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 14 (2542) : 7387 - 7388.

²¹นัยนา โปร่งธุระ, “อักษรธรรมล้านนา” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), 13 - 24, อ้างถึงใน วรรณกรรม ไวมลเกษม, “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย,” ใน สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2542), 319.

²²อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 18.

ใช้อักษรธรรมเขียนภาษาไทยอย่างน้อยตั้งแต่ พ.ศ. 2008 และใช้อักษรธรรมเขียนภาษาบาลีมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 1919 เป็นอย่างน้อย²³

อาณาจักรล้านนามีอักษรใช้ถึง 3 แบบ ได้แก่ อักษรธรรม อักษรฝักขาม และอักษรไทยนิเทศ อักษรทั้ง 3 มีการแยกใช้อย่างเป็นระบบ ในสมัยโบราณอาณาจักรล้านนาใช้อักษรธรรมในการเขียนเรื่องราวทางศาสนา เช่น พระธรรมคัมภีร์ ชาดก วรรณกรรมศาสนาและตำราวิชาการต่างๆ²⁴ ต่อมาอาณาจักรล้านนาอยู่ในช่วงยุคเสื่อม เพราะบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงครามตลอด 200 ปี ที่พม่าเข้าครอบครองล้านนา ความจำเป็นในการเรียนรู้และการสืบทอดอักษรทั้ง 3 ชนิดจึงขาดช่วงไปเพราะสภาพบ้านเมืองที่ไม่เอื้ออำนวย ธรรมเนียมการจารึกที่มีการแบ่งแยกอักษรที่จะใช้จารทางโลกและทางธรรม อย่างเป็นระบบจึงถูกยกเลิก²⁵ และตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์เป็นอย่างน้อย อักษรธรรมถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางกว่าอักษรชนิดอื่น นั่นคือใช้เขียนทั้งเรื่องราวทางโลกและทางธรรม รวมทั้งใช้เป็นอักษรทางราชการของหัวเมืองภาคเหนืออีกด้วย²⁶

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบการเมืองการปกครองซึ่งมีผลกระทบต่อรากฐานทางวัฒนธรรมของล้านนาคือ การรวมหัวเมืองล้านนาเข้าสู่การบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลาง ทำให้จาริตท้องถิ่นล้านนาในทุกด้านๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายร้อยปีต้องสั่นลง²⁷ โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษาในล้านนาที่มีจุดมุ่งหมายให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวไม่แบ่งแยกเป็นไทยเป็นล้านนา นโยบายคือทำให้เกิดความสำนึกในฐานะเป็นพลเมืองของสยาม โดยการจัดการด้านการศึกษาให้เรียนหนังสือไทยกลาง เริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 และมาเน้นมากใน พ.ศ. 2446 แม้จะผ่อนปรนให้เรียนรู้อักษรธรรมล้านนาได้ตามแต่ต้องการ แต่ทุกนโยบายสำคัญก็คือปฏิรูปการศึกษาไปพร้อมกับปฏิรูปคณะสงฆ์ เพราะสถาบันสงฆ์มีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษา นโยบายคือผู้ที่ต้องการเป็นข้าราชการต้องรู้หนังสือไทยกลาง ส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรเรียนหนังสือไทย พุทธและเทศน์เป็นภาษาไทย วิธีการนี้ทำให้เกิด

²³ ประเสริฐ ณ นคร, “ที่มาของอักษรไทยล้านนาและไทยลื้อ,” ใน สารนิพนธ์ ประเสริฐ ณ นคร (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2541), 76.

²⁴ รัช บุญโตทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541), 151.

²⁵ ลมูล จันทน์หอม, เอกสารคำสอน รายวิชา ๑๕๔๒๓๗๓ อักษรไทย๒ (อักษรล้านนา), (ม.ป.ท., 2542), 211 - 212.

²⁶ รัช บุญโตทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, 151.

²⁷ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544), 354.

แรงผลักดันทำให้ การศึกษาจากส่วนกลางเจริญขึ้น และสวนทางกับการศึกษาแบบจารีตดั้งเดิมของล้านนา อักษรธรรมล้านนาจึงเสื่อมและหายไปพร้อมกับความรู้ที่บรรจุในคัมภีร์ก็ถูกทอดทิ้งไว้²⁸

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาพ.ศ. 2464 นักปราชญ์ล้านนาจึงเกิดความตื่นตัวว่าอักษรธรรมล้านนากำลังจะสูญหายไป และเห็นว่าอักษรไทยมีข้อบกพร่องในการเขียนตำรา คัมภีร์ต่างๆที่เป็นภาษาบาลี จึงยังใช้อักษรธรรมในการเขียนคัมภีร์พุทธศาสนา²⁹ ถึงแม้ว่าปฏิรูปการศึกษาจากส่วนกลางจะเป็นสิ่งที่ทำลายระบบการศึกษาท้องถิ่นตามจารีตของล้านนา แต่สิ่งหนึ่งที่จะปฏิเสธไม่ได้ก็คือความเจริญแบบตะวันตกที่เข้ามาในสยามและที่เข้ามาสู่ล้านนาก็กลับมามีส่วนในการอนุรักษ์และเผยแพร่อักษรล้านนาในรูปแบบการพิมพ์แทนที่การคัดลอกแบบเดิม

ในปี พ.ศ. 2411 คณะมิชชันนารีชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนต์ คณะเพรสไบทีเรียน และมีความพยายามที่จะประดิษฐ์ตัวพิมพ์อักษรล้านนา และได้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่ ตำบลวังสิงห์คำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2435 มีชื่อว่าโรงพิมพ์อเมริกัน โดยเป้าหมายแล้วต้องการพิมพ์เพื่อเผยแผ่งานด้านศาสนาคริสต์เป็นหลัก แต่ต่อมาก็พิมพ์นิตยสารรายเดือนอักษรล้านนา ชื่อ “สิริกิตติศัพท์” (Laos Christian News) เมื่อ พ.ศ. 2446 และต่อมามีผู้เปิดโรงพิมพ์ชื่อ อุปดิพงษ์ ที่ถนนช้างคลาน เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2449 เมื่อมีคู่แข่งจึงทำให้มีการพิมพ์วรรณกรรมท้องถิ่นจำพวกคำวอและงานพิมพ์ท้องถิ่นอื่นๆบ้างเมื่อ พ.ศ. 2453³⁰

ต่อมาคณะมิชชันนารีขายกิจการให้นายเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ไปเมื่อ พ.ศ. 2469 โรงพิมพ์แห่งนี้รับพิมพ์คำวอหรือคำวอเรื่องซึ่งเป็นที่นิยมมากในสมัยนั้น และเริ่มพิมพ์คำวอเป็นภาษาไทยกลางเมื่อ พ.ศ. 2495 - 2510 ซึ่งเป็นปีที่เลิกกิจการ เนื่องจากคนล้านนาอ่านอักษรล้านนาไม่ได้เพราะเรียนแต่อักษรไทยกลาง และขายลิขสิทธิ์คำวอเหล่านั้นให้ร้านประเทืองวิทยาในตลาดนครรัฐ เชียงใหม่ ไปพิมพ์เป็นภาษาไทยกลางสำเนียงล้านนา การที่คณะมิชชันนารีเป็นผู้บุกเบิกตัวพิมพ์อักษรล้านนานี้ นับว่าเป็นคุณประโยชน์กับอักษรล้านนา เพราะทำให้ในปัจจุบันยังมีหนังสืออักษรล้านนาที่พิมพ์ในยุคนั้นเหลืออยู่บางส่วน เช่น แบบเรียน และวรรณกรรมคำวอ³¹

²⁸ เรื่องเดียวกัน, 410 - 411.

²⁹ รัช บุญโณทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, 161.

³⁰ อุดม รุ่งเรืองศรี, ระบบเขียนอักษรล้านนา (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527), 17 - 18 , อ้างถึงใน ลมูล จันทน์หอม, เอกสารคำสอน รายวิชา ๑๕๔๒๓๗๓ อักษรไทย๒ (อักษรล้านนา), (ม.ป.ท., 2542), 154 - 156.

³¹ เรื่องเดียวกัน, 154 - 156.

อักษรธรรมล้านนามีรูปลักษณะกลม และมีวิวัฒนาการความเปลี่ยนแปลงน้อยมาก แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมของล้านนาที่เห็นว่าอักษรธรรมเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ที่จะใช้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา ฉะนั้นผู้ที่บันทึกอักษรนี้จะต้องเป็นผู้ที่มีลายมือสวยงาม คัดลอกได้สวยงามและรูปอักขระคงที่สม่ำเสมอ³²

อักษรและอักษรวิธีในต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ ประกอบไปด้วย

1.6.1 อักษรธรรมล้านนา

อักษรธรรมล้านนาจากต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ มีอักษร 2 แบบ ได้แก่ อักษรตัวเต็มและตัวเชิง ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 รูปพยัญชนะอักษรธรรมล้านนาจากต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ

พยัญชนะ	ก	ข	ฃ	ค	ฅ	จ	ง	
ตัวเต็ม			-					
ตัวเชิง			-		-	-		
พยัญชนะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ฌ	ญ		
ตัวเต็ม		-						
ตัวเชิง		-		-	-			
พยัญชนะ	ฎ	ฏ	ท	ฒ	ณ			
ตัวเต็ม								
ตัวเชิง				-				

³² รัชช ปุณฺณโกทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, 154.

ตารางที่ 1 (ต่อ)

พยัญชนะ	ด	ถ	ท	ธ	น			
ตัวเต็ม								
ตัวเชิง								
พยัญชนะ	บ	ป	พ	ฟ	ผ	ฝ	ภ	ม
ตัวเต็ม								
ตัวเชิง		-		-	-	-	-	
พยัญชนะ	ย	ร	ล	ว	ศ	ษ	ส	
ตัวเต็ม						-		
ตัวเชิง						-		
พยัญชนะ	ห	ฬ	อ	ฮ	อย		ฤ	
ตัวเต็ม								
ตัวเชิง	-	-		-	-		-	

1.6.2 สระ อักษรธรรมล้านนามีสระใช้ 2 ชุด ได้แก่

1.6.2.1 สระลอย ใช้เขียนคำที่เสียงสระอยู่หน้าคำ³³ รูปสระลอยจากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 รูปสระลอยที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

อะ	อา	อิ	อี
			-
อุ	โอ	เอ	เอา
	-		

1.6.2.2 สระจม ใช้เขียนประสมพยัญชนะเหมือนอักษรวิธีไทย วางไว้รอบพยัญชนะต้น สันฐานโดยทั่วไปมีลักษณะกลมมน รูปสระจมและสระพิเศษ มีดังต่อไปนี้

³³ เรื่องเดียวกัน, 167.

ตารางที่ 3 รูปสระจมและสระพิเศษที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคำ

สระจม					
-ะ	-า	-ิ	-ี	-ุ	-ู
-เ	-อ	-ะ	-เ	-แ	-เ
		-		-	
-โ	-	-เ	-อ	-เ	-อ
-		-			
-เียะ	-เีย	-เือ	-เัวะ	-เัว	-เัว
-			-		
-ใ-	-เ	-	-	-	-
		-	-	-	-

ข้อสังเกตในการใช้สระ

- 1) สระ ไ- กับ ใ- และ ี กับ ื ส่วนใหญ่ใช้ปะปนกันหรือใช้รูปเดียวกัน
- 2) ไ- บางแห่ง มีการใช้พยัญชนะ ข ร่วมด้วย ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ไช้	ไช้	(ลน.1) / 1 / 22 / 3
	ใโน	โน	(ลน.1) / 1 / 23 / 1
	ไจัน	จัน	(ลน.1) / 1 / 22 / 4
	ไมีง	มีง	(ลน.1) / 2 / 11 / 3
	ไธย	ไธ	(ลน.1) / 2 / 42 / 3
	ไวย	ไว	(ลน.1) / 3 / 9 / 2

- 3) รูปสระ เ-อ และ ใ-อ ปะปนกันโดยส่วนใหญ่ใช้รูป เ-อ แทน ใ-อ ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	เเค็อร	เคื่อน	(ลน.1) / 1 / 28 / 3
	เเนื่อ	เนื่อ	(ลน.1) / 2 / 9 / 4
	เเหล็อง	เหล็อง	(ลน.1) / 2 / 9 / 4

1.6.3 เครื่องหมายต่างๆ

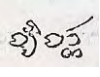
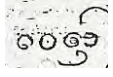
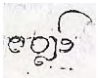
เครื่องหมายสามารถแบ่งตามหน้าที่การใช้งานได้ 2 ประเภท คือ เครื่องหมายในอักขรวิธีและ เครื่องหมายวรรคตอน

1.6.3.1 เครื่องหมายในอักขรวิธี จากต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะมาฆนคัม ได้แก่

เครื่องหมาย	หน้าที่	อักขรวิธีในต้นฉบับ	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
1. ไม้ขีด	ใช้เหมือนไม้หันอากาศในอักขรวิธีไทยปัจจุบัน		มัน	(ลน.1) / 2 / 9 / 4
2. ไม้กัก	ทำหน้าที่แทนตัวสะกดในแม่ก		ลูก	(ลน.1) / 2 / 10 / 3
3. -	ไม้หันอากาศและไม้โทซ้อนกันอยู่ ³⁴		เจ้า	(ลน.1) / 1 / 3 / 4
4. นิคหิต	1. ทำหน้าที่เหมือนนิคหิตใช้แทนเสียงตัวสะกดแม่ก		วณั	(ลน.1) / 2 / 11 / 2
	2. แทนเสียงสระ-อ ในภาษาไทย		ก๊ีบ	(ลน.1) / 2 / 12 / 2

³⁴ อุดม รุ่งเรืองศรี, ระบบเขียนอักษรล้านนา (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, ม.ป.ป.), 71.

เครื่องหมายในอักษรวิธจากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะมหานาคำ (ต่อ)

เครื่องหมาย	หน้าที่	อักษรวิธใน ต้นฉบับ	อักษรวิธ ปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
5. ระห้าม	1. ใช้เขียนบนพยัญชนะเพื่อ ไม่ให้ออกเสียง มีหน้าที่ เหมือนเครื่องหมายทัณฑฆาต ในอักษรวิธไทยปัจจุบัน		เมื่อ	(ลน.1) / 1 / 9 / 1
	2. ใช้เขียนบนพยัญชนะเพื่อ แสดงว่าเป็นตัวสะกด ไม่ต้องออกเสียง อะ ท้ายพยางค์		ทุกซ์	(ลน.1) / 1 / 7 / 4
	3. สำหรับฉบับที่นำมาศึกษา พบว่าบางครั้งระห้าม แทน ตัวสะกดแม่กน		เจียรจาก	(ลน.1) / 2 / 12 / 3
			เขียน	(ลน.1) / 3 / 27 / 4
6. ไม่ซ้ำ	1. ใช้เขียนท้ายคำหรือพยางค์ เพื่อให้อ่านซ้ำเช่นเดียวกับ ไม้ยมกในอักษรวิธไทยปัจจุบัน		ไจ้ๆ	(ลน.1) / 2 / 12 / 2
	2. ใช้เขียนเพื่อให้อ่านเป็น อะ กิ่งเสียง		เวทนา	(ลน.1) / 2 / 12 / 4
	3. ใช้เขียนเพื่อให้อ่านแยก พยางค์		เวลา	(ลน.1) / 3 / 12 / 4

เครื่องหมายในอักษรวิธีจากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะมหานาคำ (ต่อ)

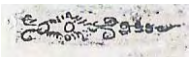
เครื่องหมาย	หน้าที่	อักษรวิธีใน ต้นฉบับ	อักษรวิธี ปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
7. ไม้กั่ง	1. ใช้เป็นสระ โ-ะ ลรูป 2. ใช้ประกอบรูปพยัญชนะ ตัวเชิง ว เพื่อเป็นรูปสระ ัว 3. ใช้ประกอบสระ -า เพื่อ ไม่ให้เสียงเป็นสระ โ-	 	ตก ฝัว เจ้า	(ลน.1) / 2 / 12 / 4 (ลน.1) / 3 / 14 / 3 (ลน.1) / 2 / 17 / 1
8. ไม้กั่งไหล	ใช้เขียนบนพยัญชนะตัวตามใน ภาษาบาลีเพื่อบอกว่าคำนั้นมี -ง เป็นตัวสะกด		มงคล	(ลน.1) / 2 / 16 / 1

1.6.3.2 เครื่องหมายวรรคตอน

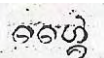
เครื่องหมายวรรคตอน จากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะมหานาคำ ได้แก่

เครื่องหมาย	ชื่อ	หน้าที่
1. 	-	เริ่มต้นข้อความ
2. 	-	”
3. 	-	1. แสดงความต่อเนื่องของคำ โดยไม่จำกัดว่าจะ อยู่ในบรรทัดเดียวกันหรือต่างบรรทัดกัน 2. ใช้เมื่อจบข้อความ

เครื่องหมายวรรคตอนจากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ (ต่อ)

เครื่องหมาย	ชื่อ	หน้าที่
4. 	-	แสดงความต่อเนื่องของคำ โดยไม่จำกัดว่าจะอยู่ในบรรทัดเดียวกันหรือต่างบรรทัดกัน
5. 	-	ใช้แทนการลบ คำที่เขียนผิด
6. 	โคมุตร	ใช้เขียนเพื่อจบตอนหรือจบผูก
7. 	-	”

1.6.4 วรรณยุกต์ พบวรรณยุกต์ คือ วรรณยุกต์เอกและวรรณยุกต์โท(โดยเฉพาะคำว่า เจ้า มักจะเขียนวรรณยุกต์โทซ้อนอยู่บนไม้ขีด) รูปวรรณยุกต์ที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีดังตัวอย่างต่อไปนี้

วรรณยุกต์ที่ปรากฏในต้นฉบับ	อักขรวิธีในต้นฉบับ	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
ไม้หยัก, ไม้หยอด ³⁵		แห่ง	(ตน.1) / 2 / 48 / 1
ไม้โท		เจ้า	(ตน.1) / 1 / 3 / 4

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

1.6.5 ตัวเลข อักษรธรรมล้านนามีตัวเลขใช้ 2 ชุด คือ เลขในธรรมและเลขโหรา ตัวเลขที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องสุวัณณเมฆะหมายวนคำ ได้แก่

ตัวเลข	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
เลขในธรรม										-
เลขโหรา				-	-	-	-		-	

1.6.6 อักษรวิธีพิเศษ

อักษรวิธีพิเศษ หมายถึงคำที่เขียนไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์การประสมอักษร³⁶ สันนิษฐานว่าคงจะเกิดขึ้นมาเนื่องจากความจำเป็นและข้อจำกัดต่างๆในด้านวัสดุการเขียนจำพวกใบลาน หรือ พับสา เช่น ในกรณีที่ใบลานจะหมดบรรทัดมีเนื้อที่ไม่พอให้เขียนคำได้สมบูรณ์ นักปราชญ์จึงคิดวิธีเขียนพิเศษขึ้นแล้วใช้สืบทอดกันมาเป็นที่รู้จักกว้างขวางและสั่งสอนสืบมา³⁷

อักษรวิธีพิเศษที่ปรากฏในเรื่องสุวัณณเมฆะหมายวนคำมีดังนี้

1) พยัญชนะต้น น เมื่อประสมกับสระจม -า จะเขียนติดกันโดยลากหาง -น ต่อเนื่องกับสระ -า ตัวอย่างเช่น

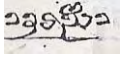
อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	น้า	น้า	(ลน.1) / 3 / 41 / 1
	นาย	นาย	(ลน.1) / 1 / 1 / 3

³⁶ ฐวัช ปุณ โณทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, 172.

³⁷ ลมูล จันทน์หอม, เอกสารคำสอน รายวิชา ๑๕๔๒๓๗๓ อักษรไทย๒ (อักษรล้านนา) (ม.ป.ท., 2542), 76.

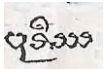
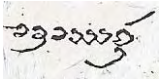
2) พยัญชนะตัวเต็ม ญ เมื่อเขียนซ้อนด้วยพยัญชนะตัวเชิงของตัวเดียวกัน

จะมีลักษณะพิเศษ คือ ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	อรญา	อรัญา	(ลน.1) / 1 / 20 / 3

3) พยัญชนะตัวเต็มและตัวเชิง ส มีรูปพิเศษเมื่อเขียนติดกันในบรรทัด

เดียวกัน เรียกว่า ส สองห้อง คือ ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ปฐส	ปฐสะ	(ลน.1) / 1 / 19 / 3
	าสสจน	อัสจรรย	(ลน.1) / 2 / 16 / 3

4) การใช้รูปพยัญชนะต้นตัวเดียวกันในคำ 2 คำ ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	เขาง	ข้าวของ	(ลน.1) / 2 / 33 / 1
	คิย	คติเยน	(ลน.1) / 2 / 27 / 3
	มีา	มีมาก	(ลน.1) / 4 / 22 / 2

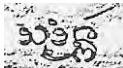
5) ในคำ 2 พยางค์ พยัญชนะต้นของพยางค์ที่ 2 ใช้ตัวเชิงแทนตัวเต็ม
ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	กัมา	กัมา	(ลน.1) / 2 / 25 / 2
	ชีวา	ชีว่า	(ลน.1) / 3 / 3 / 3
	คิว่า	คื่อว่า	(ลน.1) / 3 / 22 / 3
	กระทำ	กระทำ	(ลน.1) / 3 / 41 / 1

6) คำ 2 คำที่ใช้สระร่วมกัน ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ทิล	ดีหลี	(ลน.1) / 2 / 13 / 1
	คืบ	ก๊ีบ	(ลน.1) / 2 / 33 / 2

7) การใช้คำศัพท์พิเศษ ที่มีวิธีเขียนพิเศษในลักษณะที่สั้นลงหรือไม่ตรงกับ
คำอ่าน ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ไป _๑ าย	ไป _๑ าย	(ลน.1) / 1 / 28 / 1
	ส _๑ ว _๑ รา	ส _๑ ว _๑ ว่า	(ลน.1) / 1 / 28 / 1
	ล	แล	(ลน.1) / 2 / 2 / 2
	ล _๑ ว	แล้ว	(ลน.1) / 2 / 3 / 3
	ร _๑	อัน _๑ ว่า	(ลน.1) / 2 / 4 / 4
	ทุ _๑ ลา	ทุ _๑ ง _๑ หลาย	(ลน.1) / 2 / 7 / 1
	ช _๑ ล	ชะ _๑ แล	(ลน.1) / 2 / 11 / 1
	สู่ _๑ น _๑ ก	สู่ _๑ น _๑ ัก	(ลน.1) / 3 / 36 / 4

1.7 เรื่องย่อ

เมืองพาราณสี มีพระยาสุทนต์เป็นกษัตริย์ปกครองเมือง มีราชเทวีชื่อว่าปทุมมา และมเหสีรองชื่อนางภากิยะซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจบาปหยาบช้า มเหสีทั้งสองไม่มีบุตรพระยาสุทนต์ จึงให้ทั้งสองปฏิบัติธรรม นางปทุมมาจึงปฏิบัติตามคตินั้นพระอินทร์จึงได้อัญเชิญพระโพธิสัตว์ เทวบุตรลงมาเกิด นางปทุมมาจึงมีนิมิตฝันว่า เห็นพระจันทร์ใสส่องรุ่งเรือง และเมื่อถึงวันที่นาง ประสูติพระโอรสนั้นท้องฟ้ามีคิ้วทั่วเมือง แล้วนางปทุมมาก็ประสูติได้พระโอรส 1 คนและตามมาด้วย สุนัขที่มีขนเป็นดังทองคำ 1 ตัว ปุโรหิตทำนายว่าภายภาคหน้าบุญของทั้งสองจะเป็นที่ประจักษ์ ดังนั้นพระยาสุทนต์จึงไม่ได้รังเกียจหมาขนดำ เลี้ยงดูและรักใคร่เช่นเดียวกับโอรสอีกคนและได้ ตั้งชื่อพระโอรสว่า สุวัณณเมฆะ เนื่องจากเหตุการณ์ในวันประสูติที่ท้องฟ้าเกิดมีคิ้วหมดทั้งเมือง พาราณสีและผิวพรรณของพระโอรสทั้งด้าม

เมื่อสุวัณณเมฆะอายุได้ 3 ปี พระมารดาสวรรคต นางภากิยะจึงได้เลื่อนยศขึ้น มาเป็นราชเทวี นางภากิยะมีราชธิดาคนหนึ่งชื่อว่า นางจันทเกสิ นางภากิยะจึงเกิดความริษยาว่า ราชสมบัติจะต้องเป็นของสุวัณณเมฆะ นางจึงคิดหาทางกำจัดสุวัณณเมฆะกับหมาขนดำอยู่เสมอ นางได้ปรึกษากับพ่อของนางคือนันทเสนาผู้มีจิตใจบาปหยาบช้าเช่นเดียวกัน นันทเสนาจึงทำ ยาเสน่ห์ให้พระยาสุทนต์ลุ่มหลงนางภากิยะและยุยงให้น้ำพระโอรสทั้งสองไปปล่อยป่า แต่หมา ขนดำก็นำน้องของตนกลับมาวังอย่างปลอดภัย

วันหนึ่งหมาขนดำไม่อยู่ในเมือง นางภากิยะนำสุวัณณเมฆะไปทิ้งลงเหวแต่ไม่ตาย เพราะเทวดานำผ้าทิพย์มารองรับไว้ หมาขนดำกลับมาไม่เห็นน้องจึงออกตามหาจนทั่ว จนตาม รอยเท้ามาพบน้องอยู่ในเหว จึงคิดว่านางแม่เลี้ยงใจร้ายนี้จะต้องหาทางฆ่าน้องอีกแน่ จึงพาน้องหนี ไปอยู่ในป่า ในป่านี้มีฤาษีอยู่ตนหนึ่งชื่อว่า พรหมรสี ได้นำเด็กหญิงที่มีกำเนิดจากดอกบัวมาเลี้ยง ไว้ให้ชื่อว่า นางคันธมาลา โดยฤาษีสร้างที่อยู่ให้นางและเลี้ยงดูนางเหมือนเป็นลูกของตน

สุวัณณเมฆะและหมาขนดำอยู่ด้วยกันในป่า เมื่อเวลาผ่านไปหมาขนดำเกิดเวทนา น้องที่เสื้อผ้าอาภรณ์ขาด จึงกลับไปปราสาทเพื่อนำเสื้อผ้าของใช้ต่างๆกลับมาให้น้องของตน ที่ปราสาทหมาขนดำก็พบกับนางจันทเกสิ ซึ่งได้รับรู้เรื่องของสุวัณณเมฆะกับหมาขนดำจากนาง กำนัลในวัง นางก็บังเกิดความรักและสงสาร จึงฝากเสื้อผ้า เครื่องประดับและของใช้ต่างๆไปกับ หมาขนดำเพื่อให้สุวัณณเมฆะ เมื่อนางภากิยะทราบจึงโกรธนางจันทเกสิมากและรู้ว่าสุวัณณเมฆะ กับหมาขนดำยังไม่ตาย นางจึงบอกกับบุตรชายของนางที่ชื่อไชยอุปราช (น้องของจันทเกสิ) ซึ่งเป็น คนที่ชั่วร้ายแล้วช่วยกันยุยงให้พระยาสุทนต์ยกทัพเข้าไปตามฆ่าสุวัณณเมฆะกับหมาขนดำในป่า

ในป่านั้นพระยาสุทนต์และไชยอุปราชไล่ตามกวางจนหลงทางกับกองทัพของตนไปในป่าลึก ต่อมากวางนั้นกลายเป็นยักษ์ชื่อว่า วรณยักษ์ ซึ่งจับตัวทั้งสองไว้ ด้วยความกลัวตาย

พระยาสุทนต์และไชยอุปราชจึงขอให้ยักษ์กินคนในเมืองพาราณสีแทน แลกกับชีวิตของทั้งสอง และสัญญากับยักษ์ว่าจะสร้างศาลาและส่งหญิงสาวให้ยักษ์กินทุกๆ 3 วัน จากนั้นจึงส่งหญิงสาวไปให้ยักษ์จนหมดเมืองและในที่สุดต้องส่งนางจันทเกสิไปให้ยักษ์กิน

ส่วนสุวรรณเมฆะกับหมาขาคำนั้ท่งเที่ยวไปในป่าและได้พบกับฤๅษีกับนางคันธมาลา ฤๅษีรู้ได้ด้วยญาณว่าทั้งสองเป็นผู้มีบุญ มีชาติกำเนิดสูง และเป็นคู่ของนางคันธมาลา เมื่อสุวรรณเมฆะและนางคันธมาลาได้พบกันจึงเกิดความรักต่อกัน ฤๅษีจึงจัดพิธีให้ทั้งสองแต่งงานกัน พระอินทร์จึงนำของคู่บุญเป็นดาบศรีกัญไชยมามอบให้กับสุวรรณเมฆะ

ต่อมาหมาขาคำไปเที่ยวเล่นในป่า จนถึงที่อยู่ของวรุณยักษ์และพบกับกองกระดูกมนุษย์ หมาขาคำรู้ว่าเมืองของตนมีภัยจึงกลับมาบอกน้องของตนและได้ร่ำเรียนวิชาอาคมจากฤๅษี เพื่อไปปราบยักษ์และช่วยเหลือบ้านเกิดเมืองนอนของตน วันที่ทั้งสองออกไปปราบยักษ์เป็นวันเดียวกับที่ชาวเมืองนำนางจันทเกสิมาส่งที่ศาลาเพื่อรอยักษ์มากิน สุวรรณเมฆะจึงได้พบกับนางจันทเกสิ จากนั้นสุวรรณเมฆะและหมาขาคำรบชนะยักษ์ได้ ยักษ์จึงวิงวอนขอชีวิตและถวายไม้เท้าต้นชี้ตายปลายชี้เป็นให้เป็นของตอบแทน ซึ่งไม้เท้าวิเศษนี้สามารถชุบชีวิตให้คนตายฟื้นได้ สุวรรณเมฆะจึงสั่งสอนธรรมให้ยักษ์อยู่ในศีลธรรมหยุดการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

ส่วนพระยาสุทนต์เชื่อฟังคำยุยงของไชยอุปราชว่าสุวรรณเมฆะและหมาขาคำจะเข้ามาฆ่าพระยาสุทนต์ จึงพาผู้คนอพยพไปเมืองอื่น เมื่อนางจันทเกสิกลับมาจึงเกิดความเสียใจมากที่บิดากับครอบครัวหนีไป เหล่าเสนาอำมาตย์ที่ยังอยู่ต้องการอัญเชิญให้สุวรรณเมฆะกลับมาครองเมืองจึงพากันเดินทางเข้าไปในป่า สุวรรณเมฆะและหมาขาคำนำกระดูกคนที่ยักษ์กินทั้งหมดมาชุบชีวิต จากนั้นพระอินทร์มาเนรมิตเมืองและข้าวของเครื่องใช้ เสื้อผ้า ให้เป็นจำนวนมาก และได้ให้หมาขาคำกินน้ำทิพย์และกลายเป็นชายหนุ่มรูปงามได้ชื่อว่า สุวรรณรางคำ เมื่อนางจันทเกสิเดินทางมาพบกับเมืองของสุวรรณเมฆะทั้งหมดได้พบหน้ากันและเดินทางกลับไปครองเมืองพาราณสี

ต่อมากล่าวถึงเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า สาวตถี ไม่มีราชบุตรมีแต่ธิดาชื่อว่านางจันทสมุท เหล่าเสนาอำมาตย์จึงมาอัญเชิญสุวรรณรางคำไปแต่งงานกับนางจันทสมุทและครองเมืองสาวตถี ส่วนทางไชยอุปราชทราบข่าวว่าสุวรรณเมฆะกลับมาครองเมืองพร้อมด้วยพระพี่นางของตนและนางสนมจำนวนมากก็เกิดความริษยาจึงคิดแผน ไปบอกเมืองมิลิตาว่าพระพี่นางของตนนั้นงามมากนักสมควรคู่กับพระยามิลิตา ดังนั้นพระยามิลิตาจึงยกทัพมายังเมืองพาราณสีเพื่อชิงตัวนางจันทเกสิซึ่งตอนนี้เป็นมเหสีของสุวรรณเมฆะอีกนางหนึ่งแล้ว สุวรรณรางคำจึงเดินทางมาช่วยน้องของตนรบกับพระยามิลิตาด้วย ทั้งสองรบชนะและได้พบกับพระยาสุทนต์พ่อของตนอีกครั้ง ส่วนไชยอุปราชถูกแผ่นดินสูบลงนรกไปเช่นเดียวกับนางภากิยะ จากนั้นสุวรรณเมฆะก็สั่งสอนศีลธรรมให้พระยามิลิตานำไปปฏิบัติ และทั้งหมดก็ตั้งมั่นในศีลธรรมจนหมดอายุขัยแห่งตน

2. ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องมหาหุ้ย

2.1 ลักษณะของต้นฉบับ

ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องมหาหุ้ยที่นำมาศึกษาเป็นหนังสือใบลานขนาด 4.2×57 ซม. จำนวน 1 ผูก 219 หน้า หน้าลานละ 4 บรรทัดแต่ในบางหน้าลานจะมี 5 บรรทัด หนังสือใบลานของกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงจะเรียกว่า *หนังสือผูก* ซึ่งทำมาจากใบของต้นลาน ต้นลานเป็นต้นปาล์มชนิดหนึ่ง ใบสามารถใช้แทนกระดาษเพื่อนำมาจารึกอักษร ในการจารอักษรใช้เหล็กปลายแหลมที่เรียกว่า เหล็กจาร เขียนอักษรลงใบลานแล้วจะใช้เขม่าไฟผสมน้ำมันยางทาให้ทั่วเพื่อให้เขม่าฝังลงในร่องที่จารไว้ จากนั้นจะใช้ผ้าเช็ดเขม่าออกจากใบลาน ตัวอักษรที่จารึกไว้ก็จะปรากฏขึ้น และนำใบลานมาเจาะรูที่หัวท้ายแผ่นของทุกใบให้ตรงกันแล้วร้อยรวมกันด้วยเชือกพันจากเส้นฝ้ายเรียกว่าสายสนอง เรียกหนังสือแต่ละเล่มว่าหนังสือ 1 ผูก³⁸

หนังสือผูกจะมีการแบ่งประเภทในการใช้งานโดยแบ่งตามประเภทของเนื้อหาที่บันทึก โดยแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

2.1.1 หนังสือก้อม เป็นหนังสือใบลานขนาดสั้น ใช้ในจดบันทึกเรื่องราวต่างๆส่วนบุคคล เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำราคาถาอาคม บทหมอลำ ที่มีขนาดสั้นเพื่อสะดวกในการพกพาและจะนิยมเก็บไว้กับบ้านเรือน อักษรที่ใช้บันทึกจะปะปนกันทั้งอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยภายในฉบับเดียวกัน แต่ส่วนใหญ่หากเป็นวรรณกรรม กลอนลำ จะบันทึกด้วยอักษรไทยน้อย แต่หากเป็นตำราคาถาอาคม ตำราโหราศาสตร์จะจารด้วยอักษรธรรม³⁹

2.1.2 หนังสือเทศน์ เป็นหนังสือใบลานบันทึกวรรณกรรมนิทานชาดกหรือคัมภีร์พุทธศาสนา มีขนาดยาวกว่าหนังสือผูกชนิดอื่นๆ แบ่งเนื้อหาและผูกหนังสือออกเป็นกัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์จะมีสายสนองร้อยไว้ หากเป็นเรื่องยาวๆจะเขียนเลขที่ผูกและนำมาวางเรียงกันจนจบเรื่อง⁴⁰

³⁸ สำเร็จ คำโฆง, “หนังสือผูก (หนังสือใบลาน),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4981 - 4982.

³⁹ รัช บุญโถมก, “หนังสือก้อม (หนังสือใบลานขนาดสั้น),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4975 - 4977.

⁴⁰ สำเร็จ คำโฆง, “หนังสือผูก (หนังสือใบลาน),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4981 - 4982.

2.1.3 หนังสือผูก คือหนังสือใบลานที่บันทึก พระธรรมคัมภีร์ วรรณกรรม
ท้องถิ่น นิยมเก็บรักษาไว้ที่วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางการศึกษาและความรู้ของชุมชน⁴¹

2.2 ที่มาของต้นฉบับ

ต้นฉบับที่นำมาศึกษาเป็นสำเนาเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติสาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว

2.3 อายุของต้นฉบับ

ต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องมหาหุขที่นำมาศึกษานี้เอกสารบัญชีรายชื่อใบลานใน
หอสมุดแห่งชาติสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวระบุว่า จุลศักราช 1234 ตรงกับ พ.ศ. 2415
แต่ในต้นฉบับใบลานั้นไม่พบศักราชระบุไว้

2.4 ผู้แต่ง

ในต้นฉบับที่นำมาศึกษานี้ไม่พบนามผู้แต่งหากพบแต่นามผู้มีจิตศรัทธาสร้างหรือ
เป็นผู้จ้างวานให้ผู้อื่นจาร ได้แก่

...ยามแกล่ไถ่เยิง พระขนานสมเด็จพระเจ้าวชิระ มีศรัทธาสร้างจนได้ไว้กับศาสนา...

(ล.1) / 1 / 218 / 4

ส่วนนามผู้จารนั้นก็มิปรากฏด้วย ได้แก่

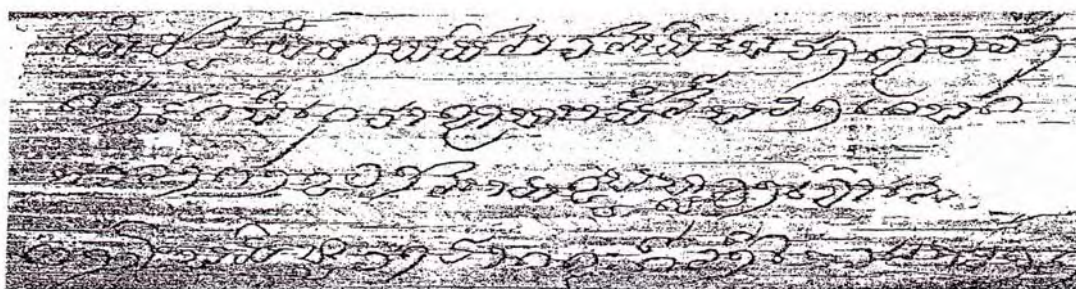
...บัดนี้เริ่มจักแปลงสารให้ ศรีนงแพงประสงค้อ่านดูท่อน โอนอสารอ้ายนี้ชื่อยั่วละพัน...

(ล.1) / 1 / 218 / 4

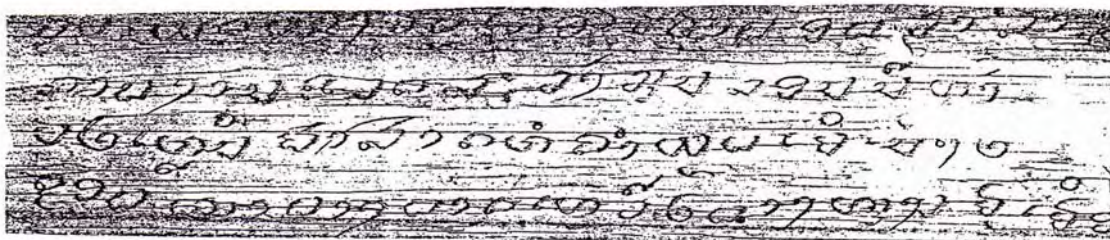
⁴¹ รัชช ปุณโณทก, “หนังสือก้อม (หนังสือใบลานขนาดเล็ก),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน

นอกนั้นในส่วนอื่นๆ ไม่ปรากฏนามผู้จารแต่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าผู้จารมีทั้งหมด 7 คน เนื่องจากในแต่ละส่วนของผูกมียลายมือที่แตกต่างกันถึง 7 แบบและอักขรวิธีในการเขียนก็ต่างกันด้วย

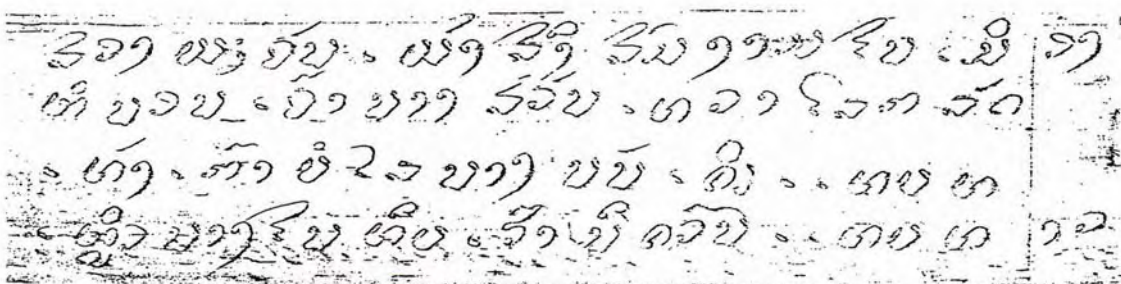
ตัวอย่างลายมือที่ 1

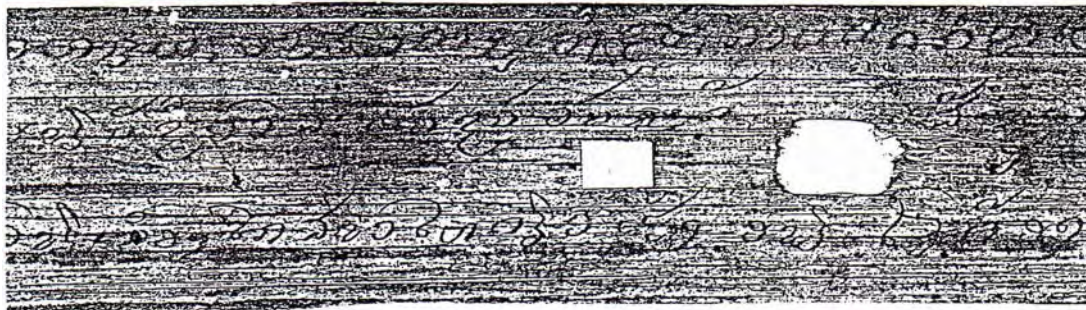
ตัวอย่างลายมือที่ 2

ตัวอย่างลายมือที่ 3

ตัวอย่างลายมือที่ 7

การจารในแต่ละลายมือ มีการจารสลับกันไปไม่ได้แบ่งตามจำนวนหน้า ในลานเดียวกันอาจมีมากกว่าหนึ่งลายมือและอักษรวิธีจะแตกต่างกันบ้าง

2.5 ความแพร่หลายของต้นฉบับ

วรรณกรรมเรื่องมหาหุข พบเป็นวรรณกรรมของวัฒนธรรมกลุ่มไทย-ลาวสองฝั่งแม่น้ำโขง ทั้งในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและฝั่งอีสานของไทย ซึ่งปรากฏเป็นทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ จารอยู่บนใบลานหรือที่วัฒนธรรมไทย-ลาวเรียกว่า หนังสือผูก รวมทั้งนำมาแต่งเป็นนิทานคำกลอนโบราณ ซึ่งพบต้นฉบับแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในภาคอีสานของไทยและในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากการรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยพบต้นฉบับเรื่องมหาหุข ดังต่อไปนี้

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมมหาหุข (เท่าที่พบในขณะนี้)

ลำดับที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
1.*	มหาหุข	1 / 219	ไทยน้อย	ไม่ระบุ	หอสมุดแห่งชาติ สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว
2.**	มหาหุข	1 / 186	„	ไม่ระบุ	„
3.***	สุวรรณเมฆ	4 / 184	ธรรม อีสาน	วัดศรีภูมิ บ้านนาหอ อ. ด่านซ้าย จ. เลย	หอสมุดแห่งชาติ

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมหมายเหตุ (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
4.	ท้าวหมาหุย	1 / 195	ไทยน้อย	ไม่ระบุ	ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน ต.ในเมือง อ. เมือง จ. ขอนแก่น
5.	ท้าวหมาหุย	7 / 102	ธรรม อีสาน	„	ศูนย์วัฒนธรรม จ. มหาสารคาม
6.	หมาหุย	1 / 200	„	วัดกลาง ต.ในเมือง อ. เมือง จ. กาฬสินธุ์	ไม่ระบุ
7.	หมาหุย	6 / 108	„	วัดโนนคูณ บ้านหนองอีบุตร ต. คำบง อ. ห้วยผึ้ง จ. กาฬสินธุ์	„
8.	ท้าวหมาหุย	1 / 250	ไทยน้อย	วัดหอคำ บ้านกั้ง ต. เหล่าใหญ่ อ. กุฉินารายณ์ จ. กาฬสินธุ์	„
9.	ท้าวหมาหุย	1 / 338	„	วัดอัมพวัน บ้านชาติ ต. นาโก อ. กุฉินารายณ์ จ. กาฬสินธุ์	„
10.	ท้าวหมาหุย	1 / 22	ธรรมอีสาน	วัดโพธิ์ชัย บ้านสาวะถี ต. สาวะถี อ. เมือง จ. ขอนแก่น	„
11.	ท้าวหมาหุย	1 / 120	ไทยน้อย	วัดศรีชนนชัย บ้านโคกใหม่ ต. โคกหินแอ่ อ.เรณูนคร จ. นครพนม	„
12.	ท้าวหมาหุย	2 / 183	„	วัดศรีสวัสดิ์ บ้านท่าจำปา ต. ท่าจำปา อ. ท่าอุเทน จ. นครพนม	„
13.	ลำหมาหุย	1 / 40	ธรรมอีสาน	วัดอัมพาราม บ้านตาเป็ก ต. ตาเป็ก อ. นางรอง จ. บุรีรัมย์	„

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมมหาหุย (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
14.	ลำหมาหุย	2 / 28	ธรรมอีสาน	วัดบ้านนกเหาะ บ้านนกเหาะ ต. แวดวง อ. พัทธภูมิพิสัย จ. มหาสารคาม	ไม่ระบุ
15.	ท้าวหมาหุย	5 / 134	„	วัดมหาชัย ต.ตลาด อ. เมือง จ. มหาสารคาม	„
16.	ลำหมาหุย	1 / 17	„	วัดเหนือหนองแขว บ้านหนองแขว ต. แวงน่าง อ. เมือง จ. มหาสารคาม	„
17.	ท้าวหมาหุย	1 / 144	ไทยน้อย	วัดบ้านนาสองเมือง ต. นากอก อ. นิคมคำสร้อย จ. มุกดาหาร	„
18.	ท้าวหมาหุย	4 / 57	ธรรมอีสาน	วัดศรีบุญสงฆ์ บ้านนาปัง ต. ป่าไร่ อ. คอนตาล จ. มุกดาหาร	„
19.	หมาหุย	4 / -	„	วัดบ้านช่องเม็ก บ้านช่องเม็ก ต. บุ่งคล้า อ. เลิงนกทา จ. ยโสธร	„
20.	หมาหุย	5 / -	„	วัดบูรพา บ้านหนองแคน ต. บุ่งคล้า อ. เลิงนกทา จ. ยโสธร	„
21.	ท้าวหมาหุย	1 / -	„	วัดศรีฐานนอก บ้านศรีฐานนอก ต. ศรีฐาน อ. ปาดัว จ. ยโสธร	„

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมมหาหุย (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
22.	ท้าวมหาหุย	1 / 339	ธรรมอีสาน	วัดสุวรรณบุรี บ้านเมืองทอง ต. นาโพธิ์ อ. เมือง จ. ร้อยเอ็ด	ไม่ระบุ
23.	ท้าวมหาหุย	1 / 474	ไทยน้อย	วัดสะอาดสมบูรณ์ ต. รอบเมือง อ. เมือง จ. ร้อยเอ็ด	„
24.	มหาหุย	1 / -	„	วัดบ้านกุดแฮด บ้านกุดแฮด ต. กุดบาก อ. กุดบาก จ. สกลนคร	„
25.	มหาหุย	1 / 236	„	วัดจันทร์ บ้านอุมไผ่ ต. ช้างมิ่ง อ. พรรณานิคม จ. สกลนคร	„
26.	ท้าวมหาหุย	1 / 236	„	วัดดลิ่งเกษม บ้านแก้ง ต. ศรีวิชัย อ. วานรนิวาส จ. สกลนคร	„
27.	ท้าวมหาหุย	1 / 79	„	วัดบ้านหนองสำน บ้านหนองสำน ต. โคกภู อ. กุดบาก จ. สกลนคร	„
28.	ท้าวมหาหุย	1 / -	„	วัดหนองสะโนบ้านหนอง สะโน ต. นาม่อง อ. กุดบาก จ. สกลนคร	„
29.	ท้าวมหาหุย	1 / 50	ธรรมอีสาน	วัดศรีชมพู บ้านม่วงคำ ต. ม่วงไข่ อ. พังโคน จ. สกลนคร	„
30.	ท้าวมหาหุย	4 / 75	„	วัดสุวรรณวิสุทธาราม ต. บ้านคำสะอาด อ. สว่างแดนดิน จ. สกลนคร	„

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมหมาหุ่ย (ต่อ)

ลำดับ ที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
31.	หมาหุ่ย	3 ส่วน		วัดสามพร้าว บ้านสามพร้าว ต. สามพร้าว อ. เมือง จ. อุดรธานี	ไม่ระบุ
31.1	„	1 / 17	ธรรมอีสาน		„
31.2	„	2 / 29	„		„
31.3	„	1 / 11	„		„
32.	หมาหุ่ย	5 / 126	„	วัดแก้วรังษี บ้านดอนใหญ่ ต. วาริน อ. ศรีเมืองใหม่ จ. อุบลราชธานี	„
33.	หมาหุ่ย	5 / -	„	วัดลิ้น บ้านลิ้น ต. หนองเมือง อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี	„
34.	หมาหุ่ย	4 / -	„	วัดเดชอุดมผลาวิหาร บ้านก่อ ต. หนองไผ่นก อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี	„
35.	หมาหุ่ย	2 / 88	„	วัดธาตุรังสี บ้านคำไหล ต. คำไหล อ. ศรีเมืองใหม่ จ. อุบลราชธานี	„
36.	หมาหุ่ย	3 / 57	„	วัดบ้านอีเก้ง บ้านอีเก้ง ต. พนา จ. อุบลราชธานี	„
37.	หมาหุ่ย	1 / -	„	วัดโพธาราม บ้านหัวดอน ต. ทราขมูล อ. พิบูลมังสาหาร จ. อุบลราชธานี	„

รายชื่อต้นฉบับวรรณกรรมหมายเหตุ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	จำนวน ผูก/ลาน	อักษร	สถานที่พบ	ที่อยู่ปัจจุบัน
38.	หมายเหตุ	3 / -	ธรรมอีสาน	วัดเวตะวันวิทยา บ้านปลาก่อ ต. เมืองเดช อ. เดชอุดม จ. อุบลราชธานี	ไม่ระบุ
39.	ลำทำหมายเหตุ	3 / -	„	วัดสระบัว บ้านหนองผือ อ. เขมราฐ จ. อุบลราชธานี	„
40.	ทำหมายเหตุ	4 / -	„	วัดสุคนธาราม บ้านน้ำคำแดง ต.เตย อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี	„
41.	หมายเหตุ	5 / -	„	วัดหนองเมือง บ้านหนองเมือง ต. หนองเมือง อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี	„
42.	หมายเหตุ	3 / -	„	วัดหัวคูณ บ้านหัวคูณ ต. หัวคอง อ. เขื่องใน จ. อุบลราชธานี	„
43.	ลำทำหมายเหตุ	3 / -	„	วัดบ้านดอนฮี ต. คงบัง อ. ลืออำนาจ จ. อำนาจเจริญ	„
44.	ทำหมายเหตุ	4 / -	„	วัดไร่จี ต. ไร่จี อ. ลืออำนาจ จ. อำนาจเจริญ	„
45.	หมายเหตุ	3 / 56	„	วัดศรีสว่าง บ้านนาไค้ ต. คีมใหญ่ อ. เมือง จ. อำนาจเจริญ	„
46.	หมายเหตุ	4 / -	„	วัดสระเกษ บ้านบุง ต. บุง อ. เมือง จ. อำนาจเจริญ	„

*เป็นฉบับหลักที่ใช้ในการศึกษา

**เป็นฉบับสอบทาน

***รายชื่อจากบัตรรายการ งานหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ

****รายชื่อลำดับ 3 - 46 ข้อมูลจากบัญชีสำรวจเอกสารโบราณ เล่มที่ 1-14 โดยกลุ่มวิทยาลัยครู
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2528 - 2532⁴²

*****ในบัญชีสำรวจเอกสารโบราณใช้ อำเภอ อำนาจเจริญ จังหวัด อุบลราชธานี แต่เนื่องจาก
ในปัจจุบันนี้อำเภอ อำนาจเจริญ เปลี่ยนเป็น จังหวัด อำนาจเจริญ ผู้วิจัยจึงใช้เป็น
จังหวัดอำนาจเจริญและตรวจสอบอำเภอที่ใช้ในปัจจุบันกับฐานข้อมูลจังหวัด⁴³

นอกจากการตรวจสอบต้นฉบับโบราณจากเอกสารแล้วผู้วิจัยได้สัมภาษณ์
ท่านพระพุทฺธิสารมณี⁴⁴ วัดเทพปฐนาราม จังหวัดขอนแก่น เกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องมหาหุข
ท่านบอกว่าเคยได้ยินชื่อวรรณกรรมเรื่องนี้ เพราะมีโยมผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งจากต่างหมู่บ้าน
นำต้นฉบับหนังสือผูกเรื่องนี้มาถวายท่าน แต่ท่านไม่เคยได้อ่านและไม่เคยรู้เรื่องราวของ
วรรณกรรมเรื่องนี้เลย ต่อมาอาจารย์ มนต์ สุขสาย⁴⁵ อาจารย์พิเศษคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมอีสานได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า ท่านรู้จัก
วรรณกรรมเรื่องมหาหุขเพราะมีต้นฉบับอยู่ที่บ้านของท่าน แต่ท่านไม่รู้โครงเรื่องและเนื้อเรื่องของ
วรรณกรรมเรื่องนี้

⁴²“บัญชีสำรวจเอกสารโบราณ เล่มที่ 1 - 14 โดยกลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง
พ.ศ. 2528-2532,” (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.). (อัคราณา)

⁴³“ข้อมูลตำบลในจังหวัดอำนาจเจริญ” [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก
<http://www.thaitambon.com/tambon/tamplist.asp?ID=37>

⁴⁴สัมภาษณ์ พระพุทฺธิสารมณี, อายุ 67 ปี รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ฝ่ายสาธุการูปการ วัดเทพ
ปฐนาราม บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, 1 กันยายน 2550.

⁴⁵สัมภาษณ์ อาจารย์ มนต์ สุขสาย,ข้าราชการบำนาญ อายุ 66 ปี ที่อยู่ 299 หมู่ 18 บ้านนิคมพัฒนา
ตำบลไรร้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี, 3 กันยายน 2550.

2.6 อักษรและอักษรวิธี

อักษรที่ใช้ในต้นฉบับเรื่องนี้คือ อักษรไทยน้อย ซึ่งเป็นอักษรสกุลอักษรไทยแต่จะมีอักษรธรรมปะปนอยู่บ้าง และรูปลักษณะของอักษรบางตัวเปลี่ยนไปจากอักษรไทย

ในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว คือกลุ่มวัฒนธรรมในอาณาจักรล้านช้าง (เมืองหลวงพระบางและเมืองเวียงจันทน์) และภาคอีสานของไทยมีตัวอักษรใช้ 2 แบบ คือ อักษรธรรมและอักษรไทยน้อย โดยมีการแบ่งประเภทการใช้อักษรทั้งสองแบบแตกต่างกัน อักษรไทยน้อยใช้เป็นเอกสารทางราชการของอาณาจักรล้านช้างและใช้บันทึกเรื่องราวทางโลก ส่วนอักษรธรรมจะใช้บันทึกเรื่องราวทางศาสนา พระคัมภีร์ต่างๆ เพราะถือว่าเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์⁴⁶

จากการศึกษาหลักฐานทางด้านศิลาจารึกในภูมิภาคอีสานของไทย และหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ พบว่าอักษรไทยน้อยได้รับต้นแบบไปจากอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิ (พ.ศ. 1890 – 1911)⁴⁷ โดยเฉพาะหลักฐานจากศิลาจารึกในยุคแรกๆมีรูปแบบและอักษรวิธีของอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิที่ไม่มีการปะปนกับอักษรธรรม(จารึกลายเขียนสีที่ผนังถ้ำนางอัน ธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) แต่เมื่อพบจารึกที่มีอายุหลังจากพ.ศ. 2000 จำนวนมากในภาคอีสานของไทยที่จารึกด้วยอักษรไทยน้อย รูปแบบของอักษรจะต่างไปจากอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิแต่กลับไปใกล้เคียงกับอักษรไทยฝักขามของทางล้านนามากขึ้น แสดงให้เห็นว่าอาณาจักรล้านช้างและอาณาจักรล้านนามีความใกล้ชิดกันทางวัฒนธรรม⁴⁸ อาณาจักรล้านช้างได้รับและสืบทอดวัฒนธรรมจากล้านนา โดยเฉพาะด้านพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภาษาและวรรณกรรม เพราะกษัตริย์ทั้งสองอาณาจักรนั้นเป็นเครือญาติกัน พระเจ้าโพธิสาลราชแห่งล้านช้างอภิเษกสมรสกับพระนางยอดคำพระราชธิดาแห่งกษัตริย์ล้านนาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าโพธิสาลราชมาครองเมืองเชียงใหม่มื่อ พ.ศ. 2091 - 2093⁴⁹

⁴⁶ รัช ปุณโณทก, “อักษรไทยน้อย,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 6 (2542) : 1828.

⁴⁷ รัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย - ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป), 200.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 201.

⁴⁹ พงสาวดานลาว ฉบับกะซวงสีกสาทิทาน (ม.ป.ท., 2500), 109, อ้างถึงใน รัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย - ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน, 201.

การที่อักษรไทยน้อยซึ่งเป็นอักษรที่ใช้แพร่หลายในอาณาจักรล้านช้างและบริเวณภาคอีสานของไทยได้รับอิทธิพลด้านอักษรมาจากอักษรไทย (สมัยพระยาสิทธิ) และอักษรฝักขาม (อักษรที่ใช้ในอาณาจักรล้านนา) นั้น สันนิษฐานการแพร่กระจายแบ่งเป็น 2 ระยะดังนี้⁵⁰

1. อิทธิพลทางด้านอักษรศาสตร์ของอักษรไทยสมัยสุโขทัย แพร่กระจายเข้าสู่อีสาน - ล้านช้างโดยตรง จากหลักฐานศิลาจารึกที่วัดแคนเมือง อ. โพนพิสัย จ.หนองคาย ไม่ปรากฏอักษรวิธีแบบอักษรธรรมเข้ามาปะปน และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงชื่อเมืองเวียงจันทน์เวียงคำและดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง แสดงว่าทั้งสองดินแดนมีการติดต่อกันมาตั้งแต่ต้น ต่อมาหลักฐานจากตำนานมูลศาสนา ซึ่งเป็นตำนานเผยแพร่ศาสนาโดยพระเถระชาวเชียงใหม่ 2 รูปสันนิษฐานว่าเรียบเรียงขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2000 – 2011⁵¹ กล่าวถึงการเดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนาของพระภิกษุชาวเมืองสุโขทัยที่ไปศึกษาพระพุทธรูปจากสำนักพระอุทุมพรมหาสวามีแห่งเมืองพิน แล้วต่างแยกย้ายกันไปเผยแผ่พุทธศาสนายังรัฐที่เป็นชนชาติไทย ซึ่งตามหลักฐานที่ปรากฏ สุมณเถระเดินทางไปเผยแผ่ศาสนาที่ภาคเหนือ ได้จารึกอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิไว้ที่ วัดพระยืน จังหวัดลำพูน ทั้งรูปแบบอักษรและอักษรวิธี เป็นอักษรไทยและไม่มีอักษรธรรมล้านนาเข้ามาปะปน แสดงว่าในการเผยแผ่ธรรมในครั้งนั้นพระสงฆ์ได้ใช้อักษรไทยในการจดบันทึกพระธรรมและเรื่องราวทางศาสนา อักษรไทยจึงแพร่กระจายไปยังรัฐไทยอื่นๆ ดังนั้นอักษรในสมัยพระยาสิทธิ จึงแพร่กระจายเข้าสู่ล้านช้างผ่านการเผยแผ่พุทธศาสนา โดยพระภิกษุผู้นำพุทธศาสนาเข้าไปนั้นคงใช้อักษรไทยในการบันทึกพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ

2. การแพร่กระจายอักษรสุโขทัยผ่านทางอาณาจักรล้านนา⁵² เมื่อพระสุมณเถระเดินทางไปเผยแผ่พุทธศาสนายังเชียงใหม่ ได้นำอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิไปเผยแพร่ และกลายเป็นต้นแบบให้กับอักษรฝักขาม ในช่วงแรกยังคงรูปแบบอักษรและอักษรวิธีของอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิไว้ แต่ต่อมาภายหลังปรากฏมีอักษรธรรมล้านนาเข้ามาปะปนมากขึ้นจนกลายเป็นอักษรฝักขามไปในที่สุด ซึ่งเป็นอักษรที่ใช้กันกว้างขวางในล้านนาเชียงใหม่ เมื่ออาณาจักรล้านนามีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรม วรรณคดี อักษรศาสตร์ ส่งผลให้ความเจริญรุ่งเรืองเหล่านั้นแพร่กระจายเข้าสู่อาณาจักรล้านช้างด้วย

⁵⁰ รัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย - ลาว ศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน, 201.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 202.

⁵² เรื่องเดียวกัน, 205 - 207.

เนื่องจากทั้งสองดินแดนมีความใกล้ชิดกัน ทั้งทางด้านเชื้อชาติที่ต่างก็เป็นรัฐไทย ดินแดนทั้งสองอาณาจักรก็อยู่ใกล้ชิดกัน อีกทั้งยังมีความใกล้ชิดทางเครือญาติต่อกันผ่านการแต่งงานของกษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้ว และกษัตริย์ล้านช้างเคยมาครองเชียงใหม่และกลับไปครองล้านช้าง พร้อมได้นำศิลปวิทยาการ พระธรรมคัมภีร์ วรรณกรรม นักปราชญ์ ราชบัณฑิต จากอาณาจักรล้านนากลับไปยังล้านช้าง ดังนั้นเอกสารที่ใช้จดบันทึกต่างๆของล้านนาก็ต้องเข้าไปสู่อาณาจักรล้านช้าง อักษรฝักขามจึงเข้าไปส่งอิทธิพลให้กับอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิที่มีอยู่แล้วในล้านช้าง อีกทั้งล้านช้างมีอักษรธรรมในรูปแบบเดียวกันกับอักษรธรรมล้านนาอยู่แล้ว ทำให้อักษรฝักขามเข้าไปผสมผสานกับอักษรไทยสมัยพระยาสิทธิ และพัฒนากลายเป็นรูปแบบอักษรเฉพาะถิ่นที่มีเอกลักษณ์และต่างไปจากต้นแบบ คือ อักษรไทยน้อย ซึ่งอักษรไทยน้อยเองก็ส่งอิทธิพลให้กับอักษรอื่นๆในสมัยต่อมาเช่น อักษรลาวในปัจจุบัน

อักษรไทยน้อยถูกใช้อย่างกว้างขวางต่อมาในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง โดยใช้จารลงในศิลาจารึกและใบลาน ซึ่งใช้ควบคู่ไปกับอักษรธรรม แต่ตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา กลุ่มวัฒนธรรม ไทย - ลาว สองฝั่งโขงจะใช้อักษรธรรมจารในศิลาจารึกมากกว่า และพบศิลาจารึกอักษรไทยน้อย น้อยลงแต่กลับนิยมนำมาจารลงใบลานและกระดาษข่อย

อักษรไทยน้อยเป็นอักษรที่มีความสำคัญต่อประชาคมไทย – ลาว สองฝั่งโขงเรื่อยมาใช้เป็นเอกสารทางราชการ หนังสือจุ่มของลาวและอีสาน ผู้ที่เล่าเรียนต้องศึกษาอักษรไทยน้อย แต่ต่อมาชาวไทยในภาคอีสานเลิกใช้อักษรธรรมและอักษรไทยน้อยมาตั้งแต่มีการขยายการศึกษา ระบบโรงเรียนจากส่วนกลางสู่ภูมิภาค ซึ่งเริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 อักษรไทยกลางเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบการศึกษา หลังจากนั้นมาชาวอีสานก็ลืมเลือนอักษรพื้นเมืองและหาผู้ที่อ่านหรือเขียนอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยได้ยากมากในปัจจุบัน

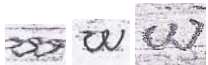
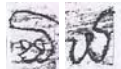
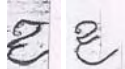
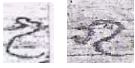
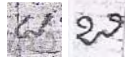
อักษรวิธีอักษรไทยน้อยจากต้นฉบับเรื่องมหาหุข แบ่งเป็น

2.6.1 พยัญชนะ

อักษรไทยน้อยจะพบพยัญชนะ 2 แบบ ได้แก่

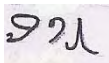
2.6.1.1 พยัญชนะเดี่ยว

ตารางที่ 4 รูปพยัญชนะเดี่ยวอักษรไทยน้อยจากต้นฉบับเรื่องมหาหุข

อักษรไทย	อักษรไทยน้อย	อักษรไทย	อักษรไทยน้อย
ก		ผ	
ข		ฝ	
ค		พ	
ง		ฟ	
จ		ม	
ช		ย	
ด		ร	
ต		ล	
ถ		ว	
ท		ศ	
น		ห	
บ		อ	
ป			

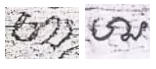
ข้อสังเกต

อักษรไทยน้อยมีการใช้ปะปนกับอักษรธรรมอีสานจึงปรากฏรูปอักษรตัวเชิงของอักษรธรรมอีสานอยู่ในต้นฉบับเรื่องมหาหุขที่นำมาศึกษาด้วย ได้แก่

อักษรไทย	อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
ง		นาง	นาง	(ล.1) / 1 / 111 / 1
น		สาน	สาสน์	(ล.1) / 1 / 127 / 2
ย		หลาย	หลาย	(ล.1) / 1 / 79 / 3
ล		ไหล	ไหล	(ล.1) / 1 / 89 / 1
ส	1. 	าส	อาจ	(ล.1) / 1 / 26 / 3
	2. 	ราส	ราช	(ล.1) / 1 / 118 / 5

2.6.1.2 พยัญชนะประสม จะเขียนเป็นพยัญชนะครึ่งรูปติดกับพยัญชนะตัวเต็ม ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 5 รูปพยัญชนะประสมที่ปรากฏในคัมภีร์เรื่องมหาหุข

อักษรไทย	อักษรไทยน้อย	อักษรไทย	อักษรไทยน้อย
บน		สม	
บม		หน	
คน		หม	
ณ		หล	
สน		อย	

2.6.2 สระ ใช้เขียนประสมพยัญชนะเหมือนอักษรวิธีไทยวางไว้รอบพยัญชนะต้น
ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 6 รูปสระที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องมหาหุข

สระ					
ะ	-า	า	า	า	า
ะ	ะ	เ-ะ	เ-	แ-ะ	แ-
		-		-	
โ-ะ	โ-	เ-าะ	-อ	เ-อะ	เ-อ
-		-		-	
เ-ียะ	เ-ีย	เ-ื่อ	เ-ัวะ	เ-ัว	
-			-		
เ-้า	เ-้า-เ-้า	เ-้า	อัย		

2.6.3 เครื่องหมาย

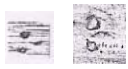
เครื่องหมายที่ปรากฏในต้นฉบับ สามารถแบ่งตามหน้าที่การใช้งานได้เป็น

2 ประเภท คือ เครื่องหมายในอักขรวิธีและ เครื่องหมายวรรคตอน

2.6.3.1 เครื่องหมายในอักขรวิธี ที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องมหาหุขุ ได้แก่

เครื่องหมาย	หน้าที่	อักขรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
นิคหิต	แทนเสียงสระ-อ ในภาษาไทย		ซั	ซ่อ	(ล.1) / 1 / 39 / 1
ไม้กง	1.ใช้เป็น สระ โอะ ลดรูป		ชม	ชม	(ล.1) / 1 / 40 / 1
	2.ใช้ประกอบรูป พยัญชนะตัว ว เพื่อออกเสียงเป็น สระ -ว		หว	หั่ว	(ล.1) / 1 / 40 / 1
	3. ใช้ประกอบสระ เ-า เพื่อไม่ให้ออก เสียงเป็นสระ โ-		เผา	เผา	(ล.1) / 1 / 62 / 1

2.6.3.2 เครื่องหมายวรรคตอนที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องมหาหุขุ ได้แก่

เครื่องหมาย	ชื่อ	หน้าที่
	-	แสดงความต่อเนื่องของคำ โดยไม่จำกัดว่าจะอยู่ในบรรทัดเดียวกันหรือต่างบรรทัดกัน

2.6.4 วรรณยุกต์

อักษรไทยน้อยไม่ปรากฏใช้วรรณยุกต์แต่ต้นฉบับที่นำมาศึกษานี้พบเพียงตำแหน่งเดียวเท่านั้น ได้แก่

วรรณยุกต์ปัจจุบัน	อักขรวิธีในต้นฉบับ	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
ไม้โท		ผู้	(ล.1) / 1 / 51 / 2

2.6.5 เลขที่ปรากฏในต้นฉบับเรื่องมหาหุข มีดังต่อไปนี้

ตัวเลข	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
เลข	-	-								

2.6.6 อักขรวิธีพิเศษ

อักขรวิธีพิเศษ หมายถึง คำที่เขียนไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์การประสมอักษร⁵³ ได้แก่

- 1) การใช้รูปพยัญชนะต้นตัวเดียวกันในคำ 2 คำ ตัวอย่างเช่น

อักขรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	ไห	ไหไห	(ล.1) / 1 / 20 / 2
	ไหหล	ไหหลหล	(ล.1) / 1 / 55 / 3

⁵³ วิชา ปุณ โณทก, การอ่านจารึกสมัยต่างๆ, 172.

พยัญชนะต้นตัวเดียวกันในคำ 2 คำ (ต่อ)

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 125 / 5
	ยอ	ยอ	(ล.1) / 1 / 179 / 1
	สลา	สลา	(ล.1) / 1 / 206 / 4

2) การใช้สระ ใ- แทนสระ –ะ โดยจะวางไว้หลังพยัญชนะแทนรูปสระ–ะ

ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 187 / 3
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 186 / 1
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 192 / 3
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 200 / 1
	สอ	สอ	(ล.1) / 1 / 217 / 2

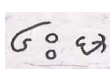
3) การใช้คำศัพท์พิเศษโดยใช้อักษรวิธีไม่ตรงกับที่อ่านหรือเขียนให้สั้นหรือย่อลง ตัวอย่างเช่น

อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
	เจ	เจ้า	(ล.1) / 1 / 31 / 2
	เงิน	เงิน	(ล.1) / 1 / 120 / 2
	แล้ว	แล้ว	(ล.1) / 1 / 78 / 4
	เล่น	เล่น	(ล.1) / 1 / 121 / 1
	เที่ยว	เที่ยว	(ล.1) / 1 / 149 / 4

2.6.7 การใช้สัญลักษณ์แทนอักษร

ในเรื่องมหาหุขฉบับที่นำมาศึกษานี้ปรากฏมีการใช้สัญลักษณ์แทนอักษรและแทนสระ คล้ายกลอักษรแทรกอยู่ในบางบรรทัด จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับสอบทานได้รูปแบบของสัญลักษณ์ ดังต่อไปนี้

สัญลักษณ์แทนอักษรที่พบในต้นฉบับเรื่องมหาหุข

อักษร	สัญลักษณ์	อักษรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายทอด	อักษรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
ก			ดอก	ดอก	(ล.1)/1 /36/2
ง			เมือง	เมือง	(ล.1)/1 /63/1

สัญลักษณ์แทนอักษรที่พบในต้นฉบับเรื่องมหาหุข (ต่อ)

อักษร	สัญลักษณ์	อักษรวิธีใน ต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธี ปัจจุบัน	ตำแหน่ง ข้อมูล
ด			มอด	มอด	(ล.1)/1 /63/1
น	1.		มฺนุ	มฺนุ	(ล.1)/1 /62/5
	2.		บน	บน	(ล.1)/1 /62/5
ม			รวม	ร่วม	(ล.1)/1 /63/1
ย			ยอด	ยอด	(ล.1)/1 /62/5
ฟ			ฟา	ฟ้า	(ล.1)/1 /62/5
ส			ผาสาด	ปราสาท	(ล.1)/1 /62/5

สัญลักษณ์แทนสระที่พบในต้นฉบับเรื่องมหาหุข

สระ	สัญลักษณ์	อักษรวิธีใน ต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักษรวิธี ปัจจุบัน	ตำแหน่ง ข้อมูล
- ๗			ตา	ตา	(ล.1)/1 /62/5

สัญลักษณ์แทนสระที่พบในต้นฉบับเรื่องมหาหุข (ต่อ)

สระ	สัญลักษณ์	อักขรวิธีในต้นฉบับ	คำถ่ายถอด	อักขรวิธีปัจจุบัน	ตำแหน่งข้อมูล
เ –			แด	แด่	(ล.1)/1 /63/2
ุ –			ไฟ	ไฟ	(ล.1)/1 /62/5
อ	1.		ดอก	ดอก	(ล.1)/1 /36/2
	2.		คอม	คอม	(ล.1)/1 /36/2
	3.		พอ	พอ	(ล.1)/1 /62/5

2.7 เรื่องย่อมหาหุข

ณ เมืองจันไต เจ้าเมืองมีชื่อว่าพระยาจันไต มีมเหสีสององค์มเหสีเอกมีนามว่าแก่นจันทน์แดงและมเหสีรองชื่อแพงศรี⁵⁴ ต่อมานางแก่นจันทน์แดงได้ให้กำเนิดมหาหุข⁵⁵ สร้างความขุ่นเคืองใจและความอับอาย ให้แก่พระยาจันไตมากที่มีลูกเป็นหมา ไพร่ฟ้าประชาชนต่างก็วิจารณ์กันไปต่างๆ นานา พระยาจันไตจึงสั่งให้นำมหาหุขไปลอยแพ มหาหุขจึงทูลพระยาจันไตผู้เป็นบิดาของตนว่าให้เลี้ยงตนไว้เถิด ภายภาคหน้าตนจะตอบแทนคุณ เมื่อได้ยินลูกของตนกล่าวขอชีวิตดังนั้น ก็บังเกิดความเมตตาเอ็นดูลูกของตน และนึกถึงเรื่องราวของเมืองพาราณสีที่เจ้าเมืองมีลูกที่มีแต่หัวแต่ท้ายก็ยังเลี้ยงดูลูกของตนไว้ จึงเปลี่ยนใจเลี้ยงดูมหาหุขไว้ แต่สำหรับนางแก่นจันทน์แดงแล้ว ถึงแม้ว่าลูกของนางจะเป็นหมาแต่นางก็รักและเลี้ยงดูลูกของตนเป็นอย่างดี ต่อมานางมี

⁵⁴ ในต้นฉบับที่นำมาศึกษานี้ ไม่ปรากฏนามของมเหสีรอง แต่จะเรียกว่า แม่น้อยสาโหด (ชื่อ แพงศรี นี้มาจากฉบับสอบทาน 2 ฉบับ ต่างกล่าวตรงกัน)

⁵⁵ หุข หมายถึง ลักษณะคนที่ฟูเป็นปุ๊กปุย ดังนั้น มหาหุขจึงหมายถึง หมาที่มีขนปุกปุย

ครรรอีกและเมื่อครบกำหนด ในคืนหนึ่งที่เกิดจันทรุปราคาท้องฟ้าเมืองจันไทมืดมัว นางให้กำเนิดโอรสผู้หนึ่งที่มีผิวพรรณงดงามและถือนุสิลป้อออกมาด้วย พระยาจันไตพอใจและดีใจมากที่ได้ลูกชายและตั้งชื่อให้ว่า ท้าวจันทร⁵⁶ แต่เมื่อท้าวจันทรอายุได้เพียงแค่ 7 วัน นางแก่นจันทน์แดงได้ตายจากไป พระยาจันไตและชาวเมืองต่างเศร้าโศกเสียใจมากและจัดพิธีศพให้นางอย่างสมเกียรติ

เมื่อนางแก่นจันทน์แดงจากไป พระยาจันไตจึงแต่งตั้งนางแพงศรีเป็นมเหสีเอกต่อมานางก็ได้ให้กำเนิดธิดาชื่อว่านางคำฟอง ทั้งท้าวจันทร หมาหุยและนางคำฟองต่างก็เติบโตมาด้วยกัน และเมื่อนางแพงศรีมีลูกสาวนางก็เริ่มหวังว่าราชสมบัติจะต้องเป็นของท้าวจันทรทำให้นางเกิดความอิจฉาริษยาคิดกำจัดท้าวจันทร และหาอุบายพาท้าวจันทรไปเที่ยวในอุทยานและผลัดตกไปในเหว แต่ด้วยบุญของท้าวจันทรจึงไม่ตายแต่ตกลงไปค้างอยู่ปากเหว ส่วนนางแพงศรีก็คิดว่าแผนการของตนสำเร็จแล้วจึงกลับไปปราสาท และดีใจที่นางคำฟองลูกของตนจะได้ครองเมืองจันไต

ส่วนหมาหุย นอนคอยน้องของตนอยู่ในปราสาท เพราะคิดว่าน้องคงไปเที่ยวเล่นในที่ไกลๆแต่คอยอยู่นานไม่เห็นน้องกลับมา หมาหุยจึงออกไปตามหาน้องจนกระทั่งไปถึงเหวที่น้องถูกแม่เลี้ยงผลัดตกลงไปและรู้ว่าน้องอยู่ในนั้น หมาหุยจึงเข้าไปช่วยน้องออกมาจากเหว ท้าวจันทรจึงเล่าให้หมาหุยฟังว่าเกิดอะไรขึ้นกับตน หมาหุยจึงบอกน้องว่าเราคงจะกลับไปปราสาทไม่ได้แล้ว เพราะแม่เลี้ยงต้องหาทางทำร้ายน้องอีก จึงตัดสินใจว่าจะพาน้องหนีไปแต่ขอกลับไปปราสาทเพื่อไปเอาธนูและดาบคู่บุญของน้องก่อน จากนั้นท้าวจันทรก็ชี้หลังหมาหุย และพากันหนีไปในป่า

ในป่าที่สองพี่น้องมุ่งหน้าไปนั้นมิถุนีบำเพ็ญเพียรอยู่คนหนึ่ง ซึ่งฤาษีผู้นี้มีอิทธิฤทธิ์มากและได้นำนางผู้ที่ถือกำเนิดในดอกบัวมาเลี้ยงไว้ชื่อว่า นางบัวคำ โดยที่ฤาษีสร้างหอนอนให้นางอยู่ใกล้ๆกับอาศรมของตน หมาหุยกับท้าวจันทรเดินทางมาถึงและขอศึกษาเรียนศาสตรศิลป์กับฤาษี ฤาษีรู้ว่าท้าวจันทรนี้เป็นผู้มีบุญและเป็นเนื้อคู่กับนางบัวคำจึงรับไว้และเมื่อเวลาผ่านไปทั้งท้าวจันทรและนางบัวคำมีความรักใคร่กัน ฤาษีจึงจัดพิธีให้ทั้งสองแต่งงานกัน พระอินทร์ลงมาเนรมิตปราสาทให้ ท้าวจันทร บัวคำและหมาหุย อยู่ด้วยกันในปราสาทนั้น

ฝ่าย พระยาจันไตเมื่อรู้ว่าลูกของตนหายไป ให้เหล่าเสนาอำมาตย์และทหารค้นหาทั่วเมืองแต่ไม่พบลูกทั้งสองของตน จึงจัดกองทัพเข้าไปตามหาลูกในป่าโดยมีพระยาจันไตเป็นทัพหน้า ระหว่างทางที่เข้าไปในป่าพระยาจันไตพบกับกวางทองจึงรีบเร่งตามกวางทองไป ทำให้

⁵⁶ในต้นฉบับที่นำมาศึกษาไม่ปรากฏนามแต่จะเรียกว่า บุตรราชน้อย หรือใช้สรรพนามว่า ท้าว (ชื่อ ท้าวจันทร นี้่นำมาจากฉบับสอบทาน 2 ฉบับ ซึ่งกล่าวตรงกัน)

พระยาจันไตพลัดหลงกับทัพของตน และเมื่อเข้าไปในป่าลึกกว้างทองกลับกลายร่างเป็นยักษ์และจับพระยาจันไตไว้ ด้วยความกลัวตายจึงขอให้ยักษ์ไปกินหญิงสาวในเมืองของตนแทน โดยสัญญา กับยักษ์ว่าจะสร้างหอไว้นอกเมืองและส่งหญิงสาวให้ยักษ์กินสมำเสมอ ยักษ์จึงปล่อยพระยาจันไตไป

เมื่อกลับไปเมืองพระยาจันไตจึงต้องสร้างหอและนำหญิงสาวไปไว้ให้ยักษ์กิน จนกระทั่งหญิงสาวหมดเมืองเหลืออยู่เพียงแต่นางคำฟองเท่านั้น พระยาจันไตจึงต้องจำยอมส่งนางไป เพราะลูกท้าวพระยา เสนาอำมาตย์และลูกสาวของชาวเมืองก็ต้องส่งลูกของตนไปเช่นกัน ทำให้พระยาจันไตและนางแพงศรีรวมทั้งชาวเมืองเสียใจเป็นอันมาก เมื่อถึงเวลานางคำฟองจึงบอกลาที่อยู่อาศัย ข้าวของเครื่องใช้ ญาติพี่น้อง และพ่อแม่ของตนแล้ว ชาวเมืองก็นำตัวนางไปไว้ในหอเพื่อรอยักษ์มากิน นางคำฟองตกใจกลัวยักษ์จนสิ้นสติ ยักษ์จึงจับนางคำฟองฉีกกิน นางคำฟองจึงตายไปเช่นเดียวกับหญิงสาวคนอื่นๆ ในเมือง

ในคืนเดียวกันกับที่นางคำฟองถูกส่งไปให้ยักษ์กินนั้น ท้าวจันทรนอนหลับและฝันไปว่า ยอดซ้อฟ้าเมืองจันไตพังทลายลงมาและเกิดไฟไหม้เมือง ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก แต่ท้าวจันทรได้เทน้ำลงดับไฟแล้ว มีดวงจันทร์ส่องสว่างเสด็จลงมาเคียงข้างตนกับบัวคำ เมื่อตื่นขึ้น ท้าวจันทรจึงเล่าความฝันให้นางบัวคำฟัง จากนั้นทั้งสองจึงพากันไปหาฤาษีเพื่อให้ฤาษีทำนายความฝันให้เพราะท้าวจันทรเป็นหัวหน้าเมืองและบิดาของตน ฤาษีทำนายว่าบ้านเมืองเกิดทุกข์เจ็บอยู่ แต่จะมีผู้มีบุญมาช่วยดับทุกข์เจ็บนี้ให้ในภายหลัง

วันต่อมาหมาหอยเข้าไปเที่ยวเล่นในป่าและผ่านไปยังที่อยู่ของยักษ์ และเห็นกองกระดูกคนจำนวนมาก จึงรู้ว่ายักษ์นี้ไปกินคนที่เมืองจันไตและเมื่อวานนี้ก็กินนางคำฟอง หมาหอยโกรธมากและเข้าต่อสู้กับยักษ์แต่ยักษ์ก็มีฤทธิ์มาก ต่อสู้กันอยู่นานไม่มีผู้ใดแพ้ชนะ หมาหอยจึงหนีมาหาน้องของตนทั้งสองจึงช่วยกันรบยักษ์ จนในที่สุดท้าวจันทรก็ปราบยักษ์ได้ ยักษ์ร้องขอชีวิตและมอบไม้เท้าวิเศษชื่อว่าไม้เท้าดวงคาแสนคำให้ ท้าวจันทรจึงนำไม้เท้าวิเศษนั้น ชุบชีวิตกองกระดูกคนที่ยักษ์กินไปกลับคืนมารวมทั้งนางคำฟองด้วย คนทั้งหมดที่ฟื้นคืนมาจึงอาศัยอยู่ในปราสาทของท้าวจันทรในป่าแห่งนั้น

ต่อมามีนายพรานคนหนึ่งเข้าป่าไปล่าสัตว์ แต่หลงทางไปพบกับเมืองที่ท้าวจันทรอาศัยอยู่และเห็นหญิงสาวในเมืองจันไตที่ถูกยักษ์กินตายไปแล้วต่างมาอยู่ร่วมกัน รวมทั้งนางคำฟองด้วย จึงเข้าเฝ้าท้าวจันทรและรับรู้เรื่องราวทั้งหมด เมื่อกลับไปยังเมืองจันไตจึงนำเรื่องนี้ไปบอกแก่พระยาจันไต พระยาจันไตดีใจมากจึงจัดขบวนทัพไปรับลูกทั้งสามคนของตนกลับเมือง

เมื่อพระยาจันไตได้พบกับลูกทั้งสามแล้ว จึงขอให้กลับเมืองจันไตไปอยู่ด้วยกัน นางบัวคำจึงขออนุญาตฤาษีตามท้าวจันทรไปอยู่ที่เมืองจันไต ฤาษีจึงสั่งสอนทั้งท้าวจันทรและนางบัวคำให้รู้จักหน้าที่ของตนตามจาริตที่ควรปฏิบัติ จากนั้นทั้งหมดเดินทางกลับเมืองจันไต

นางแพงศรีดีใจที่จะได้พบนางคำฟองอีกจึงออกมาจากปราสาท เพื่อมารอรับนางคำฟองแต่นางก็ถูกรัณสีสูบลกลงไปในนรกอเวจี

ส่วนมหาหุยนั่นแม้ว่าจะกลับมาอยู่เมืองของตนแล้ว ก็ยังกลับไปปรับใช้และดูแลถ้ำอยู่ทุกวัน จนในที่สุดถ้ำก็รับรู้ได้ด้วยญาณวิเศษว่ามหาหุยหมดเวรกรรมที่ได้กระทำบาปไว้เมื่อชาติที่แล้ว จึงแปลงกายให้กลายเป็นชายหนุ่มรูปงาม และตั้งชื่อให้ว่า ท้าวสาปอง พระยาจันไตจึงอภิเษกนางแพงพันกับนางคำขาวให้เป็นมเหสีของท้าวสาปอง และมอบเมืองจันไตให้โอรสทั้งสองแบ่งกันปกครอง จากนั้นพระยาจันไตก็สวรรคต ทั้งท้าวจันทรและท้าวสาปองจึงช่วยกันจัดงานพระศพให้บิดาของตนอย่างสมเกียรติ

ในขณะนั้นมีเมืองใหญ่อีกเมืองชื่อมิลิตา เจ้าเมืองชื่อว่าพระยาปัญจราช มเหสีของพระยาปัญจราชสวรรคตไปแล้ว พระองค์ต้องการที่จะอภิเษกสมรสใหม่ จึงปรึกษากับเหล่าเสนาอำมาตย์เพื่อไปลู่ขอหญิงสาวจากเมืองอื่นๆมาเป็นมเหสี เหล่าเสนาจึงเสนอชื่อนางคำฟองแห่งเมืองจันไตที่มีข่าวว่าคงงามนัก โดยที่ไม่รู้ว่าในขณะนั้นนางคำฟองได้เป็นมเหสีของท้าวจันทรหรือพระยาจันไตแล้ว (เพราะท้าวจันทรได้ครองเมืองจันไตแทนบิดาที่สวรรคตไป ในตอนท้ายเรื่องผู้แต่งจึงเรียกว่าท้าวจันทรว่า พระยาจันไต)

เมืองมิลิตาจึงส่งราชทูตพร้อมกับเครื่องบรรณาการและสารแจ้งความประสงค์ในการลู่ขอนางคำฟองมายังเมืองจันไต เมื่อพระยาจันไตอ่านสารนั้นก็โกรธมากเพราะการกระทำของพระยาปัญจราชนั้นถือว่าผิดจารีตประเพณี และเป็นการลบหลู่คู่มั่นเกียรติของกษัตริย์ ในการที่จะส่งคนมาขอเมเหสีของเมืองอื่นไปเป็นมเหสีของตน จึงสั่งให้จับราชทูตของเมืองมิลิตาไปขังไว้เมื่อครบกำหนดจึงปล่อยตัวกลับไป

เมื่อราชทูตกลับไปเมืองมิลิตาแล้วจึงทูลให้พระยาปัญจราชทราบเรื่องราวทั้งหมด (รวมทั้งเรื่องที่ว่านางคำฟองเป็นมเหสีของท้าวจันทร) แต่พระยาปัญจราชยังต้องการนางคำฟองมาเป็นมเหสีและต้องการทำสงครามกับเมืองจันไต พระยาปัญจราชจึงยกทัพมาทำสงครามกับเมืองจันไตจนกลายเป็นสงครามใหญ่และยืดเยื้อเพราะทั้งสองเมืองมีความสามารถในการรบที่เก่งกาจพอกัน โดยเฉพาะพระยาปัญจราชนั้นเป็นกษัตริย์ที่มีวิชาอาคม มีกองทัพที่เข้มแข็งทำให้เมืองมิลิตามีเมืองขึ้นหรือเมืองประเทศราชมาก และเมืองต่างๆเหล่านั้นต่างส่งกองทัพมาช่วยเมืองมิลิตารบกับเมืองจันไต จนทำให้เป็นสงครามใหญ่และมีผู้คนล้มตายจำนวนมาก แต่พระยาจันไตนั้นเป็นผู้มีบุญญาธิการมีอาวุธวิเศษ จึงใช้อาวุธวิเศษนั้นปราบ พระยามิลิตาได้ ในที่สุดเมืองมิลิตาก็พ่ายแพ้ขอเป็นเมืองขึ้นและส่งสาวให้เมืองจันไต พระยาจันไตจึงสั่งสอนพระยาปัญจราชในเรื่องทศพิธราชธรรมและการตั้งมั่นในศีลธรรม จากนั้นพระยามิลิตาจึงยกทัพกลับเมืองไป

บทที่ 3

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและมหาหุຍในเชิงวรรณกรรม

1. ที่มาของเรื่อง

ในฉบับสุวรรณเมฆะหมาขนคำผู้รจนากล่าวอ้างไว้ว่า เรื่องนี้เป็นธรรมเนียมที่พระพุทเจ้าทรงเทศนาไว้ในสังยุตตนิคาย เป็นบาลีธรรมที่ปรากฏปิฎกเพื่อให้นักปราชญ์ทั้งหลายได้รับฟังดังความว่า

...เจ้าทั้งหลายจงจักตั้งโศภา ประสาทหูตาฟัง ยังธรรมเนียม อันพระพุทเจ้าแห่งเรา หากเทศนาออกมาในสังยุตตนิคายผูกถ้วนๆ อันอาจารย์เจ้าหากแหวดกฎหมาย อันมาจากสังยุตตนิคาย มาหมายไว้เพื่อหื้อ นักปราชญ์เจ้าได้สดับรับฟัง...

(ลน.1)/ 1 / 1 / 1 - 1 / 1 / 2

...ตั้งเราจักวิธัสนาแก้ได้ตาม บาลีธรรมแห่งพระพุทเจ้า หากเทศนาออกมายังปิฎกนิบาต อันนักปราชญ์สดับมา ก็จักวิธัสนาไว้หื้อแจ้ง แก่บัณฑิตเจ้าทั้งหลายฟังรู้เฑาะ...

(ลน.1)/ 1 / 4 / 2

สังยุตตนิคาย ที่ผู้แต่งกล่าวอ้างนั้นเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจัดรวมอยู่ในสุตันตปิฎกในพระไตรปิฎก แต่ผู้รจนาวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำได้กล่าวอ้างถึงว่าเรื่องนี้ว่ามีที่มาจากคัมภีร์สังยุตตนิคายแต่จากสรุปเรื่องชาดกนอกนิบาตในล้านนา¹อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่าเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ฉบับล้านนานั้นเป็นชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นการแต่งเลียนแบบนิบาตชาดกในพระไตรปิฎกโดยนักปราชญ์โบราณเป็นผู้รจนา เรื่องที่นำมาเป็นต้นแบบนั้นอาจมาจากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานที่ได้ฟังสืบทอดกันมา หรือ อาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนานั้นแต่งขึ้น²

ชาดก หมายถึง เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต โดยเป็นเรื่องที่พระพุทเจ้าได้บำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆก่อนที่จะเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและสำเร็จเป็นพระพุทเจ้า ชาดกจัดเป็นสองกลุ่มคือ

¹อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), 584.

²เรื่องเดียวกัน, 220.

“นิบาตชาดก” และ “พาหิรชาดก” นิบาตชาดกหมายถึงชาดกที่เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกมีทั้งหมด 547 เรื่อง แบ่งเป็น 22 นิบาตแต่ละนิบาตมีจำนวนชาดกไม่เท่ากัน นิบาตที่ 22 เรียกว่า มหานิบาต หรือ ทศชาติชาดก ชาดกที่ไม่ตรงกับนิบาตชาดก 547 เรื่องนั้นจะเรียกว่า พาหิรชาดก หรือ ชาดกนอกนิบาตทั้งสิ้น³

ในการที่ผู้แต่งนำนิทานพื้นบ้านมาแต่งเลียนแบบชาดกนี้นับว่าเป็นการสร้างสรรค์ผลงานที่เป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาและความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับผู้ฟังได้เป็นอย่างดี เพราะนิทานพื้นบ้านนั้นมีการดำเนินเรื่องที่มีตัวละครหลากหลาย ทั้งพระเอก นางเอก ตัวละครฝ่ายธรรมะและ ฝ่ายอธรรม มีการผจญภัย ขณะเดียวกันก็สอดแทรกความเชื่อทางศาสนา พุทธให้กับผู้ฟังได้ เช่น การกลับชาติมาเกิด ความเชื่อเรื่องกรรม การสร้างบาปและบุญ เป็นต้น และในการผูกเรื่องให้เป็นการเลียนแบบชาดกนี้ยังสร้างความศรัทธาให้กับผู้ฟัง ทำให้เกิดความเชื่อว่าเรื่องที่ฟังนั้นเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ผู้จะมาก่อเกิดเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ทำให้เห็นได้ถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณกรรมล้านนา⁴ ทำให้ในล้านนาปรากฏวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตเป็นจำนวนมาก

จากการศึกษาโครงเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำในล้านนาลักษณะเด่นของโครงเรื่องที่กล่าวถึงพี่น้องสองคน ผู้พี่เป็นสุนัขและน้องที่ต้องออกจากบ้านเมืองของตนไปผจญภัยตรงกับเนื้อเรื่องหมาหุ่ย ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องหมาหุ่ย ฉบับลว้านี้ น่าจะมีที่มา มาจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำของล้านนา

2. จุดมุ่งหมายในการแต่ง

จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและหมาหุ่ย แบ่งได้เป็น 2 ประเด็นได้แก่

2.1 จุดมุ่งหมายในด้านพุทธศาสนา

2.1.1 เพื่อประโยชน์ในการสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนา เพราะเนื้อหาส่วนใหญ่ของวรรณกรรมล้านนาจะเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนา⁵ และผู้ที่มีความรู้อ่านและเขียนวรรณกรรม

³เรื่องเดียวกัน, 220.

⁴ประคอง นิมมานเหมินท์, “พุทธศาสนากับวรรณคดีล้านนา,” ใน *ล้านนาไทยคดี*, 203-235, อ้างถึงใน ประจักษ์ สายแสง, “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นไทย,” ใน *รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา*, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มิตรนาการพิมพ์, 2527), 241.

⁵สิงฆะ วรรณสัย, *ปริทัศน์วรรณคดีล้านนาไทย* (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เล่มที่ 9, 2523), 18.

ได้ก็คือพระหรือผู้ที่เคยบวชเรียนแล้ว⁶ ซึ่งจะต้องได้รับการสั่งสอนอบรมเรื่องศีลธรรม จรรยา มารยาท ดังนั้นในการแต่งวรรณกรรมจึงยึดหลักธรรมในการสั่งสอน มุ่งที่จะสั่งสอนให้คนเป็นคนดี รู้จักบาปบุญคุณโทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้เป็นคนที่มีคุณค่าต่อสังคม⁷ ดังนั้นวรรณกรรมในเชิงธรรมทั้งหลายของล้านนาและลาว (ซึ่งได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมล้านนา) จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมสั่งสอนผู้อ่าน ผู้ฟังและบุคคลทั่วไปให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี หลีกเว้นการทำผิดศีลธรรม⁸ โดยใช้การกระทำของตัวละครเป็นประเด็นตัวอย่างของการประพฤติปฏิบัติเพราะในวรรณกรรมนิทานธรรมเหล่านี้จะประกอบไปด้วยตัวละครทั้งฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดีซึ่งเป็นตัวแทนของการประกอบกรรมดีและกรรมชั่ว ตามหลักความเชื่อทางศาสนาพุทธและเมื่อตัวละครได้รับผลของการกระทำของตน สามารถอธิบายได้ด้วยหลักกรรมทางศาสนาพุทธไม่ว่าจะในเรื่องกรรมเก่า หรือ การสะสมบุญญาธิการ เป็นต้น⁹

2.1.2 เพื่อสร้างศรัทธาให้แก่ผู้ฟัง ในเนื้อเรื่องนอกจากจะสอดแทรกคำสอนของศาสนาไว้เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ฟังประพฤติปฏิบัติตามแล้ว การสอดแทรกหลักธรรมเหล่านี้ยังผลในการเสริมสร้างแรงศรัทธาของผู้คนต่อศาสนาให้ผู้ฟังให้บังเกิดความเกรงกลัวต่อบาปและเกิดความหวังถึงโลกหน้า(ที่อาจจะดีกว่า) ตามความเชื่อทางศาสนาและพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาโดยไม่มีข้อสงสัย รวมทั้งศรัทธาในการที่จะส่งเสริมและร่วมทำนุบำรุงศาสนาและพระสงฆ์ผู้เป็นนักบวชในพุทธศาสนาและทำให้สถาบันสงฆ์ดำรงอยู่ได้

2.1.3 เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา ในการแต่งและคัดลอกวรรณกรรมลงใบลานที่ทางภาคเหนือเรียกว่า ธรรม์ และทางอีสานเรียกว่า หนังสือผูก เป็นความเชื่อของชาวล้านนาว่า การสร้างธรรม์ เพื่อเก็บรักษาไว้ในวัดจะเป็นการสร้างกุศลและอันสงฆ์อันยิ่งใหญ่จึงทำให้เกิดเป็นประเพณีในการคัดลอกธรรม์ แม้ในระยะก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงราว พ.ศ. 2500 ยังมีการจ้างการคัดลอกธรรม์เพื่อใช้ในการ ถวายทานธรรม์ และตั้งธรรม์หลวง รวมทั้งเพื่อถวายในโอกาสต่างๆ เช่น

⁶ประคอง นิมมานเหมินท์, “วรรณกรรมล้านนากับสังคม,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1, 135.

⁷สิงหะ วรรณสัย, *ปริทัศน์วรรณคดีล้านนาไทย*, 18.

⁸อินทร์ สุใจ, “อ่านคำธรรมนิยายแล้วได้ประโยชน์อะไร,” ใน *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา* (เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ศรีสวริน, 2540), 263.

⁹ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์, “การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่อง หอมนาน พรหมจักร และอุสสาภารต,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา, เล่ม 2 (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2527), 591.

ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ถวายธัมม์ในวันเกิด เป็นต้น¹⁰ และ ประเพณีนี้คงจะส่งอิทธิพลจากล้านนา ไปยังลาวและภาคอีสานของไทยเช่นเดียวกัน ในท้ายผูกของวรรณกรรมมหาหุยปรากฏคำที่ผู้สร้าง หรือผู้คัดลอกแสดงความปรารถนาของตนไว้ว่าต้องการสร้างหนังสือผูกนี้ฝากไว้ในพระศาสนา ครอบงำ 5000 ปี ซึ่งเป็นอายุของพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในตำนานพุทธทำนาย(ตำนานกล่าวว่า พระกัสสปพุทธเจ้าทรงทำนายไว้ว่า พระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะ ออกประกาศพระพุทธศาสนาและศาสนาของพระองค์นั้นจะมีอายุ 5000 ปีและหลังจากนั้นพระพุทธเจ้า องค์ต่อไปคือ พระเมตไตรยพุทธเจ้าก็จะมาประกาศคำสอนแก่ชาวโลกต่อไป)¹¹ รวมทั้งคำปรารถนา ให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ดังต่อไปนี้

...พระขนานสมเด็จพระวัดโก มีศรัทธาสร้างจันได ไว้กับศาสนาพระพุทธเจ้าครอบงำต่อเท่า ๕ พัน
พรรษานิพพานะ ปัจจโยโหตุ สาธุขอให้หายพยาธิชู่เยื้องชู่ประการ แต่ก็ข้าเทอญ...

(ล.1) / 1 / 218 / 3 - 219 / 1

ส่วนสุวรรณเมฆะมหาขนคำในท้ายผูกที่ 4 และผูกที่ 5 มีคำแสดงความปรารถนาของผู้จารไว้ รวมทั้งคำขอภัยต่อมตัวของผู้อัศลอกว่าลายมือของตนไม่สวยงาม ดังต่อไปนี้

...พระคนธิลิขิต ข้าขอหื้อเป็นผลอานิสงส์ แก่ผู้ข้าช้วนนี้ช้วนหน้า ขอหื้อเป็นดังร่มแฉ
เงาไปกับเนื้อแลเทียมตัวในชาตินี้แลชาติหน้า...ขอหื้อเป็นสมส่วนบุญไปภายหน้า จิมผู้ข้าอัน
ได้แต่เขียน ขอขอหื้อเป็นผลอานิสงส์ ขอหื้อมีประญาปัญญาอันว่องไว เลื่อมใสศรัทธา
ในคุณพระเจ้าแก้ว ๓ ประการ ตามดังคำมกคำปรารถนาแห่งผู้ข้าจิมเมื่อนิพพาน...

(ลน.1) / 4 / 39 / 4 - 4 / 40 / 2

...ขอหื้อเป็นผลอานิสงส์ อันข้าได้แต่เขียนไว้จิมเทอะ ข้าขอหื้อมีผลช้วนนี้ชาติหน้าแต่
เทอะ นิจ ฐว ฐว แล้วแลข้าขออย่าไปคำข้า เนื้อตัวบ่งามสักหน่อยแลค้อมฝีกเขียน
ใหม่แลเจ้า...

(ลน.1) / 5 / 34 / 1

¹⁰อุดม รุ่งเรืองศรี, “ธัมม์,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ 6 (2542) : 2969 - 2970.

¹¹ปัญญาวัฒน์ [นามแฝง], พุทธทำนาย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, 2549), 225.

ผลอานิสงส์ คือผลเพื่อการตอบแทนต่อผู้สร้างและผู้เขียนคัมภีร์ต่างๆไว้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ชื่อ อานิสงส์ กล่าวถึงกุศลอันยิ่งใหญ่จะบังเกิดแก่ผู้ที่ได้สร้างเจียนธัมมปิฎกทั้ง 3 คัมภีร์ในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นผู้เขียนหรือเพียงแค่เป็นผู้มีส่วนในการสร้างแม้เพียงอักขระตัวเดียวก็มีกุศลผลบุญมากจะมีชีวิตที่สุขสบาย เปรียบได้ดังท้าวพระยาเป็นต้น¹²

2.2 จุดมุ่งหมายในด้านสังคม

2.2.1 ด้านการสั่งสอนทางสังคม นอกจากในเนื้อเรื่องจะสอดแทรกธรรมะแล้วยังปรากฏ ธรรมเนียมปฏิบัติ ค่านิยม ความเชื่อ ของสังคมนั้นๆ เช่น หลักในการครองเมือง การเลือกคู่ ฮิตสิบสองคลองสิบสี่ เป็นต้น เพื่อวัตถุประสงค์ให้เป็นหลักปฏิบัติที่ผู้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติตามกันเพื่อจะได้ใช้ชีวิตได้ถูกต้อง¹³ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำ มีการกล่าวถึงคำสอนหลายเรื่อง เช่น สอนไม่ให้โกหกสอนไม่ให้ลักขโมย สอนหลักธรรมของผู้ปกครอง เป็นต้น ดังความต่อไปนี้

...บุคคลผู้มีประญา บัควรกระทำคำล่ายแก่ครูบาอาจารย์แล บัควรกล่าวคำอันธพาลแก่ครู
บาสงฆ์แลผู้ทรงศีลแลธรรม บัควรลักล่ายเอาของท่าน บัควรติเตียนนินทาด้วยคำอันหยาบช้า
กล้าแข็งแก่บุคคลทั้งหลาย...

(ลน.1)/1/15/2 - 1/15/3

...ดูกราท้าวพระยาชาติตาเป็นพระยา อุ่มพักรักษายังบ้านเมืองทั้งหลาย ก็หื้อรักษาไพร่ฟ้า
ข้าเมืองทั้งหลายหื้อ อยู่สำราญบานใจ ไพร่ฟ้าทั้งหลายแล ประการ ๑ ก็หื้อมีคำสอนแก่ไพร่
ราชบ้านเมืองทั้งหลาย หื้อตั้งอยู่จำศีล ๕ ทานประการ ๑ ก็หื้อประกอบไปด้วยคุณธรรม ๘
ประการแล...

(ลน.1)/5/25/3 - 5/25/4

¹²การประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก, พุทธศาสนาในลานนาไทย (เชียงใหม่, ม.ป.ท., 2523), 120 - 121, อ้างถึงใน อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), 195 - 196.

¹³อินทร์ สุใจ, “อ่านคำวรรณนิยายแล้วได้ประโยชน์อะไร,” ใน วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา, 263.

ส่วนในเรื่องมหามหุ่ย เน้นการสอนเรื่องศีลคลองและธรรมของผู้ปกครอง
 ดังความว่า

...อันหนึ่งเดียรดาสันสาวถ่าวในปรางค์นั้น อย่าได้ชมนางเดียวบ่ควรคลองท้าว เขาก็มัก
 เล่นซู้บังเกิดโจรแท้ค้าย ฟินราชาจากสถานเมืองบ้าน...

(ล.1) / 1 / 187 / 4 - 188 / 2

2.2.2 เป็นกุศโลบายทางสังคม ในการให้ผู้คนยอมรับในฐานะทางสังคมของตน
 โดยใช้เรื่อง กรรม มาเป็นตัวกำหนด ในเนื้อเรื่องวรรณกรรมแม้แต่พระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งมีบุญญาธิการ
 มากยังต้องประสบทุกข์ยากลำบากแต่ในท้ายที่สุดการประพฤติปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในศีลธรรมและ
 การทำดีก็ทำให้ชนะอุปสรรคทุกอย่างได้ เป็นกำลังใจและหนทางให้ผู้คนในสังคมที่อาจเกิดมาทุกข์
 ยากและอาจเกิดเป็นชนชั้นล่างหรือชนชั้นใดๆของสังคมก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการอดทน
 ประพฤติปฏิบัติดีแล้วจะได้ดีในที่สุดทั้งในชาตินี้และชาติหน้าตามแบบตัวละครในวรรณกรรม

2.2.3 เพื่อประโยชน์ทางด้านความบันเทิง การนำวรรณกรรมไปเป็นส่วนหนึ่ง
 ของสังคมเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินโดยนำวรรณกรรมมาเป็นส่วนหนึ่งของมหรสพเพื่อความ
 บันเทิงในโอกาสต่างๆทั้งในล้านนาและอีสานทั้งสองถิ่นมีการนำวรรณกรรมมาอ่านในที่ชุมชน
 ตัวอย่างเช่น ในสมัยก่อนนั้นงานงันเฮือนดี ในอีสานจะมีการนำหนังสือผูกมาอ่านให้ผู้ที่มีมาร่วมงาน
 ฟังเพื่อความบันเทิง อีกทั้งพระภิกษุก็นำหนังสือผูกที่เป็นนิทานพื้นบ้านชาดกต่างๆมาเทศน์ในวัน
 นักขัตฤกษ์ หรือในช่วงหลังการเก็บเกี่ยวจะมีการติกลองโฮม ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่วัดใน
 ตอนเย็น ช่วยกันทำงานให้วัด เช่นทำความสะอาดวัด หลังจากนั้นพระสงฆ์จะนำสวดมนต์หรือนำ
 หนังสือผูกที่เป็นนิทานธรรมมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟัง¹⁴ ทางล้านนาก็มีการนำวรรณกรรมมาอ่านในที่
 ชุมชน เรื่องที่นำมาอ่านในที่ชุมชนส่วนใหญ่ก็จะเป็นเรื่องนิทานหรือนิยายธรรมหรือเรื่องที่มีการ
 แต่งแบบชาดกหรือคำธรรม จะมีการฟังธรรมและการอ่านหนังสือคำวชในงานมงคลต่างๆ เช่น
 งานบวชนาค งานแต่งงาน และ งานอภิมงคล เช่น งานศพ งานปอยเข้าสังข์ เรียกว่า เล่าคำว โดยผู้ที่
 ทำหน้าที่ เล่าคำว จะนำหนังสือวรรณกรรมมาเล่าเป็นทำนองเสนาะให้แก่ผู้มาร่วมงานฟัง¹⁵

¹⁴ รัช ปุณ โณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2522), 49.

¹⁵ รัช ปุณ โณทก, “ลักษณะของวรรณกรรมภาคเหนือและวรรณกรรมอีสานเชิงเปรียบเทียบ,” ใน
 รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1 (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
 2527), 262 – 264.

3. ธรรมเนียมในการแต่ง

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นโดยใช้ธรรมเนียมการประพันธ์แบบชาดก ถึงแม้ว่าจะสันนิษฐานได้ว่าเรื่องนี้มีที่มาจากการนำนิทานพื้นบ้านที่มีอยู่มาแต่งเลียนแบบชาดกเพื่อสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้ฟังโดยเพิ่มเติมส่วนของธรรมเนียมการแต่งชาดกซึ่งประกอบด้วย 1) ปรรวชาดก 2) คาถาบาลี 3) เนื้อเรื่องนิทาน 4) ประชุมชาดก เนื่องจากวัตถุประสงค์หลักของการแต่งธรรมเนียมเหล่านี้เพื่อนำมาเทศน์¹⁶ ดังนั้นวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจึงมีธรรมเนียมในการแต่งที่เหมือนกันแต่ต่างกันรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การขึ้นต้นเรื่อง

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ เริ่มต้นเรื่องด้วยบทภาษาบาลีเพื่อบูชาพระรัตนตรัย ดังความว่า

...โม ตสฺสสตฺถุ อถโข ภคฺควา(ภควา) อรฺกฺภพฺเถสิ (อรพฺภ กเถสิ) เทวตฺเต ภิภฺช อวฺสสย
(อวฺโส) เทเสถิ สาธโว...

(ลน.1) / 1 / 1 / 1

ส่วนเรื่องหมาหุย เนื่องจากต้นฉบับหมาหุยที่นำมาศึกษาเป็นฉบับหลัก (ล.1) ชำรุด หน้าลานแรกของผูกได้ขาดหายไป ผู้วิจัยจึงนำฉบับสอบทาน (อส.1) มาศึกษาแทนพบว่าการขึ้นต้นเรื่องของฉบับสอบทาน (อส.1) ขึ้นต้นด้วยภาษาบาลีไหว้พระรัตนตรัยเช่นเดียวกับสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ดังต่อไปนี้

...โมตตสฺสสตฺถุ เอวฺมเม สฺมุตฺติ เอภํ สมนฺมยํ ภควา สวตฺถิ ยํ วิหารนโต โกสธโว...

(อส.1) / 1 / 1 / 1

ในการขึ้นต้นด้วย นะโม โดยไม่มีบทไหว้ครุนี้เป็นอิทธิพลของวรรณคดีบาลีที่มีต่อการแต่งวรรณกรรม เพราะถ้าเป็นไตรปิฎกจะไม่มีบทไหว้ครุเหมือนอรรถกถาจะเริ่มต้นด้วย

¹⁶ รัช ปุณฺณทก, “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 61.

นะโม เท่านั้น จากนั้นก็กล่าวที่มาของเรื่องเลย¹⁷ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ก็กล่าวว่าเป็นธรรมเทศนา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเทศนาไว้ในสังยุตตนิกาย เป็นเรื่องราวเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตอนที่ประทับอยู่ในเขตวันอารามของอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐี ใกล้เมืองสาวัตถี เนื่องจากเทวทัตผู้ซึ่งพยายามมาทำร้ายแก่พระพุทธเจ้าและพ่ายแพ้ต่อพระพุทธเจ้านั้นเป็นเรื่องเกิดขึ้นมาตั้งแต่ชาติอดีตแล้ว และก็เริ่มเล่าเรื่องเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้ายังเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ในส่วนเริ่มต้นนี้ในหากจัดเข้าในธรรมเนียมการแต่งแบบชาดกจะอยู่ในส่วนของ ปรากรชาดก

ปรากรชาดก หรือ ปัจจุบันวัตถุ คือเหตุการณ์เริ่มต้นซึ่งเป็นสาเหตุที่พระพุทธเจ้าหยิบยกเรื่องราวในอดีตหรือที่เรียกว่าชาดกมาแสดง¹⁸ ดังที่จะเห็นได้จากปรากรชาดก หรือ ปัจจุบันวัตถุของเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำ ดังต่อไปนี้

...นโม ตสฺสตุ อธิโ... อันว่าพระพุทธแห่งเราก็คือปารก ซึ่งท่านเทวทัตหื้อเป็นเหตุแล้ว พระก็ปวัตติเทศนา...อันว่าท่านเทวทัตนี้ก็มาข่มเหงแพ้แก่พระเป็นเจ้าแห่งเราทั้งหลายมากนัก แท้แลหนอว่าอัน...ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้ข้าทั้งหลายก็ ขอราทนา(อาราธนา)ยัง อติธรรม (อดีตธรรม)เทศนาอันล่วงแล้วมา เทศนาหื้อแจ้งแก่ผู้ข้าทั้งหลายแต่ทอ...

(ลน.1)/ 1 / 1 / 1 - 1 / 3 / 3

ในเรื่องมหาหุยนัน ผู้ประพันธ์มิได้เคร่งครัดในธรรมเนียมการแต่งแบบชาดก ทำให้ไม่พบในส่วนของปรากรชาดก แต่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงที่มาของเนื้อเรื่องว่าเป็นนิยายที่เล่าเรื่องชาติปางก่อนของพระพุทธเจ้า (ซึ่งค้นฉบับใช้คำว่า ท้าว) เมื่อครั้งที่ยังใช้กรรม ดังความว่า

...นโมตสฺสตุ เอวมเม สุตฺ เอกํ สมมยํ ภควา สวตฺถิ ยํ วิหารนโต โกสรวโ คฺราตฺตบุรุษ ทั้งหลาย จักกล่าวนิยายชาติท้าวปางก่อนท้าวราม ยามเมื่อเที่ยวส่งโลกอันว่าทั้งค่าย เทียวใช้ ชาติพระองค์ยังมี นครศห้องเมืองใหญ่จันใด อยู่เกษมสุขบ่าวสาว สงวนเล่นมีทั้งปราสาทตั้ง ประคตทวารทั้งสี่...

(อส.1)/ 1 / 1 / 1 - 1 / 1 / 2

¹⁷พิฑูร มลิวัลย์, “อิทธิพลวรรณคดีพุทธศาสนาต่อวรรณคดีท้องถิ่นอีสาน,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพิจน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 50.

¹⁸นิยะดา เหล่าสุนทร, ปัญญาชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย (กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, 2538), 76.

3.2 เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง

เนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่อง ประกอบไปด้วย

3.2.1 **คาถาบาลี** คือ คำประพันธ์ร้อยกรองภาษาบาลี¹⁹ ที่ผู้แต่งจะยกคาถาหรือ จุณณิยบทภาษาบาลีขึ้นมาตั้งแล้วใช้ภาษาล้านนาดำเนินความต่อไป²⁰ ยกตัวอย่างจากเรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำ ดังต่อไปนี้

...ตโต ปรี ภายหน้าแต่นั้น ส่วนพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ก็จำเริญขึ้นใหญ่มาด้วยลำดับ ด้วยปี เดือนก็มีแล ที่นี้เราจักกล่าวยังหมาขนคำเล่าแล **โจทโก** อันว่าโจทนาว่าดังฤา พ้อยเกิดเป็น หมออันชาวอัน...

(ลน.1)/ 1 / 12 / 4 - 1 / 13 / 1

3.2.2 **เนื้อเรื่องนิทาน หรือ อติวัตถุ** คือเรื่องราวในอดีตของพระพุทธเจ้าที่ทรง ยกมาแสดง²¹ ได้แก่เรื่องราวของสุวัณณเมฆะหมาขนคำ ในการดำเนินเรื่องจะใช้ภาษาบาลีและ อธิบายความ บรรยายเนื้อเรื่องด้วยภาษาล้านนา ดังตัวอย่าง

...ดูกรา ภิกขุทั้งหลาย **อาพิเตกกาล(อติเต กาล)** ในกาลอันล่วงแล้ววันนั้น ส่วนว่าสุนัข หมากขนคำตัวเป็นพี่ แห่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเล่า นั้น แต่ชาติก่อนพุนวันนั้น พระตถาคตได้ เป็นภิกขุตน ๑ อันเป็นเจ้าอารามที่ ๑ นั้นแล ส่วนสุวัณณะหมาขนคำตัวนั้น ได้บวชเป็น สามเณรตน ๑...

(ลน.1)/ 1 / 13 / 4 - 1 / 14 / 1

ส่วนเนื้อเรื่องและการดำเนินเรื่องของวรรณกรรมเรื่องหมาหุขและเรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำ มีความแตกต่างกันนั้นคือ สุวัณณเมฆะหมาขนคำจะเคร่งครัดต่อรูปแบบการ ประพันธ์แบบชาดกมากกว่าเรื่องหมาหุข จะใช้ภาษาบาลีและภาษาล้านนาในการเล่าเรื่อง แต่ในเรื่องหมาหุข ไม่ใช้รูปแบบการประพันธ์แบบนี้จะแต่ใช้การเล่าเรื่องเป็นนิทานด้วยภาษาลาว จนจบเรื่อง ดังตัวอย่าง

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 78.

²⁰ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 221.

²¹ นิยะดา เหล่าสุนทร, ปัญญาสาตก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย, 81.

...สั่งว่าแนวนามคนเกิดเป็นหมาน้อยนี้เด เราเกิดแก่เฒ่าปานนี้บ่ห่อนเห็น ลูกคนสร้างมาเกิด เป็นหมาหุ่ยบ่ห่อนมีสันนี้ อันหนึ่งตานายเฒ่าโบราณมากล่าวก็ดี ไฟจักมากล่าวว่าคำนี้บ่มี แท้ตาย...

(ล.1) / 1 / 5 / 1

3.3 การจบเรื่อง

ในการจบเรื่องใช้วิธีการจบเรื่องแบบ **ประชุมชาดก** หรือ **สโมธาน** หรือทางอีสานเรียกว่า **ม่วนชาดก**²² คือการเชื่อมโยงปัจจุบันและอดีตเข้าด้วยกันโดยระบุว่าบุคคลในอดีตเป็นผู้เดียวกันกับที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุ²³ (ในสมัยพุทธกาล) ประชุมชาดกที่ปรากฏในสุวัณณเมฆะหมาขนคำ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในตอนท้ายเรื่องพระพุทธเจ้ากล่าวประชุมชาดก ถึงตัวละครต่างๆ ในเนื้อเรื่อง ตัวอย่างเช่น นันทเสนา คือพระยามาร, นางภาคิยะ คือนางจิตฺตจามานวิกกะ, ไชยอุปราช คือเทวทัต, พระอินทร์ คือพระอนูรุท, พระสุวัณณราชคำ คือพระโมคคัลลานะ เป็นต้น ดังความว่า

...นันทเสนาผู้สับส่อ แก่พระยารัณนั้น มาโร ก็หากได้พระยามารในกาลบัดนี้แล นางภาคิยะก็ หากได้นางจิตฺตจามานวิกกะ ในกาลบัดนี้แล ส่วนว่านางทาสีวันนั้นก็หากได้ นางคันธิยะบัดนี้ แลไชยอุปราช วันนั้นก็หากได้เทวทัตนี้แล...

(ลน.1) / 5 / 31 / 4 - 5 / 32 / 1

ส่วนประชุมชาดกที่ปรากฏในเรื่องหมาหุ่ยนั้นมีรูปแบบเดียวกันกับสุวัณณเมฆะหมาขนคำ คือพระพุทธเจ้าจะกล่าวถึงตัวละครต่างๆ ว่าเป็นใครในสมัยพุทธกาล โดยที่ตัวละครหลักจากทั้งสองเรื่องมีสโมธานที่เหมือนกัน ได้แก่ หมาหุ่ยคือพระโมคคัลลานะ, นางภาคิยะได้แก่จิตฺตจามานวิกกะ และตัวละครบางตัวมีสโมธานที่แตกต่างกัน เช่น ฤาษี ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำกล่าวว่าคือ กาฬเทวิลลสี แต่ในเรื่องหมาหุ่ยกล่าวว่าคือสาวกภิกขุชื่อมหาคุณ เป็นต้น ตัวอย่างประชุมชาดกจากเรื่องหมาหุ่ย ดังความว่า

²²สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, **พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** (กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.), 224.

²³นิชดา เหล่าสุนทร, **ปัญญาชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, 81.

...หมาแก้วตัวหุยฤทธิ์มากจริงแล้ว บาปกรรมท่อนั้นใช้ส่งถึงเจ้าเรย บัดนี้เจ้าหากได้ถึงยอด
แก้วอันประเสริฐนิพพาน หากแม่นสาวก้ากายซ้ายแห่งพระองค์เจ้าเรย อันว่ารสสี่เจ้าทรง
ศีลเก้านั้น โกฎิปางนั้น หากแม่นสาวก้ากายขวาชื่อว่ามหาคุณจอมบุญ...

(ล.1)/ 1 / 216 / 5 - 1 / 217 / 2

4. ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย
ใช้คำประพันธ์ที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นของตน ทั้งสองเรื่องใช้ลักษณะคำประพันธ์ที่
แตกต่างกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 สุวรรณเมฆะหมาขนคำ

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อย
ราย เป็นลักษณะคำประพันธ์โบราณที่มีลักษณะบังคับน้อยที่สุด อาจพัฒนามาจากร้อยแก้วมาเป็น
ร้อยกรอง²⁴ ร่ายโบราณที่เป็นที่นิยมในล้านนาในการแต่งวรรณกรรมประเภทชาดก²⁵
เพราะวรรณกรรมชาวบ้านส่วนใหญ่ที่แต่งโดยพระภิกษุและฆราวาสผู้ประกอบพิธีทางศาสนานั้น
ส่วนใหญ่แต่งด้วยร่าย²⁶

ในแต่ละวรรคจะมีจำนวนคำประมาณ 5 คำ คำสุดท้ายในวรรคจะส่งสัมผัสไปยัง
คำใดคำหนึ่งในวรรคถัดไป²⁷ ไม่จำกัดจำนวนวรรคหรือจำนวนบาทในหนึ่งบทจะแต่งยาวเท่าใดก็ได้
ได้จนกว่าจะหมดความ²⁸ โดยทั่วไปมีคำว่า *นี้แล นั้นแล นี้ชา แลนา* หรือ *ก่อนทေး* เพื่อแสดง
การจบความ²⁹ การใช้คำประพันธ์ร่ายในวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่เคร่งครัดในฉันทลักษณ์มากนัก และ
จะปรากฏเพียงบางตอนของวรรณกรรมเท่านั้น รวมทั้งจะแต่งขึ้นร่วมกับการใช้ร้อยแก้วภาษา
ล้านนาและแทรกบาลีลงไปเป็นคำประพันธ์ ในบางตอน มีแผนผังฉันทลักษณ์ของร่าย ดังต่อไปนี้

²⁴ กรมศิลปากร, *กรรมกรรลงร้อยกรองไทย* (กรุงเทพฯ : เอคิสัน เพรส โพรดักส์, 2544), 370.

²⁵ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา*, 29.

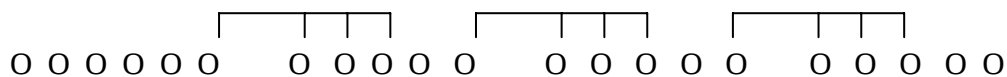
²⁶ กรมศิลปากร, *กรรมกรรลงร้อยกรองไทย*, 374.

²⁷ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา*, 29.

²⁸ กรมศิลปากร, *กรรมกรรลงร้อยกรองไทย*, 370.

²⁹ อุดม รุ่งเรืองศรี, *วรรณกรรมล้านนา*, 29.

แผนผัง แสดงฉันทลักษณ์ของ ร่าย ในล้านนา³⁰

ตัวอย่างคำประพันธ์เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

...หมาก็ร้องรำให้เล่นเที่ยวหา ถึงอรัญญาราวป่า ถึงท้องท่าเหวหิน ที่เขาเอาพระพรหมินทร์

ทอดไว้ หมาสอไซหัวรอย เหลียวตาคอยสุดเข่น หมาก็เดินวิ่งวางลง ในผางตามช่อง...

(ลน.1)/ 1 / 26 / 2 - 1 / 26 / 3

4.2 หมาหุย

วรรณกรรมลาวเรื่องหุย แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท กลอน หรือ โคลงสาร กลอน หรือ โคลงสาร เป็นคำประพันธ์ที่ใช้แพร่หลายในภาคอีสาน ใช้แต่งเพื่อขับร้องและอ่าน กลอนที่ใช้ขับร้องเรียกว่า กลอนลำ ส่วนกลอนที่แต่งเพื่ออ่านเรียกว่า กลอนอ่าน วรรณกรรมลายลักษณ์ส่วนใหญ่ของอีสานแต่งด้วยกลอน ลักษณะเด่นของกลอนอ่านอีสาน คือ เป็นคำประพันธ์ที่บังคับเสียงวรรณยุกต์เพราะรับแบบอย่างมาจากคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี³¹

คัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี เป็นตำราแต่งโคลงและกาพย์เข้าใจว่ามีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปัจจุบันเก็บรวบรวมไว้ในชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมตำราแต่งคำประพันธ์ 4 เล่ม³²

ฉันทลักษณ์ของกลอน หรือที่เรียกอีกอย่างว่า โคลงสาร ของอีสาน มีดังต่อไปนี้³³

1. ใน 1 บท จะมี 2 บาท บาทละ 2 วรรค วรรคละ 7 คำ โดยวรรคหน้า 3 คำและวรรคหลัง 4 คำ อาจมีคำเสริมที่วรรคหน้าได้ทุกวรรค วรรคละ 2 - 4 คำ และอาจมีคำสร้อย ที่ท้ายวรรคหลังได้ทุกวรรค วรรคละ 2 คำ

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

³¹ กรมศิลปากร, *ครุภคกรรลงร้อยกรองไทย* (กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสัน เพรส โปรดักส์, 2544), 63.

³² เรื่องเดียวกัน, 15 -16.

³³ เรื่องเดียวกัน, 68.

2. กำหนดเอกโท โดยแบ่งเป็น กลอนบทเอก และกลอนบทโท แบ่งเป็น

กลอนบทเอก กำหนดให้มีเสียงเอก 3 แห่ง และเสียงโท 2 แห่ง

กลอนบทโท กำหนดให้มีเสียงเอก 3 แห่ง และเสียงโท 3 แห่ง

แผนผังฉันทลักษณ์กลอนหรือโคลงสาร ของอีสาน ดังต่อไปนี้

แผนผังบทเอก

.	๒	.	
....O	O	O	O O O O ..
	.		๒
....O	O	O	O O O O ..

แผนผังบทโท

๒	.	
....O	O	O O O O ..
.	๒	๒ .
....O	O	O O O O ..

3. รูปแบบของการแต่งโคลงสาร แบ่งออกเป็น

3.1 แบบบทคู่ กำหนดแต่งบทเอกและบทโทสลับกัน โดยเริ่มต้นที่บทเอกก่อนและบทโทสลับกันไปจนจบ กลอนแบบบทคู่นี้ถือว่าเป็นกลอนแบบดั้งเดิม แต่วรรณกรรมบางเรื่องก็นิยมนำบทโทขึ้นก่อนและสลับด้วยบทเอกต่อเนื่องไปจนจบ

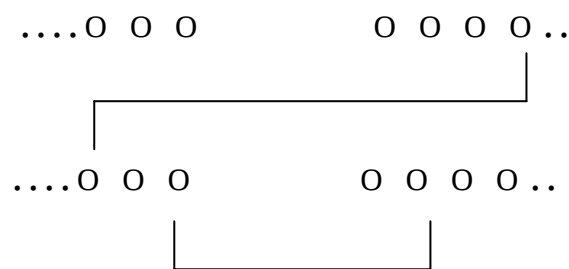
3.2 แบบบทเดี่ยว กำหนดแต่งเฉพาะบทเอกหรือบทโทอย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวต่อเนื่องกันไปจนจบเรื่อง และมักจะแต่งด้วยบทโทเป็นบทพื้น

ถึงแม้จะมีการกำหนดเอกโทในฉันทลักษณ์เพื่อความไพเราะในการอ่าน แต่ในเรื่องมหาหุยุผู้ประพันธ์ไม่ได้เคร่งครัดตามฉันทลักษณ์มากนัก

4. คำสัมผัส³⁴

ภาษาถิ่นจะเรียกว่า “ คำฟัด ” มีการกำหนดทั้งสัมผัสนอกและสัมผัสใน และจะนิยมใช้การสัมผัสอักษรแต่ก็ไม่ได้เคร่งครัดมากนัก

แผนผังคำสัมผัสนอกและสัมผัสใน³⁵

ตัวอย่างคำประพันธ์โคลงสารในเรื่องหมาหยูย

บทโท

.....O O O O O O O ..

.....O O O O O O O ..

แต่นั้น	กุ่มมรน้อย	คอยหลังเหลียวผ่อ
คินนั้น	เมืองพ่อเจ้า	คือฟ้าผ่อไกล
คอยเห็น	ลมเบิกต้อง	ช่อฟ้าเสียงหึ่งนั้นเนื่อง ฟันเขอ
	กายเมืองหลัง	อยู่ไกลป้อมฟ้า

(ล.1)/ 1 / 17 / 4 - 1 / 19 / 1

³⁴ รัช บุญนอก, วรรณกรรมอีสาน, 68 - 69.

³⁵ เรื่องเดียวกัน.

5. องค์ประกอบของเรื่อง

ในวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆจะต้องมีองค์ประกอบของเรื่อง ซึ่งองค์ประกอบของเรื่องในแต่ละส่วนต่างมีความสำคัญ, มีความสัมพันธ์และส่งเสริมซึ่งกันและกัน องค์ประกอบของวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 แก่นเรื่อง

แก่นเรื่องหมายถึง จุดเด่นหรือศูนย์กลางความคิดในวรรณกรรมเรื่องนั้นๆหรืออาจหมายถึงสาระสำคัญ ข้อคิดหรือคติสอนใจที่ปรากฏอยู่ในเรื่องหรือความคิดหลักที่ปรากฏในวรรณกรรม³⁶ ซึ่งแก่นเรื่องนี้จะเป็แนวทางที่ทำให้ผู้ประพันธ์วางโครงเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ³⁷ หรือหมายถึง ความคิดที่สำคัญที่สุดของเรื่องที่นักประพันธ์ต้องการแสดงให้ผู้อ่านรับรู้³⁸

แก่นเรื่อง ที่พบในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข ได้แก่ **ผู้คิดร้ายและกระทำร้ายต่อผู้อื่นย่อมได้รับผลกระทบแห่งการกระทำนั้น**

5.2 โครงเรื่อง

โครงเรื่อง หมายถึง คำโครงของเรื่องราวที่ผู้แต่งกำหนดขึ้นไว้เพื่อที่จะดำเนินเรื่องไปตามที่ได้ตั้งใจไว้ คำโครงประกอบไปด้วย เหตุการณ์ ปัญหา หรือ ข้อขัดแย้งต่างๆซึ่งจะต้องมีความเกี่ยวข้องกันไปตั้งแต่ต้นจนจบ³⁹ หรือหมายถึงการลำดับเหตุการณ์ในเรื่องซึ่งเหตุการณ์เหล่านั้นต้องมีความหมายต่อเนื่อง และรวมถึงบทบาททั้งหมดของตัวละครที่แสดงออกในเรื่อง เพราะการกระทำและบทบาทของตัวละครในเรื่องเป็นส่วนสำคัญของโครงเรื่อง จากความหมายดังกล่าว โครงเรื่อง จึงมีหน้าที่แสดงแนวคิดของเรื่องให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่อง⁴⁰

โครงเรื่องประกอบไปด้วย เหตุการณ์ กับ ตัวละคร ซึ่งทั้งสองจะดำเนินสถานการณ์ตามโครงเรื่องไปสู่เหตุการณ์ที่เป็นส่วนสำคัญของเรื่องที่จะต้องมีในโครงเรื่อง ได้แก่⁴¹

³⁶แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์, “วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2527), 198.

³⁷เพ็ญศรี จันทร์ดวง, **พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย** (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 56.

³⁸บุญยงค์ เกศเทศ, **แอลอดวรรณกรรมไทย** (กรุงเทพฯ ฯ : โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, 2536), 30.

³⁹แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์, “วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน”, 203.

⁴⁰บุญยงค์ เกศเทศ, **แอลอดวรรณกรรมไทย**, 31.

⁴¹เรื่องเดียวกัน.

5.2.1 การเปิดเรื่อง

การเปิดเรื่องมีส่วนสำคัญที่จะให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราวต่อไปในวรรณกรรม เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขุ ใช้กลวิธีในการเปิดเรื่องว่าเป็นพระโพธิสัตว์ลงมา เกิดพร้อมกับพี่ชายที่มีรูปกายเป็นสุนัข ในสุวรรณเมฆะหมาขนคำกล่าวว่าทั้งสองคือสุวรรณเมฆะ และหมาขนคำเป็นฝาแฝดกัน แต่หมาขนคำนั้นเกิดทีหลังตามธรรมเนียมแล้วหากเป็นฝาแฝดผู้ที่เกิดทีหลังจะเรียกว่าพี่ แต่ในเรื่องหมาหุขุ นั้น หมาหุขุถือกำเนิดมาก่อนดังนั้นทั้งสองจึงมิได้เป็นฝาแฝดกัน ต่อมาทั้งสองกำพร้าเพราะมารดาตายไปและบิดาได้มีเทวีใหม่ซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจชั่วร้าย

5.2.2 การสร้างปมปัญหาและความขัดแย้ง

หลังจากเปิดเรื่องให้น่าสนใจถึงตัวละครเอกที่มีลักษณะเด่นเป็น ผู้มีบุญญาธิการแต่ก็มีกรรม รวมทั้งเปิดตัวตัวละครสำคัญที่มีบทบาทสำคัญกับเรื่องคือ แม่เลี้ยง ในส่วนต่อมาก็คือการสร้างปมปัญหาหรือความขัดแย้ง โครงเรื่องที่ดี คือ โครงเรื่องที่มีปัญหาหรือความขัดแย้ง (CONFLICT) ที่สำคัญเกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง โดยมีความเข้มข้นรุนแรง มีอิทธิพลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงหรือมีผลกระทบอย่างแรงต่อวิถีชีวิตของตัวเอก⁴²

ความขัดแย้งที่ปรากฏในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขุ มีดังนี้

1. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์⁴³

ตัวละครเอกของเรื่อง คือ สุวรรณเมฆะ กับหมาขนคำ และท้าวจันทรกับหมาหุขุ มีความขัดแย้งกับบุคคลอื่นอยู่ 2 คน ได้แก่

1.1 แม่เลี้ยงเป็นผู้ที่มีจิตใจชั่วร้าย ทำร้ายทุบตีและคิดกำจัดลูกเลี้ยงคือ สุวรรณเมฆะกับหมาขนคำและท้าวจันทรกับหมาหุขุอยู่ตลอดเวลา ในสุวรรณเมฆะหมาขนคำนั้น แม่เลี้ยงทำเสน่ห์ให้พระบิดาหลงใหล และนำทั้งสองไปปล่อยป่า แต่หมาขนคำพาน้องกลับมาได้ ต่อมาแม่เลี้ยงนำสุวรรณเมฆะไปทิ้งลงเหวหวังจะให้ตาย ส่วนในเรื่องหมาหุขุแม่เลี้ยงไม่ได้ทำเสน่ห์บิดาของท้าวจันทรและหมาหุขุ แต่วางแผนนำท้าวจันทรไปทิ้งลงเหว จึงเป็นต้นเหตุที่ทำให้ตัวละครเอกทั้งสองตัดสินใจหนีจากบ้านเมืองของตนไปผจญภัย และทำให้เกิดเหตุการณ์อื่นๆ ในเรื่องติดตามมา

⁴² กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548), 101.

⁴³ สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ : อรุณสาธิตพรวี, 2525), 97.

ในความขัดแย้งระหว่างแม่เลี้ยงกับลูกเลี้ยงนั้น น่าจะเป็นเพราะแม่เลี้ยงที่เป็นภรรยาใหม่ ต้องการที่จะเป็นใหญ่แต่เมื่อยังมีลูกเลี้ยงที่เกิดแต่ภรรยาคนก่อนทำให้เกิดความรู้สึกว่ายังมีเงาของภรรยาเก่าหลงเหลืออยู่ ตนเองยังไม่สามารถมีอำนาจและเข้ามาแทนที่ได้อย่างแท้จริง และธรรมชาติของมนุษย์ย่อมรักลูกของตนมากกว่าลูกของคนอื่น ความขัดแย้งลักษณะนี้มีลักษณะเป็นสากลเพราะสามารถพบเห็นได้ในวรรณกรรมทั่วโลก⁴⁴

1.2 พระยามิถิลา ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ พระยามิถิลาเป็นตัวอย่างของชนชั้นปกครองที่ไม่มีคุณสมบัติของการเป็นกษัตริย์ที่ดี เป็นผู้ที่หยาบ ไม่คิดพิจารณาให้รอบคอบ เชื่อคำยุยงของไชยอุปราชโดยง่ายและนำทัพมารบกับสุวัณณเมฆะ ส่วนในเรื่องหมาหุຍ พระยามิถิลาเป็นกษัตริย์ที่ไม่มีศีลธรรมต้องการแย่งชิงนางคำฟองต่างๆ ที่รู้ว่านางนั้นเป็นมเหสีของท้าวจันทร์และทำให้เกิดสงครามระหว่างทั้งสองเมืองมีผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก

2. ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับอมมนุษย์

ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุຍ ตัวละครที่ประสบปัญหาความขัดแย้งกับอมมนุษย์คือพระบิดาของตัวละครเอก ที่ต้องไปพบกับยักษ์กลางป่าและด้วยความรักตัวกลัวตายจึงสัญญาต่อยักษ์ว่าจะให้กินคนในเมืองของตนแทน ปมปัญหาความขัดแย้งนี้ทำให้ตัวละครเอกได้มีโอกาสแสดงความสามารถและกลับมาช่วยเหลือบ้านเมืองของตน

5.2.3 การคลี่คลายปัญหาหรือการแก้ปัญหา

ภายหลังจากการผูกปมปัญหาให้กับเรื่องเพื่อความสนุกสนานและชวนติดตาม ในขั้นต่อไปจะเป็นขั้นการคลี่คลายปม หมายถึง ตอนที่ปมหรือปัญหาต่างๆ ในเรื่องคลี่คลายหรือเปิดเผยหรือตอนที่ให้คำตอบแก่ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นตอนผูกปม⁴⁵

การแก้ปัญหาความขัดแย้งหรือคลี่คลายปมที่ปรากฏในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุຍ เริ่มต้นโดยมีฤาษีและพระอินทร์เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือในวรรณกรรมทั้งสองฉบับ ฤาษีเป็นผู้มีบทบาทในการช่วยเหลือสอนวิชาอาคม แต่ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ พระอินทร์เป็นผู้นำของวิเศษคู่บุญมามอบให้สุวัณณเมฆะ ทำให้สามารถปราบยักษ์ได้และทำให้ตัวละครเอกได้แสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวเมือง ที่มีชื่อ

⁴⁴ จารุวรรณ เชาว์นวม, นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม, หนังสือชุดวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, ลำดับที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 147.

⁴⁵ บุญยงค์ เกศเทศ, แลอดวรรณกรรมไทย, 31.

สงสัยในกำเนิดของสองพี่น้องมาโดยตลอดว่า เป็นนางร่ายของบ้านเมืองที่คนมีลูกเป็นมา
วรรณกรรมทั้งสองฉบับยังกล่าวถึงของวิเศษที่ยักษ์มอบให้คือ ไม้เท้าต้นชี้ตายปลายชี้เป็น ซึ่งนำมา
ชุบชีวิตชาวเมืองที่ถูกยักษ์กิน ในเรื่องมหาหุ่ยไม้เท้าดังกล่าวยังช่วยชุบชีวิตผู้ที่ตายในสงคราม
ระหว่างเมืองจันทกับเมืองมิลลาคัว

5.2.4 การปิดเรื่อง

ภายหลังการคลี่คลายปมปัญหาแล้วการดำเนินเรื่องจะเข้าสู่การปิดเรื่อง
วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องมหาหุ่ยใช้ธรรมเนียมการประพันธ์แบบชาดก
ดังนั้นในการปิดเรื่องจึงใช้การประหมชชาดกหรือการสโมธานเป็นการปิดเรื่อง โดยจะกล่าวถึง
ภายหลังเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ปราบทุกข์เจริญให้กับประชาชนแล้วก็ทรงสั่งสอนธรรมให้นำไปปฏิบัติ
และทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขและต่อมาก็กล่าวถึงว่าตัวละครใดเป็นใครบ้างในสมัยพุทธกาล
เช่น สุวรรณเมฆะหรือท้าวจันทร์ได้แก่พระพุทธเจ้า, พระอินทร์คือพระอนูรุทธ, นางภาภียะคือ
นางจิณฺมณวิกาและนันทเสนาคือพระยามาร เป็นต้น

จากโครงเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน อาจกล่าว
ได้ว่ามีโครงเรื่องเดียวกันแต่แตกต่างในรายละเอียดปลีกย่อยที่เพิ่มเติมขึ้นมา ซึ่งเป็นเรื่องปกติของ
วรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรม ของถิ่นอื่นที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่อาจเพิ่ม
ขึ้นมาหรือถูกตัดไปหรือใส่ลักษณะเฉพาะถิ่นของตนลงไปในวรรณกรรม

โครงเรื่องของวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องมหาหุ่ย
มีเหตุการณ์สำคัญในเรื่องที่เหมือนกันและแตกต่างกัน ดังต่อไปนี้

1. กำเนิดของตัวละคร
 - กำเนิดในวันที่เกิดจันทร์ปราดา
 - มีพี่ชายเป็นสุนัข
2. ตัวเอกถูกปองร้ายจากแม่เลี้ยง
3. ตัวเอกทั้งสองออกผจญภัย
 - ออกเดินทาง
 - ได้รับความช่วยเหลือและมีผู้อุปถัมภ์
 - การได้ของวิเศษ

4. การได้คู่ครอง

- การพบคู่
- การแต่งงาน

5. การปราบฝ่ายอธรรม

- เกิดเหตุร้าย
- การต่อสู้
- เหตุการณ์ภายหลังการปราบทุกข์เข็ญ

จากโครงเรื่องข้างต้นหากนำมาใช้ในการแบ่งเหตุการณ์สำคัญหรืออนุภาคของวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องมหาหุข ได้ดังนี้

***อนุภาค⁴⁶** (motif) หมายถึง องค์ประกอบเล็ก ๆ หรือองค์ประกอบย่อยในนิทานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะพิเศษทำให้เกิดการจดจำและเล่าสืบทอดต่อกันไป ดังนั้นอนุภาคจึงมักจะเป็นสิ่งที่แปลกและสะดุดตา อนุภาคแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ตัวละคร 2) วัตถุ หรือ สิ่งของ 3) เหตุการณ์หรือพฤติกรรม สิ่งที่สำคัญขององค์ประกอบที่จัดว่าเป็นอนุภาคนั้น จะต้องเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะเด่น ไม่ใช่เรื่องสามัญธรรมดา

⁴⁶ ประคอง นิมมานเหมินทร์, นิทานพื้นบ้านศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 38 - 39.

ตารางที่ 7 การเปรียบเทียบอนุภาคของเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย

อนุภาค	สุวรรณมเหษะหมาขนคำ	หมาหุย
1. กำเนิดของตัวละคร	1. นางปทุมมาให้กำเนิดลูกชายพร้อมกับสุนัขในวันท้องฟ้ามืดทั้งเมือง ชื่อ สุวรรณมเหษะ 2. สุนัขที่เกิดมาพร้อมลูกชายมีขนเป็นทองคำชื่อหมาขนคำ 3. สุวรรณมเหษะกับหมาขนคำเป็นฝาแฝดกัน	1. นางแก่นจันทน์แดงให้กำเนิดลูกชายในวันที่เกิดจันทร์ปราคา ชื่อ ท้าวจันทร์ 2. ท้าวจันทร์มีพี่ชายที่เกิดก่อนประมาณ 2 ปีเป็นสุนัข ชื่อ หมาหุย
2. ตัวเอกถูกปองร้ายจากแม่เลี้ยง	4. แม่เลี้ยงนำทั้งสองไปปล่อยป่า แต่หมาขนคำพาน้องกลับมาได้ 5. แม่เลี้ยงนำสุวรรณมเหษะไปทิ้งลงเหว	3. แม่เลี้ยงนำท้าวจันทร์ไปทิ้งลงเหว แต่หมาหุยตามไปช่วยน้องได้
3. ตัวเอกทั้งสองออกผจญภัย - ออกเดินทาง - การได้รับความช่วยเหลือและมีผู้อุปถัมภ์ - การได้ของวิเศษ	6. หมาขนคำพาน้องหนีเข้าไปอยู่ในป่า 7. ได้พบฤาษีในป่า 8. พระอินทร์มอบดาบศรีกัญไชยและธนูไว้ให้	4. หมาหุยพาน้องหนีไปอยู่ในป่า 5. ได้พบฤาษีในป่า 6. มีธนูทองและคันชั้มาตั้งแต่กำเนิด

ตารางที่ 7 (ต่อ)

4. การได้คู่ครอง - การได้พบคู่ - การแต่งงาน	9. สุวันณเมฆะพบนางคันธมาลา หญิงสาวที่กำเนิดในดอกบัว 10. สุวันณเมฆะแต่งงานกับนางคันธมาลา	7. ท้าวจันทร์พบนางบัวคำ หญิงสาวที่กำเนิดในดอกบัว 8. ท้าวจันทร์แต่งงานกับนางบัวคำ
5. การปราบอธรรม - เกิดเหตุร้าย - การต่อสู้ - เหตุการณ์ภายหลังการปราบทุกข์เข็ญ	11. หญิงสาวถูกส่งไปให้ยักษกิน รวมทั้งนางจันทเกสี แต่นางยังไม่ถูกยักษกิน 12. สุวันณเมฆะปราบยักษ์และได้ของวิเศษไม้เท้าต้นชีวิตายปลายชี้เป็น 13. สุวันณเมฆะได้นางจันทเกสีเป็นมเหสีอีกคนหนึ่ง 14. พระอินทร์เนรมิตให้หมาขนคำเป็นมนุษย์ชื่อว่า สุวันณรางคำ 15. เจ้าเมืองมิลิลาขกทัพมาและเกิดสงคราม 16. สุวันณเมฆะทำศึกชนะพระยามิลิลา	9. หญิงสาวถูกส่งไปให้ยักษกิน รวมทั้งนางคำฟอง และนางได้ถูกยักษกินไปแล้ว 10. ท้าวจันทร์ปราบยักษ์และได้ของวิเศษ ไม้เท้าดวงคาแสนคำ 11. ท้าวจันทร์ได้นางคำฟองเป็นมเหสีอีกคนหนึ่ง 12. ฤาษีเนรมิตให้หมาหุยุเป็นมนุษย์ชื่อว่า ท้าวฮางปอง 13. เจ้าเมืองมิลิลาขกทัพมาและเกิดสงคราม 14. ท้าวจันทร์ทำศึกชนะพระยามิลิลา

5.3 ตัวละคร

ตัวละครได้แก่ผู้ที่มีบทบาทในเรื่อง อาจเป็น คน สัตว์ หรือ สิ่งของ ก็ได้⁴⁷ ตัวละคร ทำหน้าที่เป็นตัวดำเนินเรื่องที่จะเป็นไปตามโครงเรื่องหรือตามจุดมุ่งหมายที่ผู้ประพันธ์ต้องการ ผู้ประพันธ์จะเป็นผู้สร้างตัวละครอย่างแท้จริง โดยจะกำหนดชื่อ รูปร่าง หน้าตา เพศ วัย บุคลิกภาพ บทบาทรวมทั้งโชคชะตาให้ตัวละครด้วย⁴⁸ ในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ และเรื่องหมาหุขมีตัวละครแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตัวละครเอกและตัวละครประกอบ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.3.1 ตัวละครเอก

ตัวละครเอก ไม่ได้หมายความว่าต้องเป็นพระเอกของเรื่องเท่านั้น แต่รวมทั้งตัวละครที่มีบทบาทเด่นและมีผลต่อการดำเนินเรื่องไม่แพ้บทบาทของพระเอกของเรื่อง จากเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ ตัวละครเอกมี 2 ตัว ได้แก่ สุวัณณเมฆะและหมาขนคำ ส่วนเรื่องหมาหุข มีตัวละครเอก 2 ตัวเหมือนกัน ได้แก่ ท้าวจันทรและหมาหุข

จากการศึกษาเนื้อเรื่องพบว่าตัวละครทั้งสองมีความสำคัญกับการดำเนินเรื่องที่มีน้ำหนักของบทบาทที่ใกล้เคียงกัน เพียงแต่บทบาทของสุวัณณเมฆะและบทบาทของท้าวจันทรนั้นจะถูกส่งเสริมให้เด่นกว่าอยู่บ้าง หมาขนคำและหมาหุขอาจจะถูกกำหนดไว้ให้เป็นเสมือนผู้ช่วยหรือเป็นบทที่ส่งให้บทบาทของพระเอกเด่นชัดมากขึ้นในด้านต่างๆที่ผู้ประพันธ์ต้องการ เช่นความสามารถในการรบ หรือ การที่เป็นผู้มีบุญญาธิการ ที่มีมากกว่าหมาขนคำและหมาหุข และหากว่าหมาขนคำหรือหมาหุขพบปัญหาที่ไม่สามารถทำได้สำเร็จสุวัณณเมฆะและท้าวจันทร ก็จะใช้ความสามารถทำให้สำเร็จไปได้

ลักษณะทั่วไปของตัวละครเอกมีดังต่อไปนี้

รูปร่างลักษณะ

1. สุวัณณเมฆะไม่มีคำบรรยายรูปร่างลักษณะไว้ชัดเจนมากนัก เพียงแต่กล่าวว่าเป็น หนูน้อยรูปงาม ส่วนท้าวจันทรนั้นบรรยายว่าผิวพรรณดั่งทอง แม้จะเกิดในถิ่นเดือนดับ คือเกิดในวันที่เกิดจันทรปรากฏก็ตาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ บรรยายลักษณะของสุวัณณเมฆะไว้ดังต่อไปนี้

⁴⁷สาขทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณคดีวิจารณ์, 98.

⁴⁸กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 12, 86.

...ส่วนนางปทุมมาราชเทวี แม่เจ้าแห่งตู้งทั้งหลายก็ประสูติได้ลูก ๒ คน ผู้ ๑ เป็นหมา
ผู้ ๑ เป็นคนทรงรูปอันงามมาก...

(ลน. 1) / 2 / 3 / 4

...กุมมารประสูติออกมาแล้ว ทุกที่ถ้วนทั้งค่ายฟังเพื่อน อันนั้นราหูเข้าสู่รัชนีทร์มัวมีค
นางก็ประสูติลูกแก้วคืนนั้นบันานแท้แล้ว แต่นั้นบุตรราชน้อยกำงธนูทอง ทั้งคันช้อยออกมา
ในท้อง งามยิ่งเยี่ยมผิวผ่องวรรณคำ...

(ล. 1) / 1 / 7 / 1 - 1 / 7 / 3

2. หมาขนคำและหมาหุ่ย แม้จะเกิดเป็นลูกกษัตริย์และเป็นพี่ของพระเอก
แต่ก็เป็นตัวละครที่ถือกำเนิดผิดปรกติคือเป็นสุนัข ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีคำบรรยายไว้
ว่าเป็นสุนัขที่มีขนเหมือนทองคำ ดังต่อไปนี้

...ส่วนบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ประสูติออกมาจากท้องแม่แห่งตนกับด้วยหมาตัว ๑ หันแลมกว่า
โพธิสัตว์ประสูติออกมาแล้วนางก็เข้าประสูติหมา ๑ ตัว ออกมามีขนเป็นดังคำ...

(ลน. 1) / 1 / 11 / 2

...ส่วนนางราชเทวีแห่งเราพระองค์ก็มาประสูติได้ลูก ๒ คน ผู้ ๑ มีรูปเป็นดังสุนัข มีโลมาเป็น
ดังสุวรรณคำขาว...

(ลน. 1) / 1 / 11 / 4

เรื่องหมาหุ่ยฉบับลาวไม่ได้บรรยายไว้ชัดเจนบอกแต่ว่าเป็นหมาหุ่ย
รูปงาม ดังความว่า

...ทรงคัพภ์ยังกุมมารเพียง ๑๐ เดือนมาแล้ว เลยเล่าประสูติได้ ลูกกุมมารมะหน่อลำซาย
เป็นหมาหุ่ยรูปงามปานเต็ม...

(ล. 1) / 1 / 4 / 4

ถึงแม้ว่าจะไม่มีคำบรรยาย รูปลักษณะของ สุวรรณเมฆะ ที่ชัดเจนแต่จาก
การตั้งชื่อตัวละครเราพอจะประมาณได้ว่า สุวรรณเมฆะ หมายถึงผู้ที่มีผิวพรรณงดงามผ่องใส

เหมือนดังทองคำ เพราะ **สุ** หมายถึง ดีหรืองาม⁴⁹ **วณ** หมายถึง สีหรือผิว⁵⁰ และ **สุวรรณ** หมายถึง ทองคำ⁵¹ ส่วน **เมฆะ** นั้นน่าจะมาจากเหตุการณ์ตอนที่ประสูติมีปาฏิหาริย์ท้องฟ้ามืดทั้งเมือง ผู้ประพันธ์จึงนำคำสองคำที่มีความหมายถึงลักษณะของร่างกายที่งดงามและเหตุการณ์สำคัญในวันที่กำลังกำเนิดมารวมกันเป็นชื่อตัวละคร ส่วน ท้าวจันทร์ จากการบรรยายกล่าวว่า งามยิ่งเยี่ยมผิวผ่อง วรรณคำ หมายถึงผู้มีผิวพรรณงดงามผ่องใสดังทองคำ เพราะ **ยิ่งเยี่ยม** หมายถึง งามล้ำ⁵² **ผ่อง** หมายถึง ขาว, เกลี้ยงเงลา งาม⁵³ **คำ** หมายถึง ทองคำ⁵⁴

พี่ชายสุวรรณเมฆะที่เป็นสุนัข ชื่อ หมาขนคำ นั้นในฉบับล้านนาตั้งชื่อตามลักษณะขนของสุนัข เพราะจากคำบรรยายกล่าวว่า ขนเป็นดังคำและมีโลมาเป็นดังสุวรรณคำขาว ในภาษาถิ่นล้านนา **คำ** หมายถึง ทองคำ⁵⁵ **โลมา** หมายถึง ขน และ **คำขาว** หมายถึง ทองแท้ที่ยังไม่ได้หลอม หรือ ทองคำบริสุทธิ์⁵⁶

ส่วนหมาหุຍไม่ได้บรรยายลักษณะไว้มากกล่าวแต่เพียงว่า หมาหุຍรูปงามปานแต่้ม แต่คำว่า **หุຍ** ในภาษาถิ่นอีสานหมายถึง ลักษณะขนที่ฟูเป็นปุย, ปุกปุย⁵⁷ ดังนั้นหมาหุຍจะต้องเป็นสุนัขที่มีขนปุกปุยสวยงาม

แต่ทั้งหมาขนคำและหมาหุຍ นั้นเป็นตัวละครที่มีบุญแต่มาเกิดเพื่อใช้กรรมและเมื่อหมดกรรมแล้วก็ได้คืนร่างเป็นมนุษย์ ที่มีรูปร่างลักษณะงาม ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำบรรยายลักษณะของหมาขนคำเมื่อคืนร่างเป็นมนุษย์ไว้ว่า

⁴⁹อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2547), 750.

⁵⁰เรื่องเดียวกัน, 675.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, 755.

⁵²สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.), 243.

⁵³เรื่องเดียวกัน, 197.

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, 62.

⁵⁵อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 159.

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, 160.

⁵⁷สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 327.

...ส่วนว่าหมาขนคำก็เกิดมาเป็นหน่อท้าวผู้ ๑ ทรงรูปสมนมพรรณวรรณะ อันงามเหมือนดัง
พระยาอินทร์นั้นแล...

(ลน. 1) / 3 / 49 / 2 - 3 / 49 / 3

ส่วนในเรื่องหมาหุขบรยายลักษณะของหมาหุขเมื่อคืนร่างเป็น
มนุษย์ไว้เช่นเดียวกัน ดังความว่า

...แต่นั้นรัสดีตัดเกศท้าวเลยเกิดเป็นคน ผมดำดกยืดยาวเป็นท้าว ธรรมชาติน้ำคำยอดชมพู รัส
ดีแปลงอินทร์ลงแด่ม ยามเมื่อแลหลังเอี่ยมตามชายเขียด สาว..

(ล. 1) / 1 / 112 / 1 - 1 / 112 / 2

ลักษณะนิสัยและคุณสมบัติต่างๆ

1. สุวัณณเมฆะกับท้าวจันทร์ ทั้งสองมีลักษณะนิสัยและคุณสมบัติคล้ายกัน
ได้แก่

1.1 ลักษณะนิสัย ผู้แต่งไม่ได้บรรยายลักษณะนิสัยของสุวัณณเมฆะกับ
ท้าวจันทร์ ไว้อย่างละเอียด แต่เราสามารถรับรู้ลักษณะนิสัยของตัวละครทั้งสองผ่านพฤติกรรม
คำพูด ความรู้สึกนึกคิดของตัวละครได้ ดังต่อไปนี้

1.1.1 เป็นผู้มีความกตัญญู

ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ สุวัณณเมฆะเป็นผู้มีความ
กตัญญูต่อบ้านเมืองและบิดาของตน แม้ว่าบิดาของสุวัณณเมฆะและหมาขนคำจะถูกยาเสน่ห์จาก
แม่เลี้ยง จึงนำลูกทั้งสองไปปล่อยป่าและยังปล่อยให้แม่เลี้ยงทุบตี และนำสุวัณณเมฆะไปทิ้งลงเหว
จนลูกต้องหนีเข้าป่าไป บิดาก็ไม่คิดจะไปติดตาม ครั้นพอรู้ว่าลูกทั้งสองอยู่ในป่ากลับยกทัพจะไปฆ่า
และเมื่อลูกกลับมาช่วยปราบทุกข์เข็ญกลับหวาดกลัวลูกและหนีไป การกระทำของต่างๆเหล่านี้ของ
บิดาล้วนเป็นสิ่งที่ไม่น่าให้อภัยได้ แต่เมื่อเรื่องร้ายผ่านไปสุวัณณเมฆะและหมาขนคำยังรักและ
เคารพบิดาของตนอยู่เช่นเดิมยังเป็นห่วงหาอาวรณเมื่อเกิดทุกข์เข็ญในเมืองก็ยังคงกลับมาช่วย
ดังความว่า

...อันว่ากูพี่จักไปรบยักษ์ในเมืองพาราณสีอันเป็นที่อยู่เมืองแห่งกูพี่เมื่อก่อนชะแล...

(ลน. 1) / 2 / 37 / 4 - 2 / 38 / 1

...ข้าแต่เจ้า มย อันว่าเพื่อข้าทั้ง ๒ ก็จักเมื่อยุทธกัมม์กับด้วยยักษ์ ผู้ไปกวณบ้านขวิเมืองแห่งข้า
นั้นชะแล...

(ลน. 1) / 2 / 38 / 3

เมื่อพลัดพรากจากกันไปทั้งสุวรรณเมฆะและหมาขนคำก็มีได้
โกรธเคืองบิดาของตนยังรักและเมื่อมาพบกันอีกก็ยังเคารพบิดาเหมือนเดิม ดังความว่า

...ส่วนว่าพระยาเอกกษัตริย์ทั้ง ๒ ครั้นว่าหันพ่อเที่ยวมาด้วยบาปอย่างดั่งอันเจ้าทั้ง ๒ ก็รีบเล่น
ไปต้อนรับแล้วก็เอากันร้องไห้ให้หัวแทบดินพระยาคนเป็นพ่อแล้วก็ร้องไห้ซึ่งกันไปมา...

(ลน. 1) / 5 / 23 / 3 - 5 / 23 / 4

เมื่อหนีภัยร้ายไปอยู่ในป่าและได้พบกับฤาษีทั้งสองพี่น้อง
สุวรรณเมฆะและหมาขนคำจึงได้อาศัยอยู่กับฤาษีในป่า ทั้งสองพี่น้องก็มีได้ดูดาบคอยดูแลปรนนิบัติ
ฤาษีเป็นอย่างดี ดังความว่า

...ส่วนว่าท้าวทั้งสองเอากัน อุปัฏฐากยังเจ้าฤาษีตนพ่อด้วยคลองวัดต์ทั้งหลายก็ตามจาริต
นักปราชญ์เจ้าทั้งหลายแต่ก่อนนั้นก็มิเล...

(ลน.1) / 2 / 35 / 4

ส่วนในเรื่องมหาหุข ท้าวจันทร์มีความกตัญญูเช่นเดียวกัน
เมื่อตอนที่ท้าวจันทร์นอนหลับฝันว่าไฟไหม้เมืองหมดก็เกิดความตกใจ เป็นห่วงบิดาและบ้านเมือง
ของตน ดังความว่า

...คิดบ่ถ่องแท้ใจเจ้าเวทนา ก็เล่าคิดรอดเจ้าตนพ่อปิดตาแท้แล้ว จักว่าราชาเป็นรูปใดเดเจ้า ลค
ชั่วเมื่อพรหมแล้วฤา รู้ว่ายังเป็นคนอยู่สถานกว้างนั้นฤา เมื่อนั้นยังจมน้ำตาบ่ามือฟาย ...

(ล. 1) / 1 / 64 / 1 - 1 / 64 / 2

1.1.2 เป็นผู้มึนคุณธรรมปกครองบ้านเมือง

เนื่องจากสุวรรณเมฆะเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นผู้มีศีลธรรม
และคุณธรรมอยู่เสมอและได้นำสิ่งเหล่านี้มาสั่งสอนผู้อื่นให้ประพฤติดีด้วย ดังความว่า

...ส่วนว่าโพธิสัตว์เจ้า ก็เสวยราชอยู่ตามทศราชธรรม สั่งสอนยังเสนาอำมาตย์ ทั้งหลายหื้อตั้งอยู่ในศีลแลทานบ่ขาดก็มีวันนั้นแล...

(ลน.1)/5/5/2 - 5/5/3

...ท้าวพระยาชาติเป็นพระยา อุ้มพักรักษายังบ้านเมืองทั้งหลาย ก็หื้อรักษาไพร่ฟ้าข้าเมืองทั้งหลายหื้อ อยู่สำราญบานใจไพร่ฟ้าทั้งหลายแลประการ ๑ ก็หื้อมีคำสอนแก่ ไพร่ราชบ้านเมืองทั้งหลาย หื้อตั้งอยู่จำศีล ๕ ทานประการ ๑...แม่นว่าเสนาผู้ใดก็ดี กล่าวคำอันบ่ดีฟังก็อย่าฟัง แลหาดีคนพาลทั้งหลายนี้ มันเทียรยอมแสวงหาโทษกรรม ยังโทษทั้งหลาย...

(ลน.1)/5/25/3 - 5/26/3

1.2 คุณสมบัติ

1.2.1 มีบุญญาธิการ

สุวรรณเมฆะ นั้นเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งพระอินทร์เป็นผู้
อัญเชิญลงมาเพื่อมาบำเพ็ญเพื่อบรรลุปุณฺณิยาในอนาคต ดังความว่า

...พระยาอินทร์ก็ตรัสรู้ด้วย ทิพจักขุญาณแห่งตนแล้ว ก็ตรัสรู้อายุแห่งบรมโพธิสัตว์ เทวบุตรอันจักเสียดังอื่น พระยาที่เข้าไปสู่สำนักบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็กล่าวว่า โภมาริสฺส (มาริส) คุณราเจ้าผู้หาทุกข์ได้ ตรว อันว่าเจ้าจุ้งลงไปเกิดในมนุษย์โลก เมืองคนบำเพ็ญยังบุญสมภารเพื่อหื้อได้ ครัสประหยาสัพพัญญุตญาณเทอะ...

(ลน.1)/1/7/3 - 1/8/1

ต่อมาเมื่อฤาษีอริชฐานจิตเพื่อพิสูจน์ว่าสุวรรณเมฆะเป็น
พระโพธิสัตว์หรือไม่ ก็ปรากฏมีของวิเศษและเครื่องสูงมาปรากฏ เพื่อเป็นการแสดงถึงความเป็น
ผู้มีบุญญาธิการ ดังความว่า

...พระยาอินทร์ก็ตรัสรู้แล้ว ก็นำเอาเครื่องท้าว ๕ ประการ กับทั้งดาบศรีกัญไชยเถียน
ประเสริฐ กับทั้งสหัสสธนูแล้วก็เออลงมาไว้...

(ลน. 1)/2/34/4 - 2/35/2

เครื่องท้าว ๕ ประการ ที่กล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่องนี้ หมายถึง เครื่องสูงแสดงความเป็นกษัตริย์ มี 5 อย่าง คือ⁵⁸

- 1) เพ็ญฉัตร 2) พัดคำว - พัดฟ้า 3) จามร 4) ตะแ - บังวัน
- 5) ไม้ท้าว - ไม้วา (ไม้เท้ายาว 1 วา)

หรือบางครั้งจะเรียกว่า **เครื่องปัญจกุธ ๕ ประการ** หมายถึง เครื่องกุธภัณฑ์ เป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นกษัตริย์ เปรียบเทียบได้กับ เครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์ ที่ใช้ในราชสำนักสยาม จะประกอบไปด้วย⁵⁹

- 1) กระจมหัว - พระมหาพิชัยมงกุฏ
- 2) ดาบศรีกัญไชย - พระแสงขรรค์ชัยศรี
- 3) เกบดิน - ฉลองพระบาทเชิงงอน
- 4) ไม้เท้า หรือ ไม้วา - ธารพระกร
- 5) วิ - พัดวาลวิชนีและพระแสงจามรี

เพื่อแสดงให้เห็นบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ในเรื่อง สุวณณเมฆะหมาขนคำ เมื่อคราวจำเป็นและเดือดร้อนพระโพธิสัตว์จะมีพระอินทร์ลงมาเป็นผู้ช่วย อย่างเช่น ตอนที่สุวณณเมฆะได้ชุบชีวิตผู้ที่เป็นเหยื่อยักษ์ กลับคืนมาเป็นมนุษย์แล้ว ทั้งหมดนั้นขออาศัยอยู่ในป่าด้วยกันกับพระโพธิสัตว์ พระอินทร์จึงขอให้พระวิสุกรรมลงมาสร้างที่อยู่ให้เป็นปราสาทขนาดใหญ่พร้อมด้วยของมีค่าของใช้ต่างๆอย่างสมเกียรติ ดังความว่า

...อันว่าท่าน เนรมิตต์ จุงเนรมิต ปาสาท ยังปราสาท เอก์ หลัง ๑ สหสสุเทว(เทวณ) ห้อมมี
แสนปลาย ๒ ห้อง สพพสมปตฺตินิ สวาคถ์ อันเต็มไปด้วยสรรพสมบัติ เสื้อผ้าเครื่อง อารมณ์
พร้อมทุกอันเทอะ ประการ ๑ ท่านจุงเนรมิตธาตุท้าว ปราการเวียงห้อมแล้ว ด้วยแก้วแลเงินคำ
พร้าพร้อมบวรมาร แล้วจุงคืนมาเทอะ...

(ตน.1) / 3 / 39 / 4 - 3 / 40 / 1

ในเรื่องมหาหุยกกล่าวถึงท้าวจันทร์ว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการเช่นเดียวกัน ในตอนที่ประสูตินั้นท้าวจันทร์มีของวิเศษคู่บุญมาด้วยได้แก่ธนูทอง ดังความว่า

⁵⁸อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 143.

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, 1.

...แต่นั้นบุตรราชน้อยกำกรฐทองทั้งคันห้อยออกมาในท้อง...

(ล.1)/1/7/2

1.2.2 มีความสามารถในการรบ

ถึงแม้ว่าสุวรรณเมษจะเป็นผู้มีความสามารถในการรบ แต่ต้องนับได้ว่าเป็นผลจากการที่สุวรรณเมษเป็นพระโพธิสัตว์และมีของวิเศษคู่กายจึงสามารถปราบอธรรมได้อย่างง่ายดาย โดยใช้ของวิเศษเหล่านั้นและมีต้องออกแรงมากนัก ดังตัวอย่างเมื่อปราบยักษ์ ก็เพียงแต่ยิงธนูไปก็กลายเป็นบ่วงบาสดับยักษ์ได้อย่างรวดเร็ว ดังตัวอย่างจากเรื่องสุวรรณเมษหมาชนคำ ความว่า

...มหาสัตว์เจ้าก็วาดธนูขึ้น ยิงยักษ์ก็มีเสียงอันดัง เป็นดังเสียงฟ้าผ่าได้ร้อยทีพันที มีรัศมีมาบเลื่อม ไปทั่วเวียงพาราณสี...ส่วนว่าเป็นทิพย์เล่มนั้น ก็กลายเป็นนาคบ่วงบาสดับยักษ์ แล้วก็ชักลากลงมาสู่สำนักพระมหาสัตว์เจ้า...

(ลน.1)/3/24/4 - 3/25/2

เรื่องมหาหุข ท้าวจันทร์ก็ใช้ของวิเศษในการปราบยักษ์เช่นกัน ได้แก่ ธนูทอง ความว่า

...เมื่อนั้นเจ้าก็หุขประวาดทั้งกำกรฐทอง ขอยิงใส่ผีตัวร้าย เสียงดังก้องธรณีเพื่อนโลกไปแล้ว ควนมืดเท่าคุงฟ้าบ่เรือง แต่มันเจ้าก็ยิงไปให้เป็นไบบ่วงบาสดมภ์ไว้ดากระด้างบ่เห็น ปืนไฟต้องค้างบนผ่นแอ่วไปแล้ว พันผูกเกี่ยวผีร้ายบ่อาจดึงได้แล้ว แต่มันผีก็ตกหงายหัวกระเด็นลงภายลุ่ม...

(ล.1)/1/68/4 - 1/69/1

ในส่วนสโมาธานชาดกจากทั้งสองเรื่องกล่าวตรงกันว่าตัวละครสุวรรณเมษและท้าวจันทร์คือ พระพุทธเจ้าในกาลปัจจุบัน

2. หมาชนคำและมหาหุข ตัวละครทั้งสองมีลักษณะนิสัยและคุณสมบัติคล้ายกัน ได้แก่

2.1 ลักษณะนิสัย

2.1.1 หมาขนคำและหมาหุยมักมีความรักและภักดีต่อ น้อง บิดาและบ้านเมืองของตน ถึงแม้ว่าจะมีรูปกายเป็นสุนัขแต่จิตใจนั้นเปี่ยมไปด้วยความรักที่มีต่อครอบครัวไม่ว่าจะเป็นน้องของตนหรือบิดา รวมทั้งบ้านเมืองแผ่นดินที่เกิด ขามเมื่อมีเรื่องร้ายก็พร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือปกป้อง โดยเฉพาะกับน้องของตนนั้นสุนัขผู้ที่มีความรักและห่วงใยไม่ว่าจะเป็นความปลอดภัยของน้องเมื่อถูกแม่เลี้ยงปองร้ายก็พาน้องหนีไปและคอยเลี้ยงดูยามอยู่ด้วยกันในป่า

เรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำมีบางตอนที่กล่าวถึงความรักที่หมาขนคำมีต่อน้องของตน ตัวอย่างเช่น เมื่อไปอยู่ในป่าเป็นเวลานานหมาขนคำส่งสารน้องที่เสื้อผ้าขาดจึงกลับไปบ้านเมืองเพื่อนำเสื้อผ้ามาให้น้อง ดังความว่า

...อันว่าเราพี่จักเมื่อหาญาติทั้งหลายเพื่อประโยชน์ ใครได้ผ้าเสื้อมาหื้อเจ้าชะแล้วอันหัน
แล...ข้าก็จักเที่ยวเมื่อ สู่เมืองแก้วกุพารา เพื่อใครได้ วัตถุา สรรพสิ่งมาหื้อน้องใช้ ฟันเตียว
แลนาว่าอัน...

(ลน.1) / 1 / 31 / 3 - 1 / 32 / 2

เมื่อหมาขนคำมีโอกาสที่จะทำให้ผู้อื่นยอมรับในบุญญาธิการของสุวัณณเมฆะน้องของตนและลบเลือนคำกล่าวหาว่าตนและน้องเป็นนางร้ายของบ้านเมืองก็พร้อมที่จะกระทำ ดังความว่า

...ส่วนว่าหมาขนคำก็รำพึงว่า ชักยตัวนี้ก็หากได้กินคนเมืองแห่งกูแท้แล ครั้นว่าจักมาดังอัน
ก็บ่ปรากฏแก่คนทั้งหลายเทอะ แลมาจุกักพาน้องแห่งกูไปมาชักยตัวนี้ ในเมืองพาราณสี
พุ้นเทอะ ส่วนว่าคำลือชาปรากฏก็จักมีแก่น้องแห่งกูชะแล้วอันแล้ว...

(ลน.1) / 2 / 36 / 4 - 2 / 37 / 1

เมื่อน้องของตนได้เป็นใหญ่ครองเมือง หมาขนคำไม่ได้มีความอิจฉาน้องมีแต่ความยินดีในบุญของน้อง ดังความว่า

...อันว่าน้องแห่งกูคือว่าเจ้าสุวัณณเมฆะ นี้ก็หากได้ถึงสุขแท้แลเท่า ว่าจักได้เสวยราช
บ้านเมืองเท่าบาเพ็ญมหาทานเทอะ...กูจักกระทำหื้อน้องกู ได้เสวยในเมืองพาราณสี หื้อได้
บำเพ็ญยังโพธิสมภารเพื่อ หื้อพันริบได้ถึงสัพพัญญู ควรชะแล้วอันก็มีแล...

(ลน.1) / 3 / 48 / 1 - 3 / 48 / 3

2.1.2 กตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

นอกจากจะมีความรักและความหวังดีต่อตนเองเป็นอย่างมากแล้วมหาษยก็มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณอย่างถาณี หมาหยไม่ได้ทอดทิ้งแม้ว่าจะกลับไปอยู่บ้านเมืองของตนแล้ว ก็ยังกลับมาดูแลถาณีอยู่เช่นเดิม ดังความว่า

...อันว่าพระพีเจ้าตนอาจหมาหยก็ดี เนาสถานทองบมค้ำร้อน ลงเทื่อเมื่อสู่ห้องอยามฟอร์สสี หลวง ลงเทื่อเนาปรารค์ทองอยู่ดอมพระยาน้อง เจ้าก็ทะยานไปไหว้รัสสีหลวงตนพ่อ ทุกค่ำ เช้าบมีคร้านคอยปัว...

(ล.1) / 1 / 111 / 2 - 111 / 4

2.2 คุณสมบัติ

2.2.1 มีบุญญาธิการ

สุนัขขนคำหรือหมาหย ถึงแม้ว่าจะร่างกายเป็นสัตว์แต่ก็เป็นผู้มีบุญญาธิการ แต่เนื่องจากกรรมเวรในปางก่อนจึงมาเกิดเป็นสุนัข แต่ก็เป็นสุนัขที่มีฤทธิ์ เช่น พุดได้ เหาะเหินเดินอากาศได้ เมื่อหนีออกจากบ้านเมืองก็นำน้องจีหลังเหาะไปในอากาศ สามารถเรียนรู้อาคมและมีวิชาอาคมที่จะสู้กับยักษ์ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรื่องสุวรรณเมษะหมาขนคำกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของหมาขนคำ ดังความว่า

...ส่วนว่าพระมหาสัตว์เจ้า สดับรับฟังได้แล้วก็สั่งอำลา เจ้ารัสสีแล้วก็ขึ้นจีหลังหมาแล้วก็สยงไปด้วยล่องอากาศ ก็ไปรอดเวียงพาราณสี...

(ลน.1) / 2 / 40 / 2

...อันว่าหมาขนคำก็เข้าเนรมิต หื้อเป็นหมาได้เรียบร้อยแลพัน มีเขี้ยวอันผายคมมากนัก ก็เล่นเข้ามา ขบแข้งขา เสือผ้าแห่งยักษ์แม่นว่า ผียักษ์ตีเท่าใดก็บ่อาจจักถูกได้...

(ลน.1) / 3 / 19 / 2 - 3 / 19 / 3

...ส่วนว่าหมาขนคำก็เข้าอวย อาคมหื้อเป็นลมออก ไปกำจัดแม่น้ำหื้อ ไหลพัดพาคนไปถม ผียักษ์เล่าเห็นแล...

(ลน.1) / 3 / 20 / 2

เรื่องหมาหุยกกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ของหมาหุยกไว้เช่นเดียวกัน
ดังความว่า

...เจ้าก็ทรงดาบกล้าขึ้นจี๋หมาหุยก ทะยานตนผายเมฆโพยมฟ้า เสด็จสู่ด้าวอากาศวอยๆ...

(ล.1) / 1 / 17 / 4

...แต่นั้นหมาว่ามึงก็กินนางกำเมืองคนหนแห่งใดนั้น บนบอกรยาได้ด้านเบี่ยงถ้อยอาไว้บ่ดี...

(ล.1) / 1 / 65 / 2

2.2.2 มีความกล้าหาญ

หมาขนคำและหมาหุยกมีความรักต่อน้องของตน, บิดาและบ้านเมือง ไม่เกรงกลัวต่อภัยร้ายพร้อมที่จะเข้าต่อสู้อย่างกล้าหาญ ตัวอย่างเช่น เมื่อเผชิญกับยักษ์ที่มีอิทธิฤทธิ์ที่เข้าต่อสู้อย่างมิได้เกรงกลัว ดังที่บรรยายไว้ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ความว่า

...ยามนั้น หมาขนคำก็เปิบเข้าไปคาบเกล้าผมยักษ์ แล้วก็กล่าวว่ากูเชื่อว่าหมาขนคำ...มึงจักเอาหัวแก่กูอันชา บัดนี้กูก็บ่หือชีวิตแก่มึงชะแล้วอัน...

(ลน.1) / 3 / 18 / 4 - 3 / 19 / 1

...แต่นั้นหมาหุยกผู้ลือเกียรติ์จับเพด กริ้วโกรธร้ายแข็งเข้มกล่าวความ มิงหากินนางแก้ว จันใดเมืองพอกุพูน นางหนุ่มน้อยสนมแก้วแห่งกู อันว่าเมืองหลวงกำจันใดเมืองมิงกูแล้ว กูจักฆ่ามิงนี้ให้ตายยักษ์เรย...

(ล.1) / 1 / 65 / 3 - 1 / 66 / 1

ในส่วนสโมธานชาดกตอนท้ายเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ และเรื่องหมาหุยก กล่าวว่า สุวัณณราชคำ(หมาขนคำ)หรือท้าวสาปอง(หมาหุยก) คือ พระมหาโมคคัลลานะ พระอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้มีฤทธิ์มาก พระพุทธเจ้าทรงยกย่องให้เป็นเอกทัศคະດ້ານมีฤทธิ์มากเพราะสามารถแสดงฤทธิ์ได้ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า⁶⁰

⁶⁰บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสาวก : 80 พระอรหันต์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, 2537), 67.

5.3.2 ตัวละครประกอบ

ตัวละครประกอบ หมายถึง ตัวละครที่ช่วยดำเนินเรื่องและมีบทบาทช่วยส่งเสริมให้ตัวละครสำคัญของเรื่องนั้นเด่นชัดขึ้น ตัวละครประกอบจากเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ และเรื่องหมาหุข แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องและตัวละครที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ(ไม่ปรากฏในเรื่องหมาหุข) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.2.1 ตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง

1) พระบิดาของพระโพธิสัตว์

พระบิดาในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำเป็นกษัตริย์เมืองพาราณสี ชื่อพระยาสุทสนะ มีมเหสีสององค์คือนางปทุมมาเป็นมเหสีเอกและนางภากิยะมเหสีรอง แต่เดิมนั้นเป็นกษัตริย์ที่มีคุณธรรมมีศีลธรรม แต่ภายหลังถูกยาเสน่ห์ของนางภากิยะจึงเปลี่ยนไป ไม่เอาใจใส่สุวัณณเมฆะและหมาขนคำ อีกทั้งยังเชื่อคำยุยงนำลูกทั้งสองไปปล่อยป่า ภายหลังเมื่อนางภากิยะถูกรัณสีสุบไปจึงได้สติและกลับไปหาลูกทั้งสอง ดังความว่า

...พระยาตน ๑ อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี ที่นั่นก็ปรากฏชื่อนามกรชื่อว่าพระยาสุทสนะ จักอันเป็นใหญ่แก่บ้านเมืองทั้งหลาย เทียรย่อมประกอบไปด้วยศีลแลทานประกอบชอบทศราชธัมม์มากนัก มีราชเทวีผู้ ๑ ชื่อว่าปทุมราชเทวีเป็นเค้าเป็นประธาน...ส่วนพระยาตนนั้นมีเมียน้อยผู้ ๑ ชื่อนางภากิยะ อันเป็นลูกแห่งนันทเสนาประกอบรูปสนนมพรรณวาระอันงามมากนัก...

(ลน.1)/1/4/3 - 1/5/1

...พระยาก็พิจารณาซักอันก็กล่าวว่า สูงเจ้ากุมมารทั้ง ๒ ไปปล่อยเสีย อย่าได้หื้ออยู่ในปราสาทแห่งเราเทอะว่าอันก็มีแล ตา ในกาลส่วนว่าราชบุรุษทั้งหลาย ก็ไปนำเอาสุวัณณเมฆะกับทั้งสุนัขหมาขนคำนั้นไปปล่อย ไว้ที่ภายนอกเวียงอันเป็นป่าไม้ทั้งหลาย...

(ลน.1)/1/18/3 - 1/19/3

เรื่องหมาหุข พระบิดาเป็นกษัตริย์เมืองจันท มีมเหสีสององค์คือนางแก่นจันทน์แดงเป็นมเหสีเอกและมเหสีรองชื่อนางแพงศรี พระยาจันทเป็นพระบิดาที่รักลูก เพราะมิได้ถูกยาเสน่ห์ของมเหสีรองเหมือน พระบิดาในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ จึงไม่ได้ทอดทิ้งลูก ดังความว่า

...อันว่าเจ้าหน่อฟ้าบุตรราชทั้งสอง จอมเมืองแพงบ่วงถนอมไว้...อิศุบุตรราชน้อยสองอ่อน
พ่อเด บัดนี้เป็นกำพร้าถูกลี้นลูกพลอยเลहनอ พระยาจ่มแล้วคอมลูกทั้งสอง...

(ล.1) / 1 / 12 / 2 - 1 / 12 / 3

เมื่อลูกทั้งสองหายไปที่ให้ออกตามหา จนต้องไปพบกับยักษ์
และเมื่อได้ข่าวว่าลูกทั้งสองอยู่ในป่าก็ออกติดตามไปพบลูกทั้งสองอีก ดังความว่า

...แต่นั้นเสนาพร้อมขุนหลวงทั้งสี่ อยายไพร่น้อยไปพร้อมขูทาง เจ้าก็ชอกชู่บ้านทุกแห่งหลัง
เรือน นำหาเจ้าเลยไปทุกหัวสถานแล้ว ก็บ่เห็นอ่อนน้อยแพงบ่วงถนอมเมือง...แต่นั้นพระก็
อาณัติให้เสนาทั้งไพร่ พลพวกพร้อมดาหังขูคน เราจักไปชอกน้อยสองหน่อยักษ์...

(ล.1) / 1 / 42 / 2 - 1 / 43 / 2

ถึงแม้พระบิดาของตัวละครเอกจะมีชาติกำเนิดเป็นกษัตริย์
แต่กลับมีความซื่อซลาดไม่เข้มแข็งกล้าหาญ เมื่อเผชิญกับอันตรายก็เอาตัวรอดโดยสร้างความ
เดือดร้อนให้กับผู้อื่นแทนตน เมื่อยักษ์จะจับตนกินกลับขอให้กินคนในเมืองของตนแทน ไม่มีความ
รับผิดชอบในฐานะกษัตริย์โดยเฉพาะในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำนั้น เหตุที่พระบิดาไปเจอยักษ์
นั้นก็เพราะหุเบาเชื้อคำยุยงของไชยอุปราชา ยกทัพไปเพื่อฆ่าสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำในป่า จน
ตนเองต้องไปถูกยักษ์จับได้ แต่ในเรื่องหมาหุยนั่นพอที่จะเข้าใจได้ว่าไม่ได้เป็นบาปกรรมจากการ
ที่ไปตามฆ่าลูกทั้งสอง พระบิดายกทัพเข้าป่าไปเพื่อต้องการตามหาลูกๆ แต่เคราะห์กรรมทำให้ไป
พบยักษ์ อย่างไรก็ตามพระบิดาจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุย มีนิสัยที่ซื่อซลาด
รักตัวกลัวตาย จนเป็นสาเหตุให้หญิงสาวจำนวนมากต้องตาย ทำให้ครอบครัว พ่อ แม่ ลูก
ในบ้านเมืองของตนเป็นจำนวนมาก ต้องพลัดพรากจากกัน สร้างบรรยากาศความเศร้าสลดให้เกิดขึ้น
ในบ้านในเมือง เนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว ไม่เหมาะสมกับที่เกิดมาเป็นกษัตริย์

ในสโมสรานชาดกทั้งสองฉบับ กล่าวว่าพระยาพาราณสีและ
พระยาจันใดคือ พุทธบิดา คือ พระเจ้าสุทโธทนะในสมัยพุทธกาล

2) ฤๅษี⁶¹

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ฤๅษีเป็นผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือตัวละครเอกทั้งสอง โดยที่ฤๅษีนั้นเป็นทั้งพระอาจารย์สอนวิชาอาคม และเป็นเสมือนพ่อตาของ สุวณณเมฆะและท้าวจันทร์ เพราะเป็นผู้เลี้ยงดูนางคันธมาลาและนางบัวคำ นางผู้กำเนิดจากดอกบัว และเป็นนางคู่บุญของสุวณณเมฆะและท้าวจันทร์ รวมทั้งเป็นผู้คอยให้คำชี้แนะและมอบของวิเศษให้ ฤๅษีเป็นตัวละครที่มีบทบาทในฐานะของผู้ทรงศีลและทรงภูมิทางด้านศิลปวิทยา เป็นตัวละครฝ่ายดี ที่พบได้บ่อยในวรรณกรรม เมื่อตัวละครนี้ปรากฏตัวขึ้นผู้อ่านจะรับรู้ได้ว่าความช่วยเหลือกำลังจะมาถึงตัวเอกแล้ว ตัวอย่างบทบาทและความช่วยเหลือของฤๅษี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรื่องสุวณณเมฆะหมาขนคำ เมื่อสุวณณเมฆะและหมาขนคำ จะไปปราบยักษ์ ฤๅษีได้สอนเวทมนตร์ให้ ดังความว่า

...ว่าอันแล้วก็กล่าวซึ่งหมาขนคำ ว่า โภ คต ตูกรา หมาขนคำตัวมีพละ กำลังอันแรงมากนัก
จูงเรียนเอาพิชัยอันเป็น ธรรมดาแห่งหมาขนคำ ทั้งหลายมาแต่ก่อนนั้นเทอะ ว่าอันแล้วสุนัข
หมาขนคำ ก็น้อมหัวไปกราบ ยุกาทยุคคแห่งเจ้ารสีหั้นแล ส่วนว่าเจ้ารสีก็สั่งสอน
ยังพิชัยมนต์หื้อแก่หมาขนคำ...

(ลน.1) / 2 / 39 / 1 - 2 / 39 / 2

เรื่องหมาหุข ฤๅษีเป็นผู้ทำนายความฝันของท้าวจันทร์ ทำให้ล่วงรู้ถึงภัยที่เกิดขึ้นในเมืองจันไต และเป็นผู้ที่รู้ว่าท้าวจันทร์นั้น จะเป็นผู้ดับทุกข์เจริญให้กับเมืองจันไต ดังความว่า

...เมื่อนั้นรสีเจ้า...เจ้าทรงธรรมตรัสต่อ เห็นเจนแจ้งคะนึ่งรู้ชู้วัน รอยวากลียุคร้ายบังเกิด
ในเมืองพุนคาย ทั้งเมืองเขาอยู่หมองเหมือนไข อันคำฝันเจ้าสายสมรเจ้าพ่อภูนี้ รอยวากเจ้าได้
สาวสวรรค์ด้อมมาเป็นหน้า...

(ล. 1) / 1 / 63 / 2 - 1 / 63 / 4

เมื่อตอนที่หมาหุขหมดกรรมแล้ว ฤๅษีเป็นผู้ชุบร่างให้หมาหุข กลายเป็นคนพร้อมทั้งสอนคาถาอาคมให้ ดังความว่า

⁶¹ในต้นฉบับเรื่องสุวณณเมฆะหมาขนคำ เรียกฤๅษีว่า รสี ส่วนในต้นฉบับเรื่องหมาหุข เรียกฤๅษีว่า รสีเจ้า เพื่อความเข้าใจตรงกันผู้วิจัยจึงใช้คำว่า ฤๅษี

...รัสสีแปลงอินทร์ลงแต่...ชื่อว่านางปองท้าวหมาหุยจบเพศ ท้าวก็เรียนร่ำมนต์แก้ว
ศาสตรศิลป์ ท้าวก็เรียนมนตร์อย่าทั้งครูชิดเพิก บังกรอมกุ่มคนไว้ภายใน แสนเรียนคงคอม
ทั้งครูหนังหยาบ ครูหอกร้างเรียนพร้อมชู้อัน...

(ล. 1) / 1 / 112 / 1 - 1 / 113 / 1

ในส่วนของสโมสรานชาดกตอนท้ายเรื่องสุวรรณมเหษณ์ค้ำและ
เรื่องหมาหุย กล่าวถึงฤาษีแตกต่างกันนั้นคือเรื่องหมาหุย ตอนสโมสรานชาดกกล่าวว่าฤาษี คือ
พระสาวกภิกษุหรือพระอัครสาวกเบื้องขวาได้แก่พระสารีบุตร ผู้ซึ่งเป็นอัครสาวกที่ได้รับการ
ยกย่องจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า เป็นเอกทัศกะด้านมีปัญญามากสามารถแสดงธรรมได้
ใกล้เคียงกับพระพุทธเจ้า⁶² แต่ในเรื่องสุวรรณมเหษณ์ค้ำ ตอนสโมสรานชาดก ฤาษีในเรื่องคือ
กาฬเทวิลลี ซึ่งในสมัยพุทธกาลเป็นมหาฤาษีที่เป็นที่เคารพอย่างสูงในเมืองกบิลพัสดุ์
เมื่อพระพุทธเจ้าประสูตินั้น ฤาษีรูปนี้เป็นผู้ทำนายว่าพระราชกุมารสิทธัตถะจะเป็นศาสดาเอกผู้สอน
ธรรมอันสูงสุดให้แก่โลก⁶³

3) มเหสี

มเหสีที่จะกล่าวถึงนี้คือมเหสีของสุวรรณมเหษณ์และท้าวจันทร์
ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องสุวรรณมเหษณ์และท้าวจันทร์มีมเหสีสองคน มเหสีของสุวรรณมเหษณ์ได้แก่
นางคันธมาลา กับนางจันทเกศ ส่วนมเหสีของท้าวจันทร์ ได้แก่ นางบัวคำ และนางคำฟอง
ซึ่งรายละเอียดของมเหสีทั้งสองมีดังต่อไปนี้

3.1) นางคันธมาลา หรือ นางบัวคำ วรรณกรรมทั้งสองฉบับ
กล่าวตรงกันว่าเป็นหญิงสาวที่เกิดในดอกบัว ในเรื่องสุวรรณมเหษณ์ค้ำกล่าวว่าพระอินทร์เป็น
ผู้นำเอานางผู้นี้มาเกิดในดอกบัว และฤาษีเป็นผู้นำนางมาเลี้ยงไว้ นางเติบโตมาเป็นหญิงสาวที่มีรูป
โฉมที้งงดงามและเป็นผู้มีปัญญามาก ดังความว่า

⁶²บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสาวก : 80 พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้า, 67.

⁶³พุทธทาสภิกขุ, พุทธประวัติสำหรับนักศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2511), 5-6.

...เจ้ารสีก็เบิกบายใส่ชื่อว่านางคันธมาลา เหตุว่าเกิดด้วยเกสรดอกบัวนั้นแล ส่วนว่านาง
กุมมารีคันธโกสรดอกผู้นั้น ก็ทรงรูปสมนมพรรณวรรณะอันงามมากนัก ประกอบไปด้วย
ประหลาปัญญอันฉลาดอาจแก้ปริศนาปัญหามากนักหั้นแล...

(ลน.1) / 1 / 30 / 2 - 1 / 30 / 3

ด้วยความฉลาดของนางคันธมาลาทำให้เมื่อพบกับ
สุวัณณเมฆะ และสุวัณณเมฆะถามปัญหาที่เป็นปริศนาให้นางตอบเพื่อทดสอบปัญญา
นางคันธมาลาสามารถตอบปัญหาของสุวัณณเมฆะได้ สร้างความประทับใจให้กับสุวัณณเมฆะมาก
ปัญหาที่ถามนั้นเป็นปัญหาเกี่ยวกับผู้หญิงสามคนที่พ่อแม่ต้องการให้แต่งงาน ผู้หญิงคนแรก
ต้องการแต่งงานกับผู้ชายคนเดียว ผู้หญิงคนที่สองต้องการแต่งงานกับผู้ชายสองคน ส่วนผู้หญิงคน
ที่สามต้องการแต่งงานกับผู้ชายสามคน คำถามคือผู้หญิงคนไหนคือผู้หญิงที่ดีควรคู่กับการยกย่อง
นางคันธมาลาสามารถตอบปัญหาได้อย่างชาญฉลาดว่า ควรเป็นผู้หญิงที่แต่งงานกับผู้ชายสามคน
เพราะผู้หญิงคนแรกนั้นประกอบด้วย ราคะโทสะ ผู้หญิงคนที่สองประกอบด้วยความโลภ แต่ผู้หญิง
คนที่สามนี้คือผู้หญิงที่ดี เพราะผู้ชายที่นางต้องการแต่งงานด้วยทั้งสามนั้น ได้แก่ บรูษสามี, หิริสามี
และหิริอุตตปปะสามี (สามีทั้งสามเป็นปริศนาธรรม เป็นการสั่งสอนให้เป็นผู้ที่ธรรมะประจำใจ
และละอายเกรงกลัวต่อบาป) ดังความว่า

...ส่วนว่าหญิงผู้มีใจรักมากนักใคร่ได้ผัว ๓ คนนั้น ก็หากเป็นหญิงผู้ประเสริฐแล
ในผัว ๓ คนนั้นผู้ ๑ ชื่อว่า บรูษสามี แลผู้ ๑ ชื่อว่า หิริสามี แลผู้ ๑ ชื่อว่า หิริอุตตปปะสามีแล
อันว่าบรูษสามีนั้นก็หากได้ผัวแห่งมันแล แม่นว่าผัวแห่งตนไปทิศทางใดก็ดี บัควรมิมายา
จากผัวแห่งตน แม่นว่าหันท่านเป็นดี รังมีเท่าใดก็ดี แม่นว่าชายผู้อื่นงามเท่าใดก็ดี ก็บัคว
มายาต่อบุคคลผู้ใดแล ก็หื้อคำเฝ้าละอายแก่ผัวตน แม่นว่าผัวตนอยู่แลไปเท่าใดก็ดี เสมอด้
ผัวนั้นนั่งนอนเทียมข้างอยู่แล โอตตปปะนั้นก็หื้ออายแก่บาปนั้นเหตุดังอัน ข้าเรียกว่าเป็น
หญิงผู้ประเสริฐแล้วอันก็มีแล...

(ลน.1) / 2 / 33 / 3 - 2 / 34 / 2

นอกจากเป็นหญิงสาวที่มีปัญญามากแล้ว นางคันธมาลา
ยังมีจิตใจงามและอยู่ในคลองปฏิบัติของหญิงที่เป็นมเหสีของกษัตริย์ นั่นคือไม่หึงหวงสามี
เมื่อสุวัณณเมฆะมีจิตใจที่ห้วงใยและคะเนถึงน้องนางของตนคือนางจันทเกสิ นางก็ไม่ได้
โกรธเคืองสามีของตนแต่อย่างใด ดังตัวอย่าง

...พระเจ้าช่างหากหลายใจ คิดสันใดเข้าบ่ห้ามองค์ พระเจ้าช่างจักกรุณา จักไปนำเอามาอยู่
ปราสาท ข้าน้อยราชบัลลังก์ บ่หวงหั้นเจตของเมีย ร่วมห้องอยู่แดนไกล...

(ลน.1) / 3 / 44 / 4 - 3 / 45 / 1

ส่วนในเรื่องมหาหุ้ย นางบัวคำ มีคุณสมบัติคล้ายกับ
นางคันธมาลา และยังมีบทที่เพิ่มเติมมาให้อ่านนางเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดาของนางคือฤาษี
ในตอนนี้นางจะเดินทางไปอยู่เมืองจันท ไฉ นางบัวคำได้ขออนุญาตฤาษีก่อนเดินทาง ดังความว่า

...เพื่อข้าจักลาตนเจ้าพ่อรัสสีตนประเสริฐก่อนแล้ว เมื่อสู่ห้องสถานก้ำภายหลังก่อนแล้ว
บัดนี้พระพ่อวนไพโรฟ้าไหลหลังพลแสน มานำเอาตัวคืนเมื่อบ้าน ค่อยอยู่ดีเยื่อหัวเจ้ามหา
คุณตนประเสริฐ อย่าได้มีพยาธิไข้พุ่มเจ้าอยู่เสถียรแต่ทอน ค่อยไปดีเยื่อ...

(ล.1) / 1 / 100 / 2 - 1 / 100 / 4

ในสโมสรานชาคของเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำ กล่าว
ว่า นางคันธมาลาชื่อ นางอุบลวรรณ ในครั้งพุทธกาล นางอุบลวรรณะ หรือ นางอุบลวรรณ⁶⁴
เป็นพระภิกษุณีในสมัยพุทธกาล แต่เดิมนั้นเป็นผู้ที่เกิดในวรรณะไวศยะ ตระกูลเศรษฐี เมืองสาวัตถี
เนื่องจากท่านเป็นผู้ที่มีผิวพรรณงดงามเหมือนดอกบัวนีลบล(บัวสายพันธุ์ดอกเขียวอ่อน) จึงมีชื่อว่า
อุบลวรรณ แปลว่า ผู้ที่มีผิวพรรณเหมือนดอกอุบล เพราะเหตุที่เกิดในตระกูลสูงและเป็นคนสวย
จึงเป็นที่หมายปองของชายหนุ่มมากมาย มีคนมาสู่ขอเป็นจำนวนมาก บิดาของท่านไม่รู้ว่าจะให้
ใครดี จึงแนะนำให้ท่านสละชีวิตฆราวาสออกบวชเป็นพระภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

ส่วนในเรื่องมหาหุ้ยตอนท้ายของเรื่องขาดหายชำรุดไป
แต่ในฉบับสอบทานกล่าวว่านางบัวคำคือนางพิมพา ดังความว่า

...อันว่านางบัวคำน้อยนางสวรรค์ลงเกิด ในดอกไม้สระพังกว้างขวางรัสสี หากแม่นพิมพาแก้ว...

(อส.2) / 111 / 14 - 15

⁶⁴บรรจบ บรรณรุจิ, อีสติมหาสาวก : 80 พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้า, 55 -57.

3.2) นางจันทเกลี หรือ นางคำฟอง นางผู้นี้มีศักดิ์เป็นน้องของ สุวันณเมฆะและท้าวจันทร์ ในเรื่องสุวันณเมฆะหมาขนำนางจันทเกลีเป็นลูกของนางภากิยะ ส่วนในเรื่องหมาหุยนางคำฟองเป็นลูกของนางแพงศรี ซึ่งทั้งนางภากิยะและนางแพงศรีเป็นแม่เลี้ยงของสุวันณเมฆะและท้าวจันทร์ตามลำดับ ในเรื่องสุวันณเมฆะหมาขนำนางจันทเกลีจะมีแม่ที่มีจิตใจโหดร้ายแต่นางเป็นผู้มีจิตใจดีงาม แม้ว่านางจะจำสุวันณเมฆะและหมาขนำนางไม่ได้ เพราะแม่ของนางกำจัดทั้งคู่ไปจากบ้านเมืองตั้งแต่นางยังเล็ก แต่นางก็มีใจรักดีและระลึกถึงสุวันณเมฆะและหมาขนำนางอยู่เสมอ เมื่อนางทาสีเล่าให้ฟังถึงวิบากกรรมที่สุวันณเมฆะและหมาขนำนางประสบจากทำร้ายของนางภากิยะ นางก็ทุกข์ใจมากนัก ดังความว่า

...ส่วนว่านางจันทเกลี ผู้นั้นได้ยืมคำนางทาสี พี่เลี้ยงกล่าวหือแจ้งแก่ตนดังอัน นางก็ซำมีใจ อันอินดูแก่เจ้ามากนัก นางก็มีน้ำตาหากไหลตกมากนัก ก็มีหน้าหม้อมตระนอม แล้วก็กล่าว ซึ่งนางสืทาสีพี่เลี้ยงว่า ตาด ดูกร พี่เลี้ยงดังฤาแลเจ้าราชกุมมารผู้หาโทษบได้ มาได้ทรงทุกข์ มากนักสนนี้หนอ...

(ลน.1)/2/4/3 - 2/4/4

เมื่อนางจันทเกลีได้พบกับหมาขนำนางที่กลับมาที่เมืองจันใด เพื่อหาเสื้อผ้าไปให้สุวันณเมฆะ นางจันทเกลีก็ยินดีมาก จึงฝากเสื้อผ้าและเครื่องประดับของตนไปให้แก่สุวันณเมฆะ ดังความว่า

...นางกุมมารผู้ฉลาด ก็เอาผ้าผืนอาด หือสมเครื่องอุดมหลายหลาก ผ้าทຸ່ມหากหลายผืน ทั้งสั่งว่าเครื่องสูบสอดแหวน ม้าวสอดแขนขวา เครื่องประดับตนนางแก้วเอาออกแล้วนาง แก้วก็ตกแต่งแปลงพกพันด้วยผ้าแล้วก็ มาตกแต่งของควรเสวยแล้วก็ ไปถวายแก่สุนัขแล้ว กล่าวว่เจ้าจูงนำเอาเครื่องทั้งหลายฝูงนี้ ไปถวายแก่เจ้าสุวันณเมฆะ...

(ลน.1)/2/8/3 - 2/8/4

นางจันทเกลีมีใจรักมั่นในสุวันณเมฆะมาตั้งแต่ในวัยเยาว์ เมื่อสุวันณเมฆะปราบยักษ์ได้แล้ว นางขอให้สุวันณเมฆะพานางไปอยู่ด้วย ถึงแม้ว่าสุวันณเมฆะจะมีใจรักนางจันทเกลี แต่เนื่องจากแต่งงานกับนางคันธมาลาแล้วจึงปฏิเสธ นางจันทเกลีจึงติดตามสุวันณเมฆะไปในป่าเมื่อพบสุวันณเมฆะนางก็ยินดีมาก ดังความว่า

...ครั้งนั้นนางได้หันพระมหาศิวเจ้า อันเทียวมาดังอัน นางก็บอจกทรงคนอยู่ได้ ก็เล่น
เข้าไปหอบอุ้มเอมมหาศิวเจ้า แล้วก็ร้องให้สยบท่าไปหั้นแล...

(ลน.1) / 4 / 24 / 4

เมื่อพระขามิถิลามาสู่ขอนางจันทเกสิ และเกิดสงครามขึ้น
ระหว่างเมืองพาราณสีกับเมืองมิลิลา นางจันทเกสิเสียใจมากเมื่อสุวรรณเมษะ มากล่าวสัพยอกนาง
ถึงการไปเป็นราชเทวีเมืองมิลิลา เพราะนางนั้นมีความรักดีต่อสุวรรณเมษะและไม่ต้องการไปเป็น
มเหสีของผู้อื่น ดังความว่า

...นางหน่อแก้ว แม่เกสิได้ยินวณะ คำดีท้าวกล่าว ใจนางร้อนระผ่าวปานไฟ โสกาในแค้น
คลั่งน้ำตาถึงพังลงใจ ทรงอยู่บ่ได้แล้ว กล่าวดตอบแก้วสามีว่า พระราชาจอมปิ่นเกล้า ตนเป็น
เจ้าแห่งตนนาง จักปลงวางน้องหล้า ไปฝ่ายมิลิลาข้าขอมรณา ดายขว้าหน้ากับดัก พระเจ้าฟ้า
ผัวขวัญ...

(ลน.1) / 5 / 17 / 1 - 5 / 17 / 3

เรื่องมหาหุยุ ไม่ได้อธิบายลักษณะนิสัยของนางคำฟอง
ไว้อย่างเด่นชัดเท่ากับในเรื่องสุวรรณเมษะหาชนคำ แต่ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอบทโศกของ
นางคำฟองยามเมื่อต้องจากสถานที่อยู่เพื่อไปให้ยักษกิน เป็นบทราพันและสั่งลาญาติพี่น้อง ข้าวของ
เครื่องใช้และที่อยู่ได้อย่างไพเราะ แสดงให้เห็นถึงลักษณะความรักและการพของนางคำฟองที่มีต่อ
ญาติพี่น้อง ยามเมื่อจะตายก็ยังมาลา รวมทั้งลักษณะนิสัยเด็ดเดี่ยวแม้กำลังเดินทางไปสู่ความตาย
นางก็ไม่ได้ขาดสติ ดังความว่า

...เมื่อนั้นนางก็ขอมือไหว ๓ ทีแล้วเลิก เอ็นสั่งฝูงพี่น้องล้วนป้าชู้คน ค่อยอยู่ดีเยอฝูงพี่น้องชั้น
กึ่งแวนนามข้อยเรย ทั้งพงศ์พันธุ์ยานายล้วนป้า ค่อยอยู่ดีเยอทุกแห่งเมืองจันใด เจ้าคอยทำศีล
ทานส่งบุญหาข้อย ข้อยจักตายวันนี้ลชั่วเมื่อแมนก่อนแล้ว...เอ็นสั่งหอบรางค์ ทั้งเมืองอิน
โสภตรอมคอมเจ้า ค่อยอยู่ดีเยอสาเดื่อพร้อมหมอนสาเดื่องจักกูเรย ชันคำหมากสลาทั้ง
เงียงค่อย อยู่ดีเยอ...

(ล.1) / 1 / 56 / 1 - 1 / 56 / 4

ในตอนท้ายเรื่องในส่วนของสโมธานในเรื่อง
สุวรรณเมฆะหมาขนคำไม่ได้กล่าวถึงนางจันทเกสี ส่วนสโมธานในเรื่องมหาหุขช่วงตอนท้ายเรื่อง
ขาดหายไปแต่ในฉบับสอบทานกล่าวว่านางคำฟองคือนางอุบลวัฒนาเถรี ดังความว่า

...อันว่าคำฟองน้อย...หากแม่นอุบลวัฒนาเถรีแนบนำพุทโธเจ้า...

(อส.2) / 111 / 16 – 112 / 1

4) แม่เลี้ยง

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง แม่เลี้ยง เป็นผู้มีบทบาทสำคัญ
ต่อเรื่อง เพราะเป็นต้นเหตุของปัญหาและเป็นสิ่งที่ผลักดันให้ตัวเอกทั้งสองของเรื่องต้องออกไป
ผจญภัย และพบกับเรื่องราวอื่นๆตามมา ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำกล่าวว่า นางภาคิยะนี้เป็น
ลูกสาวของนันทเสนา เสนาของเมืองพาราณสี นางภาคิยะเป็นผู้มีจิตใจบาปหยาบช้า ประมาณได้
ว่าน่าจะมาจากการที่เกิดเป็นลูกของนันทเสนาซึ่งเป็นผู้ที่มีจิตใจบาปหยาบช้าไม่มีศีลธรรมเช่นกัน

นางภาคิยะนี้คิดกระทำร้าย คิดปองร้ายต้องการฆ่านางปทุมมา
มาก่อนแล้วแต่ยังไม่ได้ทันลงมือ ต่อมาเมื่อมีโอกาสจึงร่วมมือกับพ่อของตนทำเสน่ห์พระยาสุทิสนะ
และยุยงให้นำลูกทั้งสองของนางปทุมมาไปปล่อยป่า หากแต่หมาขนคำก็นำน้องกลับมาได้นางจึงเข้า
ทูลตีสุวรรณเมฆะอย่างไร้ความปราณี ดังความว่า

...ในกาลเมื่อนั้นส่วนว่านางภาคิยะกาลกิณีแม่น้อย สุตวาได้ยินแล้ว วุจัน(วจน) ยังคำแห่ง
นางนาฏทั้งหลายมากล่าวดังอัน มันก็เคียดมากดังอัน อุทัย มันก็ลูกด้วยริบกันมากนัก
แล้วมันก็เข้าไปสู่เจ้าราชบุตรผู้ชื่อว่าสุวรรณเมฆะโพธิสัตว์ ก็ดำรำไรไปมามากนัก บ่เท่าแต่
นั้นมันก็นับตียังมหาสัตว์เจ้า หื้อเจ็บด้วยมือแห่งมัน แล้วก็หนีเมื่ออยู่ที่อยู่แห่งมันหันแล...

(ลน.1) / 1 / 23 / 2 - 1 / 23 / 3

นางภาคิยะนั้นจึงเกลียดชังสุวรรณเมฆะและหมาขนคำมาก
เมื่อนางรู้ว่าลูกสาวของนาง คือนางจันทเกสีมีใจสงสารสุวรรณเมฆะได้มอบเสื้อผ้าเครื่องประดับของ
นางจันทเกสีไปให้สุวรรณเมฆะ นางจึงโกรธแค้นลูกของตนมากถึงขนาดเข้าทำร้าย และด่าว่า
ลูกของตนที่มีใจต่อสุวรรณเมฆะ ดังความว่า

...ดูกรนางกุมมารี อีถ้อยจัญไรใหญ่มา บ่ทันพอเป็นสาวแท้เทอะ ค้อมพออายุได้ ๑๓ สิบ ๔ ปี ดังถามามีราคาค้นหา อันรักยังผู้ชายนักสนั่นหนอ...บัดนี้มึงนางพ้อยว่า มารักกับด้วยชาย ถ้อยจัญไร ผู้หาแม่บ่ได้ประการ ๑ ก็เกิดมาร่วมสัจด์์เดรณ...บัดนี้มึงพ้อยมีใจอัน รักกับด้วย มั่นอันหา มึงห้วงได้มันมา เป็นผัวมึงที่ได้อันหา...มันก็ดียังนางกุมมารี ด้วยไม้ไผ่หาวยหื้อ เจ็บปวด...

(ลน.1) / 2 / 11 / 2 - 2 / 12 / 1

ส่วนในเรื่องมหาหุยนัน ไม่ได้กล่าวไว้ว่าแม่เลี้ยงของท้าวจันทร์ และมหาหุยเป็นใคร กล่าวแต่ว่าเป็นเมียน้อยของพระยาจันไตและกระทำร้ายต่อท้าวจันทร์และมหาหุยเช่นเดียวกันกับในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ แต่ไม่ได้ทำเสน่ห์พระยาจันไต แม่เลี้ยงกระทำร้ายโดยหลอกท้าวจันทร์ไปเที่ยวอุทยานแล้วสลักลงเหว ดังความว่า

...เมื่อนั้นนางก็พาอ่อนน้อยไปสู่อุทยาน แยกเหวชันป้อนลงในพื้น กุมมารน้อยกระเด็นลงเหวใหญ่ไป...

(ล.1) / 1 / 14 / 3 - 1 / 14 / 4

วาระสุดท้ายของแม่เลี้ยงจากวรรณกรรมทั้งสองฉบับนั้น เหมือนกันคือ ถูกธรณีสูบลงนรกไป ดังในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำกล่าวว่า

...ส่วนว่านางภากิยะแม่แห่งไชยอุปราชบุตร อันอยู่เมืองพาราหารนคร มันก็รู้ว่าลูกมันตายตั้ง อัน มันก็โสกทุกข์มากนั้นก็ออกจากปราสาท มาสู่แผ่นดินก็ซ้ำแตกสับกลืนกิน มันลงไปรอด อเวจีนรกพุ้นก็มีแล...

(ลน.1) / 5 / 19 / 4 - 1 / 20 / 1

ส่วนในเรื่องมหาหุยกกล่าวว่า

...แต่นั้นนางก็ลงโรงผายหาหลวงพลันรับมาแล้ว ดินแตกม้างทลายขี้น้ำหล่มลง นางก็มั่งเมียน ไปสู่เปลว ทมฺจนอนแผ่นดินแดงในหม้อ ก็บ่ไปรอด...

(ล.1) / 1 / 110 / 4 - 1 / 111 / 1

เรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา ตอนสโมธานชาดก กล่าวถึงนางภาคิยะคือ นางจิณฺจามาณวิกาในสมัยพุทธกาล ส่วนในเรื่องมหาอุยฺยฉบับลาว (ล.1) ซึ่งเป็นฉบับหลักในการศึกษานั้นเอกสารในตอนท้ายผูกขาดหายไป เมื่อตรวจสอบกับฉบับ อส.1 ปรากฏว่าตรงกันกับเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา ว่าแม่เลี้ยงนั้นคือนางจิณฺจามาณวิกา⁶⁵ ในสมัยพุทธกาลนางผู้นี้เป็นสาวกของพวกเดียรถีย์นิครนถ์ ซึ่งเป็นนักบวชจำพวกหนึ่งที่มีผู้นับถือนับถือมากแต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาแล้ว มีผู้นับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ทำให้นักบวชพวกนี้เสียลาภสักการะไปมากจึงเกิดความโกรธแค้นพระพุทธองค์มาก มีความพยายามที่จะเรียกศรัทธากลับมาด้วยหลายหลากวิธีแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาจึงคิดแผนนาริพิฆาต โดยใช้ นางจิณฺจามาณวิกา ซึ่งเป็นสาวกคนสำคัญของพวกตนและเป็นหญิงที่มีความงามมาดำเนินการ

วิธีการคือสร้างความแกล้งใจให้เกิดขึ้นแก่พุทธสาวกในเรื่องความสัมพันธ์ของนางกับพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าพระองค์ท่านวางเฉยกับเรื่องนี้ เมื่อเวลาผ่านไป นางก็นำผ้าเก่าๆมาพันไว้รอบๆท้อง และเพิ่มขึ้นเรื่อยๆตามเวลา จนเมื่อครบกำหนดเวลา 9 เดือน นางจิณฺจามาณวิกา จึงมากล่าวอ้างว่าตนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าจนท้อง แต่ไม่ได้รับการใส่ใจ พระพุทธองค์กล่าวกับนางแต่เพียงว่า “เรื่องนี้เราสองคนเท่านั้นที่รู้กันว่าจริงหรือไม่จริง” ด้วยโทสะนางจึงด่าว่าพระตถาคตไป เดินไป ผ้าที่พันไว้จึงหลุดความจริงทั้งหมดจึงเป็นที่ประจักษ์ พุทธบริษัทจึงพากันสาปแช่งนางจิณฺจามาณวิกา ให้นางประสบแต่ทุกข์ให้สาสมกับกรรมที่นางได้สร้างไว้ และต่อมานางตายลงด้วยอาการที่น่าสังเวช

กรณีของนางจิณฺจามาณวิกานี้ถือเป็นเหตุการณ์ใหญ่ในพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตรัสไว้ในกรณีนี้ว่า “ผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลส ย่อมได้รับบาปเองเหมือนคนปาผงธุลีขึ้นฟ้าหรือปาธุลีทวนลม ” เช่นเดียวกับนางภาคิยะ คิดและกระทำปองร้ายต่อพระโพธิสัตว์ย่อมได้ผลของการกระทำของตนอย่างสาสม

5) พระอินทร์

พระอินทร์ เป็นเทพเจ้าที่ได้รับการนับถือในอินเดียมายาวนาน พระอินทร์ปรากฏบทบาทในวรรณคดีพุทธศาสนาด้วย ลักษณะที่สำคัญของพระอินทร์ในพุทธศาสนา คือ เป็นผู้มีเมตตาและตั้งอยู่ในธรรมะ มีหน้าที่คอยดูแลทุกข์สุขให้กับผู้ประพฤติดีและ

⁶⁵วสิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมื่อดทราย, 2549), 252 – 276.

ให้ความช่วยเหลือเมื่อผู้นั้นเดือดร้อนซึ่งพระอินทร์จะรู้ได้เมื่อที่ประทับพระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ จะแจ้งกระดังหรือร้อน⁶⁶

บทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข จะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือกับตัวละครเอกทั้งสองให้สามารถผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ ทั้งลงมาช่วยเหลือด้วยตัวเองและใช้วานให้ผู้อื่นลงมาช่วยเหลือแทนจากการศึกษาต้นฉบับทั้งสองพบบทบาทของพระอินทร์ที่ปรากฏในเรื่องดังต่อไปนี้⁶⁷

1. เป็นผู้เลือกและเชิญผู้ที่เหมาะสมมาปฏิสนธิเป็นพระโพธิสัตว์

บทบาทนี้ของพระอินทร์ปรากฏเฉพาะในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ เนื่องจากพระยาพราณสีไม่มีลูกจึงให้ราชเทวีถือศิลบาเพ็ญทานบารมีเพื่อขอบุตร พระอินทร์จึงรับรู้ถึงความเดือดร้อนใจของพระยาพราณสีและราชเทวี จึงไปอัญเชิญให้พระโพธิสัตว์ไปจุติในเมืองมนุษย์ ตัวอย่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ดังความว่า

...พระยาอินทร์ตนกิน ๒ สวรรค์ชั้นฟ้านี้ สิทธิเจ้าก็มานั่งอยู่เหนือหินศิลาบาตรอันเป็นทิพพอาสน์แห่งตน ก็หันเป็นอันร้อนแจ้งมากนัก...พระยาอินทร์ก็ตรัสรู้ด้วยทิพพจักขุญาณแห่งตนแล้ว ก็ตรัสรู้อายุแห่งบรมโพธิสัตว์ เทวบุตรอันจักเลี้ยงแล้วดั่งอันพระยาก็เข้าไปสู่สำนักบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็กล่าวว่า โภ มาริส ดูกร เจ้าผู้หาทุกข์ได้ ตรัสว่าเจ้าจุกลงไปเกิดในมนุษย์โลกเมืองคนบาเพ็ญยังบุญสมภาร เพื่อหื้อได้ตรัสประพาสสัพพัญญุตญาณ...

(ลน.1) / 1 / 7 / 1 – 1 / 8 / 1

2. ช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ เมื่อยามที่พระโพธิสัตว์เดือดร้อน และต้องการความช่วยเหลือ

จากการศึกษาต้นฉบับทั้งสองเรื่อง บทบาทนี้ของพระอินทร์เป็นสาเหตุที่ทำให้ที่ประทับแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ร้อนและแจ้งกระดัง และเป็นสาเหตุที่ทำให้พระอินทร์จะต้องเสด็จลงมาจากวิมานเพื่อมาให้ความช่วยเหลือกับตัวละครเอกทั้งสอง

⁶⁶ นัยนา โปร่งธุระ, บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสาตก (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2544. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาว นัยนา โปร่งธุระ (ท.ม.) ณ เมรุวัดศรีเทพวรวิหาร 9 ธันวาคม 2544), 57 – 86.

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, 76.

ความช่วยเหลือที่พระอินทร์มีให้กับตัวละครเอกทั้งสองนั้นเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ เช่น พระอินทร์ลงมาช่วยเหลือด้วยตนเอง หรือใช้วานผู้อื่นให้กระทำการแทน ได้แก่ วิสุกรรม หรือร่วมมือกับผู้อื่น ได้แก่ ฤาษี เพื่อร่วมกันให้ความช่วยเหลือต่างๆแก่ตัวละครเอก ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวรรณเมษะ หมายชนคำ เมื่อสุวรรณเมษะไปพบนางคันธมาลาในป่าและได้รับการวิวาทะ⁶⁸ จากฤาษีผู้เป็นบิดาของนางคันธมาลาแล้ว ฤาษีจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า หากสุวรรณเมษะเป็นผู้มีบุญจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้วไซ้ ขอให้ปรากฏมีของวิเศษคู่บุญ ดังนั้นพระอินทร์จึงนำเอาของวิเศษคู่บุญของสุวรรณเมษะไปให้แก่ฤาษี เพื่อให้ฤาษีมอบของวิเศษนั้นกับสุวรรณเมษะ ดังความว่า

...ส่วนว่าคำอธิษฐานอันนั้นก็สนั่นรูดอินทราธิราชเจ้าตนแล สโก เทวราชา ส่วนว่าพระยาอินทร์ก็ตรัสรู้แล้วก็นำเอาเครื่องท้าว ๕ ประการ กับทั้งดาบศรีกัญไชยเลียนประเสริฐ กับทั้งสหัสสธนูแล้วก็เอามาไว้...

(ลน. 1) / 2 / 35 / 1 – 2 / 35 / 2

ของวิเศษที่พระอินทร์นำมาให้พระโพธิสัตว์ในครั้งนี้เป็นอาวุธสำคัญที่สุวรรณเมษะใช้ปราบยักษ์ที่มากินหญิงสาวในเมืองจันท มิฉะนั้นคงจะไม่สามารถชนะยักษ์ได้โดยง่าย เพราะอาวุธยักษะนั้นเป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์มาก ดังนั้นจึงเป็นการช่วยเหลือให้พระโพธิสัตว์ได้ปราบทุกข์เข็ญให้กับประชาราษฎร์ในทางอ้อมของพระอินทร์

ความช่วยเหลือของพระอินทร์ปรากฏอีก เมื่อสุวรรณเมษะได้ชุบชีวิตหญิงสาวที่ถูกยักษ์กินแล้ว ทั้งหมดไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีเสื้อผ้าอาภรณ์นุ่งห่ม สุวรรณเมษะจึงบังเกิดความคิดในใจว่าจะทำอย่างไรดี พระอินทร์รับรู้ถึงความคิดในใจของสุวรรณเมษะ ดังนั้นทินบัณฑิตก็พลร้อนแฉ่งขึ้น จึงใช้วานให้วิสุกรรมเทวบุตรเป็นผู้ลงมาสร้างปราสาท พร้อมทั้งเนรมิตข้าวของเครื่องใช้ต่างๆให้ ดังความว่า

...อันว่าท่าน เนรมิตต จุงเนรมิต ปาสาท ยังปราสาทเอกหลัง ๑ สหสสุทวาท(สหสสุ เทวณฺจ) ห้อมมีแสนปลาย ๒ ห้อง สัพพสมปตฺตินิ สว วตฺถิ อันเต็มไปด้วยสรรพสมบัติ เสื้อผ้าเครื่องอาภรณ์พร้อมทุกอันเทอะ ประการ ๑ ท่านจุงเนรมิตธาตุท้าว ปราการเวียงห้อมแล้ว ด้วยแก้วแลเงินคำ พร้าพร้อมบัวรมว...

(ลน.1) / 3 / 39 / 4 - 3 / 40 / 1

⁶⁸วิวาทะ หมายถึง การแต่งงานที่ชายไปอยู่บ้านของฝ่ายหญิง

อีกตอนหนึ่งในเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำที่พระอินทร์มีบทบาทเข้าช่วยเหลือพระโพธิสัตว์ คือตอนที่นางจันทเกสิเข้าป่ามาตามหาสุวรรณมเหษะ เพื่ออัญเชิญกลับไปครองบ้านเมือง นางเข้าป่ามาพร้อมกับกองทัพและเหล่าเสนาอำมาตย์เมืองพาราณสี เพื่อมาพบลูกของคนที่ตายไปจากการถูกยักษ์กิน นางจันทเกสินั้นตามหาสุวรรณมเหษะด้วยความรัก ส่วนสุวรรณมเหษะนั้นแม้จะมีใจรักนางจันทเกสิอยู่บ้าง แต่ด้วยความรักที่มีต่อนางคันธมาลาและได้แต่งงานกับนางคันธมาลาแล้ว จึงปฏิเสธที่จะให้นางจันทเกสิตามมาในป่ากับตน ดังนั้นเมื่อนางจันทเกสิพบสุวรรณมเหษะ นางจึงดีใจจนขาดใจตายไป เมื่อนางคันธมาลามาพบนางจันทเกสิจึงขาดใจตายตาม ส่วนเหล่าเสนาที่พบลูกตนก็ดีใจจนขาดใจตายกันอีกเป็นจำนวนมาก เมื่อสุวรรณมเหษะออกมาพบนางคันธมาลากับนางจันทเกสิ และผู้คนจำนวนมากนอนตายดังนั้น ก็เสียใจมาก พระอินทร์จึงรับรู้ถึงความทุกข์ของพระโพธิสัตว์จึงบันดาลให้ฝนทิพย์ตกลงมาชุบชีวิตให้กับทุกคน ดังความว่า

...พระอินทราผ่านแล้ว ตรัสรู้แล้วจึงวางลง ยังท่าฝนทิพย์หยาดตกลง แต่ฟ้าอากาศพายุผาย
 ตกเรี่ยรายอาบ ส่วนว่า ๒ น้อยนาฏจึงคืนมา เพราะอินทราลงโปรดกับหน่อ พระโสด พุทธรัง
 กุล บ่เสียศูนย์ปางเปล่า คืนมาแล้วทั้งมวลก็มีวันนั้นแล...ในกาลเมื่อนั้น ส่วนว่าพระยาอินทรา
 ก็เรี่ยรายท่าฝนทิพย์ ตกลงใส่หัวคนทั้งหลายผู้จัญตาย แล้วก็คืนมาทุกคนแล...

(ลน. 1) / 4 / 28 / 3 - 4 / 29 / 1

ส่วนในเรื่องมหาหุข บทบาทของพระอินทร์ ปรากฏเพียงครั้งเดียว คือ ให้ความช่วยเหลือในการสร้างปราสาทให้กับท้าวจันทร์ เมื่อตอนที่ท้าวจันทร์แต่งงานกับนางบัวคำในป่า ทั้งสองมีที่อยู่มีขนาดเล็ก พระอินทร์รู้ได้ว่าท้าวจันทร์ต้องการความช่วยเหลือ จึงลงมาสร้างปราสาทให้เป็นที่อยู่ของทั้งสอง ดังตัวอย่าง

...กับทั้งพระยาครุฑเจ้านาคาใหญ่ ตกแต่งห้างโรงท้าวบนาน ฟ้าใสเป็นเลียนเลียนลายแขวน
 ภายในมีเสื่อเม็งจันทอนแก้ว วันเล่นเกี้ยวช่อฟ้านาคเกี้ยว มังกรชยาแขวนหิ้งทองดั่งห้าว
 แล้วจึงกับเพทไฉ่วเปิกหลาย ก็บกกางสังอ่อนหวานหอมอน แล้วจึงนิรมิตไฉ่วหลาย
 ประการทุกสิ่ง ทั้งอ่างน้ำเงินพร้อมอ่างคำ...

(ล.1) / 1 / 38 / 4 - 1 / 39 / 2

3. ส่งเสริมการสังฆมามีของพระโพธิสัตว์

บทบาที่ของพระอินทร์ปรากฏเฉพาะในเรื่องสุวรรณเมฆะ
 หมายนคำ เมื่อครั้งที่สุวรรณเมฆะปราบยักษ์แล้ว ก็ส่งนางจันทเกสิกลับเมืองและไม่ยอมกลับไป
 ครองเมืองพาราณสี เมื่อนางจันทเกสิกลับมาถึงบ้านเมืองของตน จึงพบว่าครอบครัวของตนหนีไป
 อยู่เมืองอื่นแล้ว เมืองพาราณสีไม่มีกษัตริย์ปกครอง จิตตเสนาจึงจัดกองทัพพร้อมกับนางจันทเกสิไป
 อัญเชิญสุวรรณเมฆะ แต่สุวรรณเมฆะปฏิเสธไม่ยอมกลับเมืองเพราะเกรงว่าจะเป็นการไปแย่งชิง
 ราชสมบัติ ทำให้นางจันทเกสิและชาวเมืองเสียใจมาก ดังนั้นพระอินทร์จึงลงมาช่วยอาราธนา
 พระโพธิสัตว์เพราะหากว่าสุวรรณเมฆะกลับไปครองเมืองนั้นจะมีโอกาสได้บำเพ็ญมหาทานเพื่อ
 สังฆมโพธิญาณ ดังความว่า

...ข้าแต่เจ้าคนเป็นหน่อพุทธวงศ์ ทู อันทว่าเจ้าจงรับนิมนต์แล้ว เมื่อเสวยราชในเมือง
 พาราณสี แล้วจักได้บำเพ็ญมหาทานแลสถานที่นี่ หากเป็นป่าไม้หิมพานต์ตาย ปกรณ์มหา
 สัตว์เจ้าอยู่แล้ว...

(ลน. 1) / 4 / 31 / 1 - 4 / 31 / 2

เรื่องสุวรรณเมฆะหมายนคำ ตอนสโมสรานชาดกท้ายเรื่อง
 กล่าวว่า พระอินทร์ คือ พระอนรุทธเถระในสมัยพุทธกาล พระอนรุทธเถระ⁶⁹ เป็นพระอรหันต์
 แต่เดิมนั้นท่านเกิดในวรรณะกษัตริย์ บิดาของท่านเป็นอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ โดยสาเหตุที่
 พระอนรุทธออกบวชนั้นเนื่องจากท่านเบียดเบียนชีวิตในการครองเรือน ที่จะต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงชีวิต
 ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งข้าพเจ้าจำเจอยู่เป็นนิจ พระอนรุทธ เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญในการช่วย
 พระพุทธเจ้าเผยแผ่และช่วยรักษาพระศาสนา เพราะท่านเป็นพระเถระสำคัญที่มีบทบาทในการทำ
 สังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 1 และในการสังคายนาพุทธศาสนาครั้งที่ 2 พระสงฆ์ที่เข้าร่วมเป็น
 ศิษย์ผู้ที่สืบมาทางสายของท่าน

6) ยักษ์

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมียักษ์เป็นตัวละครสำคัญตัวหนึ่งในเรื่องสุวรรณเมฆะหมายนคำ ยักษ์ตนนี้มีชื่อว่า วรณยักษ์ อาศัยอยู่ที่อุษุติรีบรรพต แต่ในเรื่อง
 หมายนคำมิได้กล่าวถึงนามของยักษ์ในเรื่อง บทบาทของยักษ์ในเรื่องนั้นเกิดขึ้นเพราะบิดาของ

⁶⁹ บรรจบ บรรณรุจิ, อีสิตมหาสาวก : 80 พระอรหันต์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า, 143 - 179.

ตัวละครเอกจากทั้งสองเรื่องเสียชีวิตตามทางเข้าไปในป่า จึงไปพบยักษ์และยักษ์ได้จับตัวไว้ แต่ด้วยความกลัวตายและต้องการรักษาชีวิตของตนไว้จึงตกลงกับยักษ์ โดยแลกชีวิตตนกับการที่ให้ยักษ์กินหญิงสาวในเมืองแทน ยักษ์ตนนี้มีอิทธิฤทธิ์และมีไม้เท้าวิเศษสามารถชี้ให้คนที่ตายกลับฟื้น หรือฆ่าคนให้ตาย ภายในด้ามเดียวกันแต่ใช้ปลายคนละด้าน ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนาไม้เท้านี้เรียกว่า ไม้เท้าตันชี้ตายปลายชี้เป็น ส่วนในเรื่องมหาหุยเรียกว่า ไม้เท้าดวงคาแสนคำ ยักษ์มอบไม้เท้านี้ให้กับสุวรรณเมฆะและท้าวจันทร์ หลังจากพ่ายแพ้ในการสู้รบกับทั้งสอง และขอแลกกับชีวิตของตน

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ได้บรรยายถึงยักษ์ตนนี้ว่ามีอิทธิฤทธิ์มากเมื่อต่อสู้กับหมาขนคำ ดังความว่า

...ส่วนว่ายักษ์ก็เณรมิตหื้อเป็นยักษ์ ๗ ตัวมีมือถือไม้เท้าแล้วก็เล่นเข้ามาที่เพื่ออันจักบุบตึงหมาขนคำนั้นแล...

(ลน.1) / 3 / 19 / 1 - 3 / 19 / 2

...แต่ส่วนว่ายักษ์ก็เข้าเณรมิต หื้อเป็นยักษ์แลรื้อยแลพันตัว รบกันในละแวกอากาศ ส่วนว่าสัตว์ยักษ์ก็โห่ร้อง ด้วยเสียงมีนั้นมากนักนั้นแล ส่วนว่าหมาขนคำก็โห่ร้องมากนัก แล้วก็เล่นเข้าไปรบกับด้วยกัน トラบเสียงคั่นนั้นแล...

(ลน.1) / 3 / 19 / 3 - 3 / 19 / 4

...ส่วนว่า วรุษยักษ์ก็เข้าอวายนันอากาศ หื้อเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง เสือเผี้ยว เสือไฟ เสือสิงห์ มิคะทั้งหลาย ได้แลเห็นแลแสนตัว เล่นเข้ามามากนัก มีเสียงอันร้องคลั่งครางมากนัก...

(ลน.1) / 3 / 21 / 4

ในเรื่องมหาหุยฉบับลาว บรรยายอิทธิฤทธิ์ของยักษ์ เมื่อต่อสู้กับมหาหุยไว้เช่นกัน ดังความว่า

...เมื่อนั้นยักษ์ก็รู้คำปากมหาหุย มันก็รำยมนต์เป็นเมฆสูงเวียงตั้ง แต่นั้นหมาก็ผันผองขึ้นเมื่อบนเจ็ดโยชน์ ยักษ์ก็จับเพทเพียงฤทธิกล้ายึดนำ แต่นั้นผีก็ทกดินขึ้นผงธุลีมัวมืด หมาก็กุมกอดอุ้มภูถัมใส่ผี แต่นั้นผีก็รับเอาได้ภูหลวงอุ้มตอบหมานั้น ควันเป่งขึ้นเมื่อฟ้ามืดมัว หมาก็รำยมนต์ให้เป็นไฟเผาแผ่นไปแล้ว เปลวแปลงไหม้ไปไกลรอดผี ยักษ์ก็รำยมนตร์เป็นน้ำ...

(ล.1) / 1 / 66 / 1 - 1 / 67 / 1

ผู้ประพันธ์ต้องการให้ยักษ์เป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้าย หรืออุปสรรค ที่พระโพธิสัตว์ต้องปราบและเป็นการแสดงให้เห็นบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ ถึงแม้ว่ายักษ์จะมีฤทธิ์มากแม้แต่หมาขนคำหรือหมาหุย ก็ไม่สามารถปราบได้สำเร็จ แต่ก็ต้องพ่ายแพ้ต่อพระโพธิสัตว์ในที่สุด ดังความว่า

...ส่วนว่าหมาขนคำก็กล่าว ซึ่งน้องแห่งตนว่า เจ้าจงช่วยกูที่เทอะ ยักษ์ตัวนี้ก็เป็นอันมิ
พละกำลังมากนัก เราบ่ควรไว้ชีวิตแห่งมันแล...

(ลน.1) / 3 / 22 / 1 - 3 / 22 / 4

...มหาสัตว์เจ้าก็วาดธนูขึ้นยิงยักษ์ ก็มีเสียงอันดังเป็นดังเสียงฟ้าผ่า ได้ร้อยทิพันที มีรัศมีมาบ
เหลื่อม ไปทั่วเวียงพาราณสี ที่นั่นมากนัก...ส่วนว่าปิ่นทิพย์เล่มนั้น ก็กลายเป็นนาควงบาศ
ไปผูกมัดคอยักษ์ แล้วก็ชักลากลงมาสู่ สำนักพระมหาสัตว์เจ้า ด้วยอันรีบมากนักหันแล
ส่วนว่าผีปู่ยักษ์ก็กลัวตายมากนัก มีหน้าอันเต็มไปด้วยน้ำตา แล้วก็ร้องไห้แทบบาทายุดลา
แห่งพระมหาสัตว์เจ้า กับทั้งหมาขนคำด้วยคำว่า เทว ข้าแด่มหาราชเจ้าทั้ง ๒ คน มีบุญ
สมภารอันมากนัก เจ้าทั้ง ๒ จงไว้ชีวิตแห่งข้าเทอะ...

(ลน.1) / 3 / 24 / 4 - 3 / 25 / 3

เรื่องหมาหุย ท้าวจันทร์เป็นผู้ที่ปราบยักษ์ได้เช่นเดียวกัน
ดังความว่า

...เมื่อนั้นเจ้าก็หุบระวาดขึ้นกำกรธูทอง ขอยิงใส่ผีตัวร้าย เสียงดังก้องธรณีเพื่อนโลกไป
แล้ว ควนมืดทั่วทุ่งฟ้าบ่เรือง แต่นั้นเจ้าก็ยิงไปให้เป็นโยบ่วงบาศกุมไว้ดากะด้างบ่เห็น ปืน
ไฟต้องค้างบนผ่นแอ่วไปแล้ว พันผูกเกี่ยวผีร้ายบ่อาจดึงได้แล้ว แต่นั้นผีก็ตกกายขว้าง
กระเด็นลงภายลุ่ม...

(ล.1) / 1 / 68 / 4 - 1 / 69 / 1

7) พระยามิถิลา

ตัวละครนี้เป็นตัวละคร ที่มีบทบาทในการทดสอบบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากความขัดแย้งในการสู่ขอนางจันทเกสี หรือนางคำฟอง เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างเมืองพาราณสีหรือเมืองจันทกับเมืองมิถิลาและพระโพธิสัตว์แสดงบุญญาธิการในการปราบพระยามิถิลาได้ในที่สุด

ฉบับล้านนาตัวละครนี้ไม่ได้เป็นผู้มีจิตใจชั่วร้ายหรือคิดจะมารุกรานเมืองพาราณสีตั้งแต่แรก แต่ด้วยคำยุยงและการที่พระยามิถิลาหุบเขาเชื่อคนง่าย ขาดการพิจารณาและความรอบคอบ เมื่อรับฟังคำยุยงจากไชยอุปราชาก็หลงเชื่อทันทีไม่ตรวจสอบให้แน่ชัดก่อน จึงยกทัพมาทำสงครามกับเมืองพาราณสี ดังนั้นพระยามิถิลาจึงกลายเป็นหมากตัวหนึ่งของไชยอุปราชเพื่อที่จะมาแก้แค้นพระโพธิสัตว์ ดังความว่า

...พระยาภิปลงราชอาชญาหื้อไปราทหนา พระยาแสนคนมาแล้ว ก็ตีกลองร้องป่าว แก่เสนาโยธาท่านทั้งหลาย หื้อประดับไปด้วย เครื่องอาวุธทั้งหลาย...แล้วก็จัดเอากำลัง ในเมืองพาราณสีนั้น ได้กำลังพระยาแสนคน แลกำลังพระยามิถิลา แลกำลังพระยาสุทชนะ จักสู้รวมเข้ากันแล้วได้สิบสองอักโขภินี้ก็มีแล ส่วนว่าพระยาทั้งหลาย ก็เอากะทำไชยราชบุตรหื้อเป็นหัวหน้า แล้วก็ยกพลโยธาไปสู่เมืองพาราณสี...

(ลน.1)/5 / 13 / 4 - 5/14/2

แต่ในที่สุดพระยามิถิลาก็ต้องพ่ายแพ้ต่ออนุญาธิการของพระโพธิสัตว์และสุวัณณเมฆะยังสั่งสอนธรรมของผู้ปกครองให้ ดังความว่า

...ท้าวทั้ง ๒ พี่น้องก็วาดธนู ขึ้นสู่อากาศก็บังเกิด เสียงอันดังมากนักมี รัศมีรังสีอันรุ่งเรืองกล้าแข็งมากนัก ส่วนว่ารัศมีป็นทิพย์นั้น ก็ไปครอบงำพิศพาตข้างม้า แลคนหาญทั้งหลาย หื้อท้าวไปบ่หลอสลักคนหันแล ส่วนว่าป็นทิพย์เล่มนั้นก็กระทำเป็นเชือกผูกมัด เอาท้าวพระยาทั้งหลาย มีพระยามิถิลาเป็นต้น แล้วก็ชักลากมาสู่สำนัก โพธิสัตว์เจ้าเลี้ยงบ่หลอ...

(ลน.1)/5 / 18/4 - 5/19/1

...ท้าวพระยามหากษัตริย์เจ้า พระเจ้าแผ่นดินคนใดก็ดี เสีย วรรณิ์ แลยังไปเสพมิตรด้วยคนพาลทั้งหลายดังอัน ก็ได้ชื่อว่าเป็นคนพาลไปแล ทุกขา อันว่าความทุกข์ทั้งหลาย ชนิดดี(ชนิดดี) ก็หาหื้อบังเกิด สัพพทุกข์ยังทุกข์ทั้งหลายมากนัก มักว่าหื้อเสียศรีวรรณะบ่ได้ลวด พาหื้อเสียราชพละกำลัง แลยศศักดิ์แห่งคนก็หัน มาปาดังท่านทั้งหลายนี้แล...

(ลน.1)/5 / 24 / 4 - 5/25/1

ส่วนในเรื่องมหาหุยนั้นพระยามิถิลามีชื่อว่า พระยาปัญจราช เป็นเจ้าเมืองที่มีนิสัยพาลและผยองในความสามารถของกองทัพเมืองมิถิลาของตน และต้องการทำสงครามกับเมืองจันใดโดยที่ไม่มีผู้ใดมายุยง แต่ต้องการประกาศศักดากองทัพของตน และ

ที่เหมือนกันกับตัวละครนี้ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนาคือขาดความสุขรอบคอบ และขาดคุณธรรม เมื่อต้องการที่จะแต่งงานกับนางคำฟอง ก็ไม่สนใจแม้ว่านางนั้นจะมีสามีแล้ว และยังส่งกองทัพมาทำสงคราม ดังความว่า

...แต่นั้นเจ้าก็ลั่นกลองสะบัดใหญ่เตือนพลพุน โยธาไหลหลั่งมาป่านน้ำ เขาก็ถีบม้าทั้งหมู่
ฝูงพระยา นับแต่แปดหมื่นพันพระยาชูเมืองมาพร้อม อันว่าเมืองไกลใช้ทุกแห่งกรีนๆก้อง
เมืองท้าวฟ้าเพื่อนแลตน พระยานั้นมีพลเมืองแสนหนึ่งมาช่วย เจ้าลุมฟ้าเมืองนั้นชูพระยา
ทุกเขตด้าวก้องขอบบุรี จัดกันไปชูคนเดียนี่ ครั้นว่าตนกูได้ขานพลคำที่เมื่อใด ตาว่าเมืองจัน
ไต่บ่ขำว่ากูแก้วบ่สิ้นแล...

(ล.1) / 1 / 130 / 4 - 1 / 131 / 1

อีกประการหนึ่งที่พระยามีติลาในเรื่องมหาหุยฉบับลาว แตกต่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนา คือ เป็นคนที่มีคาถาอาคมและอาวุธวิเศษ เช่นกัน (จึงได้ผยองและประมาทเมืองจันไตเพราะรบชนะเมืองต่าง ๆ มาก) แต่กระนั้นก็ไม่เก่งกล้า และมีอานุภาพมากไปกว่าท้าวจันทรและท้าวฮางปอง ในที่สุดจึงต้องพ่ายแพ้ต่อพระโพธิสัตว์ ดังความว่า

...แต่นั้นเจ้าท่อนท้าวเมืองใหญ่มีติลา มือทวยทรงกงธนูปืนกล้า เจ้าก็หุยบรรดาที่ดักทางยัง
ไป ธรณีไหวฟุ้งเพื่อนฝูงฟ้า แต่นั้นวายุก็องฝนลงแสนห่า เลยเกิดเป็นหอกง้าวลงต้องถูกพล
ล่าวลี้มเดียวรดา...

(ล.1) / 1 / 175 / 4 - 1 / 176 / 1

5.3.2.2 ตัวละครที่ปรากฏเฉพาะในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

1) นันทเสนา

นันทเสนา เป็นเสนาเมืองพาราณสี เป็นบิดาของนางภาคิยะ แม่เลี้ยงของสุวรรณเมฆะและหมาขนคำ นันทเสนาเป็นผู้ที่มีจิตใจที่บาปและชั่วร้าย คอยให้ความช่วยเหลือลูกของตนในการทำร้ายมารดาของสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำอยู่ตลอด นันทเสนาผู้นี้เป็นคนที่ทำยาเสน่ห์ให้พระยาพาราณสีหลงใหลนางภาคิยะและนำสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำไปปล่อยในป่า แต่ในที่สุดก็ได้รับผลกระทบของตน ดังความว่า

...ส่วนว่านันทเสนาผู้สับส่อ แก่พระยานั้นก็เป็น อันตระหมอดไว้ เชิญใจ มีคู่มีเปา อันเจ็บ
อันปวดลำบากมากนัก ก็เหตุด้วยอันกระทำร้าย แก่ผู้ทรงศีลแลธรรมแลบุญสมภารมากนัก...

(ลน.1) / 2 / 27 / 2 - 2 / 27 / 3

ในสโมสรานชาดกฉบับล้านนากล่าวว่า นันทเสนาคือ พญามาร
ในสมัยพุทธกาล พญามารตนนี้มีชื่อว่าพญาสวตติมาร เป็นเจ้าแห่งมารทั้งหลายครองอยู่ที่สวรรค์
ชั้นที่ 6 คือชั้นปรนิมมิตวสวัตตี⁷⁰ เป็นมารที่มาพจญขัดขวางพระพุทธเจ้าถึง 3 ครั้ง สาเหตุสำคัญที่
พญามารมีความพยายามในการขัดขวางพระพุทธองค์ถึง 3 ครั้ง เนื่องจากมีความกลัวว่าตนนั้นจะสิ้น
อำนาจ จึงไม่ต้องการให้ผู้ใดบรรลุผลนิพพาน หรือไม่ต้องการให้ผู้ใดหลุดพ้นจากกองกิเลส
อันได้แก่ ตัณหาอุปทานหรือราคะ โทสะ โมหะ และหลุดพ้นจากกองทุกข์ มีเกิด แก่ เจ็บตาย เป็นต้น⁷¹

2) ไชยอุปราช

ไชยอุปราช เป็นลูกของนางภาคิยะ เป็นน้องชายของนางจันทเกสิ
มินิสัยเหมือนนางภาคิยะและนันทเสนา นั่นคือเป็นคนที่ใจบาปหยาบเข้าเช่นเดียวกัน เมื่อไชยอุปราช
รู้ว่าสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำยังไม่ตายและอยู่ในป่า อีกทั้งนางจันทเกสียังมีใจรักใคร่สุวรรณเมฆะ
มอมเมาและเครื่องประดับไปให้ จึงยุยงให้บิดานำกองทัพไปตามฆ่าทั้งสอง บาปกรรมจึงนำไป
ไปพบยักษ์และต้องส่งหญิงสาวไปให้ยักษ์กินจนหมดเมือง รวมทั้งนางจันทเกสียด้วย ดังความว่า

...มันก็เมื่อสู่พระยาตนพ่อแล้วก็กล่าวว่า เทว ข้าแต่พ่อพระยาเป็นเจ้า ส่วนว่าจันทกุมารี่ผู้นี้ก็
มีใจ ปฏิพัทธ์กับด้วยสุวรรณเมฆะกำพรว้า อันอยู่ในป่าพุ่มลวด มีตัวอันผอมเหลืองมากนักก็
รอยว่าจักตายก็รับรู้ได้ แลก็ควรมหาราชเจ้าเอรีพล ไปตามฆ่ามันเสียเถอะ ภายหน้าก็จักเป็น
ข้าศึกแก่เราชะแล มักว่าชายถ่อยจัญไรผู้ด้วยจักหื้อเป็นพิษจวน แก่บ้านเมืองสันนี้บ่ควรจักไว้
ชีวิต...

(ลน.1) / 2 / 15 / 2 - 2 / 15 / 4

⁷⁰ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2543), 70.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

นอกจากเป็นคนใจบาปหยาบช้าแล้วไชยอุปราชยังเป็นคน
เนรคุณต่อแผ่นดินเกิด เพื่อความเกลียดชังส่วนตัวที่มีต่อสุวัณณเมฆะกับหมานคำ ขอมที่จะชักศึก
เข้าบ้าน คือไปยุยงให้เจ้าเมืองมิดินาทำท่าทำสงครามกับบ้านเกิดเมืองนอนของตน เพียงเพราะ
อิจฉาสุวัณณเมฆะที่ได้ครองเมืองพาราณสี และมีพระพี่นางของตนเป็นมเหสี ดังความว่า

...ส่วนว่าไชยอุปราชมันก็รู้ข่าวสารว่า พระยาสุวัณณเมฆะมาเสวยราชอยู่เมืองพาราณสีสัน
นั้น มันคะนึงใจว่ามากุ๊กไป สู้ท่านพระยาทั้งหลาย แล้วก็จิกขอพละกำลังได้แล้ว จักไป
ยุทธกรรมกับด้วย พระยาสุวัณณเมฆะฆ่าเสียเถอะ...

(ลน.1) / 5 / 12 / 2 - 5 / 12 / 3

ในสโมสรานชาตกลบบัณณากล่าวว่า ไชยอุปราชคือ เทวทัต
ในสมัยพุทธกาล เทวทัต เป็นผู้ที่เกิดในตระกูลศากยวงศ์และออกบวชพร้อมพระกุมารอีกหลายองค์
เมื่อบวชในพุทธศาสนาก็แสวงหาลาภสักการะและต้องการอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์แยกมา
ต่างหากและพยายามที่จะกระทำร้ายต่อพระพุทธองค์หลายครั้งไม่ว่าจะเป็นการจ้างวานผู้อื่นมาฆ่า
พระพุทธเจ้า เมื่อไม่สำเร็จก็ลงมือกลิ้งหินมาหวังจะปลงพระชนม์ชีพ แต่สะกิดหินนั้นไปถูก
พระบาทจนห้อเลือดหรือปล่อยช้างนาฬาคีรีมาทำร้ายพระพุทธเจ้า และเมื่อพยายามมาเข้าเฝ้า
พระพุทธเจ้าในช่วงที่ล้มป่วยจึงเสียชีวิตลงระหว่างทางที่จะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั่นเอง⁷²

⁷²พุทธทาสภิกขุ, พุทธประวัติสำหรับเยาวชน (กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2520), 151-159.

ตารางที่ 8 การเปรียบเทียบตัวละครจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข

ตัวละคร	ฉบับล้านนา		ฉบับลาว	
	อดีตชาติ	สโมธาน	อดีตชาติ	สโมธาน
พระโพธิสัตว์	สุวรรณเมฆะ	พระพุทเจ้า	ท้าวจันทร	พระพุทเจ้า
พี่ชายของ พระโพธิสัตว์	หมาขนคำ หรือ สุวรรณรางคำ	พระมหาโมคคัลลนะ	หมาหุข หรือ ท้าวฮางปอง	พระมหาโมคคัลลนะ
พระบิดา	พระเจ้าสุทโธทนะ	พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธรบิคา	พระยาจันไต	พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธรบิคา
พระมารดา	นางปทุมมา ราชเทวี	นางศิริมหายา พระพุทธรบิคา	นางแก่น จันทน์แดง	-
ฤาษี	พรหมรสีเจ้า	กาฬเทวิลฤาษี	รัสสีเจ้า	พระสารีบุตร
พระอินทร์	พระอินทร์	พระอนรุทธ	พระอินทร์	พระอนรุทธ
มเหสีเอกของ พระโพธิสัตว์	นางคันธมาลา	นางอุบลวรรณ	นางบัวคำ	นางพิมพา
มเหสีรองของ พระโพธิสัตว์	นางจันทเกสิ	-	นางคำฟอง	นางอุบลวรรณเถรี
แม่เลี้ยง	นางภาคิยะ	นางจัญจามานวิกา	นางแพงศรี	นางจัญจามานวิกา
ลูกชายของ แม่เลี้ยง	ไชยอุปราช	เทวทัต	-	-
บิดาของ แม่เลี้ยง	นันทเสนา	พระยามาร	-	-
เสนapati ผู้ซื้อสัตว์ใน เมืองของพระ โพธิสัตว์	จิตตเสนา	ฉันทะอำมาตย์	-	-
ชาวเมือง	ชาวเมือง พาราณสี	พุทธรบิษัท 4	ชาวเมืองจันไต	พุทธรบิษัท 4
นางทาสี	นางทาสี	นางคันธิยะ	-	-

5.4 นาก

นาก หมายถึง สถานที่และเวลาที่เรื่อนั้นๆเกิดขึ้น⁷³ หรือเป็นที่เกิดพฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในเรื่อง นากเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการช่วยให้พฤติกรรมของตัวละครน่าเชื่อถือมากขึ้น ทั้งยังช่วยสร้างบรรยากาศอีกด้วย⁷⁴

ตัวอย่างนากสำคัญในวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุยมิดังต่อไปนี้

5.4.1 นากบ้านเมือง

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำได้กล่าวถึงนากบ้านเมืองไว้เพียงเมืองเดียวได้แก่นากเมืองที่พระอินทร์ให้วิสุกรรม มาสร้างให้พระโพธิสัตว์อยู่ร่วมกับนางคันธมาลา และหญิงสาวที่ได้ชุบชีวิตไว้ในป่า ตัวอย่างดังนี้

...วิสุกรรมเทวบุตรก็เนรมิตยังเวียง ลูกกว้างได้โยชนก็เข้าเนรมิต ปราสาทหลัง ๑ มีแสนปลาย ๒ ห้องมีฝาอันประกอบด้วย แก้วแลเงินคำเต็มไปด้วย อันอารมณ์เครื่องอยของ ของประดับเต็มไปด้วย ข้าวน้ำทิพย์มากนัก ประการ ๑ เต็มไปด้วยเครื่องขันหมาก ขันข้าวถ้วยโถโอ ตะไลอันแล้วด้วย แก้วแลเงินคำประการ ๑ ก็เนรมิตยังหม้อน้ำอาบน้ำกินแล พาทย์กลอง ครุฑคนตรีทิพย์ แล้วพราพร้อมบวรมาร...

(ลน.1)/3/40/3 - 3/41/1

...ส่วนชาย ๗ คนนั้นก็ไปหั้นแลหั้นปราสาทโพธิสัตว์เจ้าอันรุ่งเรืองงาม อันประดับด้วยแก้ว แลเงินคำอันบ่เคยหั้น ปุพเพ เวียงในกาลเมื่อสักเทือแล ปนุน(ปน) ประการ ๑ หั้นยังท่านท้าว ประการเวียงอัน แล้วเดียวหินศิลาวรรณะ อันเขียวเป็นปีกแมลงภู่นั้นประการ ๑ แล...

(ลน.1)/4/17/2 - 4/17/3

...อันว่าดูข้าทั้งหลายก็ได้ ไปหั้นปราสาทที่อยู่ แห่งเจ้าสุวรรณเมฆะก็เป็นอันก้านกุ่มรุ่งเรือง งาม หาประมาณได้แล อันว่าสถานที่อยู่แห่งเจ้าตนนั้นประกอบด้วยท่านท้าว ประการเวียง อันเต็มไปด้วย มะพร้าวแลตาลมากนัก...

(ลน.1)/4/18/1 - 4/18/2

⁷³ สายทิพย์ นุกุลกิจ, วรรณคดีวิจารณ์, 98.

⁷⁴ สุกิตรา จรจิตร, มนุษย์กับวรรณกรรม, 99, อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ ชีระเนตร, “การศึกษาเปรียบเทียบ วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะ อ้อมล้อมต่อคำ และ ท้าวหัว ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึก ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 186.

ส่วนเมืองพาราณสีซึ่งเป็นบ้านเมืองของพระโพธิสัตว์และเมืองอื่นๆ ไม่ได้บรรยายสภาพบ้านเมืองไว้เพียงแต่กล่าวถึงชื่อเมืองเท่านั้น

เรื่องมหาหุขฉบับหลักที่ใช้ในการศึกษาชำระชุดหายไป จึงใช้ฉบับสอบทานในการศึกษาแทน มีการบรรยายจากเมืองจันไดไว้ ดังต่อไปนี้

...ยังมีนครห้อมเมืองใหญ่จันได อยู่เกษมสุขบ่าวสาวสงวนเล่น มีทั้งปราสาทตั้งประตูลุทวาร
ทั้ง ๔ แขนงกระดิ่งห้อยลมต้องฟาดดัง...

...อันว่าราชาท้าวจันไดคนอาชญา เสวยอยู่สร้างเป็นเจ้านั่งเมือง มีทั้งค่ายคูสูงล้อมเวียงหิน
ด้ายแก่น เกาะเกี่ยวไว้เลี่ยนล้อมรอบเมือง มีทั้งกุญชรโหล่งอัสตรหกหมื่น...

(อส.1) / 1 / 1 / 2 – 1 / 1 / 4

...หลังดูยาบๆ เหลื่อมปราสาททองคำพูนเขย เมืองฯแฝงเมฆโหมยยังฟ้า ปลายช่อฟ้ามณิ
ก่องทองคำ แดงรงๆแสงเปรียบดาวดั่งสีฟ้า....

(ล.1) / 1 / 3 / 3

เรื่องมหาหุข นอกจากเมืองจันไดแล้ว ได้บรรยายจากเมืองมิลิตาไว้ด้วย
ดังต่อไปนี้

...อันว่าเวียงหลวงตั้งปราการคูวงแวด หินแก่นกล้าเป็นด้ายกำแพง ก็จึงเรื่องเรือด้วยปราสาท
มุงมณิ นางสนมอยู่หกหมื่นปลายสามร้อย เสนาท้าวสามขุนแรงขนาด...พระยาพร้อมหลาย
เมืองมาช่วย ไผ่ไปปราบแพ้เมืองนั้นยอมโยมแพ้อาย...

(ล.1) / 1 / 117 / 2 – 1 / 117 / 4

ดังที่กล่าวมาแล้วในเรื่องตัวละครว่าในเรื่องมหาหุขฉบับลาวนั้น
พระยามิลิตาเป็นกษัตริย์ที่มีวิชาอาคมแก่กล้า ดังนั้นเมืองมิลิตาจึงมีเมืองต่างๆมาส่งถ้วย
เครื่องบรรณาการ ทำให้เมืองมิลิตาในเรื่องมหาหุขมีอาณาเขตกว้างใหญ่และมีอำนาจมาก

5.4.2 ฉากธรรมชาติ

ฉากธรรมชาติเป็นฉากที่มีความเด่นในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข เนื่องจาก
มีหลายฉากที่ตัวละครสำคัญของเรื่องต้องเดินทางในป่า หรือ อาศัยอยู่ในป่า ดังนั้นจึงมีบท
ชมธรรมชาติที่มีทั้งความงดงาม ความสนุกสนานและความเศร้าหลายฉาก ดังตัวอย่าง

ฉากชมป่าจากเรื่องมหาหุข เมื่อมหาหุขพาน้องหนีเข้าป่า เมื่อต้องจากบ้านและบิดามาทำวสันต์จึงมีความเศร้าใจมาก มหาหุขเลยต้องชี้ชวนให้น้องชมป่าทั้งดงมาเพื่อคลายทุกข์ ดังความว่า

...น้องกูจง หลิงดูยาบๆ เหลื่อมยุงพื่อนม่ายเมียพุ่นเยอ แชวๆเสียงร้องนำแคมน้ำ เจ้ากูจงฟังกูวอนๆก้องไก่อ่ป่าขานขันพุ่นเยอ ยินทุกข์เป็นออนซอนดั่งยามยังบ้าน เจ้าจงฟังดูการวิก้องเทิงๆกุ่ม่อนๆพุ่นเยอ มันก็จับกังไม้ร้องรำเสียง เจ้าจงหลิงดูเจียงลมเทิงผาจับอยู่พุ่นเยอ คือดั่งคนแต่งรอยแปลงไว้ชู้อัน อันหนึ่งเจ้าจึงหลิงดูทุกคาคห้วยแถวเดือนดงขางพุ่นเยอ ไพรพ่นงน้อมแสนล้ำคอดงกว้าง เจ้าจงฟังดูนาร้องโพน โคนเขาทองพุ่นเยอ กาเหว่าร้องเดือน ๕ ส่งเสียง...

(ล.1) / 1 / 19 / 2 – 1 / 20 / 1

...๒ แจ่มเจ้างายแล้วลวดทะยาน ฟังยินวอนๆก้องชะนีรำหาผัวพุ่นเยอ สองกุมมารเบิ่ง คอยดูทุกสิ่ง มีทั้งแหวพร้อมฟังคณาไม้เถื่อน กากังก็แกมแขกเขาเคยพุ่นเยอ กุ่ม่าขันกล่อมรังแรมรัง คอยดูจันไต่ตั้งเทิงผาลมแกว่งพุ่นเยอ...

(ล.1) / 1 / 23 / 1 – 1 / 23 / 3

จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์บรรยายสภาพทางธรรมชาติทั้งดงมา ทำให้ผู้ฟังและผู้อ่านจินตนาการถึงธรรมชาติ ป่าไม้ แม่น้ำ สัตว์ป่าประเภทต่างๆ เช่น ไก่ป่า นก และชะนี ได้อย่างชัดเจน สร้างความสนุกสนานให้เกิดขึ้นในใจผู้อ่านและผู้ฟังได้ ซึ่งธรรมชาติที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงน่าจะเป็นธรรมชาติและภูมิศาสตร์ท้องถิ่นของลาวในอดีต

5.4.3 ฉากจัดทัพ

ในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข มีฉากในการจัดทัพหลายฉากเพราะผู้ประพันธ์เรื่องนี้เน้นเนื้อเรื่องในช่วงของการทำศึกระหว่างเมืองจันทกับเมืองมิลลา แต่ฉากจัดทัพที่ปรากฏก็ไม่ได้มีเพียงฉากจัดทัพไปรบเท่านั้น ยังมีฉากจัดทัพเพื่อไปรับพระโพธิสัตว์กลับเมืองด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรื่องมหาหุข เมื่อพระยาจันได้รู้ว่าลูกทั้งสามของตนยังมีชีวิตอยู่ในป่า จึงจัดทัพไปรับลูกของตนกลับเมือง มีการบรรยายถึงผู้คนที่ห้ำหั่นมาช่วยกันประดับประดาทัพให้สวยงามมีทั้งดอกไม้ ธง และอื่นรวมทั้งกล่าวถึงจำนวนช้างม้าในทัพนั้น ดังความว่า

...เมื่อนั้นโยธาไหลมาค้ำคั่ง ฟูสาควัทางกว้างลวดเลียนกัน ทั้งแพรขาวกึ่งกายบนมุงเมฆ
สองดาบข้างอ้ายไว้อ้อทง จึงให้อยู่กล้วยอ้อยเดียวรายนำทาง ทงชัยขาวเลียบทงคู่ซ้ายซ้าย
กับทั้งดอกบัวหลวงพอร้อยดอกบัวน้อยพอฟัน ดอกคำสับดอกแดงคู่ซ้ายซ้าย กับทั้งสายฝ้าย
มงคลพร้อมเปล่งราวเลียนลวด กับทั้งรูปดอกไม้อ้อยร้อยรวงงาม มีทั้ง... เสวตจักรพร้อมพัน
ดาววันหลายมาก ปลุกดอกไม้อ้อยต้นขอกทาง อนันต์อเนกสิ้น...ข้างทางคู่สิ้น ดีแก่เสนพร้อม
เมื่อนั้นแสน โกฎ ทั้งเครื่องช้างทั้งม้าอเนกนอง...

(ล.1) / 1 / 84 / 1 – 1 / 85 / 3

นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังได้บรรยายการจัดทัพของฝ่ายเมืองมิลินา
เพื่อเดินทางไปทำสงครามกับเมืองจันไดไว้อย่างยิ่งใหญ่และน่าเกรงขาม ดังต่อไปนี้

...นาโคช้างสารงามเกี้ยว ม้าแปดล้านธนูหน้าแปดแสน นับแต่ลำหอกได้หกหมื่นยังปลาย
สะบะหลวงมี๔พัน๓ร้อย เรายังให้เป็นปุนผมุ่นไปเทอญ ชางผงสิ่งปุนใส่เต้าคู่แก้วจึงคืน
อันว่าพันชนกช้างขุนพลทรงจีไปนั้น มันเบ่งย้อยหาญหัวยังไฟ ก็จึงโรมพลได้ทั้งมวลนับ
อาณคณัน ถ่องโขปลาย๑ล้านเหลือสิ้นแผ่นดิน...

(ล.1) / 1 / 131 / 3 – 1 / 132 / 2

นอกจากการจัดทัพแล้วผู้ประพันธ์ยังบรรยายจากการสู้รบได้อย่างชัดเจน
และทำให้ผู้อ่านเห็นภาพการสู้รบที่เกิดขึ้นได้อย่างสนุกสนาน ดังตัวอย่าง

...แต่นั้นฮางปองดีพลายไสด่อ พลไพร่น้อยฟันเข้าบ่หนี นับแต่...ค่านผมุ่นพ้อยหักมากแล้ว
ยังเล่าไหลนองมาดังทรายไหลแล้ง ก็เหี้ยนเหลือพันฆ่าไหลมออันคั่นเนก หัวกายท้ายสอง
ข้างยิ่งมา ก็หากหลายศีลอันอดอ่อนพีหิว ชนทางใดก็ยิ่งมาป่านน้ำ ก็หากเหลือแรงเท้าฮางปอง
หักโคบไปแล้ว หนีพึ่งฟ้าวพลท้าวแตกทลาย...

(ล.1) / 1 / 150 / 3 – 1 / 151 / 1

6. การใช้ภาษา

ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารของมนุษย์ วรรณกรรมก็เป็นการแสดงออกทางภาษาของมนุษย์⁷⁵ ในแนวทางหนึ่งเพื่อแสดงออกทางความงามทางภาษา ที่มีได้มีจุดมุ่งหมายเพียงการสื่อสารแต่ยังเพื่อการแสดงออกทางศิลปะการใช้ภาษาของกวีผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรมนั้นๆด้วย

ในการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาชนคำและเรื่องหมาหุข เนื่องจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านจากสองถิ่นคือ ล้านนาและลาว ภาษาและศิลปะการใช้ภาษาจึงเป็นแบบพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว ด้วยภาษาที่เรียบง่าย ชัดเจนและไพเราะตามแบบภาษาพื้นถิ่นนั้นๆ วรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีวิธีการใช้ภาษาดังต่อไปนี้

6.1 การใช้คำ

การใช้คำ คือ การเลือกใช้คำของผู้ประพันธ์ที่ต้องการสื่อความหมายให้ผู้อ่านได้รับรู้ เนื่องจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น จึงนำเสนอในภาษาถิ่นที่เรียบง่ายตรงไปตรงมา มุ่งเน้นให้เกิดอารมณ์ร่วมกับผู้อ่านและเน้นความไพเราะของคำที่ต้องการสื่อความหมายให้เห็นภาพตามจินตนาการ ตามที่ได้กล่าวแล้วว่าวรรณกรรมเหล่านี้บางทีนำไปใช้ในการอ่านในที่ชุมชน ดังนั้นภาษาและคำที่ผู้ประพันธ์เลือกนำมาใช้จะเน้นการสร้างอารมณ์ให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดความรู้สึกร่วมไปกับตัวละครได้ การเลือกใช้คำในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาชนคำและเรื่องหมาหุข มีรายละเอียดดังนี้

6.1.1 การใช้คำสรรพนาม

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีการใช้สรรพนามที่เหมาะสมกับตัวละครที่มีอยู่หลากหลายและแตกต่างกัน เช่น ท้าวพระยา ราชเทวี เสนาอำมาตย์ ชาวบ้าน เป็นต้น มีการใช้คำสรรพนามที่หลากหลาย เพื่อลดการใช้คำซ้ำ เพื่อผลทางความไพเราะทางภาษา และเพื่อใช้คำที่เหมาะสมกับฐานะของตัวละครในเรื่องด้วย ตัวอย่างคำสรรพนามที่ใช้ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีดังต่อไปนี้

⁷⁵เอมอร ชิตตะโสภณ, ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ (เชียงใหม่ : ธนบรรณการพิมพ์, 2533), 113.

ตารางที่ 9 การเปรียบเทียบคำสรรพนามที่เรียกตัวละครในเรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำและหมาหุย

ประเภทของคำ ตามความหมาย	คำสรรพนามที่ใช้สื่อความหมาย	
	สุวัณณเมฆะหมาขนคำ	หมาหุย
พระโพธิสัตว์ / พระพุทธเจ้า	มหาสัตว์เจ้า , พระมหาสัตว์เจ้า โพธิสัตว์เจ้า , บรมโพธิสัตว์ พระบรมโพธิสัตว์เจ้า พระศัตถา พระเป็นเจ้า หน่อโพธิญาณ ๑๑๑	หน่อพุทโธ หน่อโพธิสัตว์ ๑๑๑
พระมหากษัตริย์ / ผู้เป็นใหญ่	ขุนธรรม , พระราชามิกราช พระยา , ท้าวพระยา มหาราชเจ้า , พระราชเจ้า ภูวนาถ , จอมปิ่นเกล้า ๑๑๑	จอมกษัตริย์ , กษัตรา จอมเมือง , พระยอดเมือง พระยา , พระยาหลวง ท้าว , ท่อนท้าว , ภูวนาถ ๑๑๑
พระราชเทวี	ราชเทวี แม่เจ้า ๑๑๑	เทวี นางเมือง ๑๑๑
โอรส / ราชธิดา	บุตรา , ราชบุตรา กุมมาร , กุมมารี ราชกุมมาร ๑๑๑	บุตรา , บุตราราช หน่อท้าว , หน่อเมือง กุมมาร ๑๑๑
พระสงฆ์ / นักบวช	ครุบา , ครุบาสงฆ์ รสีเจ้า ๑๑๑	เถรา หัวเจ้ามหาคุณ รสีเจ้า ๑๑๑
เสนาอำมาตย์	มหาเสนา , เสนาโยธา รพีพลโยธา ๑๑๑	เสนาเจ้าขันคำทั้ง ๔ เสนาขุนหลวงทั้ง ๔ , ขุนหลวง โยเทศเสนา , ราชทูต โยธา , โยธาไพร่ไท ๑๑๑
หญิงสาว	นางนาฏ นางแก้ว , นางหน่อแก้ว นางน้อยเนตร ๑๑๑	นางนาฏ , นางนงน้อย นางแก้ว จอมนาง , จอมขวัญ นางเยาว์ , นางราม ๑๑๑

เนื่องจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น ผู้ประพันธ์ ผู้อ่าน และผู้ฟัง ต่างก็เป็นคนในท้องถิ่นนั้นๆ ดังนั้นการใช้คำกับตัวละครในเรื่องทั้งคำสรรพนามและคำกริยา ไม่ได้เคร่งครัดมากนัก เน้นการใช้คำที่ชัดเจนเรียบง่ายเพื่อการสื่อสารกับผู้ฟังด้วย เช่น กษัตริย์, เจ้าเมือง หรือ ราชเทวี ไม่ได้ใช้ราชาศัพท์เสมอไป เป็นต้น วรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ผู้ประพันธ์ใช้คำได้เหมาะสมกับฐานะทางสังคมของตัวละครนั้นๆ ได้แก่

1. พระโพธิสัตว์ เป็นบุคคลสำคัญของเรื่อง เป็นผู้มีบุญญาธิการและมีชาติกำเนิดเป็นลูกพระยาเมือง จึงใช้คำราชาศัพท์และสรรพนามที่ให้ความหมายถึงพระโพธิสัตว์กับตัวละครสุวันฉะเมฆะ ดังตัวอย่างจากเรื่องสุวันฉะเมฆะมาชนคำ ต่อไปนี้

...ส่วนบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ประสูติออกมา จากท้องแม่แห่งตนกับด้วยหมาตัว ๑ หันแลมกกว่า
โพธิสัตว์ประสูติออกมาแล้วนางก็เข้าประสูติหมา ๑ ตัว ออกมามีขนเป็นดังคำ...

(ลน.1) / 1 / 11 / 2

...แล้วมันก็เข้าไปสู่เจ้าราชบุตรผู้ชื่อว่าสุวันฉะเมฆะโพธิสัตว์ ก็ดำรำไรไปมามากนัก บ่เท่าแต่
นั้นมันก็บุบตี้ยมหาสัตว์เจ้าหื้อจับด้วยมือแห่งมันแล้วก็หนีเมื่อสู่ที่อยู่แห่งมันหันแล...

(ลน.1) / 1 / 23 / 2 – 1 / 23 / 3

...หากกรุณาตามรักษาบ่ขาดก็ด้วยเดชบารมี ภูวนาถขุนธรรมอยู่อรัญกลางเถื่อน...

(ลน.1) / 1 / 29 / 1 – 1 / 29 / 2

เรื่องมหาหุยนัน มีการใช้คำสรรพนามที่ให้ความหมายถึงพระโพธิสัตว์กับตัวละครท้าวจันทร์เช่นเดียวกัน ดังความว่า

...ก็จึงเห็นกุมมารหน่อพุทโธบุญกว้าง เจ้าจึงคอยกล่าวด้านโอวาทคำสอน รวมคำแพงสั่งนาง
นครฟ้า...

(ล.1) / 1 / 38 / 1

...พระก็เอาอ่อนน้อยสองหน่อโพธิสัตว์ เนาปรารงค์ทองบ่มีคำร้อน ก็บ่ได้เดือดร้อน
สักสิ่งการใด...

(ล.1) / 1 / 39 / 3 - 1 / 39 / 4

2. พระบรมวงศานุวงศ์ ผู้ประพันธ์ใช้ราชาศัพท์และคำแสดงฐานะของตัวละครนั้นๆ ได้แก่

2.1 กษัตริย์

ในเรื่องวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง มีคำสรรพนามและคำราชาศัพท์ใช้กับตัวละครที่มีฐานะเป็นกษัตริย์ หรือ เจ้าเมืองหลายคำ ได้แก่ ราชา, จอมปิ่นเกล้า, ขุนธรรม, ภูวนาทพระยา, ท้าวพระยา, มหาราชเจ้า, พระราชเจ้า, จอมกษัตริย์, จอมเมือง, พระยอดเมือง, พระยาหลวง, ท้าว, ท่อนท้าว, กษัตรา เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...เขาไหว้พระยาว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า บุญนิมิตฝันแห่งนางราชเทวีคืนนี้ก็รยว่าสัตว์ ๒ ตัว มาอาปฤสนธิในท้องแห่งนางราชเทวีมี ชะแล...

(ลน.1)/1/10/1 - 1/10/2

...ข้าน้อยคิงขอหาขอพบราชาภูวนาท บัดนี้บุญชักราชนำมาพบราชาจอมปิ่นเกล้า ขอเทียงเท่าเช่นชีวัง...

(ลน.1)/5/7/2 - 5/7/3

...อันว่าราชาท้าวจันไตตนอาจ เสวยอยู่สร้างเป็นเจ้านั่งเมือง มีทั้งค่ายคูสูงล้อมเวียง...

(อส.1)/1/1/4

...ฝูงหมู่ไทเล็กน้อยหลงเจ้าชู้คน ทั้งเล่ามัวมืดไม้บ่มีส่องเห็นทาง ก็บ่เห็นจอมเมืองไพรไพรหอมองหม่อม...

(ล.1)/1/46/1

สรรพนามของแทนตัวผู้ที่มีฐานะเป็นกษัตริย์ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีหลายคำ ได้แก่ เรา, ข้า, ข้าวย และ กู ดังตัวอย่าง

...พระยาก็บ่พิจารณา สักอันก็กล่าวว่สูงจูงเอากุมมารทั้ง ๒ ไปปล่อยเสีย อย่าได้หื้ออยู่ในปราสาทแห่งเราเทอะ...

(ลน.1)/1/19/2 - 1/19/3

...พระยาก็รับเอาว่าข้าก็จักแปลงปราสาทไว้ภายใต้เวียงหลัง ๑ แล้วก็นำเอากุมมารีหมี่หม่มทั้งหลายมาไว้...

(ลน.1) / 2 / 24 / 4 - 2 / 25 / 1

...ข้อยจักปลุกหอให้แควมเวียงภายนอก จัดเอานางส่งให้เจ้าอยู่กิน...

(ล.1) / 1 / 47 / 1

...เราก็ก้าวมันแท้มรณาคดชั่ว เราจึงบอกให้กินหม่มน้อยนางแก้วก็จึงวางแท้แล้ว อันนี้มานำเจ้ากษัตริย์๒อ่อนจึงแล้ว เรามาขว้บ้านเมือง...

(ล.1) / 1 / 49 / 4 - 1 / 50 / 1

...หากเป็นแต่กรรมภูแล้วชะตาเมืองเขยขาดมานี้ ครั้นว่าเสียลูกแล้วจูจี้ข้า...

(ล.1) / 1 / 54 / 2 - 1 / 54 / 3

2.2 มเหสี และ ราชธิดา

วรรณกรรมทั้งสองเรื่อง มีการใช้คำสรรพนามและคำราชาศัพท์กับตัวละครที่มีฐานะเป็นมเหสีและราชธิดา หลายคำได้แก่ ราชเทวี, แม่เจ้า, เทวี, นางเมืองกุมมารี, จอมนาง, จอมขวัญ, นางนาฏ, นางแก้ว, นางหน่อแก้ว, นางนงน้อย, นางเยาว์, นางราม, นางน้อยเนตร เป็นต้น (ในสมัยโบราณทางภาคอีสาน การใช้คำนำหน้านามบุคคลผู้หญิง ด้วยคำว่า “นาง” นั้นเพื่อเป็นการแสดงยศศักดิ์และยกย่องให้เกียรติแก่ลูกหลานเจ้าเมือง อุปราช ราชวงศ์ราชบุตรและขุนนางผู้ใหญ่)⁷⁶ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ก็รยว่าสัตว์ ๒ ตัวมา เอาปฏิสนธิในท้องแห่งนางราชเทวี...อันว่า พระยาปราโมทย์ก็ชื่นชม ยินดีมากนักแล้วก็กล่าวซึ่งนางเทวีว่า เทวี คุณรา ราชเทวีเหยความปรารถนาอันราชทั้ง ๒ หากปรารถนาเอานั้นก็จักอุดมสัมฤทธิ์แท้...

(ลน.1) / 1 / 10 / 1 - 1 / 10 / 3

...เจ้าก็กำเอาแขนนางกุมมารี ลงจากปราสาทแล้วก็หื้อ นางนั่งอยู่ภายหลังแห่งตน แล้วเจ้าก็กล่าวว่าอย่าได้กลัวเทอะ...

(ลน.1) / 3 / 18 / 2

⁷⁶นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณันท์, ไทยลาว - อีสาน (อุตรธานี : ภาคอีสาน, 2512), 167.

...แต่นั้นเทวีหน้ามีสีใสส่องมาแล้ว นางก็ทรงคัพเจ้ากุมมรน้อยผู้ลุน...

(ล.1) / 1 / 6 / 4 - 1 / 7 / 1

...ปางนี้ กุ๊กเลี้ยงอ่อนน้อยนางนาฏคำฟอง บุญหลายยังมีเขยจิ้งเมือง...

(ล.1) / 1 / 14 / 2

...ครั้นว่ากูได้เป็นคู่เรียงสองดั่งนั้น จักคอยแพงจอมนางชั่วชิวัง...

(ล.1) / 1 / 30 / 4 - 1 / 31 / 1

นอกจากนี้หากเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่ไม่ใช่ตัวละครฝ่ายดี จะปรากฏบ่อยครั้งที่ผู้ประพันธ์ไม่ใช่คำสรรพนามแสดงฐานะของตัวละครนั้น เช่น จากเรื่อง สุวัณณเมฆะหมาขนคำ จะใช้คำเรียกนางภาคิยะว่า “**อิกาลกนิ**” และมักจะไม่นิยมนางว่าเป็นราชเทวี หรือ เทวี เลยทั้งที่ในเนื้อเรื่องนั้นนางได้รับแต่งตั้งเป็นเทวีแล้วหลังจากราชเทวีแม่ของสุวัณณเมฆะ และหมาขนคำตาย หรือในเรื่องหมาหุขุ ก็เช่นเดียวกัน มีเรียกนางแม่เลี้ยงว่าเทวีเพียงสองครั้ง นอกนั้นจะเรียกนางว่า “**แม่น้อย**” หรือ “**แม่น้อยสาโหด**” ทั้งนี้อาจเป็นความตั้งใจของผู้ประพันธ์ ในการแยกแยะตัวละคร หรืออาจเพื่อไม่ให้ผู้ฟังสับสนก็ได้ ดังตัวอย่าง

...ส่วนนางภาคิยะ**อิกาลกนิ**แม่น้อยนั้นก็ทรงคัพทะเล้านั้นก็รำพึงว่าราชาอันว่าพระยาตนนี้
ก็มารักยังนางราชเทวีมากนัก...

(ลน.1) / 1 / 10 / 4

...ส่วนนาง**แม่น้อย**ผู้นั้นมันก็รำพึงว่า...อันว่าสมบัติบ้านเมืองอันนี้ก็ร่อยว่าจักถึงที่กุมมร
ผู้ชื่อว่า**สุวัณณเมฆะ**...

(ลน.1) / 1 / 16 / 3

...ขามันใจ**แม่น้อยสาโหด**ในใจ กุ๊กเอากุมมรฆ่าเสีย...

(ล.1) / 1 / 14 / 1 - 1 / 14 / 2

...บัดนี้จักกล่าวถึงนาง**แม่น้อย**ขึ้นสู่ปรางค์ทองก่อนแล้ว นางก็บิไซรหัสให้ไทเมืองรู้...

(ล.1) / 1 / 15 / 4

ส่วนตัวละครอื่นๆ เช่น เสนาอำมาตย์ พราหมณ์ พรานป่า ชาวบ้าน เป็นต้น ใช้ภาษาตามระดับชนชั้นทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างตัวละคร ดังตัวอย่าง

...ส่วนว่าคนทั้งหลายก็เอากันดีเตียน ยังพระยาผู้ถ้อยไปไว้ปัญญา หากความพิจารณาไปได้ มาฟังคำสนสอแห่งไชยกุมาร มักใคร่ฆ่าท่านผู้ทรงบุญมาก บาปอันนั้นก็เกี่ยวข้องพาตัวจับ หายก่อนตาย...

(ล.1) / 2 / 25 / 3 - 2 / 25 / 4

...สั่งว่าแวนนามคนเกิดเป็นหมาน้อยนี้เด เราเกิดแก่เฒ่าปานนี้บ่ห่อนเห็น ลูกคนสร้างมาเกิด เป็นหมาหุ่ยบ่ห่อนมีสันนี้ อันหนึ่งตาเฒ่าโบราณก็ดี...

(ล.1) / 1 / 5 / 1

...แต่นั้นยังมีโง่งเฒ่าพรานธนูเดินประเทศ มันจึงด้านสั่งเนนางแก้วแม่เรือน เจ้าจึงรักลูก น้อยนอนอยู่ชายเตียงนั้นเนอ พี่จักไปดินยิงแรคนอกระทิง...

(ล.1) / 1 / 74 / 1 - 1 / 74 / 2

...เมื่อนั้นฝูงบ่าวน้อยเอ็นสั่งสาวราม ตามสายก็เ็นอยู่เรือนคองอ้าย อย่าได้พาโลเลียวมีสอง เสียพี่แต่เนอ...

(ล.1) / 1 / 121 / 1 - 1 / 121 / 2

...เมื่อนั้นขุนแขกเบ่งเมืองใหญ่จันได แกลงก่อนทักแขกเมืองมาเฝ้า เชื้อเจ้าอยู่แห่งห้องนค ราชเมืองใดเดหนอ...

(ล.1) / 1 / 124 / 1

นอกจากนี้ยังมีการใช้สรรพนาม สู้, ผู้ข้า, ตูข้า, เจือ, เผื่อ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

- การใช้สรรพนาม **ผู้ข้า** ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เรียกตนเอง มักใช้ใน ความหมายเชิงอ่อนน้อม⁷⁷ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

⁷⁷อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 474.

...อันว่าผู้ข้าทั้งหลายหาท้าวพระยาไปได้เท่ามิแต่ราชกุมมรี...

(ลน.1) / 5 / 3 / 2

...ข้าแค้นหาราชเจ้าขอซึ่งมหาราชเจ้าจูงเสวยราชสมบัติเป็นเจ้าแก่ผู้ข้าทั้งหลายแต่เทอะ...

(ลน.1) / 5 / 4 / 1

- การใช้สรรพนาม *ดู* หมายถึง เรา, พวกเรา ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 พหูพจน์⁷⁸ ดังตัวอย่าง

...ใครได้เจ้าสุวรรณรงค์เมื่อเป็นเจ้าแก่ผู้ข้าทั้งหลาย...

(ลน.1) / 5 / 3 / 3

...เจ้าสุนัขหมายนคำก็กล่าวว่าคุณข้าพี่น้องอันพ่อแลแม่หากเอาทอดชดเสีย...

(ลน.1) / 2 / 6 / 3

...ดูข้อยลาบุญเรื่องพรากรเมื่อบ้านเมืองก่อนแล้ว...

(ล.1) / 1 / 199 / 2

...ดีต่อพระบาทพูนยังเกิดไฉนบุญ เอาดูคื่นชู้คนเห็นหน้า...

(ล.1) / 1 / 199 / 2

- การใช้สรรพนาม *เขือ, เฝือ* หมายถึง ท่าน สรรพนามบุรุษที่ 2⁷⁹ ดังตัวอย่าง

...เพื่อพี่น้องก็ลวดเอากันอยู่ในป่าไม้เลี้ยงชีวิตเป็นไปกับด้วยลูกไม้ทั้งหลาย...

(ลน.1) / 2 / 6 / 3

...รอรว่าบุญเขือเจ้าทั้งสองเคยคอนกันแล้ว สมแจ่มแจ่มงามแหม่มเก้งกัน...

(ล.1) / 1 / 30 / 2

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, 294.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, 476.

- การใช้สรรพนาม *เรา* เป็นสรรพนามเรียกผู้พูด ใช้กับเพื่อนหรือคนสนิท⁸⁰

...เราทั้ง ๒ พี่น้องจักกระทำดังธานีชา เราพี่น้องจักไปสู่บุคคลผู้ใดนี้ชา...

(ลน.1) / 1/ 20 / 2

...อันว่าเราทั้ง ๒ พี่น้องนี้ชาดิอันเกิดมานี้ก็หากเป็นทุกข์ถนัดใจมากนักแท้แลเหตุใด...

(ลน.1) / 1/ 27 / 3

6.1.2 การเล่นคำ

การเล่นคำ เป็นการใช้คำซ้ำๆ กันหรือการใช้คำซ้อน ที่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาซ้อนกัน เพื่อการเน้นย้ำความหมายและเพื่อเน้นย้ำความรู้สึก⁸¹ นอกจากนี้เพื่อเน้นย้ำความหมายและเน้นย้ำความรู้สึกแล้วการเล่นคำยังทำให้เกิดความไพเราะจากการสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสสระ อีกทั้งเป็นการแสดงความสามารถในเชิงกวีของผู้ประพันธ์ว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในเชิงวรรณศิลป์อีกด้วย

การเล่นคำที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหยูย ได้แก่

1) การใช้คำซ้อนเพื่อเน้นย้ำความหมายและเน้นย้ำความรู้สึกและเกิดเป็นคำสัมผัส ทั้งสัมผัสพยัญชนะและสัมผัสอักษร ตัวอย่างจากเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ ดังต่อไปนี้

...ขบญูรอดเจ้าจอมหัวได้มาเป็นผัวเรียงร่วมข้างสืบส่วนสร้างแม่ทำมาขอปรารธนาทุกคำ
เข้าหวังร่วมเหง้า...

(ลน.1) / 2 / 14 / 1

...อ้าลาคลาจากป่าไม้หิมพานต์แล้วก็เฉพาะหน้าสู่เวียงพาราณสีแล้วก็เข้าไปสู่ปราสาท
ราชมณเฑียรอันเป็นที่อยู่เก่าดังอัน...

(ลน.1) / 2 / 1 / 3

...ส่วนนางจันทิพรราชให้สะอื้นอาบน้ำตาลงไปจากไชยาหอปราสาทนางน้อยนาฏลงเรือนไป
ใจพลิกเพื่อนฟังฟ้าฟังสตติคลังลิ้มคิง...

(ลน.1) / 3 / 4 / 1

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, 614.

⁸¹ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว, อุตสาหกรรม โคลงฉันล้านนา (เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์, 2543), 98.

...แล้วก็กระทำพลิกพักรักษายังอันตรายภัยบ่ห้อมมาใกล้ได้สักอันหันแด่ โพธิสัตว์โต ส่วนว่า
พระบรมมหาโพธิสัตว์เจ้าก็เข้าเวทนาโศกทุกข์มากนักเจ้าก็ร้องไห้รำไรไปมา...

(ล.1) / 1 / 25 / 1

...หมาเลียบร่องเหลียวหา หน่อกุมมารรา หน่อพระเจ้าผัวบ่เส้า รูปเรื่องงามนั้นอยู่ในสถาน
ผาสดหมาก็มีน้ำตาอาบปูนกรุณา ปรีเทว ก็ร้องรำให้เล่นเข้าไปหาพระน้องนางใช้...

(ล.1) / 1 / 26 / 3 - 1 / 26 / 4

ตัวอย่างจากเรื่องมหาหุขย ดังต่อไปนี้

...อันหนึ่งสัตว์สิ่งร้ายรินร้านยุงของ บ่มาบังเบียดเบียนพระองค์เจ้านั้นฤา...

(ล.1) / 1 / 27 / 2

...เจ้านางจึงบายรุคเกล้าน้ำเทศเทศา เป็นนทีไหลฟาดฟองเพื่อนบ่าไหล...

(ล.1) / 1 / 87 / 3

...แจ่มเจ้างายแล้วลวดทะยาน วอนๆก้องชะนีรำหาผัวพุ้นเขอ สองกุมมารเบิ่งคอยดูทุกสิ่ง มี
ทั้งแซวพร้อมฟังคณาไม้เถื่อน กาก้างก็แกมแขกเขาเคยพุ้นเขอ กูๆขันกล่อมรังแร่มรัง...

(ล.1) / 1 / 23 / 1 - 1 / 23 / 3

...พลันว่าสาวบ่าวร้างเต็มช่วงอารามพี่แล้ว รู้ยินอาวรณ์ให้หาราแล้ว โอหนอปานนี้ราชา
ให้เร่ร้องชอกหาราแล่นหนีหนอ...

(ล.1) / 1 / 20 / 2 - 1 / 20 / 3

...ทั้งสาธิตข้าวปูนปัวป้อน กุทลิกล้วยตาลหวานป้อนหมากอ่อน หลายขบมือ...

(ล.1) / 1 / 25 / 1

...ครั้นว่าพี่หากมีนางภายในสถานบ้านเก่าภายใน ให้พี่จุติมรณมิ่งเมียน...

(ล.1) / 1 / 34 / 2

...เราจึงมาขำบ้านเมืองให้มุ่นทลาย เพื่อมีรอยจักเสียดเมืองขำมุ่นทลายมุดมอดปางนี้...

(ล.1) / 1 / 50 / 1

...ยาบๆดาวแวดล้อมแฝงเฝ้าแห่พระจันทร์ ฝันว่าจันทร์เสด็จจากฟ้ามาร่วมเม็งจทอง...

(ล.1) / 1 / 62 / 2

2) การใช้คำซ้ำ เพื่อเน้นย้ำความหมายและเน้นย้ำความรู้สึกและเกิดเป็นคำสัมผัส ทั้งสัมผัสพยางค์และสัมผัสอักษร ตัวอย่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะมาฆนคำ ดังต่อไปนี้

...**ป่ควรกระทำคำล่าย**แก่ครูบาอาจารย์แล **ป่ควรกล่าวคำอันธพาล**แก่ครูบาสงฆ์แลผู้ทรงศีล
แลธรรม **ป่ควรลักล่าย**เอาของท่าน **ป่ควรดิเตียน**นินทาด้วยคำอันหยาบช้ากล้าแข็งแก่บุคคล
ทั้งหลาย...

(ลน.1) / 1 / 15 / 2 - 1 / 15 / 3

ตัวอย่างจากเรื่องมหาหุข ดังต่อไปนี้

...หลังดูยาบๆเหลือมยุงฟ้อนมาบเมยพุ่นเขอ **แซวๆ**เสียงรื่องนำแคมน้ำ เจ้ากูฟังกู่อนๆก้องไถ่
ป่าขนขันพุ่นเขอ...

(ล.1) / 1 / 19 / 2

6.2 การใช้โวหาร

โวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการเขียน เพื่อมุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจและรับรู้สารที่เป็น ความรู้ ความคิด ประสบการณ์ หรือ เรื่องที่เกิดจากจินตนาการ ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายที่ผู้เขียนต้องการ⁸² จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะมาฆนคำและเรื่องมหาหุข ปรากฏโวหารที่ใช้ในการเล่าเรื่องและเป็นส่วนประกอบในการบรรยายเหตุการณ์หรือฉากต่างๆในเนื้อเรื่องวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ทั้งหมด 4 ประเภทได้แก่

⁸² สว่างชัย คงจันทร์, “โวหาร,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 3.

6.2.1 บรรยายโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการเล่าเรื่องหรืออธิบายเรื่องราวต่างๆ ตามลำดับเหตุการณ์ เป็นโวหารที่มุ่งให้ผู้อ่านรับรู้สาระที่ต้องการถ่ายทอดอย่างถูกต้อง ตรงไปตรงมาอย่างชัดเจน⁸³ หลักสำคัญของบรรยายโวหารคือ การใช้ภาษาง่ายๆ อ่านแล้วเข้าใจแจ่มแจ้งเหมือนกับผู้อ่านอยู่ในเหตุการณ์นั้นๆ ด้วย⁸⁴

การดำเนินเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเป็นการบรรยายเหตุการณ์ไปตามลำดับเรื่อง หรือ ลำดับเหตุการณ์ ดังนั้นในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจึงพบโวหารแบบบรรยายโวหารนี้มากที่สุดและผู้ประพันธ์ใช้โวหารชนิดนี้เป็นหลักในการบอกเล่าเรื่องราวให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ในกาลอันล่วงแล้วจึ่งกาล นานนักวันนั้นยังมีพระยาตน ๑ อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี ที่นั่นก็ปรากฏชื่อ นามกรชื่อว่าพระยาสุทสนะ จักอันเป็นใหญ่แก่บ้านเมืองทั้งหลาย เที้ยรย่อมประกอบไปด้วยศีล แลทานประกอบชอบ ทศราชธรรม มากนักมีราชเทวีผู้ ๑ ชื่อว่า ปทุมราชเทวี เป็นเค้าเป็นประธาน มีนางนาฏสนมทั้งหลาย ได้หมั้น ๓ พันนาง หากแวดล้อมเป็นบริวารมากนัก...

(ลน.1) / 1 / 4 / 3 – 1 / 4 / 4

...ยามนั้นมหาหุขทำวอนในปราสาท หลับคอยๆ กุมมรน้อยบ่ตั้ง เจ้ากัณโณตื่นแล้วหลังลาไปมา ก็บ่เห็นนางแพงหน่อเมืององค์น้อย จอมแพงแก้วสมวัยเจ้าพี่กูเรย ไปเที่ยวเล่นตาด้างที่ใดนี้เด แต่ฉันหมาก็ผายทางคั่นนารอยคมกลิ้งไปนั้น ก็จึงเห็นอ่อนน้อยบาท้าวแก่เหว...

(ล.1) / 1 / 16 / 1 - 1 / 16 / 3

6.2.2 พรรณนาโวหาร

พรรณนาโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการถ่ายทอดเรื่องราว เหตุการณ์ ความรู้สึก หรือ จินตนาการ ของผู้เขียน โดยเน้นการให้ภาพและรายละเอียดของสิ่งที่ต้องการถ่ายทอด ผู้เขียนมุ่งให้ผู้อ่านเห็นภาพได้รับความซาบซึ้งประทับใจหรือสะท้อนอารมณ์เกิดความรู้สึกคล้อยตามผู้เขียนและเกิดความเพลิดเพลินด้วย⁸⁵ หรือ หมายถึง โวหารที่กล่าวรำพึงรำพัน

⁸³ เรื่องเดียวกัน, 4.

⁸⁴ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, แนวทางการศึกษาวรรณคดี : ภาษากวีการวิจักษณ์และวิจารณ์ (กรุงเทพ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518), 89.

⁸⁵ สวัสดิ์ คงจันทร์, “โวหาร,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, 4.

การระบายความรู้สึกด้วยภาษาอันไพเราะบรรเจิดบรรจง และแตกต่างจากบรรยายโวหารตรงที่พรรณนาโวหารจะใส่อารมณ์และความรู้สึกของผู้ประพันธ์ลงไปด้วย⁸⁶

พรรณนาโวหารเราจะพบในการพรรณนาชมบ้านเมือง ป่าเขาลำเนาไพร หุบผา น้ำตก ธรรมชาติ ชมความงามของสตรี หรือ ถ้อยคำรำพึงรำพันทุกข์โศก กับแค้นใจ สุขใจ หรือ วิตกวิจารณ์ในเหตุการณ์ต่างๆ⁸⁷ ในวรรณกรรมเรื่องมหาหุยนัน โวหารประเภทนี้จะเด่นมาก และปรากฏใช้โวหารประเภทนี้ในเรื่องมากกว่าเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำเพราะมีหลายฉากที่ผู้ประพันธ์ใช้พรรณนาโวหารนี้สร้างภาพให้ผู้อ่านเพลิดเพลินกับเนื้อเรื่อง โดยที่จะเน้นการพรรณนาจากธรรมชาติ เช่น ฉากในป่า ฉากชมดาว เป็นต้น ดังตัวอย่าง

...หลังดูเดียรดาษล้นฟุ้งใหญ่คณาสัตว์ กระทั่งกวางฟานชมกินเจียงแกมหญ้า วันหนึ่งน้อง
จึงหลังแลเอี่ยมผ่องคุ่นแกมหมู ละอองละอองละมั่งแกมวัวลาย เจ้าจึงหลังแลเอี่ยมฟุ้งไถ่เกม
เยื้องพุ่มเยอ ทวยทองบินปายังแกมไก่อ นื่องงูจงหลังดูยาบๆเหลื่อมยงพุ่มม่ายเมียวพุ่มเยอ...

(ล.1) / 1 / 18 / 4 – 1 / 19 / 2

...อันว่าตนพี่อ้ายชี้เสกให้เบิ่ง ดาวเสวตฉัตรพุ่มดาวเบงชอนนั่งเรียงองค์น้อง เจ้าพี่หลังดู
ดาวม้าแก้วทะยานแล่นช้าๆพุ่มเยอ ดาวขุนคูล้ำซอนนางอ้ว คอยดูดาวดอกไม้ก้านทองเรียง
ถันพุ่มเยอ ดาวเบงชอรอคอนดอนคอมซู้ หลังดูยาบๆเหลื่อมดาวพิดานอ้ายกำพุ่มเยอ ดาวช้าง
น้อยวงเกี่ยวยอดบงพุ่มเยอ ผ่อดูยลๆพุ่มดาววิก้านทอง ดาวค้ำเข้าวิแก้วฝ่ายหลัง นื่องงู
คอยดูแพงๆเหลื่อม...

(ล.1) / 1 / 21 / 3 – 1 / 22 / 2

...จักจั่นร้องแถมห้วยมีนัน ฟิงยินสาธิตาร้องกาเหว่าวอนร้องรำพุ่มเยอ การวิก้องเดือนเสเรง
วอน อันว่ายุงแวงร้องเสียง...พุ่มเยอ โพระดกร้องปลายไม้รำเสียง ฟิงยินวอนาร้องชะนิส่ง
วอนเสียงพุ่มเนอ ภูธรยินอ่าวกระสันภายใน ผ่อเห็นลมพัดไม้ไกวอยู่ภายหลังพุ่มเยอ ...

(ล.1) / 1 / 105 / 1 – 1 / 105 / 3

⁸⁶ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, แนวทางการศึกษาวรรณคดี : ภาษากวีการวิจักษณ์และวิจารณ์, 90.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน.

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ผู้ประพันธ์ไม่ได้ใช้พรรณนาโวหารในการพรรณนาธรรมชาติ ทำให้มีความเด่นน้อยกว่าในเรื่องมหาหุข แต่จะใช้พรรณนาโวหารในการพรรณนาความรู้สึกมากกว่า โดยเฉพาะการพรรณนาความเศร้าของตัวละคร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อนางจันทเกศิต้องลาจากญาติพี่น้องและที่อยู่เพื่อไปให้ยักษกิน นางจึงรำพันความทุกข์ ความเศร้าที่ต้องลาจาก ดังความว่า

...นางโสกเศร้าขมขวิ โทหนดิ ก็ร้องไห้ปุนอินคูนางนาฏไ้ แม่จันทอันจักมรณนต คายไ้ให้สะอื้น อาบปุนวอน ในหอนอนปราสาทนางนาฏ ก็สั่งอำลาทั้งเคหาแลปราสาทว่า อยู่ก่อนเทอะเนอ...คอยอยู่ก่อนเทอะ เลื่อสาดหมอนที่นอนนางคอยอยู่ก่อนเทอะ...หมอนแก้วคาดไ้หมคำคอยอยู่ก่อนเทอะเนอ แวนแยงทำปิ่นเกล้า อย่าโสกเศร้าสันใด...นางก็ร่ำร้องถึปุนกรุณา เอามือมาฟายน้ำตาอยู่ชวะไซว้ ปุนตีดอินคูนางหน่อไ้...

(ลน.1)/2/42/1 - 2/44/1

6.2.3 เทศนาโวหาร

เทศนาโวหาร หมายถึง การใช้ถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงในการสั่งสอน ชักชวน โน้มน้าวหรือแนะนำโดยการชี้แจงเหตุผล มุ่งชักจูงให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อถือและปฏิบัติตาม⁸⁸ โวหารประเภทนี้เหมาะกับการแสดงข้อหลักธรรม ซึ่งเป็นหัวข้อที่ยากต่อการเข้าใจดังนั้นในการอธิบายจึงต้องใช้ภาษาที่ง่ายและมีตัวอย่างให้คนเชื่อถือ⁸⁹

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจากสองถิ่น ต่างปรากฏโวหารประเภทนี้สอดแทรกอยู่ในเนื้อเรื่องตลอด เนื่องจากวรรณกรรมทั้งสองได้รับอิทธิพลมาจากการแต่งชาดกที่มุ่งเน้นในการสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาพุทธ แต่ที่ปรากฏในเนื้อเรื่องไม่ได้มีแค่หลักธรรมทางศาสนาเท่านั้น ยังมีการสอนในเรื่องอื่นๆ ได้แก่ หลักการใช้ชีวิต หลักธรรมในการปกครอง สัตถุคลอง เป็นต้น ดังตัวอย่าง

⁸⁸ สัตวาลย์ คงจันทร์, “โวหาร,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, 5.

⁸⁹ ประสิทธิ์ กาพย์กลอน, แนวทางการศึกษาวรรณคดี : ภาษากวีการวิจักษณ์และวิจารณ์, 91.

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งกรรมเก่าที่หมาขนคำได้กระทำเมื่อชาติก่อน เมื่อเกิดเป็นสามเณรแอบไปกินกล้วยของอาจารย์แล้วโกหกว่าไม่รู้ไม่เห็น ดังนั้นบาปจึงตามมาทำให้เกิดเป็นสุนัข นอกจากเล่าเรื่องยกตัวอย่างแล้วก็ยังมีคำสั่งสอนให้กับผู้อ่านผู้ฟัง ดังความว่า

...บุคคลผู้มีประญา บ่ควรกระทำคำล้ายแก่ครูบาอาจารย์แล บ่ควรกล่าวคำอันพาลแก่ครูบาสงฆ์แล ผู้ทรงศีลแลธรรม บ่ควรลักล่ายเอาของท่าน บ่ควรดิเียนนินทาด้วยคำอันหยาบซ้ำ กล้าแข็งแก่บุคคลทั้งหลาย ๔ คนนี้คือว่า พ่อแลแม่ครูอาจารย์ ผู้ทรงธรรมหื้อสะดุ้งตกใจดังอัน ก็หากเป็นกรรมอันหนัก...

(ลน.1) / 1 / 15 / 2 - 1 / 15 / 4

เมื่อสุวรรณเมฆะปราบยักษ์แล้ว จึงสั่งสอนธรรมะให้แก่ยักษ์ไม่ให้กระทำความชั่วชีวิตผู้อื่น ดังความว่า

...ดูกรยักษ์ตัวอันว่าท่านตั้งแต่นี้ไปภายหน้า อย่าได้กินชิ้นคนเทอะ ว่าอันก็หากเป็นบาปกรรมมากนักชะแล่มนุษยชาติมรณา กริยาอันฆ่าท่านมากินนี้ ก็หากเป็นบาปมากนัก ครั้นว่าตายก็จักได้ไปตกนรกพุน แลบาปกรรมหากหื้อบังเกิด โลกะโทสะโมหะมหิงสา บิเบียนท่านผู้อื่น มักใคร่หื้อท่านเสียฤทธิเดช มักใคร่หื้อท่านฉิบหายดังอัน...

(ลน.1) / 3 / 27 / 3 - 3 / 27 / 4

เรื่องมหาหุข การสั่งสอนจะแตกต่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำเล็กน้อย โดยจะเน้นเรื่องประเพณีศีลคลงมากกว่าจะเน้นเรื่องศีลธรรมเหมือนเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ดังตัวอย่าง

ตอนที่นางบัวคำไปกราบลาญาติ ญาติจึงสั่งสอนถึงหน้าที่ของการเป็นมเหสีของพระยาผู้ครองเมืองว่า จะต้องไม่หึงหวงสามีและอย่าลืมปฏิบัติตนตามศีลคลง ดังความว่า

...อย่าได้หึงแค้นจ่อมไร้จ่อมขวัญผัวมึงตนเนอ นางอเนกลั่นอนันต์คือคำดังพอดาย แม่นว่าเคียรดาษสนมหนุ่มในปรางค์ก็ดี ส่วนประสงค์ตามเจ้า อันหนึ่งอย่าได้คร้านลืมศีลคลงธรรมพ่อนอ จงคอยกระทำเพียรอย่าไลถนอมไว้...

(ล.1) / 1 / 101 / 3 - 1 / 101 / 4

ตอนที่ท้าวจันทร์ สั่งสอนหลักการปกครองบ้านเมืองให้กับพระยามิถิลาว่า จะต้องให้รางวัลแก่เหล่าเสนา และอย่าชมชอบแต่นางสนมผู้ใดผู้หนึ่ง ให้แบ่งความรักให้เท่าๆ กัน ดังความว่า

...อันว่าเสนาเจ้าชั้นคำทั้งสี่ก็ดี อย่าได้ไปคอยอ่อนไฉ้เป็นน้อยบ่ดีแท้ค้าย...อันหนึ่งเดียวค้ายล้น
สาวถ่วนในปรางคั่นนั้น อย่าได้ชมนางเดียวบ่ควรคลองท้าว เขาก็มักเล่นซู้บังเกิดโจรแท้ค้าย
พินราชาจากสถานเมืองบ้าน...

(ล.1) / 1 / 187 / 4 - 188 / 2

6.2.4 สาธกโวหาร

สาธกโวหาร หมายถึง โวหารที่ยกเรื่องราวหรือตัวอย่างมาประกอบ เพื่อให้ข้อความในเรื่องเด่นชัดมากขึ้น⁹⁰ หรือเพื่อให้เนื้อหามีความสมบูรณ์มากขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ เนื้อหาที่เขียนมากขึ้นโดยอาศัยตัวอย่างที่หยิบยกขึ้นมา⁹¹

การใช้สาธกโวหาร ในวรรณกรรมเรื่องมหามหุขย์ เเด่นกว่าในเรื่อง สุวัณณเมฆะมหาชนคำเนื่องจาก ในเรื่องมหามหุขย์ มีการใช้สาธกโวหาร ยกตัวอย่างเรื่องราวมา อธิบายความ โดยใช้วรรณกรรมเรื่องอื่นที่เป็นที่รู้จักดี มาช่วยอธิบายเหตุการณ์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจ เรื่องได้ชัดเจนขึ้น อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นว่าทั้งผู้แต่งหรือผู้ฟังนั้นเป็นผู้ที่มีความรู้ หรือ รู้จัก วรรณกรรมเรื่องนั้นๆเป็นอย่างดีจึงนำมายกตัวอย่าง ได้แก่ เรื่องสุธนชูดก, เรื่องพระลัก พระลาม, เรื่องปัญหากากับหนอน, เรื่องปฐมสมโพธิ ตอนมารวิชัยปริวัตต์และเรื่องท้าวหัว เป็นต้น

การใช้สาธกโวหาร เรื่องแรกในวรรณกรรมมหามหุขย์ ได้แก่เรื่องท้าวหัว ตอนที่พระยาจันไตทราบข่าวเทวีให้กำเนิดลูกเป็นสุนัข จึงสั่งให้น้ำไปใส่แพลอยน้ำ แต่มหามหุขย์ได้ ขอให้บิดาเลี้ยงดูตนไว้ เมื่อภพภาคหน้าจะทดแทนคุณ พระยาจันไตจึงนึกถึงพระยาพารณสีมบุตร ที่มีเพียงแต่ศิระยังเลี้ยงดูไว้ ดังนั้นตนจะไม่เลี้ยงดูมหามหุขย์ได้อย่างไร ดังความว่า

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, 92.

⁹¹ สว่างลย์ คงจันทร์, “โวหาร,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, 6.

...แต่นั้นมหาหุยก์ให้ราชาพระพ่อ ขอให้เลี้ยงข้อยไว้เมื่อหน้าจักขวางพ่อเรย เมื่อนั้นพระพ่อ
เจ้าฟังถ้อยสร ราชานินตุนน้อย ย้านพ่อราชาเจ้าเมืองพาราณสีปางก่อน เจ้าก็มีลูกน้อยแพง
แก้วแต่หัว เมื่อนั้นพระพ่อเจ้ากริ้วโกรธ จำให้เอาไปฟันล่องไหลเสียทั่ว ภาณุนมีสมภาร
ต่ำคิ่นมาสร้าง ยังเล่าลือซาเท่าปราเกียรในโลก ถูกเลี้ยงอ่อนน้อยตามแท่นที่บุญนั้นก่อน
พระก็เอามหาหุยก์ปิ่นปัวปูนเลี้ยง ดูนานได้ปีปลาย...

(ล.1) / 1 / 5 / 4 - 1 / 6 / 3

เรื่องท้าวหัว เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน ที่รับอิทธิพลมาจากสุวรรณนิรสา
ชาดก ชาดกลำดับที่ 48 ในปัญญาสชาดก ท้าวหัวเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่เกิดมามีแต่ศีรษะ
ไม่มีร่างกาย โดยซ่อนรูปกายไว้ไม่ให้ใครเห็นแต่ไม่ยอมทอดทิ้งชีวิต ยังคงเพียรทำความดี กตัญญูต่อ
มารดา จนกระทั่งในที่สุดก็สามารถผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆ ได้เสวยสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคตชาติ⁹²

สาธกโวหารเรื่องต่อมาที่ใช้ในเรื่องมหาหุยก์ คือ ตอนที่พระยาจันได
เดินทางไปรับลูกทั้ง 3 คนในป่า ท้าวจันทรได้เล่าเรื่องทั้งหมดที่ตนและมหาหุยก์ได้ปราบยักษ์และ
ได้ไม่เท่ามาช่วยให้หญิงสาวที่ยักษ์กินได้ฟื้นคืนชีวิตรวมทั้งนางคำฟอง ท้าวจันทรจึงได้นางคำฟอง
เป็นมเหสี พระยาจันไดจึงเปรียบเทียบว่าทั้งสองมีความทุกข์เหมือนกับที่ สุธนต้องพลัดพรากจาก
นางจิริปภามเหสีของตน แต่ด้วยบุญทำให้ได้กลับมาพบเจอกันอีก และในขณะที่ยกตัวอย่าง
เรื่องสุทธน ผู้แต่งยังใช้การเล่าแบบนิทานซ้อนนิทานขึ้นมาในสาธกโวหารครั้งนี้ด้วย คือในขณะที่
ยกตัวอย่างเรื่องสุทธนขึ้นมา ตัวละครในเรื่องกล่าวถึง การพลัดพรากของตนเอง(สุทธน กับ
นางจิริปภา) เปรียบได้กับการพลัดพรากของพระรามและนางสีดา ในเรื่องพระลัก พระลาม

เรื่องสุทธนชาดก เป็นชาดกลำดับที่ 3 ในปัญญาสชาดก ซึ่งปรากฏแพร่หลาย
ในล้านนา ปัญญาสชาดกนี้แต่งเลียนแบบชาดกภูฏาน (อรรถกถาชาดก) เพื่อเป็นการสอนศาสนา
โดยแต่งเป็นชาดกนอกนิบาต 50 เรื่อง⁹³ ในการศึกษาปัญญาสชาดกพบว่ามีปัญญาสชาดกฉบับลาว
และมีต้นฉบับบางผูกที่มีการคัดลอกจากวัดวิชุน หลวงพระบาง เก็บรักษาไว้ที่ล้านนาคด้วย⁹⁴ แสดง
ว่าปัญญาสชาดกเหล่านี้เป็นที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักของผู้คนทั่วไปในลาว ผู้แต่งจึงยกตัวอย่าง
เรื่องราวในปัญญาสชาดกเหล่านั้นให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องในบางตอนของมหาหุยก์ เพื่อเน้นความ
ให้ผู้อ่านเกิดความเข้าใจในเนื้อเรื่องมากขึ้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

⁹² พันธุ์ทิพย์ ชีระเนตร, “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณนิรสา อ้อมล้อม ต่อมคำ และ
ท้าวหัว” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549).

⁹³ อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา, 192.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, 193.

...เมื่อนั้นพระพ่อเจ้าขึ้นชมยินดี อันนี้มันหากเป็นแต่บุญภายหลังแห่งสองเชื้อเจ้า ขามเมื่อบาป
 แล่นให้มันก็จ้องงูหนีพ้อแล้ว บาดว่าบุญยังมีหากงูนำไคล้ เป็นดังจิริปภาร้างสุธนูปางก่อน
 วันท้าวที่พาเมียเดินดุ่มขึ้นมาสร้างสืบเมือง แต่นั้นยักษ์ก็ลักเอาม้ามฉีกาบมงคล สองเจ้าไปทาง
 ดินเวทนามีน้อย มินนานแท้...

(ล.1) / 1 / 93 / 3 – 1 / 94 / 1

การยกตัวอย่างเรื่องสุธนูนั้น ผู้ประพันธ์ใช้การเล่าเรื่องแบบนิทานซ้อน
 นิทานด้วย ได้แก่ ตอนที่สุธนูแต่งงานกับนางจิริปภา ทั้งสองออกเดินทางไปตามหามารดาของสุธนู
 ที่เมืองพาราณสี ระหว่างทางเกิดพลัดพรากจากกัน นางจิริปภาไปอยู่ที่เมืองอินทปัต นางจึงเขียน
 เรื่องราวของนางกับสุธนูไว้ที่ศาลา เมื่อสุธนูมาพบจึงรำให้ด้วยความดีใจ ต่อมานางจิริปภามาที่ศาลา
 และทั้งสองก็ได้พบกัน นางจิริปภาจึงรำพันว่าการพลัดพรากนี้เหมือนพระรามกับนางสีดาในเรื่อง
 พระลัทธิพระลาม ดังความว่า

...ภาคหนึ่งเป็นดังพระลักษมณ์พระรามร้างสีดาปางก่อน วันนั้นเจ้ารัสสีให้แล้วพาน้องควนหนี
 แต่นั้นราพนาสูรรู้ด้วยแห่งมนตร์ทิพย์ นิรมิตเป็นกวางคำอยู่ดงผ่านหน้า สีดาน้อยหลังเห็น ดู
 หลาก คิดอยากได้จำให้ไถ่ นำ แต่นั้นกวางก็เล่นสอแสบตื้ออ่อยวน...

(ล.1) / 1 / 96 / 3– 1 / 97 / 1

สารทโฆหารอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องมหาหุข คือ เรื่องปฐมสมโพธิ ตอน
 มารวิชัยปริวัตร ผู้ประพันธ์ใส่เนื้อเรื่องไว้ตอนที่พระยาจันไดออกไปรับลูกกลับเมือง พระยาจันได
 จึงให้ดูฤกษ์ยามก่อนเดินทางและเลือกเดินทางยามเที่ยง โดยให้เหตุผลว่าเวลานั้นเป็นเวลา
 ที่พระพุทธเจ้าทรงเอาชนะพระยามาร ที่ยกกองทัพมาผจญพระองค์ก่อนที่จะทรงตรัสรู้ ดังความว่า

...เขาไล่โยคได้เป็นฤกษ์ยามดี วันใดแจ้งจึงเอาวันนั้น วันพรุกนั้นยามเที่ยงแคนดี ยามนั้น
 พระเจ้าแป้ฝูงพระยามารแท้แล้ว มาเทเอาแท่นคำบัลลังก์แก้ว...

(ล.1) / 1 / 86 / 1 – 1 / 86 / 2

สารทโฆหารเรื่องสุดท้ายคือเรื่อง ปัญหากากับหนอน ซึ่งเป็นลักษณะของ
 ปัญหาปริศนาธรรม ปรากฏในเรื่องตอนที่ท้าวจันทรสังสอนธรรมะให้พระยามิถิลาและพระยามิถิลา
 กล่าวว่าตนนั้นรู้ปัญญาเหมือนดังกับกาที่อยากจะกินหนอน ในตอนท้ายของเรื่องมหาหุข
 ดังตัวอย่าง

...อันหนึ่งเป็นดังกาถ้อยร้ายมันอยากกินหนอนนั้นแล้ว หนอนก็มีปัญหาให้กำค่าแก่ อันว่ากา
แก้ปัญหาคูก่อนท่าน หากยังแก้ได้กินทอนบ่แห่งท่านเรย...

(ล.1) / 1 / 188 / 4 – 1 / 189 / 1

6.3 การใช้ภาษาภาพพจน์

ภาพพจน์ หมายถึง กลวิธีเรียบเรียงถ้อยคำลักษณะต่างๆที่ผู้ประพันธ์ใช้ เพื่อให้เกิดผลทางด้านจินตภาพหรือจินตนาการ และทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อสาร ดังนั้นการใช้ภาษาภาพพจน์ จึงเป็นศิลปะการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดภาพในใจให้ได้ความหมายที่ชัดเจน มีพลัง มีน้ำหนัก มีความน่าสนใจหรือทำให้เกิดความซาบซึ้ง ประทับใจได้มากกว่าการเขียนธรรมดา⁹⁵

การใช้ภาษาภาพพจน์ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

6.3.1 อุปมา

อุปมา เป็นการใช้ความเปรียบอธิบายลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยที่สิ่งที่นำมาใช้เป็นความเปรียบนั้นเป็นสิ่งที่รู้จักกันคืออยู่แล้ว นำมาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นลักษณะใดลักษณะหนึ่งเพียงด้านเดียว เช่น ให้เห็นความงาม ความรัก ความขาว เป็นต้น และจะใช้คำแสดงการเปรียบเทียบไว้ เช่น คล้าย เหมือน ดัง ราว ดูก เปรียบปาน เป็นต้น⁹⁶

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องใช้อุปมา ในการเปรียบเทียบตัวละคร และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ผู้ประพันธ์เปรียบเทียบขนของสุนัขกับทองคำ
ดังความว่า

...มักว่าโพธิสัตว์ประสูตออกมาแล้วนางก็เข้าประสูติหมา ๑ ตัว ออกมามีขนเป็นดังคำ...

(ลน.1) / 1 / 11 / 2

...ทั้งหลายส่วนนางราชเทวีแห่งเราพระองค์ก็มาประสูติได้ลูก ๒ คนผู้ ๑ มีรูปเป็นดังสุนัข
มีโลมาเป็นดังสุวรรณคำขาวนั้นแล...

(ลน.1) / 1 / 11 / 4

⁹⁵ วารุณี พลบูรณ์, “การใช้ภาษาภาพพจน์,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒ พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), 10.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, 11.

ตอนที่สุวัณณเมฆะพบกับนางคันธมาลา สุวัณณเมฆะถามปัญหาเพื่อทดสอบสติปัญญาของนางคันธมาลาว่า คู่ควรจะเป็นภรรยาที่ดีหรือไม่ เพราะหากว่าบุรุษได้ภรรยาที่มีสติปัญญาคือ ชีวิตจะเป็นไปได้ด้วยดี หากได้ภรรยาที่ไม่มีสติปัญญาชีวิตคู่คงจะอับปางลง ผู้ประพันธ์เปรียบเทียบบุรุษเป็นเรือและเปรียบเทียบภรรยาเป็นน้ำ บุรุษควรเลือกภรรยาที่มีปัญญา หากเลือกหญิงที่ไร้ปัญญาก็จะเหมือนน้ำที่พาเรือล่ม ดังความว่า

...นักปราชญ์บัณฑิตเจ้าทั้งหลาย กีบ่ห่อนว่าจักเอามาเป็นเมียรักตนสักทีโอแล แม้นมีรูปงาม
ปานใดก็บ่ควร แก่ผู้มีประญาจักสมสู่อยู่กินกับได้ค้าย อุปมาเป็นดั่งน้ำหากพาเจ้าเรือล่ม
กลางฟองนั้นแล...

(ลน.1) / 2 / 30 / 4

เมื่อนางจันทกุมมารีเดินทางไปตามหาสุวัณณเมฆะในป่าเพื่อเชิญให้กลับมาครองเมือง ชาวเมืองได้ช่วยกันประดับตกแต่งเมืองพาราณสีเพื่อเตรียมต้อนรับ ผู้ประพันธ์ได้เปรียบเทียบความสวยงามของเมืองกับสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังความว่า

...แล้วเสนาทั้งหลายก็นำเอานางกุมมารีทั้งหลายได้พานางมาแล้วก็ประดับประดาอย่างเวียง
พาราณสีหื้อก้านกุ่มรองเรืองงามเสมอด้วงเวียงดาวดึงส์...

(ลน.1) / 4 / 10 / 1 - 4 / 10 / 2

ในเรื่องมหาหุข ผู้ประพันธ์เปรียบเทียบความรักของพ่อที่มีลูกว่า พ่อ นั้นรักลูกเสมอด้วงตาของตน ดังความว่า

...เรียกชื่อนางแพงพันให้ฝักินเมี้ยน อันว่าพระบาทเจ้ารักเกิงตาตน...

(ล.1) / 1 / 51 / 3

...พระพ่อให้อยู่ห้องปราสาทเสาเดียว จอมเมืองแพงเกิงตาตนถนอมไว้...

(ล.1) / 1 / 53 / 4 - 1 / 54 / 1

6.3.2 บุคคลวัต

บุคคลวัต เป็นการเปรียบเทียบที่นำเอาความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ลักษณะ กิริยา ของมนุษย์ไปใส่ในสรรพสิ่งทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทำให้ดูเหมือนว่าสรรพสิ่งเหล่านั้นแสดง ความรู้สึกนึกคิดและอากัปกริยาเหมือนมนุษย์⁹⁷ ภาพพจน์ประเภทนี้จะให้ความรู้สึกมีชีวิตชีวาเกิด ขึ้นกับสิ่งที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำเสนอ และเกิดขึ้นในใจของผู้อ่านหรือผู้ฟังด้วย ตัวอย่างของ ภาพพจน์ประเภทนี้คือ นิทานสัตว์ที่ตัวละครที่เป็นสัตว์พูดได้และแสดงอาการกิริยาเหมือนมนุษย์⁹⁸

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำและหมาหุข มีการใช้ภาพพจน์ ประเภทนี้อย่างเด่นชัดจากบทบาทของตัวละครหมาขนคำและหมาหุข ที่สามารถทำอาการกิริยา อื่นๆเหมือนมนุษย์ได้ เช่น พุด ร้องไห้ ก้มกราบ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

...หมาขนคำอันเทวดา หากบันคลหัวใจดังอันก็กล่าว ซึ่งมหาสัตว์เจ้าตนเป็นน้องว่า ดูรา
เจ้าน้องรักแก่พี่ตัวอันว่า เจ้าอย่าต่ำล้อยหมองใจเทอะ... (ลน.1) / 1 / 22 / 2 - 1 / 22 / 3

...หมาก็ร้องรำให้เล่นเที่ยวหา ถึงอรัญญาราวป่า ถึงท้องท่าเหวหินที่เขาเอาพระพรหมินทร์
ทอดไว้...หมาเลียบ้องเหลียวหา หน่อกุมมารรา หน่อพระเจ้าวิบเศร่า รูปเรืองงามนั้นอยู่ใน
สถาน ผาสดหมาก็มีน้ำตาอาบปนกรุณา ปรีเทว ก็ร้องรำให้เล่นเข้าไปหาพระน้องนาง...

(ลน.1) / 1 / 26 / 2 - 1 / 26 / 4

...สุนัขหมาขนคำก็น้อมหัวไปกราบบูชาทาศุกลแห่งเจ้าศรีหั้นแล...

(ลน.1) / 2 / 39 / 2

...แต่นั้นหมาหุขให้ว้าราชาพระพ่อ ขอให้เลี้ยงข้อยไว้...

(ล.1) / 1 / 5 / 4 - 1 / 6 / 1

...หมาก็เฝ้าจาด้านกุมมARNน้อยนาค ข้อยจักเอาหน่อท้าวทะยานเดินดวนหนีแท้แล้ว...

(ล.1) / 1 / 17 / 1 - 1 / 17 / 2

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, 12.

⁹⁸ นภลัย สุวรรณธาดา, “สำนวนโวหารในการสื่อสาร,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7, พิมพ์ครั้งที่ 4 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532), 295.

6.3.3 อติพจน์

อติพจน์ หมายถึงการนำสิ่งที่เกินจริงมากล่าวถึงเพื่อให้ได้ความรู้สึกได้อารมณ์และมุ่งผลด้านจิตใจมากกว่าข้อเท็จจริง⁹⁹ เป็นภาพพจน์ที่เปรียบเทียบแล้วเห็นภาพได้ง่ายและชัดเจน¹⁰⁰

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องใช้การเปรียบเทียบแบบอติพจน์ ในการบรรยายถึงจำนวนสิ่งต่างๆ เช่น จำนวนคน จำนวนกองทัพ เป็นต้น ผู้ประพันธ์ต้องการให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดจินตนาการถึงภาพและจำนวนเพื่อสร้างอารมณ์และความรู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์หรือกับตัวละครในเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ สุวรรณเมฆะปราบยักษ์โดยยิงธนูและเกิดสิ่งอัศจรรย์ เป็นเสียงดังสนั่นหวั่นไหวเหมือนฟ้าผ่า ดังความว่า

...มหาสัตว์เจ้าแก้วาธนูขึ้นยิงยักษ์ ก็มีเสียงอันดังเป็น ดังเสียงฟ้าผ่าได้ร้อยทีพันทีมี รัศมีมาบเลื่อมไปทั่ว เวียงพาราณสีที่นั่นมากนัก...

(ลน.1) / 3 / 24 / 4 - 3 / 25 / 1

ผู้ประพันธ์ต้องการให้ผู้ฟังเห็นภาพว่า ธนูของสุวรรณเมฆะนั้นมีอานุภาพมากเมื่อใช้ยิงจะมีเสียงดังมาก เหมือนเสียงฟ้าผ่าเป็นร้อยครั้งพันครั้ง ซึ่งเป็นการกล่าวเกินจริง

...ส่วนว่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็ตกแต่งเครื่องช้างทั้งหลายได้แสน ๒ หมื่นตัว เครื่องม้าก็ได้แสน ๒ หมื่น รถก็ได้แสน ๒ หมื่นเล่ม...

(ลน.1) / 4 / 9 / 4 - 4 / 10 / 1

...จัดเอากำลังในเมืองพาราหารที่นั่น ได้กำลังพระยาแสนตน แลกำลังพระยานิมิต แลกำลังพระยาสุทฺธนะ จักสั่งรวมเข้ากันแล้วได้ สิบสองอักโขภินี้ก็มีแล...

(ลน.1) / 5 / 14 / 1 - 5 / 14 / 2

⁹⁹ วารุณี พลบูรณ์, “การใช้ภาษาภาพพจน์,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, 12.

¹⁰⁰ นภลัย สุวรรณธาดา, “สำนวนโวหารในการสื่อสาร,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1 - 7, 296.

จากทั้งสองตัวอย่าง ผู้ประพันธ์ระบุจำนวนของกองทัพเป็นจำนวนมาก เช่น ช้างม้าเป็นจำนวนแสนนั้นมากมาย ส่วน **อักโขภินิ** หมายถึง จำนวนนับที่มีศูนย์ตามหลัง 42 ตัว หรือหมายถึง กองทัพที่มีกระบวนพร้อมมูล¹⁰¹ ผู้ประพันธ์ต้องการให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้เห็นภาพว่า กองทัพที่จัดเตรียมนี้มีจำนวนมากๆ จึงใช้คำที่ทำให้ดูยิ่งใหญ่มหาศาล หากอธิบายเป็นคำพูดคงเห็นภาพไม่ได้มากเท่าใช้การบอกเป็นตัวเลขที่เป็นจำนวนมากๆ นั้นชัดเจนกว่า

เรื่องมหาหุข มีการใช้อดีพนจน์แบบบอกจำนวนเช่นกัน ดังตัวอย่าง

...แต่นั้นหมาก็ร่ายมนต์ให้เป็นหมาแสนโกฏิ หอนเห่าเข้าพอล้านโกฏิตัวอเนกนง...

(ล.1) / 1 / 66 / 4 - 1 / 67 / 1

...คนจ่ายของชาย สรรพธรรมมีชู้อันธาไว้ ดีแก่คนทมนั้นข้างทางคูสัน ดีแก่เสนาพร้อม

เนืองนั้นแสนโกฏิ ทั้งเครื่องช้างทั้งม้าอเนกนง... (ล.1) / 1 / 85 / 1 - 1 / 85 / 2

ผู้ประพันธ์กล่าวถึงจำนวนของมหาหุขและจำนวนคนด้วยจำนวน **โกฏิ** หมายถึง จำนวน 10 ล้าน¹⁰² ซึ่งเป็นจำนวนมากมายน่าทึ่งกว่าที่จะเกิดขึ้นได้จริง เพื่อเป็นการสร้างจินตนาการให้กับผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพที่ตื่นตาตื่นใจ และเพิ่มความสนุกสนานให้กับเนื้อเรื่องได้

6.3.4 สัทพจน์

สัท หมายถึง เสียง ดังนั้น สัทพจน์ หมายถึง ภาพพจน์ที่เลียนเสียง¹⁰³ เพื่อให้เกิดภาพในใจ ได้บรรยากาศเหมือนจริง¹⁰⁴

วรรณกรรมทั้งสองเรื่องผู้ประพันธ์ไม่ได้ใช้สัทพจน์อย่างเด่นชัดมากนัก ปรากฏเพียงเล็กน้อยในเรื่องสุวรรณมเหษะมาชนคำเมื่อบรรยายถึงเสียงลม ดังตัวอย่าง

...พระภุชชรรณมิกราชเจ้า นำเอาวันทาปิดตาเข้ามาสู่ พาราแผ่นกว้าง ๓ ท้าวสร้างสมาคม

เสียงลมอ้าอืดพาดท้องครีครือคราง... (ลน.1) / 5 / 28 / 4

¹⁰¹ อดัม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 878.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, 64.

¹⁰³ นภลัย สุวรรณธาดา, “สำนวนโวหารในการสื่อสาร,” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1-7, 297.

¹⁰⁴ วารุณี พลบูรณ์, “การใช้ภาษาภาพพจน์,” ใน การใช้ภาษาไทย ๒, 15.

7. การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษณ์คำและเรื่องมหาหุขจากแหล่งที่มา

เมื่อนิทานหรือวรรณกรรม มีการถ่ายทอดหรือแพร่กระจายจากแหล่งหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่งหรือแหล่งอื่นๆนั้น ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับเปลี่ยนซึ่งเป็นลักษณะปกติที่จะต้องเกิดขึ้น โดยเฉพาะปรากฏการณ์การปรับตัวให้เข้ากับนิทานท้องถิ่นหรือเรื่องเล่าท้องถิ่นหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น จนกลายเป็น “สำนวนท้องถิ่น” ที่มีลักษณะเฉพาะตัวของท้องถิ่นนั้นๆเกิดขึ้น¹⁰⁵

ในการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษณ์คำและเรื่องมหาหุข ผู้วิจัยพบทั้งสองเรื่องมีโครงเรื่องและอนุภาคของเรื่อง เป็นเรื่องเดียวกันแต่ในรายละเอียดนั้นมีความแตกต่างกัน ดังที่กล่าวไปแล้วว่าเมื่อมีการแพร่กระจายของวรรณกรรมนั้นย่อมมีการปรับเปลี่ยนและการเปลี่ยนแปลง จากข้อสมมุติฐานของผู้วิจัยว่า วรรณกรรมเรื่องมหาหุขฉบับลาวนั้น อาจได้รับอิทธิพลมาจากสุวรรณมเหษณ์คำของล้านนามากกว่าที่จะเป็นต้นฉบับและส่งอิทธิพลให้ฉบับล้านนาหรืออาจแต่งขึ้นเองโดยกวีของลาว โดยดูจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในการสืบทอดวรรณกรรมจากล้านนาไปสู่ลาว ดังนั้นหากศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจะพบการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

7.1 การเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเรื่อง

7.1.1 การเปลี่ยนแปลงชื่อเรื่อง

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษณ์คำและเรื่องมหาหุข ตั้งชื่อเรื่องตามลักษณะสำคัญและชื่อของตัวละครเอกของเรื่องแต่มีความแตกต่างกันจากทั้งสองต้น ดังต่อไปนี้

¹⁰⁵ ศิราพร ณ ถลาง, ทฤษฎีคติชนวิทยา วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน(กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 126 - 127.

ฉบับล้านนา

1. ตั้งชื่อตามตัวละครนำทั้งสองที่เป็นพี่น้องกัน คือสุวรรณเมษะผู้ซึ่งเป็นน้องและหมาขนคำผู้เป็นพี่

2. ตั้งชื่อจากลักษณะสำคัญของตัวละครเอก

2.1 สุวรรณเมษะ ตัวละครนี้ได้ชื่อจากลักษณะของปรากฏการณ์พิเศษที่เกิดขึ้นเมื่อมารดาประสูติพระโอรส ท้องฟ้ามีดมัวแต่โอรสมีผิวพรรณงดงามประดุจทอง

2.2 หมาขนคำ ตัวละครนี้เกิดมามีร่างกายเป็นสุนัขแต่มีขนเป็นดังทองคำ

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวรรณกรรมเรื่องหมาหุขฉบับลาวใช้ชื่อเรื่องแตกต่างไปจากเรื่องสุวรรณเมษะหมาขนคำฉบับล้านนา มีสาเหตุดังนี้

1. การที่ผู้ประพันธ์ตั้งชื่อเรื่องตามตัวละคร “หมาหุข” เพื่อสร้างความน่าสนใจให้กับผู้ฟังเพราะชื่อวรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นชื่อตัวละครเอกที่เป็นมนุษย์ แต่เรื่องหมาหุขตั้งชื่อตามตัวละครเอกที่เป็นสุนัขทำให้เกิดความแตกต่างจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ

2. สร้างความรู้สึกร่วมกันมีส่วนร่วมของผู้ฟังให้เกิดขึ้น เพราะชื่อเรื่อง “หมาหุข” เป็นชื่อในภาษาลาวที่คนลาวทั่วไปเข้าใจง่าย ถึงแม้ว่าโครงเรื่องหมาหุขจะรับมาจากเรื่องสุวรรณเมษะฉบับล้านนา แต่การนำมาปรับชื่อเรื่องให้เป็นภาษาท้องถิ่นจะสร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดขึ้นกับผู้ฟัง ที่เป็นชาวบ้านได้ดีกว่าที่จะใช้ชื่อเรื่องที่เป็นทางการแบบราชสำนัก

7.1.2 การเปลี่ยนแปลงชื่อตัวละคร

การเปลี่ยนแปลงให้เป็นชื่อท้องถิ่นที่คุ้นเคยกว่าและเป็นประเพณีนิยมในท้องถิ่น เช่นฉบับลาวจะใช้คำนำหน้าชื่อตัวละครเอกในเรื่องว่า “ท้าว”¹⁰⁶ เช่น ท้าวจันทร์ ท้าวฮางปอง เป็นต้น ซึ่งสังเกตจากวรรณกรรมเรื่องอื่นที่ปรากฏในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ปรากฏชื่อของตัวละครที่ใช้คำว่า “ท้าว” นำหน้าชื่อเช่นกัน ได้แก่ ท้าวหัว ท้าวปาจิต ท้าวสีทน เป็นต้น ส่วนเรื่องสุวรรณเมษะหมาขนคำ ชื่อตัวละครจะใช้ภาษาบาลี-สันสกฤต มากกว่าเรื่องหมาหุข การเปลี่ยนแปลงชื่อตัวละครจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีดังต่อไปนี้

¹⁰⁶ ท้าว เป็นคำนำหน้านามผู้เป็นเชื้อเจ้านายและขุนนางผู้มีตำแหน่ง

ฉบับลาว

1. ตั้งชื่อตามตัวละครเอกของเรื่อง เพียงตัวเดียวนั้นคือ หมาหุข

2. ลักษณะสำคัญของหมาหุขไม่ได้บรรยายไว้ในเนื้อเรื่องว่าเพราะอะไรจึงตั้งชื่อตัวละครนี้ว่าหมาหุข (ในภาษาถิ่นอีสาน หุข หมายถึง ลักษณะขนที่ฟูเป็นปุย หรือ ปุกปุย)

ตารางที่ 10 การปรับเปลี่ยนชื่อตัวละครในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุຍ

ตัวละคร	ฉบับล้านนา	ฉบับลาว
พระโพธิสัตว์	สุวรรณเมฆะ	ท้าวจันทร์
พี่ชายของ พระโพธิสัตว์	หมาขนคำ หรือ สุวรรณรางคำ	หมาหุຍ หรือ ท้าวสาปอง
พระบิดา	พระยาสุทสนะ	พระยาจันได
พระมารดา	นางปทุมราชเทวี	นางแก่นจันทน์แดง
ญาติ	พรหมรสีเจ้า	รสีเจ้า
มเหสีเอกของพระ โพธิสัตว์	นางคันธมาลา	นางบัวคำ
มเหสีรองของพระ โพธิสัตว์	นางจันทเกสิ	นางคำฟอง
แม่เลี้ยง	นางภาคิยะ	นางแพงศรี
ลูกชายของแม่เลี้ยง	ไชยอุปราชา	-
บิดาของ แม่เลี้ยง	นันทเสนา	-
เสนาบดี ผู้ซื่อสัตย์ในเมือง ของพระโพธิสัตว์	จิตตเสนา	-
พระยามิถิลา	พระยามิถิลา	พระยาปัญญาราช
มเหสีของ พี่ชายของ พระโพธิสัตว์	นางจันสมุทร	มเหสีฝ่ายซ้ายชื่อนางคำขาว มเหสีฝ่ายขวาชื่อนางแพงพัน

7.1.3 การเปลี่ยนแปลงชื่อสถานที่

เรื่องมหาอุยฉบับลาว เรียกชื่อเมืองของพระโพธิสัตว์แตกต่างไปจากเรื่องสุวรรณเมฆะมาจนคำฉบับล้านนาและเปลี่ยนไปในภายหลังอีกครั้ง โดยตอนต้นเรื่องนั้น เรียกชื่อเมืองของพระโพธิสัตว์ว่าเมืองจันท แต่ภายหลังจากที่ท้าวจันทร์ครองราชสมบัติเรียกเมืองจันทว่า *สัตตนาคนครหลวง* ซึ่งเป็นชื่อของเมืองเวียงจันทน์ในสมัยโบราณ¹⁰⁷ และยังเรียกเมืองจันทว่า *ประเทศลาว* (เป็นความตั้งใจของผู้ประพันธ์ที่จะสร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดกับผู้ฟัง)

สถานที่	ฉบับล้านนา	ฉบับลาว
เมืองของพระโพธิสัตว์	พาราณสี	จันท, สัตตนาคนครหลวง, ประเทศลาว

7.1.4 การเปลี่ยนรายละเอียดในอนุภาคเดียวกัน

ในหัวข้อนี้ฉบับลาวมีการเปลี่ยนแปลงไปจากฉบับล้านนามากที่สุด และเป็นส่วนที่ทำให้ฉบับลาวแตกต่างจากฉบับล้านนามากที่สุด นั่นคือฉบับลาวให้ความสำคัญในการเพิ่มเติมรายละเอียดลงไปในส่วนอนุภาคในการทำสงครามกับเมืองมิลิน ในฉบับล้านนา กล่าวถึงเพียงสั้นๆถึงการจัดเตรียมทัพ การทำศึกและการแสดงบุญญาภพของพระโพธิสัตว์ หากแต่ฉบับลาวให้ความสำคัญกับอนุภาคในส่วนนี้มาก มีการบรรยายจากการจัดทัพ การศึกที่มีการวางแผน การสู้รบที่ดุเดือดเพราะฉบับลาวนั้นเพิ่มรายละเอียดให้ตัวละครพระยามิลินนั้นเป็นกษัตริย์ที่เก่งกล้าและมีกองทัพที่เข้มแข็ง ดังนั้นกว่าที่พระโพธิสัตว์และท้าวฮ้างปองจะเอาชนะได้นั้นต้องสู้รบกันยาวนานและต้องใช้ความสามารถอย่างมาก เพราะพระโพธิสัตว์ไม่ได้ใช้อาวุธพิเศษตั้งแต่แรก ต่างจากฉบับล้านนาที่พระโพธิสัตว์ใช้อาวุธพิเศษปราบพระยามิลินและได้ชัยชนะอย่างรวดเร็ว ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งเรื่องมหาอุย ถึงแม้ว่าอาจจะรับอิทธิพลโครงเรื่องมาจากฉบับล้านนาแต่ผู้แต่งได้เพิ่มเติมรายละเอียดในส่วนการสู้รบนี้เพื่อเพิ่มความสนุกสนานหรือเพราะผู้แต่งอาจมีความรู้ความสนใจในส่วนของฉากการสู้รบหรืออาจได้รับอิทธิพลมาจากฉากการสู้รบในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆของลาวและนำมาเพิ่มเติมไว้ในเรื่องมหาอุย

¹⁰⁷ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, *พจนานุกรมภาษาล้านนา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*,

7.1.5 การเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร

ในหัวข้อนี้ตัวละครที่มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทและแตกต่างกันในบทบาทจากทั้งสองเรื่องมากที่สุดได้แก่ พระบิดาของพระโพธิสัตว์ ในฉบับล้านนานั้นพระบิดาของพระโพธิสัตว์นั้นถูกยาเสน่ห์ทำให้กระทำร้ายต่อลูกตนเองหลายครั้ง ทั้งเอาไปปล่อยป่า,พยายามที่จะยกทัพไปตามฆ่าลูกทั้งสอง และ ย้ายเมืองหนีลูก แต่ทั้งหมดนั้นเกิดขึ้นเพราะถูกยาเสน่ห์ แต่ในฉบับลาวพระบิดามีบทบาทต่อเรื่องมากกว่าฉบับล้านนา ได้แก่

บทบาท	ฉบับล้านนา	ฉบับลาว
ดูแลพระโพธิสัตว์และพี่ชาย หลังมารดาตาย	-	พระบิดา
ออกตามหา พระโพธิสัตว์และพี่ชาย	พระบิดา (ด้วยแรงยุจากไขยอุปราชเพื่อ ไปฆ่าลูกทั้งสอง)	พระบิดา(ด้วยความรัก)
ไปตามพระโพธิสัตว์ และพี่ชายกลับเมือง	นางจันทเกสิ	พระบิดา

7.2 การเพิ่มเติมส่วนต่างๆของเรื่อง

7.2.1 การเพิ่มตัวละคร

การเพิ่มเติมตัวละคร เป็นการเพิ่มอรรถรสให้กับเนื้อเรื่องที่แตกต่างกัน ทั้งสองเรื่องมีการเพิ่มตัวละคร ดังต่อไปนี้

ตัวละครที่เพิ่มเติมและบทบาทที่แตกต่างกันจากทั้งสองฉบับได้แก่

	ตัวละคร	บทบาท
สุวรรณเมษะหมาขนคำ	1. ไชยอุปราช 2. นันทเสนา 3. จิตตเสนา 4. นางทาสา	1. ลูกของนางภาคิยะที่คอยหาทางฆ่าพระโพธิสัตว์ 2. บิดาของนางภาคิยะเป็นผู้ทำยาเสน่ห์พระยาสุทิสณะ 3. เสนาผู้จัดทัพไปรบพระโพธิสัตว์กลับเมือง 4. มีสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งคอยยุยงนางภาคิยะให้ทำร้ายพระโพธิสัตว์ อีกกลุ่มหนึ่งเป็นคนเล่าความจริงให้นางจันทเกสิรู้เรื่องพระโพธิสัตว์กับหมาขนคำ
หมาหุย	1. พรานป่า 2. พระยากาบิล	1. เป็นผู้ไปพบท้าวจันทร,หมาหุย และนางคำฟองในป่า 2. แม่ทัพของเมืองมิลิตา

ในการเพิ่มเติมตัวละครส่งผลต่อเนื้อเรื่องในช่วงของการสโมธานตอนท้ายเรื่องด้วยโดยปริยาย หากตัวละครใดไม่ปรากฏในเนื้อเรื่องแล้ว การสโมธานตอนท้ายเรื่องจะไม่มีการกล่าวถึงตัวละครนั้นๆ

7.2.2 การเพิ่มอนุภาคสั้นๆ

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเพิ่มเติมอนุภาคสั้นๆ ซึ่งเป็นอนุภาคเดียวกันขึ้นมา แต่ในอนุภาคเดียวกันของทั้งสองเรื่องก็แตกต่างกันรายละเอียดกัน ได้แก่ อนุภาคตอนการออกตามหาพระโพธิสัตว์หลังจากปราบยักษ์แล้ว ดังต่อไปนี้

	อนุภาค	รายละเอียด
	การออกตามหาพระโพธิสัตว์และรับกลับเมือง	ชาวเมืองพาราณสีพากันหนีภัยไปเมืองพาราหาร นางจันทเกสิและจิตตเสนาจึงจัดกองทัพไปรับเพื่อกลับมาครองเมืองพาราณสีต่อไป
สุวรรณเมฆะหมาขนคำ	การออกตามหาพระโพธิสัตว์และรับกลับเมือง	พ ร า น ป่า เป็น ผู้ ไป พ บ พระโพธิสัตว์กับหมาขนคำและนางคำฟองในป่า พระบิดาจึงไปรับทั้งหมดกลับเมือง
หมาหุยุ	การออกตามหาพระโพธิสัตว์และรับกลับเมือง	

7.3 การลดส่วนต่างๆของเรื่อง

7.3.1 การลดตัวละคร

การลดตัวละคร เป็นเช่นเดียวกันกับการเพิ่มตัวละคร ทั้งสองเรื่องไม่มีตัวละครบางตัวจากวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่ง ได้แก่

ตัวละครที่ไม่ปรากฏในต้นฉบับ

สุวรรณเมฆะหมาขนคำ

1. พรานป่า
2. พระยาากาบิล
3. นางคำขาว และ นางแพงพัน

หมาหุยุ

1. ไชยอุปราช
2. นันทเสนา
3. จิตตเสนา
4. นางทาสา
5. นางจันทสมุทร

แม้ว่าในเรื่องมหาหุขไม่มีตัวละครบางตัวจากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา แต่ไม่ได้สลับบทบาทเดิมของตัวละครนั้นๆ ไปไว้กับตัวละครอื่นแทน ผู้แต่งใช้วิธีเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเรื่องไปแทน เช่น ในมหาหุขไม่ปรากฏนั้นทศนาทกับไชยอุปราชาดังนั้นจึงไม่มีการทำเสน่ห์ให้หลงใหลเมียน้อยและไม่มีการยุยงให้พระบิดากระทำร้ายต่อพระโพธิสัตว์ ถึงแม้ว่าจะมีการออกไปตามหาลูกของพระบิดาเหมือนกันแต่เหตุของการไปตามนั้นต่างกัน ในสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนาเพราะถูกยุยงให้ไปตามฆ่าพระโพธิสัตว์ แต่ในมหาหุขฉบับลาวไปตามลูกๆ เพราะรัก ดังนั้นแม้ว่าจะไม่มีตัวละครบางตัวแต่ผู้ประพันธ์ไม่ได้สลับบทบาท แต่เพิ่มเนื้อเรื่องในรายละเอียดอื่นแทน

7.3.2 การลดอนุภาคสั้นๆ ของเรื่อง

ในเรื่องมหาหุข ได้ลดอนุภาคสั้นๆ ของเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำออกไปได้แก่ ตอนที่สุวรรณรางคำแต่งงานกับนางจันทสมุท ธิดาเมืองสาวัตถี จากนั้นสุวรรณรางคำจึงไปครองเมืองสาวัตถี แต่อนุภาคนี้ไม่ปรากฏในเรื่องมหาหุข ในเรื่องมหาหุขกล่าวถึงการแต่งงานของท้าวฮางปองไว้เพียงสั้นๆ และท้าวฮางปองไม่ได้ไปเป็นกษัตริย์เมืองอื่น ท้าวฮางปองกับท้าวจันทร์ได้แบ่งกันปกครองเมืองจันทิ ดังความว่า

...แต่นั้นพระพ่อเจ้าปลุกตามคลอง ฮางปองกินถ่องเมืองจริงแท้ อันว่า...

(ล.1) / 1 / 113 / 2 - 1 / 113 / 3

...ฮางปองกินถ่องเมืองวังหน้า นับแต่สององค์สร้างจันทิแทนสืบ...

(ล.1) / 1 / 215 / 1

ผู้แต่งอาจได้รับอิทธิพลเรื่องประเพณีปฏิบัติหรือคลองในการครองเมืองและนำมาใส่ไว้ในการแต่งเรื่องนี้ เพราะความหมายโดยนัยของตำแหน่งวังหน้า หมายถึงการเป็นรัชทายาทของกษัตริย์¹⁰⁸

¹⁰⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต สยามก่อนยุคประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536), 76.

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขในเชิงวรรณกรรม ทั้งสองเรื่องมีแก่นเรื่องและโครงเรื่องเดียวกันแต่มีรายละเอียดในเนื้อเรื่องและวิธีการประพันธ์ที่แตกต่างกัน ผู้ประพันธ์เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำใช้วิธีการประพันธ์แบบร้อยและ ผู้ประพันธ์เรื่องหมาหุขใช้วิธีการประพันธ์แบบโคลงสาร ซึ่งวิธีการประพันธ์ทั้งสองแบบเป็นรูปแบบการประพันธ์เฉพาะถิ่นล้านนาและลาว(ตามลำดับ) รูปแบบการแต่งวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้รับอิทธิพลมาจากการแต่งแบบชาดก วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำจะเคร่งครัดในการประพันธ์แบบชาดกมากกว่าเรื่องหมาหุข สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการที่วรรณกรรมล้านนามีความใกล้ชิดกับราชสำนักของอาณาจักรล้านนามากกว่า ทำให้ในล้านนามีผู้ประพันธ์วรรณกรรมพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมชาดกไว้เป็นจำนวนมาก ส่วนวรรณกรรมลาวซึ่งได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมล้านนา ผู้ประพันธ์มักเป็นปราชญ์ชาวบ้านและผู้ฟังก็เป็นชาวบ้าน ดังนั้นในการประพันธ์วรรณกรรมพื้นบ้านจึงเน้นภาษาท้องถิ่นที่เรียบง่าย เข้าใจง่ายเพื่อเข้าถึงผู้ฟัง อีกทั้งยังนำเสนอสิ่งต่างๆ เช่น ธรรมชาติหรือชื่อเมือง ที่ผู้อ่านและผู้ฟังวรรณกรรมรู้จักคุ้นเคยดี เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมให้เกิดขึ้นในใจของผู้ฟัง และเพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้กับเนื้อเรื่องได้

บทที่ 4
การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรม
เรื่องสุวรรณมเหษะมหาชนคำและมหาหุຍในเชิงสังคม

1. บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในอดีต

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นผลงานของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นจึงมีบทบาทต่อสังคมในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1.1 บทบาทของวรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะมหาชนคำที่มีต่อสังคมท้องถิ่นล้านนาในอดีต

จากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมพื้นบ้านท้องถิ่นล้านนา เรื่องสุวรรณมเหษะมหาชนคำพบต้นฉบับที่เป็นลายลักษณ์อักษรจำนวนมากแพร่หลายทั่วไปในภาคเหนือของไทย ทั้งการจารลงใบลานด้วยอักษรธรรมล้านนาและต้นฉบับพิมพ์ภาษาไทยสำนวนล้านนาในรูปแบบคำวอ จึงอาจกล่าวได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายในภาคเหนือของไทย และเมื่อรู้จักเป็นที่แพร่หลาย ดังนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้ก็จะถูกนำมาปรับใช้สังคมล้านนาในด้านต่างๆตามแต่โอกาสและวัฒนธรรมของท้องถิ่นดังต่อไปนี้

1.1.1 การนำไปใช้เทศน์ในโอกาสต่างๆของพระสงฆ์

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะมหาชนคำ แต่งขึ้นโดยใช้ธรรมเนียมการแต่งแบบชาดก เพื่อมุ่งหวังในการสร้างความน่าเชื่อถือเป็นเรื่องจากพุทธวจนะหรือจากพระไตรปิฎก และมีเนื้อหาสอดแทรกธรรมะ พระสงฆ์จะนำหนังสือใบลาน คือ คัมภีร์หรือหนังสือผูกทำด้วยใบลาน ซึ่งทางภาคเหนือจะเรียกว่า ฆัมม์หรือฆัมม์ใบลาน มาเทศน์ในงานบุญต่างๆเช่น การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญสืบชะตาหรือเทศน์ประจำวันพระ¹ ถือว่าเป็นการนำวรรณกรรมมาเป็นสื่อในการสอนหลักธรรมทางศาสนาที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาของวรรณกรรมในทั้งทางตรงและทางอ้อมให้กับสังคมท้องถิ่นนั้นๆด้วย² จากการสัมภาษณ์พระอธิการสมหมาย เจ้าอาวาสวัดแสงเมืองมา

¹อุดม รุ่งเรืองศรี, วรรณกรรมล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546), 199.

²ปรีชา อุยตระกูล, “จริยธรรมในวรรณคดีอีสาน,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 154.

ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง³ ซึ่งท่านสามารถอ่านอักษรธรรมล้านนาได้และท่านรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ อีกทั้งเคยเทศน์วรรณกรรมเรื่องนี้ในงานบุญให้กับญาติโยมที่มาทำบุญฟังแต่เป็นเวลานานมาแล้ว

1.1.2 นำวรรณกรรมมาเล่าสู่กันฟังในชุมชนหรือจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง
จากการสัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่นทางภาคเหนือวรรณกรรมเรื่องนี้มีการถ่ายทอดโดยการนำมาเล่าเป็นแบบนิทานมุขปาฐะจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยเฉพาะการเล่าให้กันฟังในครอบครัว ดังต่อไปนี้

สัมภาษณ์นายบุญทวงศ์ ณ ลำปาง⁴ ท่านกล่าวว่ารู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ดี เคยได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยที่ท่านสามารถเล่าโครงเรื่องและชื่อตัวละครเอกได้ถูกต้อง อีกทั้งยังสัมภาษณ์นายจงภักดิ์ ณ ลำปาง⁵ บุตรชายของนายบุญทวงศ์ ณ ลำปาง ซึ่งเคยได้ยินวรรณกรรมเรื่องนี้ โดยที่พ่อกับแม่เป็นผู้เล่าให้ฟังเมื่อตอนเป็นเด็ก

ในการสัมภาษณ์นางสิริพร สิงห์สวัสดิ์ อายุ 42 ปี อยู่ที่ 109 หมู่ 10 ตำบลแม่ป้าก อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ กล่าวว่ารู้จักเรื่องหมาขนคำเพราะตอนเป็นเด็กยายเล่าให้ฟัง คนเฒ่าคนแก่ยังบอกด้วยว่า ตำนานเรื่องนี้เกิดขึ้นที่พระธาตุคอกยวม่วงคำ จังหวัดลำปาง⁶

แต่ถึงแม้เนื้อเรื่องที่นางสิริพร เล่าให้ฟังนั้นจะมีเนื้อเรื่องเป็นเรื่องกำพร้าบัวตองก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นว่าในชุมชนมีการเล่านิทานมุขปาฐะจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ในสมัยเมื่อ 30-40 ปีก่อนเป็นอย่างน้อยวรรณกรรมเรื่องนี้น่าจะเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และถึงแม้ว่ามาถึงในปัจจุบันจะหาคนที่รู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ได้ยากแล้วก็ตาม

³สัมภาษณ์ พระอธิการสมหมาย อภินันโท, ปัจจุบันอายุ 50 ปี เจ้าอาวาสวัดแสงเมืองมา ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 12 มกราคม 2550.

⁴สัมภาษณ์ นายบุญทวงศ์ ณ ลำปาง, ปัจจุบันอายุ 88 ปี อยู่ที่ 131 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 20 มกราคม 2549.

⁵สัมภาษณ์ นายจงภักดิ์ ณ ลำปาง, ปัจจุบันอายุ 40 ปี อยู่ที่ 131 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, 20 มกราคม 2549.

⁶สัมภาษณ์ นางสิริพร สิงห์สวัสดิ์, ปัจจุบันอายุ 42 ปี อยู่ที่ 109 หมู่ 10 ตำบลแม่ป้าก อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่, 11 ตุลาคม 2550.

1.1.3 นำวรรณกรรมมาใช้ในมหรสพ

จากการสัมภาษณ์นายบุญทวงศ์ ณ ลำปาง ท่านรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้จากการเล่าคำว่ขอด้วย นอกเหนือไปจากที่ได้ยินจากนิทานมุขปาฐะ โดยบอกว่าคำว่ขอเรื่องหมาขนค่านี้นี้เป็นคำว่เรื่องหนึ่งที่โด่งดังมาก

คำว่เป็นรูปแบบการประพันธ์หรือฉันทลักษณ์ล้านนาที่ได้รับความนิยมมาก มีรายละเอียดดังนี้⁷

- 1) คำว่ก้อม เป็นโวหารที่กินใจหรือสุภาพดีสั้นๆ
- 2) คำว่คำคำเครือ เป็นสำนวนแบบฉบับที่หนุ่มสาวใช้เจรจากรักเป็นโวหารรัก
- 3) คำว่ใช้ เป็นจดหมายที่มีไปมาระหว่างหนุ่มสาวเทียบได้กับเพลงยาว
- 4) คำว่ร่ำ ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่างๆคล้ายกับจดหมายเหตู
- 5) คำว่ขอ เป็นคำว่ที่ใช้แต่งเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้านแบบจักรๆวงๆต่างๆเพื่อการอ่านสู่กันฟังทั่วไป

คำว่ขอ เป็นวัฒนธรรมการอ่านหนังสือในที่ชุมชนเป็นมหรสพอย่างหนึ่งของภาคเหนือ เรียกว่า **การเล่าคำว่** เป็นการขับลำตามทำนองเสนาะ การเล่าคำว่นิยมจัดในงานมงคล เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน และงานอวมงคล เช่น งานศพ งานปอยเข้าสังข์ เจ้าภาพจะจัดให้มีการเล่าคำว่ โดยจะจัดหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการเล่าคำว่มาอ่านหรือขับเพื่อเป็นการสร้างความบันเทิงให้กับผู้ที่มาร่วมงาน⁹

1.2 บทบาทของวรรณกรรมเรื่องหมาหุ่ยที่มีต่อสังคมท้องถิ่นวัฒนธรรมไทย-ลาวในอดีต

จากการศึกษาเรื่องหมาหุ่ย พบต้นฉบับหนังสือผูกเรื่องนี้ จำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดต่างๆทางภาคอีสานของไทย จึงเป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายจึงมีการคัดลอกต้นฉบับไว้ และตกทอดมายังปัจจุบันเป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังพบต้นฉบับอยู่ในรูปแบบของนิทานคำกลอนโบราณที่พิมพ์เป็นภาษาไทยอีกด้วย

⁷อุดม รุ่งเรืองศรี, “คร่าว,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 2 (2542) : 916.

⁸รัช ปุณโณทก, “ลักษณะของวรรณกรรมภาคเหนือและวรรณกรรมอีสานเชิงเปรียบเทียบ,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1 (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527), 263.

⁹อุดม รุ่งเรืองศรี, “คร่าวขอ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 2 (2542) : 920.

แต่จากการสัมภาษณ์ผู้คนที่อยู่ในท้องถิ่นอีสานกลับพบว่า มีผู้คนที่รู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้น้อย ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ท่านพระพุทธรังษี¹⁰ วัดเทพปฐนาราม จังหวัดขอนแก่นและสัมภาษณ์อาจารย์มนัส สุขสาย¹¹ อาจารย์พิเศษคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมอีสาน ท่านทั้งสองรู้จักวรรณกรรมเรื่องหมาหยูเพราะมีต้นฉบับ แต่ไม่รู้โครงเรื่องและเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้ แต่จากการสัมภาษณ์ท่านพระพุทธรังษีและอาจารย์มนัส สุขสาย พบว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ในอดีตน่าจะมีบทบาทต่อสังคมอีสาน ดังต่อไปนี้

1.2.1 การนำไปใช้เทศน์ในโอกาสต่างๆของพระสงฆ์

พระสงฆ์จะนำหนังสือผูกไปเทศน์ในงานบุญต่างๆของภาคอีสานได้แก่ งานบุญในฮีตสิบสองหรือนำมาเทศน์ในวันพระหรืองานบุญทั่วไป จากการสัมภาษณ์ นางพันตาลทอง¹² อายุ 66 ปี กล่าวว่า ตนเคยได้ไปฟังเทศน์ที่วัดเมื่อสมัยก่อนพระสงฆ์ยังนำหนังสือผูกที่เป็นวรรณกรรมพื้นบ้านมาเทศน์ให้ชาวบ้านฟังอยู่แต่ปัจจุบันนี้จะเทศน์เป็นหลักธรรมทั่วไปแล้ว

1.2.2 นำไปใช้ในมหรสพ

1.2.2.1 งานงันเฮือนดี

จากการสัมภาษณ์ท่านพระพุทธรังษี วัดเทพปฐนาราม จังหวัดขอนแก่น ท่านได้กล่าวว่ามิโยมผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งจากต่างหมู่บ้าน นำต้นฉบับหนังสือผูกเรื่องหมาหยูนี้มาถวายท่าน แต่เดิมทีหนังสือผูกเหล่านี้เคยใช้อ่านในงานงันเฮือนดี หลังจากพระสวดแล้วชาวบ้านที่มานั่งจะยังไม่กลับ ดังนั้นจะมีมหรสพต่างๆมาเล่นเพื่อความสนุกสนาน ตัวของโยมคนนี้ก็เคยอ่านหนังสือผูกฉบับนี้ในงานงันเฮือนดีเมื่อนานมาแล้ว

จากการสัมภาษณ์ นางพันตาลทอง กล่าวว่าตนเคยไปร่วมงานงันเฮือนดีเมื่อสมัย 30 - 40 ปีก่อน ประเพณีการอ่านหนังสือผูกในงานงันเฮือนดียังเป็นที่นิยมอยู่ ผู้อ่านคือผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความรู้และอ่านหนังสือผูกได้จะมาอ่านให้ผู้ที่มาร่วมงานฟัง

¹⁰สัมภาษณ์ พระพุทธรังษี, อายุ 67 ปี รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ฝ่ายสาธุการ วัดเทพปฐนาราม บ้านหนองบัวคิหมี่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น, 1 กันยายน 2550.

¹¹สัมภาษณ์ อาจารย์มนัส สุขสาย, ข้าราชการบำนาญ อายุ 66 ปี ที่อยู่ 299 หมู่ 18 บ้านนิคมพัฒนา ตำบลไธ้อย อำเภอมือง จังหวัดอุบลราชธานี, 3 กันยายน 2550.

¹²สัมภาษณ์ นางพันตาลทอง, อายุ 66 ปี ที่อยู่ 88 หมู่ 16 ตำบลโพธิ์สูง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี, 13 พฤศจิกายน 2550.

จัน หมายถึง การฉลองสมโภช เช่น งานจันเฮือนดีของชาวอีสาน คือ การฉลองสมโภชที่บ้านซึ่งมีคนตาย เป็นการตั้งชื่องานให้เป็นสิริมงคล¹³ หลังจากพิธีกรรมทางศาสนาเรียบร้อยแล้ว ผู้ที่มาร่วมงานจะอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ และหากิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ มาเล่นเพื่อความสนุกสนานเช่น อาจจะเล่นไฟ(คนแพ็กินน้ำ), เล่นหมากรุก, การอ่านหนังสือผูกเป็นกิจกรรมหนึ่ง ในการนำวรรณกรรมมาอ่านนั้นจะอ่านตามฉันทลักษณ์ของวรรณกรรมที่นิยมกันมาก ได้แก่ โคลงสาร ซึ่งเหมาะกับการขับลำตามลีลาท้องถิ่นได้แก่ เช่น ลำพื้นหรือลำเรื่อง วรรณกรรมที่นำมาอ่านในงานจันเฮือนดีนี้จะประพันธ์แบบโคลงสารทั้งสิ้น และจะเรียกชื่อว่า “ลำ”¹⁴ ซึ่งจากการสำรวจต้นฉบับใบลานเรื่องมหาหุยุปรากฏชื่อหนังสือผูกว่า “ลำมหาหุยุ” เป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าเมื่อประมาณ 30 - 40 ปีก่อน วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่แพร่หลายและเป็นที่รู้จักและนำมาเล่าให้กันฟังในงานประเพณีของชาวอีสาน

1.2.2.3 การแสดงของคณะหมอลำ

หมอลำ หรือการลำเป็นเพลงพื้นบ้านของกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว เป็นที่นิยมมากในภาคอีสานมีหลายประเภท ได้แก่¹⁵

- 1) หมอลำกลอน เป็นการแสดงที่เป็นคณะมีหลายคน เนื้อหาที่ร้องจะเป็นเรื่องเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว
- 2) หมอลำพื้นหรือลำเรื่อง เป็นการลำเรื่องนิทานพื้นบ้าน บางครั้งอ่านจากหนังสือผูก โดยทั่วไปไม่มีดนตรี โดยจะมุ่งอ่านเป็นทำนองเสนาะแต่บางครั้งก็จะมี การผสมผสานการแสดงมีการลำเป็นทำนองลำพื้นด้วย
- 3) หมอลำหมู่ เป็นหมอลำที่มีการปรับปรุงการเล่นเป็นเรื่อง แต่งกายเหมือนลิเก มีฉาก มีดนตรีประกอบ มีการเจรจาประกอบ แสดงท่าฟ้อนรำ
- 4) หมอลำเพลิน เป็นการแสดงเหมือนวงดนตรีลูกทุ่ง มีการแต่งกายเหมือนวงเครื่อง มีดนตรีสมัยใหม่

¹³ อรรถ นันทจักร, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจันตีกประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), 69.

¹⁴ รัช ปุณโณทก, “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพิณิจ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 64.

¹⁵ รัช ปุณโณทก, วรรณกรรมภาคอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547), 34-35.

5) หมอลำผีฟ้า เป็นการลำในพิธีการรักษาโรค โดยจะเชิญผีฟ้ามา รักษาโรค

จากการสัมภาษณ์ นางพัน ตาลทอง เคยได้ดูการแสดงของคณะ หมอลำที่มีเจ้าภาพงานบุญในหมู่บ้านจ้างเข้ามาแสดง ซึ่งเป็นการแสดงแบบหมอลำพื้นหรือลำเรื่อง เมื่อสมัย 30 - 40 ปีก่อน คณะหมอลำแสดงเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้านต่างๆ แต่ปัจจุบันนี้ไม่พบแล้ว เพราะค่าจ้างคณะหมอลำเหล่านี้มีอัตราค่าจ้างสูงมาก เจ้าภาพงานบุญจึงไม่จ้างมาแสดง แต่หากว่ามี หมู่บ้านไหนจ้างมาแสดงก็ยังได้รับความนิยมอยู่เมื่อได้ยินข่าวแม้ว่าอยู่ไกลก็ยังเดินทางไปชมการแสดงกันเป็นจำนวนมาก

ในเรื่องหมาหยูย ตอนที่พระยาจันได้จัดขบวนไปรับลูกทั้งสองกลับ เข้าเมือง ระหว่างการเดินทางมีมหรสพหลายอย่างเพื่อความสนุกสนาน มีการกล่าวถึงการอ่าน หนังสือด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการแสดง “ลำ” เพราะในขบวนเดินทางน่าจะเน้นความ สนุกสนาน ดังความว่า

...คอนๆเสียงเสพนันคองฟ้า แต่นั้นโยธาสิ้นพอแสนแห่นแห่ม้าแล้ว สองดาบข้างขวาซ้ายหน้า
หลัง เรื่องเรื่องจ้าวคับทั้งขวาพุ่นเยอ สาวนางเคยแกว่งวิชาวซ้าย ลางคนขับแขกพ่อนทั้งอ่าน
หนังสือก็มี ลางคนตีกลองคุ่มคิดพิณ...

(ล.1)/ 1 / 106 / 4 - 1 / 107 / 1

1.2.3 การนำมาเล่าให้ฟังในที่ชุมชน

นอกจากการนำหนังสือผูกมาอ่านเป็นมหรสพแล้วชาวอีสานยังนำหนังสือ ผูกมาอ่านในที่ชุมชนที่สำคัญได้แก่วัด ในสมัยก่อนตอนเย็นหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ที่วัดจะมีการ ตีกลองโฮมเพื่อให้ชาวบ้านมารวมตัวกันละประกอบกิจกรรมต่างๆหลังจากพระสงฆ์ทำวัตรเย็นแล้ว พระสงฆ์จะนำหนังสือผูกมาอ่านให้ชาวบ้านฟัง¹⁶ ผู้วิจัยสัมภาษณ์อาจารย์ มนัส สุขสาย เกี่ยวกับ เรื่องนี้ท่านกล่าวว่าเมื่อ 40 - 50 ปีก่อนประเพณีการฟังหนังสือผูกเหล่านี้มิได้มีแต่เฉพาะในงานศพ เท่านั้น พระสงฆ์จะนำหนังสือผูกเหล่านี้มาอ่านให้กับญาติโยมฟังทุกวัน เวลาประมาณ บ่าย 3 - บ่าย 4 โมงเย็น พระสงฆ์จะตีกลองเป็นสัญญาณแล้วญาติโยมจะไปวัดพร้อมกับพานหมาก พานพลูแทน เงิน เพื่อฟังธรรมจากหนังสือผูกที่วัดจะมีการอ่านหนังสือผูกทุกวัน พอจบเรื่องหนึ่งวันต่อมาก็จะ ขึ้นเรื่องใหม่ต่อไปเรื่อยๆ แต่ปัจจุบันนี้ประเพณีนี้ไม่มีอีกแล้ว

¹⁶อรรด นันทจักร, “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการจดบันทึก ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20”, 70-71.

1.2.4 การนำมาเล่าสู่กันฟัง

การเล่าสู่กันฟังจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ลูกหลานฟัง เช่นเล่าเป็นนิทานเพื่อกล่อมเด็กนอน นางพัน ศาลทอง เป็นผู้ที่รู้จักวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานหลายเรื่อง กล่าวว่าตนเองรู้จักวรรณกรรมเหล่านี้เพราะคุณยายเล่าให้ฟัง ตอนที่ยังเป็นเด็ก คุณยายจะเป็นคนมากล่อมนอนและจะเล่านิทานให้ฟังก่อนนอน

จากการนำวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาและท้องถิ่นลาวมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่นนั้นๆ ทำให้วรรณกรรมเหล่านี้มีบทบาทต่อสังคมในด้านต่างๆ ได้ดังนี้

1. บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ชุมชนและผู้คนในท้องถิ่น

จากการที่วรรณกรรมเข้าไปมีส่วนในการให้ความบันเทิงต่อผู้คน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการเล่านิทานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่น หรือการแสดงมหรสพเพื่อความบันเทิงในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะในยุคที่ความเจริญยังเข้าไปไม่ถึงชุมชนชนบท วรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านี้ใช้นามานำเพื่อความบันเทิง ที่มีความหมายต่อผู้คนในสมัยก่อนมาก เพราะแม้แต่ผู้คนที่อ่านหนังสือผูกโบราณไม่ได้ก็สามารถมีส่วนในการเสพวรรณกรรมเหล่านี้ร่วมกัน

2. บทบาทในการควบคุมสังคมทางอ้อม

วรรณกรรมท้องถิ่นจำนวนมากได้รับอิทธิพลมาจากการแต่งวรรณกรรมชาด ดังนั้นจะสอดแทรกธรรมะและหลักธรรมคำสอนทางศาสนาไว้พร้อมกับความบันเทิง รวมทั้งผสมผสาน ความเชื่อ ระเบียบ ประเพณีท้องถิ่นเอาไว้ อีกทั้งวัดและพระสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันที่มีหน้าที่สั่งสอนศีลธรรมให้กับชุมชน มีส่วนอย่างมากในการผลิตและเผยแพร่วรรณกรรม ทำให้ผู้คนในสังคมที่ได้รับรู้และรับฟังวรรณกรรมได้ซึมซับกับธรรมะ และคติสอนใจที่สอดแทรกมากับเนื้อเรื่อง ทำให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาที่จะปฏิบัติตามคำสอนจากเนื้อเรื่องวรรณกรรมที่ได้รับฟังมาอย่างเต็มใจ และเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางความคิดและความเชื่อ และการประพฤติปฏิบัติตามคำสอนในวรรณกรรมให้เกิดกับท้องถิ่นได้

1.3 บทบาทของวรรณกรรมเรื่องมหาหุขต่อเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในภาคอีสานกรณีกบฏผู้มีบุญ พ.ศ. 2444-2445

จากการที่วรรณกรรมศาสนาแพร่หลายในภาคอีสาน ผู้คนในภาคอีสานจึงมีความคุ้นเคยกับวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่สอดแทรกความเชื่อเรื่องราวทางศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องบุญ-บาปและบุญญาธิการของผู้มีบุญ ที่จะปรากฏเป็นตัวละครเอกจากวรรณกรรมซึ่งจะมาเป็นผู้ปราบทุกข์เข็ญให้กับชาวเมืองหรือชาวบ้านให้ร่มเย็นเป็นสุขได้เป็นอย่างดี จนทำให้เกิดความเชื่อเรื่องผู้มีบุญที่จะมาปราบทุกข์เข็ญให้กับชาวอีสาน ในเวลาที่บ้านเมืองเกิดภัยหรือเกิดความทุกข์ยาก

เช่นเดียวกับเนื้อเรื่องในวรรณกรรม ตัวอย่างเช่น ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะจะลงมาโปรดมนุษย์ที่ดั่งมั่นในความดี จากเรื่องพระมาลัย,¹⁷ ขุนเจืองหรือท้าวสูง วีรกษัตริย์ในวรรณกรรมของลาว จากวรรณกรรมเรื่องท้าวสูงหรือท้าวเจือง จะกลับชาติมาเกิดเพื่อปลดปล่อยชาวลา, ¹⁸ ผู้มีบุญจะมาเกิดเป็นท้าวธรรมมิกราช¹⁹ เป็นต้น รวมทั้งตัวละครอื่นๆที่พบได้ในวรรณกรรมอีสาน เช่น ท้าววิษณุกรรมเทวบุตร, ท้าวอินแปลง, ท้าวหุระมาน เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นผู้มีบุญที่มีหน้าที่ในการปราบทุกข์เข็ญให้กับผู้ทุกข์ยากทั้งหลาย ด้วยแรงศรัทธาที่ชาวอีสานมีต่อวรรณกรรมพื้นบ้านและคำสอนที่สอดแทรกไว้ ทำให้บุคคลบางกลุ่มได้อาศัยความเชื่อความศรัทธาของชาวอีสานในเรื่องนี้ มาตั้งตนเป็นผู้มีบุญหลอกลวงชาวบ้านจนทำให้เกิดเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญในหัวเมืองอีสานสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่างพุทธศักราช 2444-2445

“พวกเราได้อ่านนวนิยายอันปรากฏอยู่ตามหนังสือใบลานต่างๆอย่างเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย จำปาเสด็จ เป็นต้น แล้วเกิดทำให้เคลิบเคลิ้มหลงใหลว่า มนุษย์สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้จริง จึงทำการเข้ามานและบริกรรมคาถาเพื่อให้สำเร็จตาม นวนิยายที่ได้อ่านมา”²⁰ ทั้งหมดเป็นคำสารภาพของกบฏผู้มีบุญบ้านหนองบักแก้ว จังหวัดเลย ภายหลังจากถูกจับกุมเมื่อพ.ศ. 2467²¹ จากคำสารภาพนี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีต่อชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ความเชื่อ ความศรัทธาที่เกิดขึ้นจากการอ่านและฟังวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่มีผลต่อทั้งคนที่หาผลประโยชน์คือพวกกบฏผู้มีบุญที่ใช้แรงศรัทธามาหาผลประโยชน์ และมีผลต่อชาวบ้านที่พากันหลงเชื่อจนเกิดเป็นปรากฏการณ์ลูกกลมใหญ่โตจนเกิดการขยายลามไปทั่วภาคอีสาน เกิดกลุ่มผู้มีบุญกระจายทั่วไปหลายกลุ่มและเกิดขึ้นหลายครั้งในภูมิภาคอีสานติดต่อกันมายาวนาน โดยเฉพาะกบฏผู้มีบุญช่วงปีพ.ศ. 2444 - 2445 เกิดกลุ่มกบฏที่ขยายความเชื่อได้กว้างขวางที่สุด

¹⁷ สนิท ตั้งทวี, วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2527), 189, อ้างถึงใน ดลนภา เพิ่มสมบัติ, “กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน พ.ศ. 2444-2445” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549), 60.

¹⁸ วุฒิชัย มูลศิลป์, “กบฏอ้ายสาเกียดโง้ง,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 1 (2542) : 62.

¹⁹ เดิม วิภาคย์พจนกิจ, “กบฏผู้มีบุญ ๒,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, 1 (2542) : 37.

²⁰ เดิม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 516.

²¹ เรื่องเดียวกัน, 509.

วิธีการขายและสร้างความเชื่อถือของกลุ่มกบฏ ได้แก่²²

1. การปล่อยข่าวลือ คำพยากรณ์ ในเรื่องเภทภัยที่จะเกิดขึ้น ผู้ปล่อยข่าวคือหมอลำ
2. เมื่อข่าวลือแพร่ขยาย ผู้มีบุญจะตั้งตนโดยอาศัยความเชื่อที่ว่าผู้มีบุญจะเกิดดับทุกข์เจริญให้กับชาวอีสาน
3. ขยายความเชื่อและเพิ่มจำนวนคนที่เชื่อโดยการคัดลอกคำพยากรณ์ในรูปของหนังสือผู้มีบุญ เช่น หนังสือท้าวพระยาธรรมมิกราช, หนังสือท้าวพระยาอินทร์ เป็นต้น

จากหนังสือคัดลอกเหล่านี้ทำให้กระแสดิ้นตระหนกต่อเหตุเภทภัยและความเชื่อเรื่องผู้มีบุญยิ่งขยายไปอย่างรวดเร็ว และลุกลามไปทั่วภาคอีสานในช่วงเวลานั้น จากเหตุการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2444 - 2445 วรรณกรรมเรื่องมหาหุຍ เป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อเรื่องผู้มีบุญนี้ด้วย จากเอกสารท้าวพระยาธรรมมิกราช (สำเนาเอกสารส่งมาจากมณฑลอุดรธานี ส่งมาถวายสมเด็จพระมหาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย มีหนังสือนำส่งวันที่ 13 พฤษภาคม ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) ผู้คัดลอกคือหลวงพิไลสิทธิธรรมผู้คุมทหารไปควบคุมเหตุการณ์ ในขณะนั้น)²³ ได้กล่าวถึงว่ามีผู้มีบุญคนหนึ่งได้อ้างว่าตนเป็น **ท้าวมหาหุຍ** ดังความต่อไปนี้

“ท้าวมหาหุຍ อยู่บ้านหนองฮ้าง และ ท้าวมหาหุຍ อายุได้ 10 ปี ”

จากเหตุการณ์ตามเอกสารท้าวพระยาธรรมมิกราช เป็นไปได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้ต้องเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากในภาคอีสานมาตั้งแต่ในสมัยนั้น(ช่วงปี พ.ศ. 2444-2445 เป็นอย่างน้อย) จึงทำให้กบฏผู้มีบุญคนหนึ่งนำเอาชื่อของ **ท้าวมหาหุຍ** ซึ่งเป็นตัวละครเอกจากเรื่องมหาหุຍ มาเป็นชื่อเพื่อตั้งตนเป็นผู้มีบุญ สร้างความเชื่อถือให้เกิดขึ้นว่าตนเป็นผู้วิเศษสามารถมาช่วยเหลือนับดับทุกข์เจริญให้กับชาวอีสานได้ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพื้นบ้านในแนวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผู้มีบุญญาณการได้ฝังรากลึกลงไปจิตใจของชาวอีสาน นำมาซึ่งการสร้าง ความเชื่อ ความศรัทธาให้เกิดขึ้น ไม่ใช่แค่การรับฟังเพื่อความสนุกสนานแต่คนอีสานมีความศรัทธาต่อเนื้อเรื่องและตัวละครมากจนเชื่อว่าสามารถเกิดขึ้นได้ในโลกแห่งความเป็นจริง แม้แต่ในปัจจุบันทุกวันนี้เรายังได้ยินข่าวความเชื่อในลักษณะนี้อยู่ได้บ่อยครั้งจากภาคอีสาน

²² สุวิทย์ ธีรศาสตร์, “กบฏผู้มีบุญอีสาน 2444-45 กับจดหมายลูกโซ่ฉบับแรกของเมืองไทย,” ศิลปวัฒนธรรม 28, 1 (พฤศจิกายน 2549) : 86-90.

²³ ธวัช ปุณณทก, “ท้าวพระยาธรรมมิกราช : คำานาน,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 5 (2542) : 1656.

2. บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในปัจจุบัน

วรรณกรรมพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนในสังคมต่อเนื่องมายาวนาน ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมย่อมต้องเกิดขึ้นในทุกๆ ท้องถิ่น ทำให้บทบาทของวรรณกรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน บทบาทในบางเรื่องอาจสูญหายไป, บางเรื่องยังคงอยู่หรือบางเรื่องอาจกำลังถูกฟื้นฟูและเห็นความสำคัญมากขึ้นในปัจจุบัน ดังนั้นบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในปัจจุบัน ได้แก่

2.1 บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นล้านนาในปัจจุบัน

เนื่องด้วยลักษณะสภาพสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป วิถีชีวิตของชาวบ้านและสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ต่อเนื่องมาตั้งแต่หัวเมืองล้านนาได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของการปกครองในส่วนกลาง วิธีการศึกษาหาความรู้ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป สถาบันที่เป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาแก่ชุมชนอย่างวัดได้ถูกลดทอนอำนาจลง การศึกษาขึ้นกับศูนย์กลางอำนาจได้แก่การศึกษาแบบส่วนกลาง โดยนโยบายที่สำคัญคือปฏิรูปการศึกษาไปพร้อมกับปฏิรูปคณะสงฆ์เพราะสถาบันสงฆ์เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษา ดังนั้นการจัดการด้านการศึกษาจึงให้เรียนหนังสือไทยกลาง เริ่มต้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2442 และมาเน้นมากใน พ.ศ. 2446 ผู้ที่ต้องการเป็นข้าราชการต้องรู้ภาษาไทยกลางรวมทั้งส่งเสริมให้พระภิกษุและสามเณรเรียนหนังสือไทยพูดและเทศน์เป็นภาษาไทยกลาง²⁴ ดังนั้นความสำคัญของการศึกษา อักษรธรรมล้านนา หรือตัวเมือง จึงลดลงทำให้ในปัจจุบันหาผู้ที่อ่านอักษรธรรมได้ลดลงเหลือเพียงเฉพาะกลุ่มแม้แต่พระสงฆ์ ในปัจจุบันนี้ก็หายากเต็มทีที่จะอ่านอักษรธรรมได้ ทำให้ประเพณีดั้งเดิมมากมายที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรม เช่น การเทศน์หนังสือผูกตามประเพณี การเล่าคำว เป็นต้น สูญหายไปจากล้านนา รวมทั้งการเกิดขึ้นของมหรสพอื่นๆ อย่าง โทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ เป็นต้น ได้สนองความต้องการความสนุกสนานของคนในสังคมได้มากกว่า การเล่านิทานก่อนนอนหรือการเล่านิทานให้กันฟังในที่ชุมชนจึงลดความสำคัญลง ทำให้วรรณกรรมพื้นบ้านเก่าๆ ถูกกลืนหายไป

“ถึงแม้จะยังมีการเทศน์ในงานบุญอยู่แต่เรื่องที่น่าสนใจเทศน์จะเป็นหลักธรรมทั่วไปไม่ได้นำหนังสือผูกที่เป็นวรรณกรรมชาดกมาเทศน์อีกต่อไปแล้ว”²⁵

²⁴ ศรัทวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544), 410 - 411.

²⁵ สัมภาษณ์ พระอธิการสมหมาย อภิรักษ์โท.

“ตอนเป็นเด็กพ่อกับแม่ชอบเล่าตำนานหรือนิทานพื้นบ้านให้ฟัง เรื่องหมานคำนี้ก็ได้ยินจากพ่อกับแม่เล่าให้ฟัง แต่ปัจจุบันไม่ได้ยินใครพูดถึงวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องนี้กันอีกแล้ว”²⁶

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าประเพณีที่สืบทอดมาในปัจจุบันนี้ลดเลือนลงไปมาก ทำให้วรรณกรรมพื้นบ้านจำนวนมากของล้านนาสูญหายไปพร้อมกับประเพณีประกอบวรรณกรรมเหล่านั้นเช่น การเทศน์หนังสือโปลาณ หรือการเล่าคำว จากการพูดคุยกับคนท้องถิ่นล้านนาหลายคนที่มีช่วงอายุ 30 ปีลงไปจะไม่รู้จักวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องใดๆเลย เพราะไม่เคยได้ยินพ่อหรือแม่หรือปู่ย่าตายายเล่าให้ฟัง หากประมวลจากสภาพสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจ เช่นไปต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้น เป็นไปได้ว่ารูปแบบวิถีชีวิตเดิมๆที่ใกล้ชิดกันของคนในครอบครัวเปลี่ยนไป การสืบทอดวรรณกรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นจึงขาดหายไป รวมทั้งสภาพทางการศึกษาในปัจจุบันคนที่อ่านหนังสือโปลาณได้ลดลง วรรณกรรมพื้นบ้านจึงลดบทบาทลงและแทบจะไม่มีส่วนในวิถีชีวิตของคนล้านนาเหมือนในอดีต

เมื่อสถานการณ์ของภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนากำลังจะสูญหายไปหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการศึกษาของท้องถิ่นล้านนา ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมของล้านนา ได้แก่ ภาษาและวรรณกรรมท้องถิ่น ที่ควรค่าแก่การนำมาศึกษาให้เกิดประโยชน์เชิงสร้างสรรค์แก่ส่วนรวมมากที่สุด จึงเปิดสอนวิชาเกี่ยวกับภาษาและวรรณกรรมล้านนาไว้ในหลักสูตรของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากการเรียนการสอนในด้านอักษรล้านนาและวรรณกรรมล้านนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังส่งเสริมการวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นและการปริวรรตวรรณกรรมล้านนา เป็นภาษาไทยกลางเพื่อการเผยแพร่วรรณกรรมล้านนาไปสู่คนรุ่นใหม่ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น²⁷

นอกเหนือไปจากคณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้ว ยังมีหน่วยงานในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกหน่วยงานหนึ่ง คือ สถาบันวิจัยสังคม ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นจากแนวคิดในความต้องการที่จะดำเนินงานสำรวจเอกสารโบราณและแนวคิดในการให้บริการทางวิชาการ สถาบันวิจัยสังคม ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงจัดตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2521 และได้ดำเนินการโครงการวิจัยคัมภีร์โปลาณ ภาคเหนือสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานของสถาบันได้แก่ งานสำรวจภาคสนามตามวัดต่างๆทางภาคเหนือ ดำเนินงานในการถ่ายไมโครฟิล์ม, จัดทำบัญชี

²⁶สัมภาษณ์ นายจกศักดิ์ ฌ ล้าปาง.

²⁷พิชิต อัครนิม, “การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมล้านนาในคณะมนุษยศาสตร์,” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2527), 198 - 200.

รายชื่อและปริวรรตอักษรจากต้นฉบับ รวมทั้งจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อบริการด้านวิชาการแก่หน่วยงาน หรือสถาบันการศึกษาต่างๆ รวมทั้งนักวิชาการที่สนใจในด้านล้านนาศึกษา²⁸ ดังนั้นในปัจจุบันนี้ ผู้ที่สนใจในอักษรและวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนาสามารถค้นคว้าและหาข้อมูลได้จากหน่วยงาน บริการวิชาการด้านล้านนาศึกษาได้ในหลายช่องทาง ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ที่จัดพิมพ์เผยแพร่และเว็บไซต์ ของทางสถาบันต่างๆ ที่จัดทำขึ้น เมื่อองค์กรต่างๆ เห็นความสำคัญของภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ล้านนา จึงทำให้อักษรและวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนายังไม่สูญหายไป ผู้ที่สนใจและต้องการศึกษา ทางด้านนี้ยังมีแหล่งข้อมูลที่สามารถค้นคว้าได้

2.2 บทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมท้องถิ่นอีสานในปัจจุบัน

ในท้องถิ่นอีสานก็เช่นเดียวกันกับท้องถิ่นล้านนา ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพ สังคมและวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น นับมาตั้งแต่การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 การเรียนการสอนและการสืบทอดอักษรธรรมอีสานและอักษรไทยน้อยของท้องถิ่นอีสาน ถูกลดทอนความสำคัญลง จากการขยายการศึกษาแบบส่วนกลางทั้งบุคคลทั่วไปและพระภิกษุ จะต้องเล่าเรียนอักษรไทย ทำให้การสืบทอดประเพณีการอ่านเขียนอักษรธรรมอีสานและอักษรไทย น้อยลงความสำคัญลง รวมทั้งประเพณีอื่นๆ ของชาวอีสานก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วย

อาจารย์ มนต์ สุขสาย อาจารย์พิเศษคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมอีสานได้ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า ปัจจุบันนี้ไม่มีใครนำหนังสือผูก มาอ่านในงานงันเฮือนดีอีกแล้ว ท่านให้เหตุผลว่าเพราะประเพณีเปลี่ยนไป คนอีสานนิยมทำงานศพ ที่วัดเพราะสะดวกกว่า ดังนั้นจึงไม่มีประเพณีการอ่านหนังสือผูกเหล่านี้ในงานงันเฮือนดีอีกแล้ว

ปัจจุบันประเพณีงานงันเฮือนดีได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัยและปฏิบัตินิยมของคนรุ่น ปัจจุบัน ทำให้ประเพณีที่เกิดควบคู่กันของการอ่านหนังสือผูกในงานก็จึงลดน้อยลงไปจนเกือบจะ ไม่พบเห็นการปฏิบัติเช่นนั้นแล้ว

นอกจากนี้การที่สังคมปัจจุบันมีมหรสพอื่นที่มาสสร้างความสนุกสนานให้กับ คนในสังคมได้กว้างขวางและแพร่หลายกว่าอย่าง วิทยู โทรทัศน์ เพลงลูกทุ่ง ภาพยนตร์ เป็นต้น มหรสพแบบเดิมๆ ของท้องถิ่นจึงลดความสำคัญลงและค่อยๆ สูญหายไป เช่น การฟังนิทานพื้นบ้าน จากคณะหมอลำ การเล่านิทานพื้นบ้านในที่ชุมชน เป็นต้น รวมทั้งสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนไปผู้คน เดินทางเข้าเมืองเพื่อหางานทำกันมากขึ้น ทำให้การสืบทอดประเพณีในท้องถิ่นขาดช่วง หลายอย่าง ประกอบกันทำให้มีส่วนอย่างมาก ที่จะทำให้วรรณกรรมท้องถิ่นที่เคยเล่าสู่กันฟังรุ่นต่อรุ่น ได้

²⁸มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม, วรรณกรรมล้านนา (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.), หน้าปกใน.

สูญหายไปเป็นจำนวนมาก จึงทำให้คนในรุ่นปัจจุบันในท้องถิ่นอีสาน ไม่ค่อยที่จะรู้จักวรรณกรรมเรื่องนี้ บ้างเคยได้ยินแต่ชื่อแต่ไม่รู้เรื่องราวหรือแม้แต่ไม่รู้จักเลยก็มี หรือบางคนไม่รู้จักรวมทั้งท้องถิ่นเรื่องใดๆเลยก็มี

ถึงแม้ว่าในปัจจุบันผู้ที่สนใจในภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานจะลดลง แต่สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน ได้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์ภาษาและวัฒนธรรมอีสานขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การจัดตั้งสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสานของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เมื่อ พ.ศ. 2513 เพื่อรวบรวมข้อมูลและเผยแพร่วัฒนธรรมอีสาน²⁹ การจัดตั้งโครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อการสำรวจ อนุรักษ์ และพัฒนาด้านเอกสารใบลาน เมื่อปีพ.ศ. 2546³⁰ โครงการจัดระบบข้อมูลคัมภีร์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้ข้อมูลในวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้³¹ การจัดอบรมเรื่องการเรียนหนังสือจากอักษรใบลานไทยน้อยของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น³² การจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่อักษรโบราณของอีสาน ได้แก่ อักษรธรรม อักษรไทยน้อย ของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี³³ โครงการฟื้นฟูประเพณีฮีตสิบสองและประเพณีพื้นบ้านอีสาน โครงการศึกษารวบรวม และจัดสร้างฐานข้อมูลหนังสือใบลาน จังหวัดอุบลราชธานี ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี³⁴ ต่างๆเหล่านี้ล้วนเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้ภาษาและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานยังคงอยู่ ให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษาและภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังไม่สูญหายไป

²⁹มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน, ประวัติการก่อตั้งสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก

<http://www.rinac.msu.ac.th/aboutrinac.html>

³⁰มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, โครงการอนุรักษ์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/PAG2.ASP>

³¹มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, โครงการจัดระบบข้อมูลคัมภีร์ใบลานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/mahachai/about.asp>

³²มหาวิทยาลัยขอนแก่น, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, โครงการอบรมการเรียนหนังสือจากอักษรใบลานไทยน้อย [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก

<http://www.huso.kku.ac.th/thai/new-seminar/thainoi2.pdf>

³³มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, เรียนอักษรโบราณอีสาน [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.ubru.ac.th/ccu/thainoi/>

³⁴มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, งานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.ubu.ac.th/~research/ART/Artindex.php>

3. สภาพสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม

วรรณกรรมท้องถิ่นสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นในอดีต ทั้งหมดนั้นเนื่องมาจากความคิดที่ว่า วรรณกรรม ชีวิต และสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น³⁵ ดังนั้นในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจะทำให้รับรู้ได้ถึงสภาพสังคมของท้องถิ่นนั้นๆ ปรากฏในวรรณกรรมเนื่องจากผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานเป็นคนในท้องถิ่นนั้นๆ สิ่งที่คุณประพันธ์รู้สึกใกล้ชิดย่อมจะเป็นถิ่นฐานของตนเป็นหลัก ในการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจากทั้งสองถิ่นสภาพสังคมปรากฏในวรรณกรรมได้แก่

3.1 ชนชั้นหรือกลุ่มต่างๆในสังคม

ชนชั้น หมายถึง สิ่งที่เกิดจากสถานภาพหรือตำแหน่งของบุคคลนั้นในสังคม ชนชั้นเป็นส่วนประกอบหนึ่งในโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมทุกระดับ³⁶ ในการศึกษาชนชั้นทางสังคมของบุคคล จะทำให้เราเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคมในสังคมนั้นๆ อย่างดียิ่งขึ้น ชนชั้นที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ได้แก่

3.1.1 ชนชั้นปกครอง ได้แก่ กษัตริย์หรือพระราช พระบรมวงศานุวงศ์ ถือเป็นชนชั้นสูงสุดในสังคม ต่อมาได้แก่ เสนาอำมาตย์ ขุนนาง ข้าราชการ เป็นชนชั้นสูงรองลงมา มีหน้าที่รับคำสั่งหรือทำตามคำบัญชาของกษัตริย์หรือพระราชและพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งสองลำดับมีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองหรืออาณาจักร

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำ ตอนที่ราชเทวีให้กำเนิดหมาขนคำ พระยาสุทนต์เป็นผู้เป็นบิดาเกิดความอับอายมาก เพราะคนนั้นเป็นกษัตริย์เป็นชนชั้นสูงของสังคม แต่กลับมีลูกเป็นสุนัข ดังความว่า

...อันว่า ราชบุตรแห่งมหาราชเจ้านี้เกิดมาเป็นสัตว์เดรฉานคือว่า เป็นหมาตัวใหญ่ถ่อยร้าย
บ่ควรมหาราชเจ้าจักเลี้ยงไว้ แลคำดีเตือนนินทาถ้าหากจักมีแก่ ท้าวพระยาที่จักเผดละอายแก่
มหาราชเจ้า ก็จักเสียเดชฤทธิบ้านเมืองพระราชเจ้าชะแล...(ลน.1)/ 1 / 18 / 4 – 1 / 19 / 1

³⁵ บาหยัน อิ่มสำราญ, “สถานภาพการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่น,” ใน วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 193.

³⁶ ปฐม ทรัพย์เจริญ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549), 25.

ส่วนในเรื่องมหาหุข บิดาสั่งให้นำมหาหุขไปฆ่าและลอยน้ำไปเพราะ
อับอาย เช่นเดียวกัน ดังความว่า

...เมื่อนั้นพระพ่อเจ้ากริ้วโกรธา จำให้เอาไปฟันล่องไหลเสียแท้ ฤๅนี้กษัตริย์แท้ทรงเมืองยศ
ใหญ่จึงคาย มาเล่ามีลูกผู้วางร้ายเกิดแก่นี้เค อันว่าคนวางร้ายก็วายเมืองมมมอดคอมแล้ว
สูงไปแต่งห้างแพน้อยริบไหลเที่ยวเทอญ...

(ล.1)/ 1 / 5 / 2 – 1 / 5 / 4

ในการแบ่งแยกชนชั้นของสังคมโบราณนั้นใช้ชาติกำเนิดของบุคคลนั้นๆ
เป็นหลัก เช่น มีกำเนิดเป็นลูกกษัตริย์ ย่อมเป็นชนชั้นสูงและชนชั้นปกครอง แต่ระบบทางชนชั้น
ของไทยไม่ได้ตายตัวเหมือนระบบวรรณะของอินเดีย ทำให้อาจมีการเลื่อนหรือเปลี่ยนฐานะของ
ชนชั้นของตนได้ เช่น เมื่อมารดาของสุวณณเมฆะได้ตายไปนางภากิยะได้รับตำแหน่งเป็นราชเทวีแทน
เป็นการเลื่อนชั้นจากเดิมนางเป็นลูกเสนา เมื่อเป็นราชเทวีตำแหน่งและชนชั้นก็ย่อมจะสูงขึ้นตาม
ดังต่อไปนี้

...อันว่าพระยาก็กระทำยังภากิยะเมียน้อยหื้อเป็นราชเทวีอยู่หั้นแล...

(ลน.1) / 1 / 16 / 3

...ส่วนว่านางภากิยะ เมื่อน้อย ครั้นว่ามันได้เป็นราชเทวี แล้วมันก็มีใจมักใคร่ฆ่ายัง
เจ้าราชบุตร...

(ลน.1) / 1 / 18 / 1 - 1 / 18 / 2

เรื่องมหาหุข ปรากฏเช่นกัน เมื่อมารดาของมหาหุขตายไปนางแม่น้อย
ได้รับตำแหน่งเป็นเทวี ดังความว่า

...ทอแต่เทวีนางผู้ปลายปัวเจ้า เหิงมาแล้วเทวีทรงคัพภ์มาแล้ว ดูแก่ถ้านเดือนแล้วออกมา
แต่นั้นแก่พร้อมฝูงหมูงศา...

(ล.1) / 1 / 12 / 4

ส่วนเสนาอำมาตย์ ขุนนางและข้าราชการ มีหน้าที่ร่วมมือและช่วยกษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ในการปกครองบ้านเมือง ขุนนางจะอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ตามลำดับฐานะและหน้าที่ของตน³⁷ รวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์ในเรื่องต่างๆอีกด้วย

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ เมื่อกษัตริย์มีพระบัญชาให้นำลูกทั้งสองของตนไปปล่อยป่า เหล่าเสนาและขุนนางก็ต้องรับตามคำบัญชา แม้ว่าไม่ต้องการทำแต่ไม่อาจที่จะขัดพระประสงค์ของกษัตริย์ได้ ดังความว่า

...ส่วนว่าราชบุรุษทั้งหลาย ก็ไปนำเอาสุวรรณเมฆะ กับทั้งสุนัขหมาขนคำนั้น ไปปล่อยไว้ที่
ภายนอกเวียงอันเป็นป่าไม้ทั้งหลาย...

(ลน.1) / 1 / 19 / 3

เมื่อกษัตริย์มีบัญชาให้ปล่อยหอยและจะต้องนำตัวหญิงสาวในเมืองซึ่งเป็นลูกของท้าวพระยาหรือชาวเมืองไปให้ยักยกิน ทุกคนล้วนปฏิบัติตามคำสั่งถึงแม้ว่าจะเสียใจเท่าใด แต่ก็ปฏิบัติตามคำสั่งโดยดี แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามหน้าที่ของชนชั้นของตน ที่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครอง ดังความว่า

...พระยาก็บ่งอาชญาแก่เสนาทั้งหลาย หื้อแปลงปราสาทแล้วก็นำเอา นางกุมมารลูกท้าว
พระยาไปขังไว้ในปราสาทเพื่อหื้อเป็นอาหารแก่ยักย...

(ลน.1) / 2 / 25 / 2

เรื่องมหาหุຍปรากฏเช่นเดียวกันว่า เหล่าเสนาอำมาตย์นั้นจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของกษัตริย์เพราะกลัวเกรงต่ออำนาจและการลงโทษของกษัตริย์ ในตอนที่ท้าวจันทรและมหาหุຍหายไปจากเมือง ท้าวจันทรได้สั่งให้เสนาหมวดเล็กออกติดตามหาท้าวจันทรกับมหาหุຍ หากผู้ใดไม่กระทำตามคำสั่งจะต้องถูกลงโทษ ดังความว่า

³⁷อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ,” วารสาร
สังคมศาสตร์ 5, 1 (เมษายน- กันยายน 2524) : 8.

...ครั้นว่าสุบไปชอกเค็ดสองอ่อนกษัตราคังนั้น ภูจักพันคอตัดขาดคอชีวาเสี่ยง แต่นั้นเสนา
พร้อมขุนหลวงทั้งสี่ อยายไพรน้อยไปพร้อมชูทาง เจ้าก็ชอกชู่บ้านทุกแห่งหลังเรือน ทั้งคาม
ถิ่นสวนชาวบ้าน เขาก็นำหาเจ้าเลยไปทุกหัวสถานแล้ว...

(ล.1) / 1 / 42 / 1 - 1 / 42 / 3

ในเรื่องมหาหุยมมีการแสดงสัญลักษณ์ของชนชั้นสูงประการหนึ่งไว้เป็น
สำคัญด้วยได้แก่ **การกักร่ม** หรือ การใช้ร่มประดับยศ ซึ่งในเรื่องใช้เป็นเครื่องแสดงฐานะ
ทางสังคมให้เห็นได้จากร่มที่ใช้ของบุคคลนั้นๆ ในเรื่องมหาหุยนั้นหากเป็นช่วงของการจัดทัพ
หรือเดินทัพ ไม่ว่าจะเป็นการใดๆ เช่น การทำศึกระหว่างเมืองจันทและเมืองมิลินา หรือการเคลื่อน
ทัพไปป่า จะมีการใช้ **ร่ม** เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญแสดงฐานะของบุคคลที่ใช้ร่มนั้น โดยดูได้จาก
จำนวนร่มที่ใช้ ดังตัวอย่างหากเป็นชนชั้นกษัตริย์ในตำแหน่งเมืองหลวงจะใช้ร่มแปดดวง ดังความว่า

...อันว่ามิลินาไทนครหลวงปัญจราช ปราสาทตั้งหลังช้างอยู่กลาง ร่มใหญ่กักร่มเมือง
แปดดวง โยธาหลาย...

(ล.1) / 1 / 133 / 3

...เมื่อนั้นพระบาทเจ้าเสด็จชนพล ไปพูนเขย คุ่มๆกลองเสด็จไปหน้า อันร่มกักร่มพระองค์
เจ้าแปดดวง...

(ล.1) / 1 / 162 / 3 - 1 / 162 / 4

หากเป็นกษัตริย์เมืองประเทศราชหรือเมืองที่อยู่ใต้การปกครองจะใช้ร่มสี่ดวง
ดังความว่า

...อันว่าราชาไทพะโคหลวงยศใหญ่ ร่มกักร่มองค์เจ้า ๔ ดวง...

(ล.1) / 1 / 133 / 1

...อันว่ากามิลท้าวพระยาหลวงเมืองเทศ ร่มแสดงกักร่มองค์ท้าวสี่ดวง...

(ล.1) / 1 / 133 / 4

...ฮางปองพระองค์อยู่ ร่มกักร่มเมืองเจ้าสี่ดวง...

(ล.1) / 1 / 152 / 5

ร่วม ที่ใช้เพื่อการประดับยศนี้ มีปรากฏอยู่ที่ภาพสลักกษัตริย์สุริยวรมันที่ 2 ของเขมรโบราณที่นครวัดด้วยเช่นกัน จิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐานว่าเป็น **ร่มยศเขมรโบราณ** ใช้เพื่อประดับยศและบ่งบอกสถานะ ยิ่งผู้นั้นมียศมากก็จะมีจำนวนร่มมากคัน เช่นกษัตริย์สุริยวรมันที่ 2 ในภาพสลักนั้นมีร่มประดับยศเป็นจำนวนมาก³⁸

3.1.2 ชนชั้นได้ปกครอง ได้แก่ ไพร่ ข้า ทาส จัดเป็นชนชั้นต่ำและไม่มีอำนาจในการปกครอง เป็นคนส่วนใหญ่ของสังคม³⁹

ในสังคมล้านนาจัดแบ่ง ไพร่ ออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) ไพร่เมืองชั้นดี หมายถึงไพร่ที่เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง เช่น โห่ ผู้รู้หนังสือ เศรษฐี เป็นต้น จัดเป็นไพร่ที่มีชีวิตสุขสบายและมีสิทธิพิเศษกว่าไพร่เมืองอื่นๆ

2) ไพร่เมืองชั้นรอง ได้แก่ ไพร่ธรรมดาและไพร่ชั้นเลว หมายถึงชาวนาชาวบ้านที่ไม่มีความรู้ความสามารถพิเศษ

ส่วน ข้า หรือ ทาสเป็นกลุ่มที่ต่ำสุดของสังคม คนกลุ่มนี้ไม่มีอิสระของตนเองจะมีสภาพความเป็นอยู่ฐานะต่างๆตามสภาพของนายเงิน⁴⁰

ในเรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคำ ได้กล่าวถึงกลุ่มบุคคลในชนชั้นผู้ถูกปกครอง ทั้งสามกลุ่มได้แก่ ไพร่เมืองชั้นดี (เสนาอำมาตย์, บัณฑิตและเศรษฐี), ไพร่เมืองชั้นรอง (ไพร่ฟ้าข้าเมือง หรือประชาชนทั่วไป) และข้าหรือทาส (นางทาสี) ดังต่อไปนี้

...เสนาอำมาตย์แลบัณฑิตเศรษฐีทั้งหลาย ก็เอากันเอาราชธไปดื้อนไปปรับเอานางกุมารี...

(ลน.1) / 4 / 2 / 1 – 4 / 2 / 2

³⁸จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และ ขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม ฉบับสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคสดีไทย, 2540), 87.

³⁹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ,” วารสาร สังคมศาสตร์ 5, 1 : 8.

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, 9.

...ดูกร ท้าวพระยาทั้งหลายชาดาเป็นพระยาอุ้มพักรักษายังบ้านเมืองทั้งหลายก็หือรักษา
ไพร่ฟ้าข้าเมืองทั้งหลายให้อยู่สำราญบานใจ...

(ลน.1) / 5 / 25 / 3 – 5 / 25 / 4

...เมืองพาราอันใหญ่อันเต็มไปด้วยไพร่ ประชาชนก็จักอำลาจากน้องไปอยู่ท่องเที่ยว...

(ลน.1) / 3 / 30 / 4

...นางก็ถามนางทาสีผู้เป็นพี่เลี้ยงแห่งตนหันแล สภา ส่วนว่านางทาสีผู้เลี้ยงก็กล่าวว่าตามอันมี
แต่ก่อนมาหลัง...

(ลน.1) / 2 / 3 / 3

เรื่องมหาหุຍ มีการกล่าวถึงกลุ่มคนในสังคมทั้งสามกลุ่มเช่นกัน ได้แก่
ไพร่เมืองชั้นดี (เสนา, ขุน), ไพร่เมืองชั้นรอง (ไพร่ฟ้า, ไพร่ไท หรือประชาชนทั่วไป) และข้าหรือ
ทาส (ข้าโยมพระ) ดังต่อไปนี้

...แต่นั้นพระก็อาณัติให้เสนาทั้งไพร่พล ก็พวกพร้อมดาห้ำหั่น...

(ล.1) / 1 / 43 / 1

...เสนาทั้งโยธาไพร่ไทหลงเจ้า วันเดียวข้ามดงหลวงหลายเล่า ผุ่งหมูไทเล็กน้อยหลงเจ้าชู้คน
ทั้งเล้ามัวมืดไม้บ่มีส่องเห็นทาง ก็บ่เห็นจอมเมืองไพร่ไทหมองหม้อม...

(ล.1) / 1 / 46 / 1

...บาก็ข้ามโคกกว้างไปถึงไพร่เสนา ขุนก็ประนมมือกราบเป็นเหตุ...

(ล.1) / 1 / 49 / 1

...เจ้าก็ชวนไพร่ฟ้าคินเข้าสู่เมือง ก็จึงข้ามป่าไม้ถึงเขตจันท ไสยาทั้งไพร่ให้หมองหม้อม
เจ้าก็ขึ้นสู่ห้องปราสาทมณเฑียร ศรีเมืองพระบ่เรืองสุญศรี...

(ล.1) / 1 / 50 / 2 - 1 / 50 / 3

...วันนั้นหากเป็นแต่เวรก่อนก็นำให้น่าบ่คาเจ้าเรย ชาตีก่อนพ้นเป็นแห่งข้าโยมพระ ปัวมหา
เถร...

(ล.1) / 1 / 216 / 2

ข้าโยมพระ เป็นประชาชนกลุ่มหนึ่งในเขตการปกครองของกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ในอดีตนั้นผู้ที่มีศรัทธาต่อศาสนามากจะอุทิศถวายข้าทาสหรือผู้คนกลุ่มหนึ่งไว้รับใช้พระภิกษุในวัดซึ่งจะเรียกว่า “**ข้าโอกาส**” หรือ “**ข้าพระโยมสงฆ์**” คนกลุ่มนี้จะเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดไปตลอด แม้จะมีครอบครัวลูกหลานบุตรธิดาก็จะตกเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดด้วย และจะถูกตัดขาดจากอำนาจทางราชการเมือง รัฐจะเรียกเกณฑ์แรงงานใดๆ ไม่ได้เพราะเป็นสมบัติของศาสนา⁴¹

3.2 การเมืองการปกครอง

ตามที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง การปกครองบ้านเมืองเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช โดยมีกษัตริย์หรือท้าวพระยาเป็นผู้ปกครองเป็นหัวหน้าบริหาร อยู่ในฐานะที่ประชาชนต้องยอมรับและยกย่องโดยชาติกำเนิด⁴² มีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่ก็ต้องการสนับสนุนจากชนชั้นปกครองร่วมอย่างเหล่าเสนา อำมาตย์ ขุนนาง ด้วยเช่นกัน ในการปกครองของชนชั้นกษัตริย์นั้นหมายความว่า หากเกิดการใดๆ ขึ้นในบ้านเมือง กษัตริย์จะปรึกษากับเหล่าเสนาอำมาตย์เพื่อขอความคิดเห็นและข้อเสนอต่างๆ ดังเห็นได้จากเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำ เมื่อราชเทวีประสูติสุนัขขุนคำ พระยาจึงเรียกประชุมเสนาเพื่อขอความเห็น ดังความว่า

...ส่วนพระยาก็เรียกมายังเสนา แลพราหมณ์ปุโรหิตทั้งหลายมาแล้ว ก็กล่าวว่า โภ ดูกรา
อำมาตย์ทั้งหลาย ส่วนนางราชเทวีแห่งเราพระองค์ก็มาประสูติได้ลูก ๒ คน ผู้ ๑ มีรูปเป็นดัง
สุนัข มีโลมาเป็นดังสุวรรณะคำขาวนั้น แลมันจักเป็นดังถ้านี้ชาวอัน...

(ลน.1) / 1 / 11 / 3 – 1 / 11 / 4

...ในกาลเมื่อนั้นพระยาพราหมณ์ ตนเป็นพ่อก็ขมุนมมายัง เสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็เบิกบาย
ใส่ชื่อแห่งสุนัขราชกุมารว่าหมาขนคำ แล้วใส่ชื่อบรมโพธิสัตว์ เจ้าว่า เจ้าสุวรรณมเหษะ...

(ลน.1) / 1 / 12 / 1 – 1 / 12 / 2

⁴¹ รัช ปุณโณทก, “ข้าโอกาส(ข้าพระโยมสงฆ์),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 2 (2542) : 485.

⁴² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ,” วารสารสังคมศาสตร์ 5, 1 : 9.

เรื่องมหาหุข พระยามิถิลาเรียกเหล่าเสนามาประชุมในเรื่องต่างๆเช่นกัน

...ราชาพระเสพฉายแล้ว พระจึงกลอยเกล้าแก้อย่างเหตุคำฝัน ดอมเสนาชู้คนขุนท้าวพร้อมถวาย
คดีบนอบ... (อส.2)/ 76 / 3 - 76 / 5

หากในยามบ้านเมืองมีภัยหรือไม่มีผู้ปกครองเหล่าเสนาอำมาตย์ มีอำนาจในการ
อัญเชิญผู้ที่เหมาะสมมาปกครองบ้านเมือง ดังในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ เมืองสาวัตถีไม่มี
กษัตริย์จึงไปอัญเชิญสุวรรณรางคำมาเป็นกษัตริย์ ดังความว่า

...บัดนี้ก็เท่ายังแต่เจ้าสุวรรณรางคำนั้น เราทั้งหลายควรไปราชนามาเสวยราชเป็นเจ้าแก่เรา
ทั้งหลายเทอะว่าอัน... (ลน.1) / 5 / 2 / 2

ตอนที่พระยาสุทสนะและไชยอุปราชหนีทั้งเมืองและประชาชนไปเพื่อเอาตัวรอด
เพราะกลัวสุวรรณเมฆะและหมาขนคำจะมาฆ่าตน เนื่องมาจากเชื้อคำยุยงของไชยอุปราช ทำให้
เมืองพาราณสีไม่มีกษัตริย์ปกครอง เหล่าเสนาอำมาตย์และขุนนาง จึงจัดขบวนไปอัญเชิญ
สุวรรณเมฆะกลับมาครองเมืองแทน ดังความว่า

...ข้าแต่ ราชกุมมรีเจ้าอย่าโสกเศร้าหมองขวิ บุญเจ้ามีไปภายหน้า หากจักได้หันหน้าพระเจ้าฟ้า
ตนบุญ มีอันอยู่กลางศิริพรหมพฤกษ์ด้าว ดูข้าก็จักไปราชนาเอาท้าวมาเสวยเมือง...

(ลน.1) / 4 / 3 / 3

บทบาทในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์และราชวงศ์เป็นันั้น เกิดขึ้นบน
พื้นฐานของหลักศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ

ศาสนาพราหมณ์นั้นกษัตริย์เกิดจากความต้องการผู้นำในกองทัพ ผู้ที่เป็นกษัตริย์
เปรียบเสมือนเทพผู้ลงมาจากสวรรค์ มีภาระหน้าที่ในการทำสงคราม⁴³ ศาสนาพราหมณ์ส่งเสริม
ความเชื่อว่า ชนชั้นกษัตริย์นั้นเป็นผู้มีบุญญาธิการและมีบุญบารมี เพื่อมาทำหน้าที่ปกครองบ้านเมือง⁴⁴

⁴³ มาวดี แสงกระวี, “ลักษณะความเป็น ธรรมราชา ของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์
ตอนต้น,” ใน พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย (กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542), 175.

⁴⁴ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ,” วารสาร
สังคมศาสตร์ 5, 1 : 8.

ส่วนศาสนาพุทธนั้นกษัตริย์คือผู้ที่มีภาระหน้าที่ในการสร้างสันติสุขให้กับประชาชนและแผ่นดิน หลักการปกครองที่สำคัญที่สุดของกษัตริย์ คือจะต้องทรงอยู่ในทศพิธราชธรรมทุกเมื่อ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจของกษัตริย์ไปในทางที่ไม่ถูกต้องหรือสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชน⁴⁵ หลักศาสนาพุทธได้เข้าส่งเสริมสถานะของชนชั้นกษัตริย์ให้สูงส่งขึ้นในฐานะของกษัตริย์ผู้ทรงธรรม และเสนอความคิดเรื่องผู้ปกครองเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้มีความคุณธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้ดูแลแบ่งปันแผ่นดิน ในไทยจึงเรียกกษัตริย์ว่า “เจ้าแผ่นดิน” หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน”⁴⁶

เมื่อผสมผสานหลักความคิดของทั้งสองศาสนาแล้ว สถานะของกษัตริย์จึงเป็นผู้มีบุญญาธิการและมีบุญบารมี เป็นผู้สะสมบุญหรือกรรมดีมาแต่ชาติอดีต จึงมาเกิดเป็นผู้ครองแผ่นดินที่มีคุณธรรม อยู่บนหลักทศพิธราชธรรม ดังนั้นบ้านเมืองที่ปกครองจะเจริญหรือเสื่อมลงก็ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของผู้ปกครองเป็นสำคัญ⁴⁷

วรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมากขนคำ กล่าวถึงคุณธรรมของผู้ปกครอง ได้แก่ ทศราชธัมม ดังความว่า

...วันนั้นยังมีพระยาตน ๑ อยู่เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี ที่นั่นก็ปรากฏชื่อ นามกรชื่อว่า พระยาสุทัสนะ จักอันเป็นใหญ่แก่บ้านเมืองทั้งหลายที่ยรย้อมประกอบไปด้วยศีลแลทาน ประกอบชอบ**ทศราชธัมม**มากนัก...

(ลน.1) / 1 / 4 / 3 - / 1 / 4 / 4

...หน่อโพธา อันชื่อว่าสุวัณณเมฆะ ตนผืนเผ่ากับพ่อเจ้า มหาราชอยู่เสวยเมืองใหญ่แสน.... สุขเกษมสมบัติ เต็มบ่ขาดเต็ม**ทศราชคลองธรรม**...

(ลน.1) / 5 / 30 / 1 - / 5 / 30 / 2

⁴⁵ มาวดี แสงกระวี. “ลักษณะความเป็น ธรรมราชา ของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น.” ใน *พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย*, 175.

⁴⁶ ประคอง นิมมานเหมินทร์, “ความเป็นมาของผู้ปกครอง : จากตำนาน-ไทถึงไตรภูมิพระร่วง,” ใน *70 ปีราชบัณฑิตยศาสตร์* (กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2547), 693.

⁴⁷ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ,” *วารสารสังคมศาสตร์*, 5, 1 : 8.

ทศราชธัมม์ คือ ธรรมสิบประการที่พระเจ้าแผ่นดินหรือผู้ปกครองบ้านเมืองควรประพฤติ⁴⁸ **ทศราชธัมม์** หรือ **ทศพิชราชธรรม 10 ประการ** ได้แก่⁴⁹

- 1) ทาน คือ การให้ สละทรัพย์สิ่งของเพื่อบำรุงเลี้ยงและช่วยเหลือประชาชน
- 2) ศีล คือ ความประพฤติที่ดีงาม มีความสุจริตทั้งกายใจ
- 3) ปริจาคะ คือ การเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น
- 4) อาชวชะ คือ ความซื่อตรง
- 5) มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัย
- 6) ตปะ คือ ความเพียร ทำกิจให้สมบูรณ์
- 7) อักโกธะ คือ ความไม่โกรธ
- 8) อวิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนมนุษย์และสัตว์
- 9) ขันติ คือ ความอดทน
- 10) อวิโรธนะ คือ ความไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหวต่อสิ่งต่างๆที่จะทำให้เกิดความไม่เที่ยงธรรม

ตัวละครเอกจากวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ใช้หลักคุณธรรมหลายประการจากทศพิชราชธรรม 10 เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิตและเป็นหลักในการปกครองบ้านเมือง

ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ตัวละครในเรื่องจะเน้นคุณธรรม เรื่องการรักษาศีล และการบริจาทานมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...นางหน่อแก้วปทุมมา ครั้นว่าถึงวันอุโบสถศีลมารอดแล้ว นางหน่อแก้วก็สมาทานเอาศีลอันวิเศษนางน้อยนครปทุมมา ครั้นว่าสมาทานเอาศีลได้แล้ว...

(ลน.1) / 1 / 5 / 4

...ส่วนว่าโพธิสัตว์เจ้า ก็เสวยราชสมบัติอยู่ตามทศราชธัมม์ สั่งสอนยังเสนาอำมาตย์ทั้งหลายตั้งอยู่ในศีลแลทานบารมีวันนั้นแล...

(ลน.1) / 5 / 5 / 2 - 5 / 5 / 3

⁴⁸อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2547), 318.

⁴⁹มาวดี แสงกระวี. “ลักษณะความเป็น ธรรมราชา ของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” ใน พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย, 175 - 176.

เรื่องหมาหุข ปรากฏเรื่องการรักษาศีลเช่นกัน ดังความว่า

...จกกล่าวถึงเจ้าหน่อท้าวคนอยู่ในไพร่ก่อนแล้ว กุมมารทรงธรรมศีลสืบบุญมิดีร้าน ทุก
คำเข้า...

(ล.1) / 1 / 61 / 3 - 1 / 61 / 4

...แต่นั้นเจ้าก็ทรงศีลกวาดทานทุกคำ คาวว่าอายุได้ ๓ ร้อยรอดชาว...

(ล.1) / 1 / 215 / 5

ทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข
ที่เด่นชัดได้แก่ **ปริจจาคะ** คือ การเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นและ
อภิกขะ คือ ความไม่โกรธ เพราะการที่ตัวละครเอกทั้งสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำและท้าวจันทร์
กับหมาหุขเป็นห่วงบ้านเมืองและบิดา จึงไปปราบยักษ์ดับทุกข์เชิญให้กับประชาชนในบ้านเมือง
ของตน และไม่โกรธ ไม่ผูกใจเจ็บต่อบิดาหรือแม่เลี้ยง (ที่ทำให้ทั้งสองพี่น้องต้องไปอยู่ในป่า)
เมื่อกลับมาบ้านเมืองก็ยังรักและเคารพบิดาเช่นเดิม นอกจากทศพิธราชธรรมแล้ว ในเรื่องหมาหุข
ยังกล่าวถึงคลองธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรมของผู้ปกครอง ดังต่อไปนี้

...เจ้าจึงโอวาทสอนสั่งฝูงพระยา เป็นคลองธรรมคำแสนทุกข้อ ฟังเยอเจ้าท่านท้าวเมืองใหญ่
มิลิลา ทั้งราชาต่างเมืองท้าว อันว่าเป็นพระยาสร้างคลองธรรมอย่าประมาทจึงเทอญ **ศีล**
ตั้งจำมั่นเจ้าขอบคลอง...

(ล.1) / 1 / 186 / 5 - 1 / 187 / 1

คลอง (ครอง) หมายถึง แบบแผนของสังคมที่เป็นระเบียบหรือกฎหรือแบบการ
ปกครองที่ต้องประพฤติปฏิบัติต่อกัน⁵⁰ แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ คลองที่ผู้ปกครองปฏิบัติต่อ
ผู้ใต้ปกครองมี 14 ข้อ และคลองที่ชาวบ้านหรือชาวเมืองปฏิบัติต่อกัน⁵¹ ดังนั้น **คลอง** จึงเป็น
เครื่องมือในการกำหนดกรอบ และแนวทางในการดำเนินชีวิตของผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว

⁵⁰ ศุภณ สมจิตศิริปัญญา, “ฮิตสิบสองกองสิบสี่ : ประเพณี,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน
15 (2542) : 5372.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 5382 - 5383.

มีเนื้อหาครอบคลุมทั้งวิถีชีวิตของคนธรรมดาและชนชั้นปกครอง⁵² **คลองสิบสี่** เป็นเสมือนกติกาของสังคม บางครั้งจะถือปฏิบัติร่วมกับ **ฮัตสิบสอง** แต่ฮัตสิบสองจะเน้นพิธีกรรมทางศาสนา การทำบุญประจำเดือนต่างๆในรอบปี แต่คลองสิบสี่นี้จะเป็นกติกาหรือแนวทางในการปฏิบัติตนของผู้คนในสังคม เป็นจารีตประเพณีที่วางไว้หากผู้ใดกระทำผิดจะได้รับการดักเตือนจากผู้อาวุโสในสังคม⁵³ ดังนั้น **ฮัตสิบสองคลองสิบสี่** จึงเป็นการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาและแนวทางการปฏิบัติตนในสังคมเข้าด้วยกัน **ฮัตสิบสองคลองสิบสี่** เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและแนวทางให้กับชาวอีสานได้ประพฤติปฏิบัติตน ตามแบบแผนของสังคมที่ถูกต้องและดีงามและรักษาไว้ซึ่งประเพณีที่ดีงามของบรรพบุรุษของชาวอีสาน แม้ในปัจจุบันยุคสมัยเปลี่ยนไปการปฏิบัติฮัตสิบสองคลองสิบสี่ จะไม่เคร่งครัดเหมือนในอดีต และในบางท้องถิ่นอาจมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัย สอดคล้องกับสถานะทางสังคมและสภาพเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันมากขึ้น เช่น อารวมบุญคุณลานกับบุญข้าวจีไว้ในวันมาฆบูชา หรือ เปลี่ยนการทำบุญบั้งไฟเป็นทุกๆ 2 ปี เป็นต้น⁵⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้คนในสังคมยังยึดมั่นในประเพณีท้องถิ่นและมีความพยายามที่จะรักษาประเพณีท้องถิ่นไว้ แม้ว่าจะต้องปรับเปลี่ยนรายละเอียดบางอย่างไปเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย แต่คงจะดีกว่าที่จะปล่อยให้ประเพณีนั้นสูญหายไปจากสังคม

จากที่ยกตัวอย่างมาจากในเรื่องหมาหุยนัน คราวจะเป็นคลองสิบสี่ที่ผู้ปกครองปฏิบัติต่อผู้ใต้ปกครองมี 14 ข้อ ดังต่อไปนี้⁵⁵

1. แต่งตั้งผู้ที่ซื่อสัตย์สุจริต เคารพยำเกรง ขยันหมั่นเพียรให้เป็นอุปราช ราชมนตรี
2. หมั่นประชุมอุปราช ราชมนตรี ช่วยกันบริหารบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง
3. ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ
4. วันปีใหม่ นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
5. วันปีใหม่ ให้เสนาอำมาตย์นำเครื่องบรรณาการ น้ำน้าอบ น้ำหอม มาเพื่อ

มูรธาภิเษกสดทรงเจ้าชีวิตของตน

⁵² จรัส พยัคฆราชศักดิ์, **อีสาน 2 อีสานปัญหา** หอมยากลางบ้าน โหราจารย์พื้นเมือง (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534), 57.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 58.

⁵⁴ จูพามาศ สุวรรณบุล และ เหมวรรณ เหมะนัค, “ความเคร่งครัดในการปฏิบัติฮัตสิบสองกรณีศึกษาประชาชนในจังหวัดอุบลราชธานี,” **วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี** 3, 1 (2549) : 33.

⁵⁵ สุกณ สมจิตศรีปัญญา, “ฮัตสิบสองคลองสิบสี่ : ประเพณี,” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**, 15 (2542) : 5382 - 5383 .

6. เดือนหก นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ ถือน้ำพิพัฒน์สัตยา
7. เดือนเจ็ด ให้เลี้ยงมเหสักข์เมือง บุษยาเทวดาทั้ง ๔ คือ ท้าวตุโลกบาล
8. เดือนแปด นิมนต์พระมาฆาจาบาเบิก หว่านแฮ่ทราย ดอกหลักบ้านหลักเมือง
9. เดือนเก้า ให้ประชาชนทำบุญข้าวประดับดินอุทิศส่วนกุศลแด่ญาติที่ล่วงลับไป
10. เดือนสิบ ให้ประชาชนทำบุญข้าวสากอุทิศส่วนกุศลแด่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว
11. เดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนทำบุญออกพรรษา นมัสการและมูรธาภิเษกธาตุหลวง
12. เดือนสิบเอ็ด ให้ประชาชนทำบุญทอดกฐินตามวัดวาอารามต่างๆ
13. เดือนสิบสอง ให้ประชาชนมารวมกันที่หน้าพระลานหลวง แห่เจ้าชีวิตไปตรง
น้ำในแม่น้ำ จัดให้วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำมีเรือสว่าง(เรือแข่ง)วัดละหนึ่งลำ ขึ้นสิบสามลำเป็นวันสว่างเอือ
14. ให้มีคุณสมบัติคุณเมือง หรือค่าควรเมือง ครบ 14 อย่าง ได้แก่
 - 1) หูเมือง มีหูตานุหูตผู้ฉลาดมีปัญญาคดี
 - 2) ตาเมือง มีนักปราชญ์สอนสรรพวิชา สอนธรรม
 - 3) แก่นเมือง มีพระสงฆ์ผู้แตกฉานในพระธรรมวินัย
 - 4) ประตุมือง มีอาวุธยุทโธปกรณ์ป้องกันอริราชศัตรู
 - 5) ฮากเมือง มีหุรา(โหราธิบดี)ทราบเหตุร้ายและดี
 - 6) เหน้เมือง มีเสนาอามาตย์ผู้เที่ยงธรรม
 - 7) ชื่อเมือง มีกวนตาแสง(ข้าราชการชั้นผู้น้อย)ผู้ซื่อสัตย์
 - 8) ฝาเมือง มีโยธาทหารผู้แก่กล้า
 - 9) ขางเมือง (แปเมือง) มีเจ้านายตั้งอยู่ในศีลธรรม
 - 10) เขตเมือง มีผู้ฉลาดรู้พื้นที่ที่ตั้งเมือง รู้เขตบ้านดินเมืองว่าบริเวณไหนดี
 - 11) สติเมือง มีคหบดีเศรษฐีและพ่อค้าผู้มั่งมี
 - 12) ใจเมือง มีแพทย์ผู้ฉลาดเชี่ยวชาญ
 - 13) ค่าเมือง มีภูมิภาคดี มีราคาค่างวด
 - 14) เมฆเมือง มีเทวดาอารักษ์เมือง

3.3 วิธีชีวิตที่ปรากฏในวรรณกรรม

วิธีชีวิต หมายถึง การดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชนหรือในกลุ่มวัฒนธรรมนั้นๆ⁵⁶ หรือ วิธีชีวิต หมายถึง แนวทางหรือหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมหรือพฤติกรรมที่คนในสังคมจำนวนมากตกลงร่วมกันว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ประเพณี การแต่งกาย อาหาร การละเล่น รวมไปถึงวิธีการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะและเป็นการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นค่านิยมและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ⁵⁷

เนื่องจากวรรณกรรมพื้นบ้าน เป็นวรรณกรรมที่ผู้ประพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นย่อมจะปรากฏรูปแบบของวิธีชีวิตที่คุ้นเคยของผู้ประพันธ์ ในวรรณกรรมเรื่องนั้นๆอยู่เสมอ จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุข พบวิธีชีวิตของชาวล้านนาและชาวลาวในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.3.1 อาหารการกิน

อาหาร เป็นปัจจัย 4 ที่สำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อาหารของแต่ละท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึง วัฒนธรรมการปรุงอาหารและวัฒนธรรมการกินของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆได้

วรรณกรรมเรื่องหมาหุข ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอาหารพื้นบ้านท้องถิ่นลาวหลายอย่างเช่น แกง ก้อย ลาบ คั่ว เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...แต่นั้นสาวบ่าวพร้อมตอมฟางฟางาย ผู่ชายรามตอมเพียงพร้อม อันว่าสาวแม่ร้างยายแจก
แกงผัก สาวรามยายแกงควายใส่พามวลตั้ง...

(ล.1)/1/9/2 - 1/9/4

...แต่นั้นเขาก็คั่วก้อยกวางฟานละเมยละมั่ง แกงส้มไข่ทั้งก้อยลาบลาม ลางคนดั้นหาเมีย
ทั้งลูก ปานนี้เขาอยู่บ้านกินข้าวบ้ายเกลือแลหนอ ลางคนเว้าอินคุดนลูกเราเด ปานนี้อ้อยช
กล่อมจำแจ่วจึง...

(ล.1)/1/44/2 - 1/44/3

⁵⁶บุปผา บุญทิพย์, คติชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), 4.

⁵⁷สุภาวดี เจริญเศรษฐม, “วิธีชีวิตชาวล้านนาจากวรรณกรรมคำขอเรื่องหงส์หิน” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548), 110.

จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงอาหารพื้นบ้านลาวหลายอย่าง มีรายละเอียดดังนี้

1) ก้อย หมายถึง อาหารชนิดหนึ่งทำจากเนื้อ ปลา กุ้งดิบๆมีลักษณะคล้ายกับปลา⁵⁸ หรือเป็นประเภทเดียวกันกับลาบแต่เป็นลาบดิบเพราะหากเป็นตามคำรับเดิมของชาวอีสาน ก้อยจะไม่ทำให้สุก ส่วนใหญ่แล้วนิยมรับประทานเป็นกับแกล้มและมีชื่อเรียกตามชนิดของอาหารที่นำมาทำ เช่น ก้อยกุ้ง, ก้อยปลา, ก้อยหมู เป็นต้น⁵⁹

2) แกง หมายถึง กับข้าวชนิดหนึ่งที่มีน้ำเป็นส่วนประกอบและปรุงโดยการต้ม⁶⁰ อาหารประเภทแกงของชาวอีสานนั้นจะปรุงด้วยเครื่องแกงง่ายๆไม่มีกะทิเป็นส่วนประกอบเพราะมะพร้าวหรือกะทิจะไว้ทำขนมเท่านั้น แกงของชาวอีสานแบ่งเป็น 2 ประเภทคือ⁶¹

- แกงผัก จะเป็นแกงที่ใช้ผักล้วนๆกับเครื่องปรุงไม่มีเนื้อสัตว์

- แกงผักกับเนื้อ แกงประเภทนี้จะเรียกชื่อแกงตามชื่อเนื้อที่นำมาใช้แกง เช่นในตัวอย่างผู้ประพันธ์กล่าวถึงแกงควาย ดังนั้นจึงน่าจะเป็นแกงที่ใส่เนื้อควายเป็นส่วนประกอบ

3) คั่ว หมายถึง การทำอาหารให้สุกโดยใช้การคนไปมาในภาชนะที่ตั้งไฟ อาหารที่ใช้การคั่วมีทั้งอาหารที่เป็นกับข้าวและอาหารกินเล่น ในภาคอีสานอาหารประเภทคั่วแบ่งได้ 3 คือคั่วแมลง, คั่วเมล็ดพืช (การคั่วประเภทนี้บางครั้งใช้ในการคั่วกับทรายเพื่อให้ความร้อนของทรายช่วยใช้เมล็ดพืชชนิดนั้นสุกเร็วขึ้นและสุกแบบทั่วถึง) และคั่วเพื่อการถนอมอาหารบางประเภทที่รับประทานไม่หมดก็คั่วอาหารนั้นเก็บเอาไว้⁶²

4) แจ่ว หมายถึง อาหารประเภทน้ำพริก มีชื่อเรียกและวิธีปรุงหลายอย่าง⁶³

5) ลาบ หมายถึง อาหารประเภทปลาและยำ ทำด้วยเนื้อสัตว์ที่สับละเอียดแล้วปรุงด้วยเครื่องปรุง⁶⁴ ลาบเป็นอาหารพื้นบ้านชั้นดีของชาวอีสานมาแต่โบราณ การจัดงานเลี้ยงทุกประเภทจะต้องมีลาบ เพราะนอกจากเป็นอาหารรสเลิศแล้วชื่อยังเป็นมงคลอีกด้วยเพราะพ้อง

⁵⁸สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.), 7.

⁵⁹ศาดพร พันธุ์ณี, “ก้อย : อาหาร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 1 (2542) : 117.

⁶⁰สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 29.

⁶¹ประทวน บุญปก, “แกง : อาหาร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 2 (2542) : 370.

⁶²ประทวน บุญปก, “คั่ว : อาหาร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 2 (2542) : 666.

⁶³สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 93.

⁶⁴เรื่องเดียวกัน, 259.

เสี่ยงกับคำว่า ลาก หรือ โชคลาก⁶⁵ ส่วนประเภทของลาบก็เช่นเดียวกับแกงและเรียกชื่อลาบตามส่วนประกอบของลาบเช่นเดียวกับแกง เช่น ลาบจั่ว ลาบนก แต่หากว่าเป็นลาบที่ทำจากเลือดวัวสดๆ จะเรียกว่า ชกเล็ก⁶⁶

6) หลาม หมายถึง อาหารชนิดหนึ่ง ที่จะใช้การเผาโดยนำของดิบใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วนำไปเผาไฟจนกระบอกไม้ไผ่เกรียมจะทำให้อาหารที่อยู่ข้างในสุก⁶⁷

สังเกตได้ว่าส่วนประกอบต่างๆ ที่นำมาปรุงเป็นอาหารของชาวลาวนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นสามารถหาได้ง่าย ทั้งจากในธรรมชาติและมาจากการประกอบอาชีพของคนลาว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ดังนั้นส่วนประกอบต่างๆ ของอาหารจึงมาจากการทำการเกษตร เช่น ผัก ปลา เนื้อควาย เป็นต้น นอกจากนี้อาหารที่ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเป็นอาหารของคนลาวที่สามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าคนลาวมีวัฒนธรรมการกินอาหารที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยก่อนมากนัก อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าชาวลาว มีการสืบทอดวัฒนธรรมด้านอาหารของท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้อาหารการกินของชาวลาวเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของท้องถิ่น

3.3.2 เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกาย หมายถึง เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มรวมถึงเครื่องประดับต่างๆ เสื้อผ้าเป็นปัจจัย 4 ที่จำเป็นของมนุษย์ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายไม่ได้เป็นเฉพาะสิ่งที่ใช้ปกปิดร่างกาย การแต่งกายของกลุ่มชนใด สามารถแสดงให้เห็นศิลปะและวิถีชีวิตของชนกลุ่มนั้นได้ วรรณกรรมเรื่องหมากฮุย ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของตัวละคร ทำให้ทราบถึงลักษณะการแต่งกายของผู้หญิงลาวในสมัยก่อน ดังต่อไปนี้

...แต่นั้นนางก็ทรงเครื่องย่องแหวนมาศำมรงค์ เครื่องคำปักปันมวยกวมเกล้า อันว่าสังวาล
สร้อยมณีศรีกำก่อง เลาแลบส้วยงามย้อยเจียน เมื่อนั้นนางก็ยัวยราตร้ายจากหอปรางค์...

(ล.1) / 1 / 54 / 4 - 1 / 55 / 1

...บุญเสราห์หม่นหมองแลหนอ ค่อยอยู่ดีเยอสาไบเบียงผินยอนณนิมภรณ์...

(ล.1) / 1 / 57 / 1

⁶⁵สถาพร พันธุ์ณี, “ลาบปลาตุก : อาหาร,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 11 (2542) : 3902.

⁶⁶เรื่องเดียวกัน.

⁶⁷สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 329.

...กระจอนต่างรวดคำ ค่อยอยู่ดีเขยต้นดอกชอนทั้งดอกชุมพุมพีเรีย ภูหากรามทรงทัดอัวผม
รามเอ๋ย ค่อยอยู่ดีเขย...

(ล.1) / 1 / 57 / 2 - 1 / 57 / 3

...อันว่าสาวแม่ร้างประสงศ์ใส่สไบแดง ทำมาเยอเยอเอาชายช่อน เขาก็ไหลหลังเข้าสาวบ่าว
แกมกันพูนเขย...

(ล.1) / 1 / 106 / 3

...ครั้งว่ามิงบไปหาได้ทาสาใช้ช่วงกูนี้ กูจักนุ่งขึ้นลิ่ว...

(ล.1) / 1 / 138 / 2 - 1 / 138 / 3

...ก็จึงทวายทรงผ้าสไบเขียวไปก่อน นำบาทพื้นพระเมืองเจ้าที่ตน อันว่านางสนมเจ้าพระยา
หลวงจันธิราช ทรงเครื่องย่องสไบผ้าเบี่ยงแดง...

(ล.1) / 1 / 186 / 1

จากตัวอย่าง ผู้ประพันธ์กล่าวถึงเครื่องแต่งกายหลายประเภท ได้แก่

1) ผ้าเบี่ยง ในความหมายของภาษาไทยภาคกลางจะตรงกับ ผ้าสไบ ผ้าเบี่ยง เป็นเครื่องแต่งกายที่สำคัญเนื่องจากในอดีตจะใช้ห่มท่อนบนแทนการสวมเสื้อ⁶⁸ แม้ในสมัยต่อมาจะนิยมการสวมเสื้อแล้วก็ตามแต่ชาวลาจจะใช้ผ้าเบี่ยงห่มทับเสื้อแขนยาว ที่เป็นเสื้อรัดรูปแขนกระบอกข้อมสี่เหลี่ยมหรือสี่เหลี่ยมหรือเสื้อแขนสั้นอีกชั้นหนึ่ง⁶⁹ ผ้าเบี่ยงเป็นผ้าไหมหรือผ้าฝ้ายความยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 50 - 80 เซนติเมตร หากเป็นผ้าเบี่ยงสำหรับผู้หญิงจะทอด้วยลายขีด ลายปลาไหล สีสันหลากหลาย ชายทั้งสองข้างอาจทำเป็นชายครุย แต่หากเป็นของผู้เฒ่าผู้แก่จะใช้สีขาวเพื่อใช้ห่มไปวัดและใช้ชายข้างหนึ่งปูสำหรับก้มลงกราบ⁷⁰

2) ชิน หรือ ผ้าชิน⁷¹ เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้หญิง จะทอผ้าเป็นลวดลายต่างๆ และมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่น ผ้ามัดหมี่ ชินมุก ชินมับไม เป็นต้น ในอดีตลวดลายและความประณีตในการทอผ้าชินจะบ่งบอกฐานะของผู้สวมใส่ได้ด้วย เช่น หากเป็นหญิงสูงศักดิ์จะนุ่งชินที่มี

⁶⁸ วิถี พานิชพันธ์, ผ้าและสิ่งอภัยไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2547), 49.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁰ สถาพร พันธุ์ณี, ทองเลี่ยม เวียงแก้ว และ ประทวน บุญปก, “ผ้าแพรเบี่ยง (ผ้าเบี่ยง),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542) : 2771 - 2772.

⁷¹ สุนัย ณ อุบล, “ชิน (ผ้านุ่ง),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 4 (2542) : 1193 - 1196.

ลวดลายสวยงามกว่าหญิงสาวชาวบ้านธรรมดา การนุ่งผ้าชั้นของกลุ่มวัฒนธรรมไทย – ลาว จะไม่นิยมใช้ผ้าชั้นทั้งผืนมานุ่งจะต้องตกแต่งลวดลายผ้าชั้นเพิ่มเติมบริเวณหัวชั้น(บันเอว)และตีนชั้น(ชายชั้น) ให้สวยงามทำให้ผ้าชั้นของชาวลาแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่

- หัวชั้น จะทอผ้าให้มีลวดลายสวยงาม หรือใช้สีฉูดฉาด กว้างประมาณ 8 - 12 นิ้วและนำต่อด้านบนของผ้าชั้น ลวดลายที่ใช้ทอเป็นหัวชั้น เช่น ลายจกดาว ลายจิดคั่น หรือใช้ผ้าสีพื้นตัดกับสีของตัวชั้น

- ตัวชั้น คือ ผ้าชั้น ที่มีลวดลายตามความนิยมของท้องถิ่นลายที่เป็นเอกลักษณ์ของผ้าชั้นลาวคือจะนิยมเป็นลายทางตรงหรือแนวดั้ง ไม่นิยมลายขวางเหมือนผ้าชั้นของสตรีล้านนา และจะไม่ทอผ้าชั้นยาวมากนักเพราะจะต้องนำหัวชั้นและตีนชั้นมาต่อชายทั้งสองข้างของตัวผ้าชั้นอยู่แล้ว

- ตีนชั้น คือ ผ้าที่ต่อชายด้านล่างของตัวชั้นจะทอเป็นลวดลายสวยงาม ตีนชั้นของชาวลาจะมีขนาดเล็กหากเทียบกับตีนชั้นของล้านนา⁷²

การนุ่งชั้นของชาวลาจะมีจารีตในการนุ่งที่ไม่ได้เน้นเฉพาะความสวยงามเท่านั้นแต่จะต้องเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อแสดงถึงวัฒนธรรมที่งดงามด้วย หญิงสาวจะ“นุ่งปก” หรือนุ่งชั้นและเก็บชายปกให้เรียบร้อยหรือให้เห็นชายปกได้เล็กน้อย ส่วนปลายผ้าชั้นนั้นจะต้องพับเรียบเสมอกันเป็นแนวเดียวกัน ไม่ให้เหลื่อมกัน

3) กระจอน คือ ดุ่มหูหรือต่างหู ทำด้วยเงินหรือทองคำ มีลักษณะคล้ายดอกไม้ไม่มีหลายแบบทั้งเป็นดอกไม้เล็กๆ เรียกว่า กระจอนตุ้ม หรือเป็นดุ่มหูที่มีระย้าห้อยเรียกว่า กระจอนขอย และหากว่าเป็นกระจอนขนาดใหญ่เรียกว่า กระจอนโข่ง

4) เครื่องย่อง คือ เครื่องประดับ⁷³

จากตัวอย่างที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเครื่องแต่งกาย ทำให้ทราบถึงลักษณะการแต่งกายและเครื่องแต่งกายของสตรีลาว ทำให้สันนิษฐานได้ว่าสตรีลาว(ชนชั้นสูง) ในสมัยนั้นน่าจะนุ่งชั้น ห่มผ้าสไบ เก้ามวยผมและปักปิ่นหรือประดับผมด้วยดอกไม้ ใส่ต่างหู ใส่เครื่องประดับ เช่น แหวน สร้อยสังวาล เป็นต้น

ถึงแม้ว่าเครื่องแต่งกายผู้ชายลาว จะไม่ได้กล่าวถึงในเรื่องหมาหุย แต่จากหลักฐานที่ปรากฏทั่วไปรูปแบบของเครื่องแต่งกายชายลาวจะเรียบง่าย แต่เดิมนั้นจะใส่สร้อยสี่พื้น เข็มหรือผ้าเตี่ยวผืนเล็กๆ ไม่สวมเสื้อยกเว้นหากเป็นโอกาสหรือเป็นพิธีกรรมสำคัญ

⁷²วิดิ พานิชพันธ์, ผ้าและสิ่งอภิปโภค, 49.

⁷³อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 144.

ส่วนในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีการกล่าวถึงเครื่องแต่งกาย เช่นเดียวกันแต่จะไม่เน้นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มจะกล่าวถึงเครื่องประดับมากกว่า ดังความว่า

...นางกุมมารีผู้ฉลาดก็เอาผ้าผืนสะอาด หื้อสมเครื่องอุดมหลายหลาก ผ้าห่มหากลหลายผืนทั้ง
สั่งว่าเครื่องประดับสอดแหวน ม้าวสอดแขนขาเครื่องประดับตนนางแก้ว เอาออกแล้วนางแก้วก็
ตกแต่งแปลงพกพันด้วยผ้า...

(ลน.1) / 2 / 8 / 3 – 2 / 8 / 4

...พ่อยมาเอาเครื่องอลังการ ฝากไปหาขายกำพร้าผู้ถ้อยนั้นชาวอันแล้ว...

(ลน.1) / 2 / 12 / 1

...สังวาลแสงมุขมาศ เรืองรุ่งราชไสสีค้อยอยู่ก่อนทေး ผ้าสำลีผืนอ่อนนุ่มนึ่งวปอนภายในค้อย
อยู่ก่อนทေးเนอ ผ้าสไบบางผืนดำก่ำอันชุบย้อมน้ำหมากเกลือกดำ ผ้าดอกคำแดง...

(ลน.1) / 2 / 43 / 3

...ส่วนว่าอินทราธิราชก็เอาเครื่องสร้อยสังวาลแลมุก ม้าว คอ แขน แหวนมือและจุมหัว
ปิ่นเกล้า...

(ลน.1) / 3 / 49 / 3

จากตัวอย่างกล่าวถึงเครื่องแต่งกายหลายประเภทได้แก่

1) เครื่องอลังการ หรือ เครื่องง้าวอลังการ หมายถึงเครื่องประดับของสตรี

ชั้นสูงของล้านนา ประกอบไปด้วย⁷⁴

- ปิ่นปักผม ทำด้วยทองคำเป็นรูปดอกไม้หรือพุ่มไม้ เป็นต้น
- ม้าวแขน หรือ เครื่องประดับแขนท่อนบน
- ว้องมือ หรือกำไลข้อมือ มีทั้งนาก เงินและทองคำ
- เขี้ยวเกล้า ใช้ประดับผม เมื่อเกล้าผมแล้วนำเขี้ยวเกล้ามาพันและ

นำปิ่นมาปักเพื่อไม่ให้เขี้ยวเกล้าหลุดง่าย ส่วนมากแล้วเขี้ยวเกล้าจะทำด้วยทองคำประดับด้วยเพชร
หรือพลอย มีหลายรูปร่างทั้งกลมและแบน

- ลานหู คือ ทองคำที่นำมาตีเป็นแผ่นบางแล้วนำมาม้วนใส่ในรูหู

⁷⁴อินทร์ สุใจ, “เครื่องง้าว,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ 3 (2542) : 1209-1210.

- แหวนและปอบมือ(แหวนที่ไม่มีหัวแหวนประดับ)
- ว้องดิน กำไลข้อเท้า
- ตั้งวาลหรือสายกะล้องใช้คล้องเนียงอก
- สายคอ
- สายแหว, สายอีว, ด้ายแหว, ปอบแหว คือเข็มขัด

เครื่องง้าวลังการ เป็นเครื่องประดับของสตรีชั้นสูงจะต้องมีครบทุกชิ้น แต่หากเป็นหญิงชาวบ้านธรรมดาอาจจะไม่ครบทุกชิ้นเพราะจะแต่งกายเสมอเจ้านายไม่ได้

- 2) ขะจุมหัวหรือกระจุมหัว คือมงกุฎ
- 3) ผ้าสไบ คือ ผ้าพาดบ่าเป็นผ้าสี่เหลี่ยมตลอดทั้งผืน⁷⁵

จากตัวอย่างที่ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของชาวล้านนา และจากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนัง รวมทั้งศิลปะปูนปั้นในอาณาจักรล้านนา ทำให้สันนิษฐานการแต่งกายของชาวล้านนาสมัยโบราณ ได้ดังนี้⁷⁶

- 1) ชาวล้านนาสมัยโบราณทั้งหญิงชายไม่นิยมสวมเสื้อยกเว้น โอกาสและพิธีการสำคัญ แต่หากเป็นหญิงสาวที่ยังไม่แต่งงานจะสวมเสื้อหรือใช้ผ้าสไบพันหน้าอกไว้
- 2) ผู้ชายนิยมสักตามตัวและนุ่งผ้าด้อย โดยจะมัดวนชายผ้าเป็นเกลียวสอดระหว่างขาแบบเดียวกับการนุ่งแบบถกเขมรและ โองกระเบน มีผ้าคล้องไหล่และโปกหัวแต่หากเป็นพิธีการสำคัญจะสวมเสื้อคอจีนติดกระดุม มีผ้าพันเอวสองผืนสำหรับรัดมัดผ้าด้อยและเสื้อถ้าหากเป็นชนชั้นเจ้านายจะมีเสื้อไหมคล้ายเสื้อครุยสวมทับอีกชั้นหนึ่ง
- 3) ผู้หญิงนุ่งผ้าชิ้นลายขวางกรอมเท้า (ผ้าชิ้นของชาวล้านนาเหมือนกับชาวลาวคือ มี 3 ส่วนเช่นเดียวกันได้แก่ หัวชิ้น, ตัวชิ้นและตีนชิ้น) ส่วนท่อนบนมีผ้าสไบคล้องคอหรือห่มสไบเฉียงโดยให้ผ้าห่มคาดทับชายสไบด้านหน้า⁷⁷ หรือ พันหน้าอก หรือ พาดบ่า แต่หากเป็นโอกาสสำคัญหรือเข้าวัดจะห่มผ้าสไบเรียกว่าห่มสะห้วยแล่ง
- 4) ผู้หญิงนิยมไว้ผมยาวเกล้ามวยกลางท้ายทอย หากเป็นสตรีชั้นสูงจะประดับผมด้วยเกี้ยวหรือครอบมวยผมแล้วปักปิ่นทองคำสวมตุ้มหูทองคำ⁷⁸

⁷⁵ วิชา พานิชพันธ์, ผ้าและสิ่งอภิปโภค, 61.

⁷⁶ ธนาคารแห่งประเทศไทย, เงินตราล้านนาและผ้าไท (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2540), 52 - 53.

⁷⁷ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, สมุดภาพวิวัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525), 29

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน.

3.3.3 การละเล่น

การละเล่น หมายถึง มหรสพต่าง ๆ, การแสดงต่าง ๆ เพื่อความสนุกสนานรื่นเริง⁷⁹ ในวรรณกรรมเรื่องมหาบุษย์ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงการละเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ สกา และ คลี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

เมื่อมารดาของสุวรรณเมษะและหมาขนคำตายจากไป เมืองจันไต่จึงจัดงานศพให้อย่างสมเกียรติ (งานศพ ทางอีสานเรียกว่า งานจัน) ภายในงานจันจะมีการจัดมหรสพรื่นเริงต่างๆ โดยชาวเมืองจันไต่ที่มาร่วมงานจันได้จัดทำอาหารเลี้ยงผู้คน มีการละเล่นสกาของหนุ่มสาวที่มาในงาน ดังความว่า

...บางฟองลักปิดผ้าสไบซอนบิบนม อรชรล้ากองครว้ค้อมรุ่ง สาวบ่าวเล่นสกาแก้ว...

(ล.1) / 1 / 9 / 2

...ทั้งพาเหวี่ยงคลีสกาแก้ว ค่อยอยู่ดีเยอ...

(ล.1) / 1 / 57 / 1

...ลั่นคับคั่งอารมณ์กว้างพูนเขอ แชวๆเขามีนั่นคนเล่น สกาเงินพร้อมสกาคำตั้งฟาง จันคาบลุ่มฟ้าเมื่อนั้นชววัน สกาคำแพ้สกาเงินเสียเดชราหนอ แหนงว่ายอมแพ้พี่บ่เสียหน้า...

(ล.1) / 1 / 114 / 3 - 1 / 114 / 4

การเล่นสกา⁸⁰ เป็นการเล่นการพนันรูปแบบหนึ่งและผู้แพ้จะต้องเสียเงินเสียทองเป็นเดิมพัน เป็นกีฬาที่เล่นในร่มลักษณะเดียวกับการเล่นทอดลูกเต๋า ลูกสกาที่ใช้เล่นจะเป็นรูปร่างเป็นสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ทำด้วยวัสดุหลายประเภทเช่น ทำด้วยเขาสัตว์ งาช้าง ลูกสกาที่ใช้หอยเล่นในเกมการเล่นสกาจะมี 4 ลูก แต่ละลูกจะมีแต้มมากน้อยไว้ตามลำดับ

ในการเล่นจะมีกระดานไว้สำหรับทอดสกา จากนั้นก็ทอดลูกสกาลงในกระดานให้ปะปนคละเคล้ากันแล้วหยิบลูกสกาไว้คนละลูกแล้วนับแต้มของตนไว้เป็นความลับ จากนั้นฝ่ายที่เริ่มเล่นก่อนก็ทอดลูกสกาลงในกระดานแล้วนับแต้มรวมกันไว้ จากนั้นก็สลับกันทอดลูกสกาแล้วรวมแต้มเช่นเดียวกัน ใครที่แต้มมากกว่าก็จะเป็นผู้ชนะ แต่ที่สกาเป็นที่นิยมเล่นการ

⁷⁹ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-search-all-x.asp>

⁸⁰ตำนาน งามสุข, เกล็ดจากวรรณคดี, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516), 374 - 377.

พนันเพราะเป็นเกมชิงไหวชิงพริบหากว่าสายตาไวก็จะเห็นแต้มลูกสาก่อนถึงพื้นกระดานก็จะสามารถเอามือรับไว้แล้วทอดใหม่อีกครั้ง

จากข้อความที่ยกตัวอย่างใน (ล.1) / 1 / 57 / 1 มีการกล่าวถึง **ช่วงกลี** ซึ่งน่าจะหมายถึงสนามสำหรับเล่นตีกลิ การเล่นเกมเป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่งของอีสานเล่นได้ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก การเล่นเกมตีกลิ ประกอบไปด้วย⁸¹

อุปกรณ์การเล่น

1. ไม้กลี หรือ ค้อนกลี ใช้ไม้เนื้อแข็งยาวประมาณ 1 วา โกงให้ตรงหัวใช้โคลนทาโอกรอบแล้วฉลไฟเพื่อความแข็งแรง
2. ลูกกลี ใช้ไม้แก่นแล้วทำให้เป็นทรงกลมเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 2 นิ้ว โดยรูปร่างและขนาดจะต้องพอเหมาะกับไม้กลี
3. ประตู่ มีขนาดกว้าง 1 วา มีเครื่องหมายแสดงเขตตามแต่ตกลงกัน

วิธีการเล่น แบ่งผู้เล่นเป็น 2 ฝ่ายๆละเท่าๆกันแล้วแต่ขนาดสนาม หัวหน้าของทั้งสองฝ่ายจะต้องมา **ทวนกลี** ที่กลางสนาม โดยจะใช้ไม้ตีกลิแต่ละทีลูก หากฝ่ายใดเร็วกว่าก็จะพยายามตีลูกกลีไปยังประตูฝ่ายตรงข้าม โดยผู้เล่นทั้งสองฝ่ายจะต้องเข้าแย่งกันเพื่อตีลูกให้เข้าประตู โดยจะต้องตีลูกกลีจากขวาไปซ้าย หากตีจากซ้ายไปขวาจะผิดกติกา เรียกว่า **ตีกลิด้้นรวม** ถือเป็นการกีดขวางการเล่นของส่วนรวม ผู้เล่นอีกฝ่ายจะได้โอกาสนำลูกกลีมาตั้งดี ซึ่งจะเรียกว่า **ของกลี** ฝ่ายไหนตีลูกเข้าประตูได้มากกว่าจะเป็นผู้ชนะ (ผู้วิจัยคิดว่าหากเทียบกับกีฬาในปัจจุบันแล้วน่าจะเป็น กีฬาฮอกกี้ ซึ่งเป็นที่นิยมเล่นกันมากในประเทศอังกฤษและประเทศในเครือจักรภพ)

3.4 ประเพณี

ประเพณี หมายถึง สิ่งที่นิยมยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบๆกันมาจนเป็นแบบแผนขนบธรรมเนียม หรือ จารีตประเพณี⁸²

ประเพณี หมายถึง ความประพฤติที่ชนหมู่ใดหมู่หนึ่ง ถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกันและสืบทอดกันมาช้านาน หากใครประพฤติออกนอกแบบแผนก็จะเป็นการผิดประเพณี⁸³

⁸¹ พิชญ์ สมพอง, “กลี : กีฬา,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 2 (2542) : 632.

⁸² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546), 663.

⁸³ บุญผา บุญทิพย์, คติชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), 16.

ประเพณี แบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่⁸⁴

1. ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีทั่วไปที่ไม่มีกฎข้อบังคับหรือเป็นแบบแผน เป็นเรื่องของการปฏิบัติสืบทอดกันมาตามความเคยชิน ไม่ทำให้รู้สึกว่าจะต้องเป็นภาระหน้าที่ เช่น ธรรมเนียมการทักทาย การสวมรองเท้า เป็นต้น

2. ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนดไว้ หากไม่ปฏิบัติตามจะถือเป็นเรื่องเสียหาย เช่น การไหว้ครู การบวช การทำศพ เป็นต้น

3. จารีตประเพณี หรือ กฎศีลธรรม เป็นประเพณีที่เหมือนกฎหมายของสังคม หากใครฝ่าฝืนทำผิดจารีตประเพณีถือว่าเป็นความผิด ความชั่ว สังคมจะรังเกียจ เช่น การที่ผู้หญิงมีชู้ หรือ ชายที่เป็นชู้กับลูกเมียผู้อื่น หรือการที่ลูกดบตีพ่อแม่ ถือเป็นเรื่องร้ายแรงและผู้คนจะรังเกียจผู้ที่กระทำความผิดถือว่าเป็นการกระทำผิดจารีตประเพณี

ประเพณีที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้แก่

3.4.1 พิธีสมโภช

ในเรื่องมหาหุยมมีการบรรยายถึงพิธีสมโภชเมื่อพระยาจันไดไปรับลูกทั้งหมดกลับมายังเมืองแล้ว จึงจัดพิธีสมโภชขึ้น ส่วนเรื่องสุวัณณเมฆะหมากษัตริย์ไม่ได้กล่าวถึงดังกล่าวว่า

...เมื่อนั้นพระพ่อเจ้าเดินแต่งโยธา แปลงทองคำแต่งลินสรงน้ำ เขาก็โดยคำเจ้าตกแต่งโดยพลัน หอสรลงเลียนกายลินสลายต้องแล้ว จึงเชิญหน่อท้าวขึ้นสู่หอสร ทั้งสองนางร่วมพระองค์เรียงพร้อม เสนศพร้อมค้ำคั่งโรงขวาง ถือนันทีชู้คนคอยเจ้า...เมื่อนั้นราชาเจ้าเพียงหลวงตนพอน้ำเต้าคันทิแก้วโสจรสรง...

(ล.1) / 1 / 107 / 3 - 1 / 110 / 2

จากการบรรยายของผู้ประพันธ์ พิธีการสมโภชในเรื่องมหาหุยมนี้ ประกอบไปด้วยประเพณีของชาวอีสานหลายประการ ได้แก่

- 1) การสร้างหอสร ซึ่งจะต้องมีการตกแต่งสถานที่ที่ใช้ทำพิธีอย่างสวยงาม
- 2) การทำฮางริน หรือ ราน้ำ ที่ใช้สำหรับสรงน้ำ (พิธีการสมโภชบุตรและธิดาของกษัตริย์ เมืองจันไดคล้ายกับ การทำพิธีรดสรงของชาวอีสาน เพราะมีการสร้างหอสรและลิน (รางลิน) ซึ่งเป็นรางน้ำไว้สำหรับสรงน้ำในพิธีรดสรง) ฮางรินจะทำด้วยไม้เนื้อแข็งและเจาะเป็นรางน้ำ มีการจัดตกแต่งท่อนหรือรางโดยการแกะสลักลวดลายฮางรินให้สวยงาม หากเป็นในพิธี

⁸⁴ เรื่องเดียวกัน, 16 – 17.

สดตรงพระภิกษุมักจะแกะสลักเป็นพระยานาคโดยจะเน้นแกะสลักหัวและหางอย่างประณีตสวยงามและส่วนท่อนตัวนั้นจะแกะเป็นรางน้ำและประดับตกแต่งเป็นเกล็ดพระยานาค⁸⁵

3) น้ำที่ใช้ในพิธี ซึ่งถือว่าเป็นส่วนประกอบของพิธีที่มีความสำคัญที่สุด น้ำถูกนำมาใช้ในความหมายของการชำระล้างผู้ที่เข้ารับตำแหน่งใหม่ หรือเป็นสัญลักษณ์ของก้าวใหม่แห่งชีวิต ให้ประสบแต่ความสวัสดิและความสำเร็จในหน้าที่ใหม่ มีการสันนิษฐานว่าการใช้น้ำในพิธีสำคัญๆนี้คงจะรับมาจากวัฒนธรรมอินเดีย ที่ใช้น้ำเป็นสื่อถึงการชำระล้าง⁸⁶ ในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข น้ำที่นำมาใช้ในพิธีเป็นน้ำอบผสมกับพรรณไม้ที่มีกลิ่นหอมต่างๆ ดังความว่า

...นำดอกไม้จันทน์คู่โสรจตรง หอมทั่วท่านครใหญ่เมืองจัน คือดงอบจันทน์เสนชู้คนเจือคู่...

(ล.1) / 1 / 108 / 2

จากคำประพันธ์ น้ำที่ใช้ในพิธีมีพรรณไม้หอมเป็นส่วนผสมหลายอย่าง ได้แก่

- จันทน์ หมายถึง ไม้ต้น กลิ่นหอม มีหลายชนิด ได้แก่ จันทน์แดง, จันทน์ไฉหรือจันทน์ผา, จันทน์หอมหรือจันทน์ชะมด, จันทน์ขาวหรือจันทนาและจันทน์เทศ⁸⁷
- คู่ หมายถึง ไม้แก่นหอมชนิดหนึ่งมักจะเรียกว่า “แก่นคู่” คู่กับ “แก่นจันทน์”⁸⁸
- เสน หมายถึง ชื่อพรรณไม้ชนิดหนึ่งใบมีกลิ่นหอม จำพวกเนียม⁸⁹ (ใช้อบผ้าหรืออบผมหรือผสมปูนกินกับหมาก)⁹⁰ ใช้ผสมกับแก่นจันทน์

⁸⁵ รัช ปุณโณทก, “ฮางริน (รางน้ำสดตรง),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 15 (2542) : 5368 - 5369.

⁸⁶ ภาพร เล่าสินวัฒนา, การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และ สัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช” (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549), 9.

⁸⁷ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, 85.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, 65.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, 313.

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, 165.

- 4) มีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี แสดงให้เห็นว่าน่าจะรับอิทธิพลมาจากพิธีอภิเษกของพราหมณ์ ซึ่งเป็นหนึ่งในสามของพิธีสถาปนาผู้นำคนใหม่ (การอภิเษก การกระทำสัตย์ การถวายราชสมบัติ) ตามความเชื่อเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์⁹¹
- 5) มีการอัญเชิญเทพเทวดาลงมาเป็นสักขีพยานในพิธีเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นสิริมงคล ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม พระยาครุฑและนาค
- 6) มีมหรสพงานสมโภชเพื่อความบันเทิง ดังตัวอย่าง

...อันว่าสาวสนมพร้อมนั้นนาง ๖ หมั้น ตีเสพน้อยकुงฟ้าฟ่งเพื่อน อันว่าเสียงปี่ห้อยการวิกอน
เสียงพूंเขอ ควนๆนั้นดังสวรรค์เมืองฟ้า ดงเดือดดังฆ้องค่อยดีน้า เสียงระฆมหายสังข์มีนั้น
วอนก้อง เขาก็ขับเสพเจ้าข้าหม่อมในปรางค์ สนุกอยู่ในบรรทมเปรียบสวรรค์ฟ้า...

(ล.1) / 1 / 109 / 4 - 1 / 110 / 1

3.4.2 ประเพณีการสืบราชสมบัติ

ในอดีตแต่ละเมืองต่างมีผู้นำปกครองบ้านเมืองหรืออาณาจักรต่างๆ เมื่อผู้ปกครองคนเก่าหมดอำนาจไปจะด้วยเหตุใดก็ตาม จะต้องมีการคัดเลือกผู้นำคนใหม่เพื่อป้องกันการแย่งชิงอำนาจกัน ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดความวุ่นวายภายในบ้านเมือง ดังนั้นจึงต้องมีกฎเกณฑ์ในการสืบทอดอำนาจของผู้นำไว้ ในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข เป็นเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง จึงมีการกล่าวถึงประเพณีการสืบราชสมบัติไว้ด้วย ดังตัวอย่าง

เมื่อท้าวจันทรและท้าวฮ้างปองกลับมาเมืองจันทไคแล้ว พระยาจันทไคซึ่งแก่ชราแล้วได้แบ่งเมืองจันทไคให้โอรสทั้งสองได้ปกครอง ดังความว่า

...เมืองใหญ่จันทไค แยกสถานทองพระยอดเมืององค์น้อย แต่นั้นพระพ่อเจ้าปลุกตามคลอง
ฮ้างปองกินถ้องเมืองจริงแท้...

(ล.1) / 1 / 113 / 2 - 1 / 113 / 3

จากตัวอย่าง พระยาจันทไคแบ่งเมืองให้ลูกทั้งสองโดยยึดหลักเกณฑ์ *ตามคลอง* นั่นคือ ตามประเพณีครองครองธรรม ที่จะต้อง *กินถ้องเมือง* หมายถึง แบ่งเมืองให้ปกครองครึ่งหนึ่ง โดยท้าวฮ้างปองแบ่งกับท้าวจันทรผู้น้อง

⁹¹ ภาพร เล่าสินวัฒนา, การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมายและสัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช”, 8.

การสืบราชสมบัติตามประเพณีที่สืบทอดกันมา จะขึ้นอยู่กับอำนาจของกษัตริย์ที่จะแต่งตั้งหรือถอดถอนผู้ใดก็ได้ ตามความประสงค์ซึ่งเป็นสิทธิและอำนาจของกษัตริย์ แต่หากว่ามีความไม่แน่นอนหรือสับสนหรือไม่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน ก็ย่อมจะเกิดความไม่มั่นคงในอาณาจักรนั้นๆ ได้ ต่อมาจึงได้สร้างกฎหมายเทียบบาลในการสืบสันตติวงศ์ขึ้นมา เพื่อความชัดเจนในการสืบราชสมบัติ⁹²

เรื่องมหาหุข มีการกล่าวถึงตำแหน่งในการสืบสันตติวงศ์ ได้แก่ ตำแหน่งวังหน้าดังความว่า

...อันว่าฮางปองกินถ่องเมืองวังหน้า นับแต่สองพระองค์สร้างจันไตแทนสืบปางนั้น ห้อมไพร่น้อยนครกว้างรุ่งขวาง...

(ล.1) / 1 / 215 / 1 - 1 / 215 / 2

จากตัวอย่างผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงท้าวฮางปองว่ามีตำแหน่งเป็น **วังหน้า** ของเมืองจันไต และ **กินถ่องเมือง**⁹³ ตำแหน่ง **วังหน้า**⁹⁴ หมายถึง ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เปรียบได้กับตำแหน่งพระมหาอุปราชหรือรัชทายาท เพราะเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญรองลงมาจากกษัตริย์ สาเหตุที่เรียกวังหน้าเพราะในสมัยโบราณการจัดกระบวนทัพจะจัดเป็น ทัพหน้า ทัพกลาง (ทัพหลวง) และทัพหลัง พระมหาอุปราชมีตำแหน่งเป็นจอมทัพหน้า เสด็จไปก่อนกษัตริย์ซึ่งเป็นทัพหลวง (ในเรื่องมหาหุข ตอนที่เมืองจันไตทำศึกกับเมืองมิลินัน ทัพของท้าวฮางปองเป็นทัพหน้า และออกทำศึกก่อนทัพหลวงซึ่งเป็นทัพของท้าวจันทร) แม้แต่พระราชวังที่ประทับในพระนครของพระมหาอุปราช ก็ตั้งเช่นเดียวกับการตั้งกระบวนทัพ คือด้านหน้ารับศึก พระมหาอุปราชจึงได้ชื่อว่า “ฝ่ายหน้า” หรือ “วังหน้า”⁹⁵ เริ่มมีใช้ครั้งแรกสมัยอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา และจะมีการเปลี่ยนวังหน้าทุกครั้งหากมีการเปลี่ยน

⁹²ชมพูนุช นาภิรักษ์, “รัชทายาทแห่งราชวงศ์จักรีในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์,” ใน วารสารประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2541), 31.

⁹³กินถ่องเมือง หมายถึง การแบ่งเมืองกันปกครอง

⁹⁴เรื่องเดียวกัน, 31-32.

⁹⁵นพวรรณ บุตราภรณ์, “วังหน้า พระมหาอุปราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์,” กิณี 22, 11 (พฤศจิกายน 2548) : 71.

รัชกาลใหม่ และหากว่าวังหน้าถึงแก่พิราลัยจะมีการสถาปนาองค์ใหม่ขึ้นแทนที่ การสถาปนา
วังหน้ามีการสืบเนื่องจากสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ และในการสถาปนาตำแหน่งนี้
มักจะมีขึ้นในช่วงต้นรัชกาล ดังนั้นผู้ที่ได้รับการสถาปนามักจะเป็นพระอนุชาหรือพระชนนี
(ในเรื่องมหาบุษย์ ท้าวฮ้างปองเป็นพระเชษฐา) เพราะมีความสนิทสนมไว้วางใจได้ สามารถช่วย
ดูแลบ้านเมืองและสร้างเสถียรภาพให้กับบัลลังก์ของกษัตริย์ได้

ต้นฉบับเรื่องมหาบุษย์ฉบับลาวที่นำมาศึกษานี้ ระบุไว้ว่าจารเมื่อ จ.ศ. 1234
ตรงกับ พ.ศ. 2415 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นรัชกาลสุดท้ายที่มีการแต่งตั้งตำแหน่งวังหน้า ดังนั้นเป็นไปได้ว่า
ผู้ประพันธ์เรื่องมหาบุษย์ อาจได้รับรู้และรับอิทธิพลความคิดเกี่ยวกับระบบการปกครองและ
การสืบสันตติวงศ์สมัยรัตนโกสินทร์ ผู้ประพันธ์จึงนำมากล่าวไว้ในเรื่องมหาบุษย์ เพราะตำแหน่ง
วังหน้าไม่ได้เป็นระบบการสืบสันตติวงศ์ของลาว

3.4.3 ประเพณีงานศพ

ในเรื่องมหาบุษย์ผู้ประพันธ์ได้บรรยายถึงประเพณีงานศพ ดังต่อไปนี้
เมื่อราชเทวีมารดาของท้าวจันทร์และมหาบุษย์ได้เสียชีวิตไป เมืองจันท
จึงจัดงานศพให้อย่างสมเกียรติ โดยจัดแบบโบราณประเพณีของพิธีศพบุคคลชั้นสูง ได้แก่ ใส่โกศ
บนหลังนกหัสติลิงค์ ดังความว่า

...เมื่อนั้นเสนาเจ้าขันคำทั้ง๔ ขอบายเจ้ายอดแก้วลงตั้งช่วงสนาม ขอนหลวงเจ้าเสนาพร้อม
เด็กน้อยชายน้อยใหญ่อวน ตั้งหอกง้าวเป็นถ้องถัดัน สรรพลิงข้างเขาแต่งประนมหลวง ราช
หัตถ์ลึงค์ไกวแกว่งวงงาฟ้อน ไส่โกศแก้วงันคาบนางเมือง...

(ล.1)/1/8/2 - 1/8/4

จากคำประพันธ์กล่าวถึง **ราชหัตถ์ลึงค์** ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำพิธีศพ
บุคคลชั้นสูงระดับชนชั้นเจ้านายในล้านนาและล้านช้างสมัยโบราณ เป็นการอัญเชิญศพขึ้นบน
เมรุรูปนกหัสติลิงค์⁹⁶ ในถิ่นอีสานหากเป็นบุคคลธรรมดาจะไม่ทำพิธีศพแบบนี้ หากกระทำให้ถือว่า
ชะล่า เกิดความวิบัติ 7 ชั่วโมง⁹⁷ ในล้านนาจะมีพิธีศพแบบนี้กับพระเถระผู้ใหญ่ด้วย ส่วนทาง
อีสานแต่เดิมนั้นจะจัดพิธีศพแบบนกหัสติลิงค์เฉพาะชนชั้นเจ้านายเท่านั้น แต่ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูป

⁹⁶ในอีสาน บางครั้งจะเรียก นกหัสติลิงค์ ว่า นกสั๊กกะไคลิงค์

⁹⁷บำเพ็ญ ณ อุบล, “สั๊กกะไคลิงค์ (เมรุเผาศพ),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 13 (2542): 4501.

การปกครองหัวเมืองอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว อนุญาตให้จัดประเพณีการทำศพแบบนกกหัสติลังค์กับพระเถระที่ทรงธรรมได้ และยกเลิกประเพณีการถวายเพลิงศพที่ทุ่งศรีเมือง ต่อมาพระเถระผู้ใหญ่ของชาวอีสานในขณะนั้นคือ พระธรรมบาล (หุ่ย) พระครูหลักคำ เจ้าอาวาสวัดมณีวนารามมรณภาพ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์จึงสั่งให้จัดพิธีศพนกกหัสติลังค์ เช่นเดียวกับอาญาสี่ และชักลากไปเผาที่ทุ่งศรีเมือง นับเป็นนกตัวสุดท้ายที่ได้เผาที่ทุ่งศรีเมืองเพราะหลังจากนั้นมาไม่มีการเผาศพที่ทุ่งศรีเมืองอีกเลยและพระเถระผู้ใหญ่ของทางอีสานจึงได้รับเกียรติให้จัดพิธีศพแบบนกกหัสติลังค์ตั้งแต่นั้นมา⁹⁸ (ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า การที่กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลลาวกาว สั่งให้ยกเลิกการเผาศพที่ทุ่งศรีเมือง เป็นความพยายามในการปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานประการหนึ่ง เพื่อลดบทบาทและความศักดิ์สิทธิ์ของประชาชนในหัวเมืองอีสานที่มีต่อเจ้านายฝ่ายอีสานลง เพื่อให้หัวเมืองอีสานขึ้นต่อส่วนกลางให้มากขึ้น)

การสร้างเมรุและปราสาทบรรจุพระศพกษัตริย์ตั้งบนนกกหัสติลังค์ ปรากฏหลักฐานในพงสาวดารโยนกมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ ก่อนยุคการปกครองของพม่า⁹⁹ ส่วนตำนานของทางล้านช้างเชื่อว่า เจ้านายสายล้านช้างและเจ้านายพื้นเมืองอีสานอันได้แก่ อาญาสี่ สืบเชื้อสายมาจากราชสกุลเมืองเชียงรุ่งแสนหวิฟ้า เมื่อท่านเหล่านี้ถึงแก่กรรมจะต้องเชิญศพขึ้นเมรุรูปนกกหัสติลังค์ ซึ่งเป็นนกในวรรณคดีอีสาน มีฤทธิ์อำนาจและเป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายราชสกุลเมืองเชียงรุ่งแสนหวิฟ้า¹⁰⁰

ตำนานทางจำปาศักดิ์ กล่าวถึงที่มาของพิธีศพนกกหัสติลังค์ว่า ในขณะที่ประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระศพกษัตริย์ เมืองเชียงรุ่งแสนหวิ มีนกฮูกใหญ่หรือนกกหัสติลังค์บินผ่านมาเห็นพระศพอยู่บนเชิงตะกอน เลยกาบเพื่อเอาพระศพไปเป็นอาหาร ต่อมาหญิงสาวผู้หนึ่งอาสาไปฆ่านกกหัสติลังค์ได้สำเร็จ และประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระศพกษัตริย์บนหลังนกตัวนั้น จึงกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีของเจ้านายเชื้อสายจำปาศักดิ์ ที่จะต้องตั้งพระศพและถวาย

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹⁹ พระยาประจักษ์จกรจักร (แจ่ม บุนนาค), พงสาวดารโยนก, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิตยา, 2515), 402, อ้างถึงใน อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนกกหัสติลังค์ ตู้ไม้ศพ (เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541), 59.

¹⁰⁰ บำเพ็ญ ณ อุบล, “สักกะไคลังค์ (เมรุเผาศพ),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 13 (2542) : 4501.

พระเพลิงพระศพบนหลังนกหัสติลิงค์ และก่อนถวายพระเพลิงจะต้องมีพิธีผ่านนกหัสติลิงค์ก่อน หากไม่ทำพิธีผ่านนกหัสติลิงค์จะถือว่าชะล่า¹⁰¹

นกหัสติลิงค์ เป็นนกในตำนานความเชื่อ มีหลายประเด็นที่กล่าวถึงที่มาของความเชื่อ ที่จะต้องตั้งพระศพกษัตริย์บนหลังนกชนิดนี้ **หัสติลิงค์** หมายถึง เพศลักษณะแห่งช้าง หรือ ชาตินิดหนึ่งแห่งช้าง¹⁰² จากคัมภีร์ปฐมมูลมุติ กล่าวถึง การสร้างช้างมโนสีลาว่า บนหลังช้างเป็นที่ตั้งของเขาศุเมรุและดาวเคราะห์ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าชาวล้านนาโบราณได้ความเชื่อมาจากตำนานเรื่องนี้¹⁰³ ในตำนานความเชื่ออีกประการหนึ่งของชาวล้านนา นกหัสติลิงค์ หรือ “นกหัด” เป็นนกที่มีปีกกว้างแข็งแรง เที่ยง วง งา เป็นคชสาร และมีพลังทำลายมหาศาล จะทำหน้าที่มารับวิญญาณคนตายไปสู่สวรรค์ตามบุญกรรมของบุคคลนั้น เพราะชาวล้านนาเชื่อว่าเมื่อบุคคลใดละสังขารจากโลกนี้ไป จะต้องมิพาหนะสำหรับส่งสังขาร จะต้องเป็นสัตว์ที่มีกำลังดังช้างสารบินไปไกลกว่าหมื่นกว่าแสนโยชน์ เพื่อข้ามทะเลแห่งวิญสงสารได้¹⁰⁴

ในไตรภูมิพระร่วง มีตอนหนึ่งที่กล่าวถึงนกหัสติลิงค์และเสฐียร โกเศศ ได้อธิบายไว้ใน “เล่าเรื่องในไตรภูมิ” ว่า

“คนที่เกิดในอุตรกुरुทวีป เมื่อตายลงจะมีนกหัสติลิงค์มาคาบเอาศพเหล่านั้นไป...นกที่มากาบเอาซากศพชาวอุตรกुरुไป เป็นนกอินทรีหรือนกกดก็พอรู้จัก แต่นกหัสติลิงค์ไม่เคยรู้จัก เคยทราบว่าเป็นนกใหญ่โตมาก มีหัวเป็นราชสีห์มีวง การทำศพทางเชียงใหม่ของโบราณ...แต่งหุ้มกองฟืนเป็นอะไรางไม่ให้เห็นฟืน และบนกองฟืนนั้นผูกเป็นนกหัสติลิงค์...”¹⁰⁵

ลักษณะทั่วไปของนกหัสติลิงค์ คือ มีลำตัวมีปีกและหางเป็นนกแต่มีหัวเป็นช้าง ดังนั้นในการสร้างเมรุรูปนกหัสติลิงค์หรือสักกะไดลิงค์นั้นที่สำคัญที่สุดคือส่วนหัวของ

¹⁰¹ เจริญ ดันมาพราน, **ประเพณีท้องถิ่น** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงแดด, 2538), 7 - 9, อ้างถึงใน อภิธาน สมใจ, **งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลิงค์ สู่ไม้ศพ** (เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541), 72 - 73.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, 69.

¹⁰³ อนาโตน โรเจอร์ เบ็ลคิเยร์ (ผู้ปริวรรต), **ตำนานเล่าขานล้านนา ปฐมมูลมุติ** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534), อ้างถึงใน อภิธาน สมใจ, **งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลิงค์ สู่ไม้ศพ** (เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541), 69 - 70.

¹⁰⁴ จงกลณี คงชนะ, “นกหัสติลิงค์ พาหนะสู่สวรรค์ของผู้ประพฤดีดี,” **สยามอารยะ** 3, 42 (สิงหาคม 2539) : 11 - 12.

¹⁰⁵ เสฐียร โกเศศ [นามแฝง], **เล่าเรื่องในไตรภูมิ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), 119 - 120.

นกหัสติลิงค์จะต้องขยับได้ งวงม้วนได้ หันคอได้ หูแกว่งได้ อ้าปากและร้อง ในการสร้างนกหัสติลิงค์จะใช้ไม้ไผ่สานเป็นโครงรูปนกแล้วนำกระดาษมากรุให้สวยงาม และทำเมรุตั้งไว้บนหลังนก¹⁰⁶

ส่วนการชักลากจะใช้เชือกผูกมัดกับฐานนกเป็นแถวๆ แต่ละแถวจะมีคนเข้าแถวเพื่อชักลากนกไปเป็นขบวน ได้ปีคนก็จะมิช่องพอให้คนเข้าไปอยู่เพื่อบังคับนกให้หันไปมา ขยับปีกขึ้นลง ขยับงวงให้ม้วนดักเอาข้าวตอกโปรยไปข้างหน้าได้เหมือนนกมีชีวิต¹⁰⁷

พิธีพืชนกหัสติลิงค์ จะประกอบไปด้วยพิธีการต่างๆ ดังต่อไปนี้¹⁰⁸

1. พิธีเชิญศพขึ้นนก จะต้องเริ่มด้วยพิธีทำบุญอุทิศกุศลถึงผู้ตาย และอัญเชิญศพพร้อมเครื่องยศต่างๆ ของผู้ตายมาพร้อม เพื่อมาขึ้นนกโดยจัดเป็นขบวน ทุกคนในพิธีต้องนุ่งขาวและนำขบวนโดยการโปรยข้าวตอกดอกไม้

2. พิธีชักลากนกหัสติลิงค์ เมื่อเชิญศพขึ้นนกแล้วผู้ที่มาร่วมงานจะช่วยเหลือชักลากนกโดยจะจัดเป็นริ้วขบวนชักลากอย่างเป็นระเบียบ โดยจะมีคนคอยกำกับขบวนอยู่หน้าสุด และขบวนหน้าขบวนจะเป็นตุ่งหรือธง(หากเป็นล้านนาจะเป็นตุ่งสามหาง) ถัดมาจะเป็นคนตีฆ้อง ถัดมาเป็นพระภิกษุ ถัดมาเป็นขบวนผู้ถือผ้าไตรผ้าบังสุกุล ถือข้าวตอกดอกไม้ จากนั้นจึงตามด้วยขบวนชักลากศพ และตามด้วยขบวนของพิณพาทย์บรรเลงตามศพ¹⁰⁹(หากเป็นธรรมเนียมอีสานจะต้องชักลากขบวนผ่านทุ่งศรีเมืองเพื่อเคารพต่อวิญญาณของนกหัสติลิงค์ตัวอื่นๆ ที่ถูกเผาไปแล้ว หรือให้ดวงวิญญาณเจ้านายองค์อื่นๆ รับรู้)

3. งานจันทระศพ เมื่อชักลากพระศพไปถึงวัดแล้ว จะยังไม่เผาในทันทีที่จะมีงานจันทระศพก่อน โดยจะเน้นการทำบุญหรือทำทานบำเพ็ญกุศลให้ผู้ตายร่วมกับงานรื่นเริงเพื่อความสนุกสนาน เช่น มีงานเลี้ยงสำหรับผู้มาร่วมงาน อาจมีการตั้งโรงทาน มีการฟังเทศน์ฟังธรรม มีการละเล่นมโหรีหลวง เป็นต้น

4. พิธีถวายพระเพลิง ก่อนจะถวายพระเพลิงหากเป็นธรรมเนียมอีสานจะต้องทำพิธีพืชนกหัสติลิงค์ก่อน หากไม่ทำเชื่อกันว่าจะ *ชะล่า* ทำให้เกิดความอับมงคลแก่บ้านเมือง ในการเผาศพผู้เตรียมงานจะหย่อนศพลงในเชิงตะกอนที่อยู่ภายในตัวนกหัสติลิงค์แล้วจึง

¹⁰⁶ บำเพ็ญ ฅ อุบล, “สักกะไคลิงค์ (เมรุเผาศพ),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 13 (2542) : 4502.

¹⁰⁷ อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลิงค์ สู่มรดก, 44.

¹⁰⁸ บำเพ็ญ ฅ อุบล, “สักกะไคลิงค์ (เมรุเผาศพ),” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 13 : 4502 - 4503.

¹⁰⁹ อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลิงค์ สู่มรดก, 44.

จุดไฟเผาทั้งเมรุและตัวนก จากนั้นอีก 3 วันหรือ 7 วันจึงจะเก็บอัฐิของผู้ตายและนำกระดูกมาทำบุญอีกครั้งหนึ่งแล้วจึงสร้างกุหลาบหรือเจดีย์บรรจุกระดูกเก็บไว้ต่อไป¹¹⁰

ในปัจจุบันการจัดพิธีศพแบบนกหัสดีลิงค์นี้ ปรากฏน้อยครั้งมาก ทั้งในอีสานและล้านนาเพราะจะต้องเป็นชนชั้นเจ้านายหรือพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนเท่านั้นถึงจะทำพิธีศพแบบนกหัสดีลิงค์ในลักษณะนี้ได้

ตัวอย่างจากเรื่องหมาหุย มีการบรรยายถึงการจัดงานศพที่จะต้องมีการงานที่สนุกสนาน มีการละเล่น มีการจัดขบวนแห่ศพและแห่กหัสดีลิงค์ ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วในหน้า 197 ผู้ประพันธ์ยังเพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับงานนี้เพิ่มเติมอีก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ภายในงานนี้มีหนุ่มสาวมาร่วมงานมากมาย มีการกองครัวทำอาหาร มีสุราให้ดื่ม พร้อมทั้งมีการละเล่นสกา ของหนุ่มสาว ดังความว่า

...จันทนนางเมืองหญิงสาวบ่าวมอลมตั่ง สะพู่หน้าสาวบ่าวนารี ทั้งหญิงโง่งบ่าวรามแถม
ร้าง สุราเหล้าขมแก้วหลายหาบ ตกแต่งให้กินพร้อมพองเมา พอเมื่อนาทีถ้วนถึงแกล่กลิ้งเที่ยง
คืนแล้ว บางพองลักปิดผ้าสไบซอนบิบนม อรชรล้ากองครัวค้อมรุ่ง สาวบ่าวเล่นสกาแก้ว
เลิกลา...

(ล.1)/1/8/4 - 1/9/3

ภายหลังการจัดงานนี้เป็นเวลาถึง 3 เดือน จึงทำพิธีเผาศพมารดาของท้าวจันทรและหมาหุยและเมื่อเผาแล้วจะนำกระดูกมาเก็บไว้ในเจดีย์ต่อไป ดังความว่า

...ทุกหมู่ท้าวมาพร้อมหมู่พระยา เขากันม่วนเล่นได้ขบ ๓ เดือน...ฝ่ายหลัง เขากียอคาบเจ้า
ไปสู่กองฟอน ประคองคำไกวแกว่งหางไปหน้า รอดบ่อนแล้วตั้งเครื่องหอประนม เชิญเถรา
บอกทางแวนแจ้ง ค้อมว่าแล้วเอาไฟมอดลมเป่าไหม้ประนมแก้วเผาง ไฟมอดแล้วเก็บกระดูก
มาโรรม แปลงเจดีย์ธาตุค้ำกวมไว้...

(ล.1)/1/10/4 - 1/11/3

เมื่อพระยาจันไศยชีวิต ท้าวจันทรและหมาหุย จัดงานศพให้บิดาอย่างสมเกียรติ มีการจัดงานนี้เป็นเวลา 3 เดือน จากนั้นจึงเผาและนำกระดูกมาเก็บไว้ในเจดีย์

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 47.

เช่นเดียวกัน ความว่า

...เขาก็นับคาบเท้าเล่นม่วนสามเดือน ก็จึงเอาราชาล้อเผาเสียเจ้า แล้วจึงเก็บกระดูกเจ้าเอาใส่ในไห ก็จึงแปลงเจดีย์ธาตุหลวงมุงไว้ หลังดูยาบๆเหลื่อมแก้วเรือเรืองแสงพุ่งเยอ...

(ล.1) / 1 / 115 / 1 - 1 / 115 / 2

3.4.4 ประเพณีการทำขวัญ

ขวัญ หมายถึง วิญญาณหรือสิ่งที่ไม่มิตัวตนที่ประจำอยู่ในตัวบุคคล สัตว์ สิ่งของ พืช¹¹¹ หรือ หมายถึง สิ่งที่เป็นมงคลที่สถิตอยู่กับชีวิตของมนุษย์ สัตว์ พืช สิ่งของเครื่องใช้¹¹²

ความเชื่อเรื่องขวัญเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มคนไทย(ได้แก่ คนไทยในประเทศไทยและกลุ่มชนไทนอกประเทศ เช่น ไทใหญ่ในรัฐฉานของพม่า ไทลื้อในยูนนาน ไทอาหมในรัฐอัสสัมในอินเดีย ลาวในประเทศลาว เป็นต้น) เป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนการเข้ามาของศาสนาพุทธ แต่ถึงแม้จะรับอิทธิพลของศาสนาพุทธแล้วก็ตาม ความเชื่อเรื่องขวัญก็ยังมีอยู่ในสังคมไทยอยู่ในรูปแบบของความเชื่อเรื่องขวัญและพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับขวัญซึ่งจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนไทยในทุกรอบชีวิตหนึ่งๆ เช่น พิธีรับขวัญเด็กแรกเกิด พิธีทำขวัญอยู่ พิธีทำขวัญบวชนาค พิธีทำขวัญแต่งงาน เป็นต้น¹¹³

ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่สำคัญใดๆก็ตามที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคนเราจึงต้องมีพิธีการเรียกขวัญ ให้ขวัญนั้นมาอยู่กับคนเรียกว่า **สู่ขวัญ** สาเหตุที่จะต้องสู่ขวัญนั้นเพื่อความเป็นสิริมงคลทั้งในเวลาพบกับความสุขและเมื่อพบกับเคราะห์ร้ายใดๆที่อาจทำให้ขวัญนั้นตกใจและออกจากชีวิตไปชั่วขณะหนึ่งเพื่อเรียกให้ขวัญนั้นกลับมาสู่ชีวิตเป็นมงคลแก่ชีวิตตามเดิม¹¹⁴

ในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข มีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องขวัญและการทำพิธีสู่ขวัญ ดังต่อไปนี้

ภายหลังงานศพของราชเทวีมารดาของท้าวจันทร์กับมหาหุขแล้ว มีพิธีสู่ขวัญ ดังความว่า

¹¹¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน (กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, ม.ม.ป.), 114.

¹¹² ธวัช ปุณโณทก, “สูดชวน(สู่ขวัญ) : พิธีกรรม,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) : 4782.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

...ทุกหมู่บ้านเมื่อบ้านรอดเรือน ลางคนเมียแต่งตั้งพาขวัญมาชู ทั้งลูกน้อยมาพร้อมสู่ขวัญ
พ่ออิน้อยไปส่งสการนาง มาเทียมสองกล่อมเมียภายในบ้าน อย่าได้อุ้มเรือแกมมิ่งนางเมือง...

(อส.1)/ 1 / 7 / 2 - 1 / 7 / 3

เมื่อนางแม่น้อยได้ประสูตินางคำฟอง ญาติพี่น้องจึงจัดพิธีสู่ขวัญให้แม่และ
เด็กที่เกิดใหม่ ดังความว่า

...เทวีทรงศัพทมาแล้ว ดูแก่ถ่านเดือนแล้วออกมา แต่นั้นแก่พร้อมฝูงหมูงสา พาบาศรี
สู่ขวัญ๒เจ้า แล้วเล่าหานามเจ้ากุมารี่...

(ล.1)/ 1 / 12 / 4 - 1 / 13 / 1

เมื่อท้าวจันทร์แต่งงานกับนางบัวคำ รัสสีเข้าสู่ขวัญให้กับทั้งสอง ดังความว่า

...เมื่อนั้นรัสสีห้างพาขวัญตกแต่งตั้ง มีเครื่องพร้อมคาได้ใส่พา มีทั้งเกลือแก่นกัณฑ์หมาก
พลูพัน แต่งโมก๊กเผือกมันแกมค้อ กุทลิกกล้วยเครือจ้าวติบอ้อยหอมตั้งคาไว้ใส่พา แล้วจึงเชิญ
บาท้าวทั้งนางน้อยนาฏ มานั่งใกล้บาท้าวพางพา เมื่อนั้นรัสสีเ็นตามคลองอันกล่าวมานั้น
มาขอขวัญอ่อนน้อยอย่าค้ำแก่ไพร มาขอขวัญบาท้าวเดินไพรมาขอขวัญ...ค้อมว่าบรรวร
แล้วพาขวัญถอยเล็ก ฝ่ายผูกแล้วแขนเจ้า...

(ล.1)/ 1 / 35 / 2 - 1 / 37 / 2

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำมีการกล่าวถึงการทำขวัญเช่นเดียวกัน ในตอนที่
นางจันทเกสิกลับมาจากการที่ถูกส่งไปให้ยักษ์กิน ชาวเมืองจึงจัดงานพิธีสู่ขวัญให้นาง ดังความว่า

...เขาก็ให้นางกุมารี่เมื่อสู่ปราสาทราชมณเฑียรแล้วก็อาบองค์ทรงยศสู่เข้าทำขวัญหื้อแก่
นางจันทเกสิแล้วเขาก็เล่นมหรสพคบบันอยู่ก็หื้อนางน้อยนาฏสร้างหาย...

(ลน.1)/ 4 / 5 / 1 - 4 / 5 / 2

จากทั้ง 4 ตัวอย่าง ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องได้กล่าวถึง พิธีสู่ขวัญ ซึ่งแบ่ง
ได้เป็น 2 ประเภทได้แก่ การสู่ขวัญในงานมงคลเพื่อเป็นสิริมงคลในชีวิตและการสู่ขวัญเพื่อเรียก
ขวัญภายหลังเกิดเหตุการณ์ร้ายๆหรือมีเรื่องสะเทือนใจผ่านไปแล้วก็จัดงานสู่ขวัญเพื่อให้ขวัญนั้น
กลับมาเป็นมิ่งมงคลแก่ชีวิตตามเดิม

3.5 ค่านิยมที่ปรากฏในวรรณกรรม

ค่านิยม หมายถึง วัฒนธรรมที่แสดงออก ได้แก่ ศีลธรรม ความงามและความรู้ความเข้าใจที่ก่อให้เกิดความปรารถนาหรือทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งจะส่งผลสะท้อนต่อการกระทำของบุคคล¹¹⁵ ในการศึกษาวรรณกรรมอาจทำให้เรารับรู้ถึงค่านิยมของสังคมที่สะท้อนออกมาในงานวรรณกรรมเรื่องนั้นๆได้จากแนวคิด การแสดงออกทางหลักการ อุดมการณ์ ความฝัน หรือรสนิยมที่จะปรากฏออกมาปะปนในงานประพันธ์¹¹⁶

จากการศึกษาวรรณกรรมทั้งสองเรื่องปรากฏค่านิยมของสังคมได้ดังต่อไปนี้

3.5.1 ค่านิยมเกี่ยวกับสตรี

ในแต่ละสังคมย่อมมีทัศนคติของสังคมนั้นๆ ในการมองคุณค่าของสิ่งต่างๆ แตกต่างกัน จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขย สิ่งที่คุณประพันธ์ได้สอดแทรกไว้ในเนื้อหาทำให้ได้รับรู้ถึงมุมมองที่สังคมมีต่อสตรี ดังต่อไปนี้

1. ขก่องสตรีที่ฉลาดและมีปัญญา

เรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ กล่าวถึงค่านิยมว่าหากชายจะมีภรรยาผู้หญิงนั้นควรจะต้องมีรูปโฉมงามพร้อมด้วยสติปัญญาเพื่อเป็นคู่ชีวิตที่เหมาะสมที่จะนำพาชีวิตคู่ไปได้ โดยเปรียบเทียบภรรยาที่ไร้สติปัญญาเหมือนดั่งน้ำที่จะพาเรือล่ม ดังความว่า

...นักปราชญ์บัณฑิตเจ้าทั้งหลาย ก็บ่ห่อนว่าจักเอามาเป็นเมียรักตนสักเพื่อ แลแม่นมีรูปงาม
ปานใดก็บ่ควร แก่ผู้มีประญาจักสมสู่อยู่กินกับได้คายอุปมาเป็นดั่งน้ำหากพาเจ้าเรือ
ล่มกลางฟองนั้นแล...

(ลน.1) / 2 / 30 / 4

2. ขก่องสตรีที่รู้จักหน้าที่ในการเป็นภรรยา

โดยเฉพาะหากจะต้องอยู่ในตำแหน่งราชเทวีหรือมเหสีที่พระสวามีจะต้องมีภรรยาหลายคนดังนั้นหญิงผู้เป็นภรรยาจะต้องรู้จักการวางตัวให้เหมาะสม ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ เมื่อสุวัณณเมฆะคิดถึงนางจันทเทสีนางคันธมาลาไม่ได้หึงหวงและยินยอม หากสุวัณณเมฆะจะพานางมาอยู่ด้วยกัน ดังความว่า

¹¹⁵ไพฑูริย์ ช่างเรียน, สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา (กรุงเทพฯ : ผดุงพิทยา, 2516), 13 -14.

¹¹⁶จาวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่น (กาฬสินธุ์ : จินตทัศน์การพิมพ์, ม.ป.ป.), 202.

...ข้าบ่ห้ามองค์พระเจ้าช้างจักรุณา จักไปนำเอามาอยู่ปราสาท ข้าน้อยราชบัพชัตขึ้น บ่หวงหั้น
เจตของเมียร่วมห้องอยู่แดนไกล ก็หากสายใจร้องรำให้เต็มว่า ได้หมั้นแสนนางก็หาก เป็น
เมียรานับร่วมข้าง นับเท่าอ้าม่วนจา ผุ่งเมียรางพรำดังข้าเข้าใจ พระเจ้าฟ้าหากมี อย่า
เศร้าฟ้าให้รำร้อง แม่นว่าจักเมื่อสู่ห้อง เมื่อพาราข้าบ่ขัด อาญาผู้รักษาราช...

(ลน.1) / 3 / 44 / 4 - 3 / 45 / 2

เรื่องมหาหุข เมื่อนางบัวคำมากราบลาพ่อรสติเจ้าเพื่อไปอยู่เมืองจันไต
รสติเจ้าก็สั่งสอนนางถึงหลักการครองเรือนว่าอย่าหึงหวงหากสาวมีจะต้องมีนางสนม ดังความว่า

...อย่าได้หึงแค้น ไร่จอมขวัญผู้มั่งคั่งตนเนอ นางอเนกล้นอนันต์คือตัวตั้งพอดาย แม่นว่า
เดียรดาสนมสนมหนุ่มในปรารภก็ดี ส่วนประสงคืตามเจ้า...

(ล.1) / 1 / 101 / 3 - 1 / 101 / 4

3. ยกย่องสตรีที่ปฏิบัติตัวอยู่ในศีลธรรม ปฏิบัติถูกต้องตามจาริตประเพณี
ของท้องถิ่น ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคำ ได้สอดแทรกคำสอนเรื่องการตั้งมั่นใน
ศีลธรรมและจาริตคลองธรรมของผู้หญิง ไว้ในปริสนาธรรมที่สุวัณณเมฆะกล่าวถามนางคันธมาลา
เรื่องหญิง 3 พี่น้อง คนแรกมีสามีคนเดียว คนที่สองมีสามีสองคน และคนที่สามมีสามีสามคน
สุวัณณเมฆะถามว่าหญิงคนไหนเป็นหญิงที่ดีนางคันธมาลาตอบว่า หญิงที่มีสามีสามคน เพราะสามี
ทั้งสามคนนั้น หมายถึง บุรุษสามและหิริโอตตปปะ ดังความว่า

...อันว่า บุรุษสาม นั้น ก็หากได้ผู้แห่งมันแล แม่นว่าผู้แห่งตนไป ทิศทางใดก็ดี บ่ควรมี
มาจาจากผู้แห่งตน แม่นว่าหั้นท่านเป็นศิริมีเท่าใดก็ดี แม่นว่าชายผู้อื่นงามเท่าใดก็ดี ก็บ่
ควรมายาค่บุคคลผู้ใดแล ก็หื้อคำเฝ้าลาขายแก่ผู้ตน แม่นว่าผู้ตนอยู่แลไป เท่าใดก็ดีเสมอ
ดังผู้นั้น นังนอนเทียมข้างอยู่แล โอตตปปะ นั้นก็หื้ออายแก่บาปนั้นเหตุดังอันข้าเรียกว่าเป็น
หญิง ผู้ประเสริฐแล้วอันก็มีแล...

(ลน.1) / 2 / 33 / 4 - 2 / 34 / 2

คำถามที่สุวัณณเมฆะถามนางคันธมาลานี้ปริสนาธรรมนี้สั่งสอนให้หญิง
นั้นจะต้องซื่อสัตย์ต่อสามีและตั้งมั่นในศีลธรรมให้มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป

ส่วนในเรื่องมหาหุยนั้นการสั่งสอนจะเน้นในเรื่องการปฏิบัติตนตามประเพณีท้องถิ่นมากกว่าเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำโดยเฉพาะเรื่องอิศคหลง ดังที่รัสสีเจ้าสั่งสอนนางบัวคำว่า

...อันหนึ่งอย่าได้คร้านลืมอิศคหลงธรรมพ่อเนอ จงคอยกระทำเพียรอย่าไถถนอมไว้...

(ล.1) / 1 / 101 / 4

4. ยกย่องสตรีที่จงรักภักดีต่อสามี แม้ว่าสามีของนางจะมีภรรยาหลายคนหรือไม่ยอมไปเป็นภรรยาผู้อื่นอีกยินดีที่จะมีสามีเดียว

จากวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ นางคันธมาลาของจงรักภักดีต่อสามีมิเปลี่ยนแปลงขอให้สามีอย่าทิ้งไป ดังตัวอย่าง

...ดังข้าน้อยนาฏ ก็จักไปตามขอพระองค์งาม อย่าละปล่อยข้าน้อยอยู่คนเดียว...ขอทวยรย
ตราไปถึงห้องเวียงเทศทองชื่อ นิพพาน ข้าขอติดตามพระบาท ขออย่าละข้าเป็นแม่ร้างราช...
ขออย่าเป็นแม่ร้างหม้ายผัวซังแด่ทะเลว่าอันก็มีแล...

(ลน.1) / 3 / 45 / 2 – 3 / 45 / 3

นางจันทเกสิมีความรักดีต่อสามีคนเดียวเช่นกัน เมื่อเข้าเมืองมิลิตามา
คู่ของนางจันทเกสิไปเป็นมเหสี นางปฏิเสธเพราะยึดมั่นในความจงรักภักดีที่มีต่อสามีของนาง และ
ไม่ยอมไปเป็นมเหสีของเมืองอื่นอีกแม้ว่านางจะมีตำแหน่งเป็นมเหสีรองอยู่ที่เมืองของตนก็ตาม
ดังความว่า

...พระราชจอมปิ่นเกล้าฯ คนเป็นเจ้าแห่งตนนาง จักปลงวางนื่องหล้า ไปฝ่ายมิลิตา
ข้าขอมรณาตายขว้าหน้า กับดักพรเจ้าฟ้าผัวขวัญ บ่ขอยวนจักเมื่อสู่พราภ ที่อยู่แห่งจอม
คราน ครั้นว่าพระตนงาม จักปลงปล่อยข้าน้อย ก็เที่ยงถอยตาย จึงขอพระมุนีพอรักราชยัง
ข้าน้อย แม่เกสิเทอะ...

(ลน.1) / 5 / 17 / 2 – 5 / 17 / 3

3.5.2 ค่านิยมเกี่ยวกับบุรุษ

จากการศึกษาเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขุ ปรากฏทัศนคติหรือมุมมองที่สังคมมีต่อบุรุษ ดังต่อไปนี้

1. ค่านิยมที่บุรุษมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน

จากวรรณกรรมทั้งสองเรื่องตัวละครฝ่ายชายโดยเฉพาะในชนชั้นกษัตริย์ มักจะมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนเสมอไม่ว่าจะเป็นสุวัณณเมฆะ หรือ ท้าวจันทร์ พระยาพาราณสี พระยาจันไตและท้าวฮางปอง (แต่ในเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ สุวัณณรางคำมีภรรยาคนเดียว) ดังนั้นเป็นไปได้ว่าค่านิยมของสังคมล้านนาและสังคมลาว (รวมทั้งสังคมไทย) การที่ผู้ชายมีภรรยามากกว่าหนึ่งคนน่าจะเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ได้ผิดศีลธรรมต่างกับผู้หญิงหากมีสามีมากกว่าหนึ่งคน มักจะถูกรังเกียจและติฉินนินทา กลายเป็นเรื่องผิดจารีต ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในสมัยก่อน ในสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่และเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ที่จะควบคุมสังคมและควบคุมเพศหญิงไม่ให้มีความเท่าเทียมกับเพศชาย ดังนั้นบางเรื่องผู้ชายจะกระทำได้ไม่ผิดศีลธรรม แต่หากว่าเป็นผู้หญิงกระทำจะกลายเป็นเรื่องผิด เช่น เรื่องการซื้อสัตย์ต่อภรรยา รักเดียวใจเดียว การมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน เป็นต้น สังเกตได้จากวรรณกรรมคำสอนส่วนใหญ่จะปรากฏเป็นวรรณกรรมคำสอนประเภท “สุภาษิตสอนหญิง” ซึ่งคล้ายกับเป็นตำราคู่มือวิถีปฏิบัติตนของผู้หญิงตามที่ผู้ชายเห็นว่าถูกต้อง

2. ค่านิยมบุรุษที่มีความเก่งกาจกล้าหาญ ผู้ชายจะต้องเป็นผู้นำที่มีความสามารถนำพาบ้านเมืองไปในทิศทางถูกต้อง

จากเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ เมื่อพระยาสุทิสสะและไชยอุปราช นำทัพไปพบกับยักษ์และต้องส่งหญิงสาวไปให้ยักษ์กิน ชาวเมืองจึงพากันโกรธแค้นทั้งสองมาก เพราะทั้งสองไม่เป็นผู้ชายที่ดี หูเบา ไม่มีความสามารถ และเมื่อบ้านเมืองเกิดวิกฤตการณ์ก็ละทิ้งชาวเมืองไป ขาดความรับผิดชอบและไม่มีความกล้าหาญ รักตัวกลัวตาย การกระทำของตัวละครทั้งสองนี้ผู้ประพันธ์น่าจะมีเจตนาที่จะเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่าง ระหว่างพระยาสุทิสสะและไชยอุปราชกับสุวัณณเมฆะและหมาขนคำ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นผู้ที่อยู่ในสถานะชนชั้นกษัตริย์ จะต้องมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและประชาชน แต่พระยาสุทิสสะและไชยอุปราชนั้นขาดความเป็นผู้นำที่ดี ต่างกับสุวัณณเมฆะและหมาขนคำ(รวมทั้งท้าวจันทร์และหมาหุขุ) ซึ่งเป็นผู้ชายที่มีความกล้าหาญและรักบ้านเมืองของตน

ความกล้าหาญที่ตัวละครเอกทั้งสอง ได้แก่ สุวัณณเมฆะและหมาขนคำ (รวมทั้งท้าวจันทร์และหมาหุย) มีได้แก่

1. ความกล้าหาญที่จะหนีไปอยู่ป่าเพียงลำพัง
2. ความกล้าหาญที่ไม่กลัวความลำบากที่จะต้องไปอยู่ป่า แม้ว่าทั้งสองจะเกิดมาในชนชั้นกษัตริย์ (การที่ไปอยู่ในป่าทำให้ทั้งสองมีโอกาสได้ไปร่ำเรียน ศาสตรศิลป์หรือเวทมนตร์คาถาต่างๆ แสดงให้เห็นค่านิยมว่าผู้ชายจะต้องมีวิชาอาคมติดตัว)
3. ความกล้าหาญที่ไปต่อสู้กับยักษ์เพื่อช่วยเหลือบ้านเมืองของตนให้พ้นภัย ทั้งๆที่ในขณะนั้นก็ได้อาศัยอยู่ในเมืองของตนแล้วก็ตาม แต่พอรู้ว่าบ้านเมืองมีภัยก็ไม่นิ่งเฉย
4. ความกล้าหาญที่ปกป้องบ้านเมืองจากอริราชศัตรู แม้ว่าเมืองที่มารุกรานเป็นเมืองที่มีอำนาจมากมีเจ้าเมืองที่เก่งกาจ มีความสามารถในการรบมาก ก็ได้หวาดกลัวเข้าต่อสู้ปกป้องบ้านเมืองของตนอย่างกล้าหาญ

3.5.3 ค่านิยมเกี่ยวกับการยึดมั่นในการทำมาดีและประพฤติตามหลักศีลธรรม

ค่านิยมในหัวข้อนี้ที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเป็นเรื่อง ศีล คุณธรรม และผลของการปฏิบัติดี ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำ การดำเนินเรื่องของตัวละครจะสอดแทรกการสั่งสอนศีลธรรมให้กับตัวละครและผู้อ่านอยู่ตลอดทั้งเรื่อง เช่น การรักษาศีล การไม่ลักขโมย การไม่พูดเท็จ เป็นต้น ดังความต่อไปนี้

...เมื่อย่ำโศกเศร้าแกล้งคอยอยู่ไปในศีล ๕ เจ้าว่ายหน้าสั่งสอน...อย่าได้ประมาทศีล ๕ อย่าขาดกับตน... (ลน.1) / 3 / 31 / 3 – 3 / 31 / 4

...บุคคลผู้มีปัญญา บ่ควรกระทำคำล้ายแก่ครูบาอาจารย์แล บ่ควรกล่าวคำอันธพาลแก่ครูบาสงฆ์ แลผู้ทรงศีลแลธรรม บ่ควรลักล้ายเอาของท่าน บ่ควรติเตียนนินทาด้วยคำอันหยาบช้า กล้าแข็งแก่บุคคลทั้งหลาย ๔ คนนี้คือว่า พ่อแลแม่ครูอาจารย์ ผู้ทรงธรรมหือสะอึ้งตงใจดังอัน ก็หากเป็นกรรมอันหนักเหตุดังอัน... (ลน.1) / 1 / 15 / 3 – 1 / 15 / 4

...บ่ควรจักฟังคำพรูสาวจา ลูกตนหันมากล่าวคำ อันธพาลอันบ่ควรกล่าวนั้นแล แม่นว่าคนใด ยินตักเดือนมันเสีย บ่ควรจักฟังแล แม่นว่าเสนาผู้ใดก็ดี กล่าวคำอันปดืฟังก็อย่าฟัง แลชาติคนพาลทั้งหลายนี้ มันเทียรยอมแสวงหาโทษกรรม ยังโทษทั้งหลายมากนัก...

(ลน.1) / 5 / 26 / 1 – 5 / 26 / 3

...วันนั้นแล คุมเห ภวนดา สู่ท่านทั้งหลาย ผ่องปรารถนายัง...สุข ๓ ประการมีนิพพานเป็นยอด
ดังอื่น...

(ลน.1) / 5 / 33 / 2 – 5 / 33 / 3

เรื่องมหาอุย สัณสอนเรื่องศีลธรรมเช่นเดียวกัน ดังความว่า

...อันว่าเจียมปรางค์น้อยนางสวรรค์เทวโลก ศีล ๘ ดังเทิงเกล้าบ่ไล...

(ล.1) / 1 / 26 / 2 - 1 / 26 / 3

...ครั้นว่านารีน้อยคืนสันเก่าชีวิตไว้วางให้แก่มึง ทอว่ามึงจักทรงศีลห้าปาปึงเว้นหลิกบ่นัน
ยักยักกันบนอบนิวูลเจ้าว่าโดย แต้นั้นยักยักทรงศีล ๕ ภวนาจำจ้อ...

(ล.1) / 1 / 70 / 1 - 1 / 70 / 2

การสั่งสอนศีลธรรมที่กล่าวถึงมากในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องคือ การรักษาศีล
และผลของการปฏิบัติ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เข้าใจง่าย บุคคลทั่วไป
สามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันและหากทุกคนปฏิบัติตามจะทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นใน
สังคม ตัวอย่างหลักธรรมที่กล่าวถึงมากในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ได้แก่

ศีล 5 หรือ เบญจศีล หมายถึง การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษาปกติ
ตามระเบียบวินัยข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ประกอบไปด้วย¹¹⁷

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าเบียดเบียนกัน
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้, เว้นจากการ
ลัก โกง หลอกหลวง ทำลายทรัพย์สิน
3. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉิดในกาม, เว้นจากการ
ล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
5. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้ง

¹¹⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 13
(กรุงเทพฯ : เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, 2548), 175.

ศีล 8 หรือ อัญญศีล หมายถึง การรักษาระเบียบทางกายวาจา, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งๆขึ้นไป ประกอบไปด้วย¹¹⁸

ศีลข้อ 1 - 5 เหมือนกับ ศีล 5 หรือ เบญจศีล

6. เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงคืนไปถึงเช้าวันใหม่

7. เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

8. เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย

ส่วนเรื่อง สุข 3 ประการ ที่กล่าวถึงใน (ลน.1) / 5 / 33 / 2 - 5 / 33 / 3 เป็นตัวอย่างของความเชื่อในเรื่องผลของการทำดี ผู้ใดปฏิบัติดีปฏิบัติชอบย่อมได้รับความสุข

สุข 3 ประการ หมายถึง ความสุข 3 ระดับ ได้แก่ มนุษย์สุข คือ ความสุขแบบมนุษย์ สวรรค์สุข คือ ความสุขแบบเทวดา และ นิพพานสุข คือ ความสุขอันสงบระงับ¹¹⁹

3.5.4 ค่านิยมเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

หัวข้อนี้สอนไม่ให้ลืมผู้มีพระคุณและกลับมาทดแทนบุญคุณเสมอ

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ภายหลังเมื่อสุวรรณเมฆะและหมาขนคำมาอาศัยอยู่กับฤาษี ทั้งสองไม่ได้นั่งเฉยช่วยกันดูแลฤาษี ดังความว่า

...ส่วนว่าท้าวทั้งสองเอากันอุปัฏฐาก ยังเจ้ารัสตินพ่อด้วยคลองวัดร ทั้งหลายก็ตามจาริต
นักปราชญ์เจ้าทั้งหลายแต่ก่อนนั้นก็มีแล...

(ลน.1) / 2 / 35 / 4

ส่วนในเรื่องหมาหุข แม้หมาหุขจะกลับไปบ้านเมืองของตนแล้วแต่ก็ยังกลับมาดูแลพระรัสตีผู้มีพระคุณอยู่เสมอ ดังความว่า

...อันว่าพระพี่เจ้าตนอาจหมาหุขก็ดี เนาสถานทองบมีคำร่อน ลงเทื่อเมื่อสู่อ้อมยามพอ
รัสตีหลวง ลงเทื่อเนาปรังค์ทองอยู่ด้อมพระยาน้อง เจ้าก็ทะยานไปไหว้รัสตีหลวงตนพ่อดูก
คำเช่า บมีคร้านคอยปัว...

(ล.1) / 1 / 111 / 2 - 1 / 111 / 4

¹¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 177.

¹¹⁹ อุดม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 751.

3.6 ความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรม

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีตัวตนหรือไม่ มีตัวตนว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริงและการยอมรับนับถือดังกล่าวนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอหรือที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตาม¹²⁰

ความเชื่อเป็นสากลทางจิตใจของมนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์ ที่จะต้องมีความเชื่อในเรื่องอำนาจลึกลับและอำนาจเหล่านั้นเป็นคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ความเชื่อดังกล่าวเป็นการเกิดขึ้นของพิธีกรรมแล้ววิวัฒนาการมาเป็นศาสนา¹²¹ เมื่อมีการเกิดขึ้นของศาสนาแล้วก็ตามแต่ความเชื่อดั้งเดิมก็มีได้สูญหายไปบ่อยครั้งที่ทั้งความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาใหม่ได้เข้ามาผสมผสานจนกลายเป็นลัทธิความเชื่อที่มีความเฉพาะตัวของท้องถิ่นเกิดขึ้น

ความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ได้แก่

3.6.1 ความเชื่อทางศาสนา

ในดินแดนทางล้านนา, ล้านช้างและภาคอีสานของไทย มีความเชื่อดั้งเดิมของสังคมเดิมของตนเองอยู่ก่อนแล้ว ก่อนที่จะรับพุทธศาสนา(เช่น การนับถือผีของชนเผ่าไท) แต่พุทธศาสนาที่เป็นศาสนาใหม่ ก็มีการผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากศาสนาพุทธมีต้นกำเนิดในดินแดนที่ศาสนาพราหมณ์เจริญรุ่งเรืองมาก่อน ย่อมเกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์จนบางครั้งทำให้แยกแยะยาก ว่าสิ่งไหนเป็นพุทธที่แท้และสิ่งไหนเป็นพราหมณ์ ดังนั้นเมื่อศาสนาพุทธเข้าสู่ดินแดนต่างๆ (ล้านนา, ล้านช้างและภาคอีสานของไทย) จึงเกิดการผสมผสานทั้งพุทธ ทั้งพราหมณ์ ทั้งความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นทำให้เกิดเป็นหลักคำสอน, ความเชื่อและพิธีกรรม ของท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ความเชื่อทางศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ได้แก่

¹²⁰ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, **ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), 257.

¹²¹ สมหมาย เปรมจิตต์, “การผสมผสานระหว่างความเชื่อล้านนากับพุทธศาสนา,” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง สถานภาพล้านนาศึกษา วันที่ 22 - 24 สิงหาคม 2529 (โครงการข้อเสนอเทศล้านนาศึกษา ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 1.

3.6.1.1 ความเชื่อทางศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้คนในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว เป็นเวลาช้านาน หลักปฏิบัติและคำสอนทางศาสนาได้ก่อให้เกิดเป็นความเชื่อทางศาสนาและเป็นแนวทางให้คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติตามหลักศาสนา จากการศึกษาวรรณกรรมเรื่อง สุวัณณเมฆะมหาชนคำและเรื่องมหาหุขย ปรากฏความเชื่อทางศาสนาพุทธ ดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อเรื่องกรรม

กรรม หมายถึง การกระทำ, การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดี หรือเจตนาร้าย¹²² หากเป็นกรรมดีเรียกว่า “กุศลกรรม” หรือ “บุญกรรม” หากเป็นกรรมชั่วเรียกว่า “อกุศลกรรม” หรือ “บาปกรรม”¹²³ กรรม ถือเอาเจตนาเป็นที่ตั้งถ้าเป็นการกระทำใดๆที่ไม่เจตนา ไม่ถือว่าเป็นกรรม แต่หากมีเจตนาเพื่อให้เกิดผลจึงจะจัดว่าเป็นกรรม¹²⁴

ตามหลักธรรมของศาสนาพุทธนั้น *กรรม* ย่อมมีผลของการกระทำ ดังประโยคที่ว่า “หว่านพืชเช่นไรก็จะได้ผลเช่นนั้น” ผู้ใดประกอบกรรมดีก็จะได้รับผลเป็นสิ่งที่ดี ผู้ใดประกอบกรรมชั่วย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมชั่วของตน “ทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” เป็นประโยคที่ไว้อธิบายชาวพุทธศาสนิกชนให้สำนึกในการกระทำของตน

กรรม ย่อมส่งผลให้แก่ผู้กระทำ ตามความเชื่อของคนไทยนั้น *กรรม* จะส่งผลติดตามผู้กระทำทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ถ้าในชาตินี้ทำกรรมดีเมื่อตายลงจะส่งผลให้รับกรรมดีในชาติหน้า ทำให้เกิดเป็นความเชื่อเรื่อง “*กรรมเก่า*” ซึ่งจะเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้กระทำประสบผลดีหรือผลร้าย แต่ผลของกรรมตามหลักศาสนาพุทธที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นั้น ทรงมุ่งเน้นผลของการกระทำในปัจจุบันก่อนเป็นสำคัญเพราะได้รับผลทันที จะสังเกตได้จากการที่พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสถึงผลของกรรมในปัจจุบันก่อน แล้วจึงนำผลที่ได้รับหลังจากตายแล้ว หรือที่ติดตามไปในชาติหน้าไปแสดงไว้ทีหลังหรือไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก เพราะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ยากไม่สามารถมองเห็นได้ในชาตินี้¹²⁵

¹²² พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 84.

¹²³ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2544), 656.

¹²⁴ นัฏกร อาชะวะบูล, “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ : เฉพาะกรณีเรื่อง “เจ้ากรรมนายเวร”” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), 13.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, 47.

ตามหลักพุทธศาสนาแล้วเรื่องของ *กรรม* ทั้ง *กรรมดี* และ *กรรมชั่ว* นั้น ผลของกรรมเป็นเสมือนเครื่องเตือนใจให้คำนึงถึงการกระทำของตนซึ่งจะส่งผลต่อตนเอง มิได้มุ่งเน้นถึงบุญกรรมบาปกรรมในอดีตเพื่อจะได้ยอมรับสภาพปัจจุบันไม่ว่าของตนเอง หรือผู้อื่น¹²⁶ ตามหลักศาสนาพุทธไม่ได้มุ่งหวังให้ผู้คนยอมรับสภาพแต่ยอมรับความจริงของชีวิตแบบรู้เท่าทัน แต่จากความเชื่อของคนไทยในเรื่อง *กรรมเก่า* และเรื่อง *ผลของกรรม* ที่จะติดตามผู้กระทำไปในชาตินี้และชาติหน้า ได้กลายเป็นหัวข้อในการสั่งสอนอบรมจากรุ่นสู่รุ่นของคนไทย จนกลายเป็นความเชื่อและเป็นคำอธิบายเพื่อทำให้เกิดความเกรงกลัวต่อบาปกรรม ที่จะส่งผลและติดตามผู้กระทำไปในชาตินี้และชาติหน้า และกลายเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมได้ทางหนึ่ง เพื่อให้คนในสังคมได้กระทำความดีและละเว้นความชั่วตามคำสอนทางศาสนาได้

ในเรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคำ ได้มีการกล่าวถึงเรื่อง *กรรม* และผลของการกระทำที่ส่งผลต่อชีวิตของตัวละครในเรื่อง ดังตัวอย่าง

เมื่อเทวีเมืองพาราณสีมีบุตรเป็นสุนัขมีขนดั่งทอง ได้กล่าวถึง บาปกรรมที่ได้กระทำมาแต่ปางก่อน เมื่อเกิดเป็นสามเณรได้ขโมยกล้วยของพระอาจารย์ไปฉนแล้ว โทษกว่าไม่รู้ไม่เห็นส่งผลให้มาเกิดเป็นสุนัข ดังความว่า

...กรรมวิบากอันนั้น ก็ติดกันหมั่นห้อย บ่ขาดตราบได้ ๕๐๐ ชาติ จึงจักพ้นชะแลเหตุดังอัน
ก็ไต่เกิดมาเป็นหมา เพื่ออันเหตุดังอัน...

(ลน.1) / 1 / 15 / 2

เรื่องหมาหุข มีการกล่าวถึง บาปกรรม ในชาติก่อนที่ส่งผลมายังหมาหุขในชาติปัจจุบัน ดังความว่า

...เมื่อนั้นม่ายๆหน้าเถรใหญ่ไกรธา หมาตัวใดคาบกินยังกล้วย ก็จึงเป็นหมาแก้วตัวหุขฤทธิ
มากจึงแล้ว บาปกรรมท่อนั้นใช้ส่งถึงเจ้าเรย...

(ล.1) / 1 / 216 / 5

ในกรณีของบาปกรรมของมหาชนคำและหมาหุขในชาติก่อน ส่งผลให้ชาตินี้ต้องมาเกิดเป็นสุนัขนั้น ในทางศาสนาพุทธเป็นความเชื่อมโยงระหว่าง *กรรม* *ผลของกรรม* และ*การเวียนว่ายตายเกิดหรือการเกิดใหม่* ว่าบุคคลสามารถไปเกิดเป็นอะไรก็ได้

¹²⁶ พระราชวรมณี, ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย (กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2526), 39.

ขึ้นอยู่กับกรรมของแต่ละบุคคล อาจเป็นพรหม เป็นเทวดา เป็นสัตว์เดรัจฉานหรือไปชดใช้กรรมในนรก ทุกอย่างล้วนขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้สร้างไว้¹²⁷

เรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำ มีการกล่าวถึงบาปกรรมของกลุ่มคนที่คิดร้ายแก่พระโพธิสัตว์ได้แก่ นางภาคิยะ, ไชยอุปราช, นันทเสนา, นางทาสี และกล่าวถึงผลกรรมที่ได้กระทำร้ายทำให้เกิดโรคร้ายและความทุกข์ทรมานกับคนเหล่านี้ ดังความว่า

...ส่วนว่านางภาคิยะแม่แห่งไชยราชกุมารนั้น ก็มีปากพูดเพื่อยเนาหมิ่น มีมือบ่หากพูดขาดไปเป็นดังภูฏฐง่ากินนั้น ส่วนว่าหญิงทาสีผู้มักสับส่อ ก็มีเขี้ยวนั้นก็เขี้ยว อันมีมุขเป็นดังปากหมูนั้น ควรจะควรกิเลสมากนัก ส่วนว่านันทเสนาผู้สับส่อแก่พระยานั้น ก็เป็นอันตระหมอดไร้เชื้อใจ มีคุ่มมีเปาเป็นอันเจ็บอันปวดลำบากมากนัก ก็ด้วยเหตุอันกระทำร้ายแก่ผู้ทรงศีล แลธรรมแลบุญสมภารมากนัก...

(ลน.1) / 2 / 26 / 4 – 2 / 27 / 4

นอกจากกรรมชั่วและผลของกรรมที่ส่งผลในชาติปัจจุบันแล้ว ในเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำ ยังมีการกล่าวถึง *บุญในชาติปางก่อน* ที่ส่งผลต่อตัวละครในชาติปัจจุบันด้วย ในตอนที่นางจันทเกสิฝากเสื้อผ้าเครื่องประดับกับหมาขนคำไปให้สุวรรณมเหษะเมื่อนั้นด้วยบุญทั้งสองกระทำร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อน ทำให้สุวรรณมเหษะบังเกิดความรักต่อนางจันทเกสิ ดังความว่า

...เจ้าก็เอาเครื่องวัดตาผ้าสไบ แลเครื่องประดับมาแล้วก็สวด บังเกิดปิยเสนหา อันรักยังนางมากนัก ก็ซาบไปทั่วเส้นขนนั้นก็เหตุทั่วทั้ง ๒ ได้กระทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติก่อนพูน...

(ลน.1) / 2 / 18 / 3

2. ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์

ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เป็นความเชื่อที่ต่อเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องกรรม ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ความเชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ นี้เป็นการอธิบายต่อเนื่องถึงสถานที่ที่ผู้กระทำดีและกระทำชั่วจะไปรับผลการกระทำของตน

¹²⁷วิโรจน์ นาคชาตรี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547), 102.

นรก สวรรค์ ในทางพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ คือ มีการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงได้ ไม่เว้นแม้แต่ผู้ที่กระทำดีถึงขั้นไปเกิดเป็นชั้นสูง แม้แต่ชั้นพรหม หากหมดบุญแล้วก็กลับลงมาเกิดหรือหากมีกรรมก็อาจกลับไปตกนรกได้ หมุนเวียนไปมา เป็นการอธิบายให้เห็นว่าจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนามีใช้การขึ้นสวรรค์ เพราะไม่ว่าสวรรค์ชั้นไหนล้วนแต่ยังไม่หลุดพ้นยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีเพียง **นิพพาน** เท่านั้นที่เป็นจุดหมายสูงสุดของศาสนาพุทธที่จะหลุดพ้นจากสังสารวัฏนี้ได้¹²⁸

การสั่งสอนเรื่อง นรก สวรรค์ ยังเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมเพราะ นำมาใช้เป็นส่วนประกอบในการแสดงผลของการกระทำ กรรมดี กรรมชั่ว เมื่อได้รับผลแห่งการกระทำในชาตินี้แล้วต่อไปจะ ไปรับผลแห่งการกระทำของตนที่ใดก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำ เช่น ไปเสวยสุขเพราะกรรมดีในสวรรค์หรือไปชดใช้กรรมชั่วในนรก ซึ่งหากมนุษย์ไม่มีความเชื่อเรื่องผลของกรรมแล้ว ย่อมไม่มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป นั่นจะเป็นเหตุให้มนุษย์กระทำการที่เห็นแก่ตัว เบียดเบียนผู้อื่นเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ทำร้ายเข่นฆ่ากัน เป็นผลให้โลกขาดความสงบสุข ดังนั้นความเชื่อและการอบรมสั่งสอนเรื่อง นรก สวรรค์ ยังเป็นสิ่งจำเป็น¹²⁹

นรก หมายถึง ที่ซึ่งผู้ทำบาปยอมไปเกิดเพื่อรับผลแห่งการกระทำของตน¹³⁰ หรือหมายถึง แดนหรือภูมิ ที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ¹³¹

เรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคามีการกล่าวถึง บาปกรรมและนรก ที่ผู้กระทำความบาปกรรมนั้นจะต้องลงไปใช้กรรมของตน ดังตัวอย่าง

ตอนที่สุวัณณเมฆะสั่งสอนยักษ์ไม่ให้กินคน เพราะเป็นบาปกรรมจะต้องตกนรก ความว่า

...ดูกรา ยักษ์ตัวอันว่าท่านตั้งแต่นี้ไปภายหน้า อย่าได้กินชิ้นคนเทอะ ว่าอันก็หากเป็นบาปกรรมมากนัก ชะแล่มนุษยชาติมรณา กรียาอันฆ่าท่านมากินนี้ ก็หากเป็นบาปมากนัก ครั้นว่าตายก็จักได้ไปตกนรกพูน...

(ลน.1) / 3 / 27 / 3 – 3 / 27 / 4

¹²⁸ พระราชวรมณี, ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย, 16 - 18.

¹²⁹ นิฎฐกร อาชะวะบูล, “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ : เฉพาะกรณีเรื่อง “เจ้ากรรมนายเวร””, 47.

¹³⁰ เสฐียร โกเศศ [นามแฝง], เล่าเรื่องในไตรภูมิ, 25.

¹³¹ อุคม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 347.

ตอนที่ไชยอุปราชถูกแผ่นดินสูบตกนรกไปเพราะบาปกรรมที่กระทำร้ายต่อพระโพธิสัตว์ รวมทั้งนางภาคิยะมารดาของไชยอุปราชด้วยก็ถูกแผ่นดินสูบไปด้วยเช่นเดียวกัน ดังความว่า

...แผ่นดินก็ยะช่องลงไปสู่เวจันรกพื้นแล เหตุตั้งอันนักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย พึงสนำจำไว้แก่ตนตัวเทอะ กริยาอันแสวงหาโทษ ท่านผู้ทรงบุญมากนัก มักว่าหื่อน้ำตา ท่านตกก็ตีได้หื้อเหวื่อโคลเลียดยางแห่งสารีบุตรเจ้า ได้ตกมาตราต่อม ๑ กิติ ก็เป็นมหาโทษอันหนักมากนัก... ส่วนว่านางภาคิยะ แม่แห่งไชยราชบุตร อันอยู่เมืองพาราหารนคร มันก็รู้ว่าลูกมันตายดังอัน มันก็โศกทุกข์มากนัก ก็ออกจากปราสาทมาสู่แผ่นดิน ก็ซ้าแตกสับกลืนกินมันลงไป รอดอเวจันรกพื้น...

(ลน.1) / 5 / 19 / 2 – 5 / 20 / 1

จากตัวอย่าง บาปกรรมที่ไชยอุปราชและนางภาคิยะกระทำร้ายแก่พระโพธิสัตว์ดังที่กล่าวไว้ว่า “น้ำตาท่านตกก็ตีได้หื้อเหวื่อโคลเลียดยางแห่งสารีบุตรเจ้าได้ตกมาตราต่อม ๑ กิติ ก็เป็นมหาโทษอันหนักมากนัก” เรียกว่า **อนันตริยกรรม 5** หมายถึงกรรมหนักที่สุดเป็นบาปอกุศลซึ่งให้ผลรุนแรงต่อเนื่องไปโดยไม่มีการอื่นจะมากั้นได้¹³² ประกอบไปด้วยกรรมหนัก 5 ประการ ได้แก่¹³³

- 1) ฆาตุมต ฆ่ามารดา
- 2) ปีตุฆาต ฆ่าบิดา
- 3) อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
- 4) โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อขึ้นไป
- 5) สังฆเภท ยุ้งให้สงฆ์แตกแยกกัน หรือ ทำลายสงฆ์

ผู้ที่กระทำความบาป **อนันตริยกรรม 5** จะต้องลงไปชาติใช้กรรมของตนใน **อเวจันรก** ซึ่งเป็นมหานรกขุมหนึ่ง

ส่วนในเรื่องมหาอุกถาว์ถึงนรกเช่นเดียวกันแต่ไม่ชัดเจนว่าเป็นนรกขุมไหนเหมือน เรื่องสุวัณณเมฆะมหาชนคำ ดังความว่า

¹³² พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 179.

¹³³ เรื่องเดียวกัน.

...แต่นั้นนางก็ลงโรงมายหาหลวงพลันรับมาแล้ว ดินแตกบ้างทลายขว้างหล่มลงนาง นางก็
มรมิ่งเมียนไปสู่เปลวแดง ทมฯนอนแผ่นแดงในหม้อ ก็บ่ไปรอด...

(ล.1) / 1 / 110 / 4 - 1 / 111 / 1

ในการกล่าวถึง *เปลวแดงทมฯนอนแผ่นแดงในหม้อ*
เป็นความหมายโดยนัย ทางอีสานหมายถึงการตกนรกและน่าจะหมายถึง *อเวจีนรก* เช่นเดียวกันกับ
เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำเพราะเป็นนรกสำหรับผู้ที่กระทำร้ายต่อพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีการกล่าวถึง
บาปกรรมและผลของบาปที่จะต้องลงไปชดใช้ในนรกขุมต่างๆ ดังความว่า

...ด้วยมีแต่แลอันว่านรกใหญ่ ๘ หม้อนั้นก็หากมีบริวาร ๕ ร้อยทุกหม้อแล หม้อ ๑ ชื่อว่า
สัตยชีพนรก อันตั้งอยู่ภายในแห่งนรกนั้นแล หม้อ ๑ ชื่อว่า กาลสูตรนรก แล หม้อ ๑ ชื่อว่า
สังฆาฏนรก แลหม้อ ๑ ชื่อว่า ตาปนรก แลหม้อ ๑ ชื่อว่า มหาตาปนรก แลหม้อ ๑ ชื่อว่า
โรฎพนรก หม้อ ๑ ชื่อว่า มหาโรฎพนรก แลหม้อ ๑ ชื่อว่า อเวจีนรก นั้น...

(ลน.1) / 5 / 21 / 2 – 5 / 21 / 3

ภาพและมโนภาพของ *นรก* ที่มีผลต่อจินตนาการของคนไทยที่
นับถือศาสนาพุทธนั้น ส่วนใหญ่แล้วมาจากหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* ที่ได้บรรยายและแสดงภาพ
ของ *นรก* ไว้และเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจและสร้างความกลัวไม่ให้ผู้คนกระทำความชั่ว อีกทั้งยังเป็น
เสมือนเครื่องมือในการควบคุมสังคมด้านจริยธรรม ทำให้ผู้คนในสังคมไม่กล้าที่จะทำบาป
ทำความชั่วเพราะกลัวบาปนั้นจะทำให้ตกนรก

ใน *ไตรภูมิพระร่วง* ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับนรกขุมต่างๆ ไว้
ตรงกับที่ผู้ประพันธ์สุวรรณเมฆะกล่าวอ้างถึง ดังต่อไปนี้

มหานรก ประกอบไปด้วยนรกทั้งหมด 8 ขุม เรียงซ้อนกันลึกลง
ไปเป็นชั้นจากสูงไปหาค่ำ ได้แก่¹³⁴

- 1) *สัตยชีพ หรือ สัตยชีวมหานรก* เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยฆ่าสัตว์
- 2) *กาฬสูตรมหานรก* เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยทรมานสัตว์
- 3) *สังฆาฏมหานรก* เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยทารุณสัตว์จนตาย

¹³⁴ วิจารณ์ นาคชาตรี, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, พิมพ์ครั้งที่ 4, 88 - 89.

- 4) **โรธะมหานรก** เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยเป็นพยานเท็จ และแย้งชิงของผู้อื่น
- 5) **มหาโรธะมหานรก** เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยทารุณมนุษย์ และสัตว์จนตาย
- 6) **ตาปมahanรก** เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยนำสัตว์มีชีวิตมาเผา
- 7) **มหาตาปมahanรก** เป็นนรกของผู้ที่ใช้อำนาจในทางที่ผิด
- 8) **อเวจีมหานรก** เป็นนรกสำหรับผู้ที่ทำบาปอนันตริยกรรม 5

ความเชื่อเรื่อง นรก อยู่นอกเหนือจากเหตุผลที่คนเราจะพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริงหรือไม่ แต่สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ของความเชื่อและการอบรมสั่งสอนที่สืบทอดกันมาของคนไทย เรื่องของบาปกรรมและผลของการกระทำที่จะต้องลงไปชดใช้การกระทำของตนในนรก เป็นสิ่งที่ทำให้ผู้คนเกิดความละอายและเกรงกลัวต่อบาปและกลัวที่จะตกนรก ทำให้ผู้คนงดเว้นจากการทำบาป ในอดีตความเชื่อเรื่องนรกนี้ไม่ได้ถูกสงสัย แต่ในปัจจุบันเป็นยุคที่ผู้คนห่างจากศีลธรรม มีความเชื่อเรื่องบาปกรรมและเรื่องนรกลดน้อยลง ทำให้สภาพสังคมและจิตใจของผู้คนละอายและเกรงกลัวต่อบาปน้อยลง จึงมีการกระทำที่ผิดศีลธรรมกันมากขึ้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องนรก เป็นเสมือนเครื่องมือจذبระเบียบทางสังคมในอดีตได้อีกทางหนึ่ง

สวรรค์ ในพุทธศาสนาคือสถานที่อันเป็นที่อยู่ของเทวดา¹³⁵ หรือ สถานที่ที่ผู้กระทำกุศลกรรมหรือกรรมดีเมื่อตายไปจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องมีการกล่าวถึงผู้กระทำความดีหรือประพฤติดีเมื่อตายไปได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่ไม่มีการบอกรายละเอียดเกี่ยวกับสวรรค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จากเรื่องสุวรรณมเหษณ์คำกล่าวถึงผู้กระทำความดีเมื่อตายไปแล้วจะได้ไปสวรรค์ ดังความว่า

...ส่วนว่าพระยาสุวรรณคำที่ตั้งอยู่ตามอายุแห่งตนแล้วครั้นว่าตายก็เมื่อสู่เทวโลกพูน...

(สน.1) / 5 / 30 / 3

¹³⁵ เรื่องเดียวกัน, 86.

...ครั้นว่าดับขันธเมื่อสู่พระสวรรคตแหล่งหล้าดาวดึงส์เพื่อบุญศีลจำใส่เกล้าบุญพระเจ้า
เหลื่อมปกงา...

(ลน.1) / 5 / 29 / 3 - 5 / 29 / 4

...ส่วนว่าพระยาสุวรรณเมฆะกับราชเทวีทั้ง ๒ ก็บำเพ็ญมหาทานบารมี ครั้นว่ามรณาสภา
เป็นคนเอาตนตัวขึ้นสู่สวรรคตแก้วกุสิดาเสวยบุญญาเหลือขนาด...

(ลน.1) / 5 / 30 / 3 - 5 / 30 / 4

...ส่วนว่าตนพ่อเจ้าราชมรณาเมื่อสู่สวรรคตแก้วกุสิดาเมื่อบนก็มีวันนั้นแล...

(ลน.1) / 5 / 30 / 2

นอกจากนี้มีการกล่าวถึง สวรรค์ดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่ประทับของ
พระอินทร์ โดยเปรียบกับเมืองของกษัตริย์ว่างดงามเหมือนวิมานของพระอินทร์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ กล่าวถึงเมืองพาราณสีที่เหล่า
เสนาและไพร่ฟ้าประชาชนช่วยกันตกแต่ง เพื่อเตรียมต้อนรับสุวรรณเมฆะนั้น งดงามราวกับสวรรค
ชั้นดาวดึงส์ ดังความว่า

...แล้วเสนาทั้งหลายก็นำเอา นางกুমารีทั้งหลายได้ ๖ พันนางมาแล้ว ก็ประดับประดา
เวียงพาราณสี หื้อก้านกุ่มรองเรื่องงาม เสมอดังเวียงดาวดึงส์...

(ลน.1) / 4 / 10 / 1 - 4 / 10 / 2

ดาวดึงส์ หรือ **ไตรตรึงส์** ที่กล่าวถึงในบทประพันธ์หมายถึง
สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งในไตรภูมิพระร่วง กล่าวว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อยู่ในสวรรค์ชั้น
ฉกามาพจรสวรรค์ หมายถึง สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของผู้เสพกามารมณ์ คือ ยังเป็นผู้เกี่ยวข้องในอำนาจ
กิเลสกามและวัตถุกาม¹³⁶ ในการบรรยายภาพของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีการบรรยายไว้ละเอียด
พิสดารกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ กล่าวถึงความสุขความรื่นรมย์แวดล้อมไปด้วยปราสาท อุทยาน นางฟ้า
เป็นต้น ทั้งนี้เป็นเพราะเป็นสวรรค์ที่ประทับของพระอินทร์ ตัวละครสำคัญที่มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้ที่
ทำความดีในวรรณกรรมของไทย จึงมีการกล่าวถึงมากกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ อีกทั้ง ดาวดึงส์ อยู่ใน
สวรรค์ชั้นกามภูมิ ซึ่งยังเกี่ยวข้องในอำนาจกิเลสกามและวัตถุกาม ไม่ต่างไปจากเมืองมนุษย์เพียงแต่

¹³⁶ พระเทวินทร์ เทวินโท, แก่นพุทธจริยศาสตร์ (ม.ป.ท., 2549), 162.

ทุกอย่างเป็นทิพย์ และอุบัติขึ้นด้วยบุญกุศลที่ได้กระทำความดีอยู่ในศีลธรรม ดังนั้นในการกล่าวถึงสวรรค์ดาวดึงส์ จึงมีนิภาพที่สวยงามวิจิตร เป็นที่รู้จักของผู้ฟัง หากกล่าวถึงสวรรค์ดาวดึงส์แล้ว เราจะได้ภาพของสวรรค์ที่งดงาม ดังนั้นในวรรณกรรมหากกล่าวความเปรียบเทียบกับสวรรค์ดาวดึงส์ กับความงามของเมืองที่อยู่ของกษัตริย์แล้ว ย่อมให้ภาพที่เข้าใจง่ายแก่ผู้อ่านผู้ฟังว่า เมืองที่กล่าวถึงนั้น จะสวยงามน่ารื่นรมย์เพียงใด อีกทั้งยังเป็นอุบายประการหนึ่ง ที่จะเชิญชวนให้คนทำบุญ บริจาคทาน ตั้งมั่นในศีลธรรม เพราะผู้ใดประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ก็จะได้รับการสรรเสริญจากพระอินทร์ และ ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นำความเชื่อเรื่องนี้มาเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมได้ เช่นเดียวกันกับเรื่อง *นรก* ซึ่งจะเน้นให้เกิดความเกรงกลัวต่อการทำบาปแต่เรื่อง *สวรรค์* เป็นการเชิญชวนให้คนทำความดี ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม และผลตอบแทนที่จะได้รับคือ ความสุข ในทิพย์พินานบนสรวงสวรรค์อย่าง สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

3. ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

พระโพธิสัตว์ (ในความหมายของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท) หมายถึง ผู้ที่แสวงหาโพธิญาณ หรือ ผู้ที่ต้องการเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต¹³⁷ หรือ เป็นผู้ที่ยังไม่รู้แจ้ง ยังต้องแสวงหาความรู้ต่อไป¹³⁸

ในทัศนะของพุทธศาสนิกชนนิกายเถรวาทนั้นถือว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นมนุษย์ไม่ใช่เทพเจ้า ในการที่จะบรรลุสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้านั้นจะต้องอาศัยการสะสมบุญบารมีเป็นอย่างมากจึงจะบรรลุโพธิญาณได้¹³⁹ การบำเพ็ญเพียรเพื่อหวังผลในการสำเร็จโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้านั้น ผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์จะต้องทำความดีอย่างยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า *บารมี* ซึ่งหมายถึง คุณธรรมความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด ยิ่งกว่าคนสามัญทั่วไปจะปฏิบัติได้เมื่อตั้งปณิธานเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระโพธิสัตว์จะทรงบำเพ็ญความดีด้วยความเสียสละเป็น

¹³⁷ P.B.Siridatto, A Critical Study of Mahanipata Jataka, Chapter I, อ้างถึงใน ศาสตราจารย์ อิศรางกูร อินทราช, “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม,” ใน *ดำรงวิชาการ หนังสือรวมบทความวิชาการ คณะโบราณคดี* 2, 3/2546 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), 9.

¹³⁸ พัฒน์ เฟื่องผลา, *ชาดกกับวัฒนธรรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2535), 68.

¹³⁹ ศาสตราจารย์ อิศรางกูร อินทราช, *พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2543), 33.

อย่างมาก ถ้าตกลงว่าจะบำเพ็ญเพียรแล้วก็จะปฏิบัติด้วยความเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อ ไม่ท้อถอย แม้จะต้องเสียสละชีวิตตนเองเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นก็ยอมได้¹⁴⁰

บารมี คือ ธรรมที่บำเพ็ญเพื่อที่จะบรรลุเป็นพระพุทธรเจ้า เรียกว่า พุทธคุณธรรม หรือ บารมีธรรม 10 ประการ หรือเรียกว่า ทศบารมีธรรม ได้แก่¹⁴¹

1. ทานบารมี คือ บารมีในการให้
2. ศีลบารมี คือ บารมีในการรักษาศีล
3. เนกขัมมบารมี คือ บารมีในการออกบวช
4. ปัญญาบารมี คือ บารมีในทางความรู้
5. วิริยบารมี คือ บารมีในทางความเพียร
6. ขันติบารมี คือ บารมีในการอดทน
7. สัจจบารมี คือ บารมีในการรักษาความสัตย์
8. อธิษฐานบารมี คือ บารมีในการตั้งใจ
9. เมตตาบารมี คือ บารมีในความเมตตา
10. อุเบกขาบารมี คือ บารมีในการวางเฉย

การทำความดีอันยิ่งใหญ่กว่าที่คนสามัญทั่วไปจะปฏิบัติได้ย่อมเกิดอุปสรรคและสิ่งขวางกั้นในการบรรลุโพธิญาณ อุปสรรคและความยากลำบากในการสร้างบารมีนี้เป็นเครื่องเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนได้มีใจระลึกลึกถึงและประพฤติปฏิบัติตามความเพียรพยายามของพระโพธิสัตว์ในการเพียรพยายามทำความดีอย่างไม่ย่อท้อแม้จะพบอุปสรรคมากมายเพียงใด

พุทธศาสนิกชนได้รับฟังเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ผ่านวรรณกรรมชาดก ที่กล่าวถึงเรื่องราวและชีวิตของพระโพธิสัตว์ในการสะสมบารมีก่อนจะสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาอย่างยาวนาน กวีได้รจนาวรรณกรรมที่เชื่อว่าเป็นอดีตชาติของพระพุทธรเจ้า เพื่อให้ผู้ฟังระลึกถึงการบำเพ็ญเพียรของพระโพธิสัตว์ เพื่อเกิดความเชื่อถือและศรัทธาในศาสนา เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในสังขาร ที่แม้แต่พระโพธิสัตว์ก็จะบรรลุโพธิญาณท่านยังต้องพบอุปสรรค พบกับความยากลำบากในชีวิต มีความทุกข์ยาก แต่ในท้ายที่สุดแล้วคุณธรรม ความดี ก็จะชนะอุปสรรคทั้งปวง เป็นเครื่องเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือปฏิบัติตามและยึดมั่นในความดีเหมือนพระโพธิสัตว์

¹⁴⁰ พระธรรมปิฎก(ป.อ ปยุตโต), สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสฝ่ายศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2539), 24-25.

¹⁴¹ พัฒน์ เฟื่องผลา, ชาดกกับวัฒนธรรมไทย, 74.

ในวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ ถึงแม้จะเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาแต่อิทธิพลในการแต่งวรรณกรรมเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลมาจากการแต่งแบบวรรณกรรมชาดก มีการกล่าวถึงปรารภชาดก ซึ่งกล่าวว่าเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ดังนั้นจึงเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องพระโพธิสัตว์ และการบำเพ็ญเพียรของพระองค์ ดังปรากฏในหลายตอนของเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ เมื่อพระยาพาราณสีไม่มีลูกนางเทวีของเมืองจึงถือศีลภาวนา พระอินทร์ทราบเรื่องจึงไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์ ลงมาเกิดเพื่อสะสมบารมี ดังความว่า

...พระยาอินทร์ก็ตรัสรู้ด้วย ทิพพจักขุญาณแห่งตนแล้ว ก็ตรัสรู้อายุแห่งบรมโพธิสัตว์ เทวบุตรอันจักเลี้ยงแล้วดั่งอัน พระยาก็เข้าไปสู่สำนักบรมโพธิสัตว์เจ้าแล้วก็กล่าวว่า โภ มา วิสส ดูกร เจ้าผู้หาทุกข์ได้ ตัว อันว่าเจ้าจุ้งลงไปเกิดในมนุษย์โลก เมืองคนบำเพ็ญยัง บุญสมการ เพื่อหื้อได้ตรัสปัญญาสัพพัญญุตญาณเทอะ...

(ลน.1) / 1 / 7 / 3 – 1 / 8 / 1

เมื่อพระโพธิสัตว์ไม่ยอมกลับเมืองพาราณสี พระอินทร์เกรงว่าพระโพธิสัตว์จะไม่ได้โอกาสในการสั่งสมบารมี จึงไปทูลเชิญให้กลับไปสร้างโอกาสในการบำเพ็ญทานบารมี ดังความว่า

...พระยาอินทร์ก็ลงมา แล้วก็เข้าไปสู่มหาสัตว์เจ้าแล้วราทานยังมหาสัตว์เจ้า ด้วยคำว่า ข้าแต่เจ้าตนเป็นหน่อพุทธรังकुต ตัว อันว่าเจ้าจุ้งรับนิมนต์ แล้วเมื่อเสวยราชในเมืองพาราณสี แล้วจักได้บำเพ็ญมหาทาน...

(ลน. 1) / 4 / 31 / 1 - 4 / 31 / 2

จากคำประพันธ์ที่ยกตัวอย่างมานี้ สอดคล้องกับความเชื่อเรื่องพระอินทร์และความเชื่อเรื่องสวรรค์ของชาวพุทธ ได้แก่

- 1) พระอินทร์มีหน้าที่เป็นผู้เลือกและอัญเชิญผู้ที่เหมาะสมลงมาเป็นพระโพธิสัตว์
- 2) พระอินทร์เป็นผู้ช่วยเหลือและส่งเสริมการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์
- 3) พระโพธิสัตว์ จะประทับอยู่บนสรวงสวรรค์(ชั้นดุสิต)เพื่อรอเวลาในการมาลงเกิดยังโลกมนุษย์ เพื่อสั่งสมบารมีเป็นพระพุทธเจ้าต่อไปในอนาคต

เมื่อกลับไปครองเมืองสุวันณเมฆะจึงได้มีโอกาสในการบำเพ็ญ
ทานเพื่อสะสมบุญ ดังความว่า

...ส่วนว่าพระยาสุวันณเมฆะกับราชเทวีทั้ง ๒ ก็บำเพ็ญมหาทานบารมี...

(ลน. 1) / 5 / 30 / 3 - / 5 / 30 / 4

ในเรื่องหากมีโอกาสในการสั่งสอนธรรมแล้ว สุวันณเมฆะ
จะสั่งสอนให้บุคคลอื่นๆรักษาศีล อยู่เสมอด้วยตัวอย่าง ในตอนที่ปราบยักษ์แล้วก็ไว้ชีวิตและขอให้
ยักษ์รักษาศีล ความว่า

...เราก็จักไว้ชีวิตแก่ท่านชะแล ประการ ๑ เราก็จักหื้อศีล ๕ แก่ท่าน จักรักษาได้อันชา...

(ลน. 1) / 3 / 26 / 1

ตอนที่สุวันณเมฆะไปส่งนางจันทเกสิกลับเมืองก็สั่งสอนให้อยู่
ในศีลธรรม ดังความว่า

...ดูกร นางตัวหื่อนาง อย่าได้ประมาทศีล ๕ อย่าขาดกับตน...

(ลน. 1) / 3 / 31 / 4

สุวันณเมฆะยังสั่งสอนธรรมในการปกครองให้กับกษัตริย์เมือง
อื่น เน้นเรื่องการรักษาศีลด้วยเช่นกัน ความว่า

...ก็หื้อรักษาไฟร่ฟ้าเข้าเมืองทั้งหลายหื้ออยู่สำราญบานใจไฟร่ฟ้าทั้งหลายแลประการ ๑ ก็หื้อ
มีคำสอนแก่ราชบ้านเมืองทั้งหลายตั้งอยู่จำศีล ๕ ทานประการ ๑ ...

(ลน. 1) / 5 / 25 / 4

นอกจากนี้ในเรื่องสุวันณเมฆะหมาชนคำ ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึง
สุวันณเมฆะด้วยพระนามของพระโพธิสัตว์อยู่เสมอ ดังตัวอย่าง

...ส่วนว่าพระมหาสัตว์เจ้า อันชื่อว่าสุวรรณเมฆะกุมมาร อันนางแม่น้ำหากเอาทอดกเหวไป
 ดังอัน ส่วนว่าเทวดาอันรักษา เทวดาผาที่นั่น ก็เอาผ้าทิพย์มารับเอามหาสัตว์เจ้า ยังกลางเหว
 ได้แล้ว...ส่วนว่าพระบรมมหาโพธิสัตว์เจ้า ก็ชั่วเวทนาโสภทุกขมากนัก...

(ลน.1) / 1 / 24 / 3 - 1 / 25 / 1

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงบุญญาธิการของพระโพธิสัตว์ ที่มา
 ช่วยเหลือชาวเมืองที่ได้รับความทุกข์ยากที่ตายจากไปให้กลับคืนมามีชีวิตและความสุขดังเดิม
 ดังตัวอย่าง

...ส่วนว่าพระมหาสัตว์เจ้า ก็ชั่ววอดไม้เท้าชี้แถม ก็กลายเกิดคืนมาได้ ๕ หมื่นบ่หลอสะกน
 หั้นแล มหาสตุโต ก็ด้วยบุญสมภารโพธิสัตว์เจ้าหั้นแล...

(ลน.1) / 3 / 37 / 4

ส่วนวรรณกรรมเรื่องมหาหุข ไม่ได้กล่าวถึงตัวละครท้าวจันทร์
 ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ลงมาเสวยชาดอย่างชัดเจนเหมือนเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ แต่หากในบาง
 ตอนเท่านั้น ที่มีกล่าวนามของท้าวจันทร์ด้วยคำเรียกที่หมายถึงพระโพธิสัตว์ ดังความว่า

...แต่นั้นแค้นเคืองร้อนอินทราตนประเสริฐ หินแท่นเลยกระด้างห้วนไหว เจ้าจึงตรัสส่ง
 แจ้งคอยทิพย์เมืองคน ก็จึงเห็นกุมมารหน่อพุทธโธบุญกว้าง...

(ล.1) / 1 / 37 / 4 - 1 / 38 / 1

...พระก็เอาอ่อนน้อยสองหน่อโพธิสัตว์ เนาปรางค์ทองปี่คำร้อน...

(ล.1) / 1 / 39 / 3 - 1 / 39 / 4

เมื่อศึกษาเนื้อเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำกับเรื่องมหาหุข และได้พิจารณาเปรียบเทียบ
 กับบารมีธรรม 10 ประการ พบว่าบารมีธรรมที่พระโพธิสัตว์ได้ บำเพ็ญเพียร ได้แก่

1. ทานบารมี คือ บารมีในการให้ (การบำเพ็ญทานบารมี)
2. ศีลบารมี คือ บารมีในการรักษาศีล
3. เมตตาบารมี คือ บารมีในความเมตตา (ช่วยเหลือชาวเมืองที่ได้รับความทุกข์)

4. ความเชื่อเรื่องความตาย

ในเรื่องมหามหายุปราชญ์แนวความเชื่อเรื่องความตายเป็นกุศโลบายในการออกรบกับข้าศึกศัตรู โดยจะกล่าวว่าบุคคลที่ออกรบเพื่อป้องกันภัยจากข้าศึกจะ **“ลดชั่วเมื่อแมน”**¹⁴² หรือ **“ลดชั่วเมื่อพรหม”** (หมายถึงเมื่อตายแล้วจะได้ไปสวรรค์) เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ออกรบได้มีใจที่ฮึกเหิมและพร้อมที่จะยอมตายที่จะปกป้องบ้านเมือง ดังตัวอย่าง

เมื่อเมืองมิลิตายกทัพมาตีเมืองจันไต ในช่วงแรกของการรบนั้นเมืองจันไตเพลี่ยงพล้ำ เพราะเมืองมิลิตามีความสามารถในการรบมากทำให้เมืองจันไตเสียขวัญและเสียทหารไปเป็นจำนวนมาก ดังนั้นท้าวสาปองจึงกล่าวให้กำลังใจแก่ทหารว่า หากแม้ตายในการรบจะเมื่อแมนหรือเมื่อฟ้า ดังความว่า

...หากหลายต่อล้นฟันฆ่าบ่ถอง ภายหลังเมื่อแมนเจ็ดหมื่นเสียแล้ว...

(ล.1) / 1 / 152 / 1

...อันว่าไท่หอกง้าวดาตั้งต่อ นายควาญสารต่อชนอย่าย่อข้าน ใผอย่ากลัวเกรงข้านคำตายปละลูกเมียนั้น แม่นว่าลดชั่วเมียนเมื่อฟ้า...

(ล.1) / 1 / 154 / 4

...แต่นั้นเมืองแพนกำได้เสียเดชเสียแล้ว ดาวถูกข้างเลยลัมจากพลาย เลยลวคเมียนลดชั่วเมื่อแมน...

(ล.1) / 1 / 156 / 4 - 1 / 157 / 1

...เขาว่าพระบาทเจ้าลดชั่วเมื่อพรหมว่าตาย ทั้งพลายสารเพิ่นกุมเอาได้...

(ล.1) / 1 / 206 / 3

การศึกษาจะต้องมีการฆ่าชีวิตผู้อื่นเกิดขึ้นในสนามรบอย่างแน่นอน แต่ในความเชื่อของชาวลาวแล้วกลับกล่าวว่าผู้ที่ไปรบจะได้ **“เมื่อแมน”** เหมือนเป็นการทำกุศลมิใช่การทำบาป หากเปรียบเทียบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในศิลาจารึกอีสานปรากฏกุศโลบายเช่นเดียวกันนี้ในศิลาจารึกวัดจอมมณี ตำบลมีชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย บรรทัดที่ 15 - 17 เป็นพระบรมราชโองการของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ยอมให้เกณฑ์ข้าโอกาสของวัดหรือไพร่พลที่อยู่ในเขตนาจังหันของวัด ไปร่วมรบในกองทัพได้ โดยอ้างว่าข้าศึกนั้นมาทำลายล้างพระศาสนาด้วยเช่นกัน ดังความว่า

¹⁴² ลดชั่ว หมายถึง ตาย , แมน หมายถึง เทวดา

...(ห้ามเจ้า)บ้านเจ้าเมืองเอา อันหนึ่ง..มาใส่เวียกแก่ข้าฝูงนี้ แต่ควรในเมื่อข้าเสกมาราวิ
บ้านเมืองสิ่งเดียวเหตุจักสืบ(พระ)ศาสนา...¹⁴³

ในเรื่องมหาหุข พระยามิถิลาที่ประกาศในการรบว่าหากเข้า
เมืองจันใดได้ก็จะ “ยีย่องให้จันใดขวัญ ผัวเมียพลัดคู่กัน” และประกาศว่าจะทำลายวัดและเจดีย์
ในศาสนาด้วยดังความว่า

...บัดนี้จักตีหมู่ช้างเทยาดเอาเมือง ตราบว่าจันใดบ่าวเมืองหมดบ่ยอมปางนี้ พระก็จัดเลือก
ช้างเจ็ดตัวตัวดี เทเวียงมุ่นทลายผง เขาก็ทมิฬก้องกวนกันชิงขาด ได้ถ่อบ้านเมืองท้าวเที่ยง
จริง วัดธาตุพร้อมปราสาทพระเจดีย์ เทเป็นผง...

(ล.1) / 1 / 177 / 4 - 1 / 178 / 1

ดังนั้นในการกล่าวว่าผู้ที่ไปร่วมรบหากตายในการรบแล้วจะ **เมื่อฟ้า, เมื่อแมน,**
เมื่อพรหม จึงเป็นกุศโลบายเพื่อให้ปกป้องบ้านเมืองและปกป้องพระพุทธศาสนา และนับว่าเป็น
วิธีที่ทำให้คนยอมไปร่วมรบโดยไม่กลัวความตายเพราะเป็นถือเรื่องการสร้างกุศล

3.6.1.2 ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์

ในเรื่องมหาหุข ปรากฏความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ ได้แก่
การให้พราหมณ์มาเป็นผู้ประกอบพิธีสมโภช เมื่อพระยาจันใดนำลูกทั้งหมดกลับมาเมืองพาราณสี
ดังความว่า

...แต่นั้นเจ้าก็ทรงแท่นสถิตนั่งบัลลังก์การ เสนานองโกฏีกีอกองลัน แต่มั่นพราหมณ์เข้าถวาย
พรกัมกราบ ให้เจ้ายืนเที่ยงเท่าพันเข้าขบถดู อันว่าสองขอกข้างสินส่วยเงินคำ ปราเกียรดีตก
ต่างเมืองเขาช่อง พราหมณ์ก็ถวายพรแล้วประนมกรแล้วเลิก ๓ แจ่มเจ้าหายร้อนอยู่เย็น...

(ล.1) / 1 / 108 / 4 - 1 / 109 / 2

¹⁴³ รัช ปุณ โนนทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย – ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์
อีสาน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.), 152.

พราหมณ์ หมายถึง บุคคลกลุ่มหนึ่งเป็นที่ยกย่องนับถือของชาวฮินดู พราหมณ์เป็นผู้ที่ถือเพศนักบวช ไว้ผมยาวเป็นมวยที่ท้ายทอยและนุ่งขาวห่มขาวเป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทางศาสนาและประกอบพิธีกรรมต่างๆทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู¹⁴⁴ แม้ว่าชาวไทยและกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว จะไม่ได้นับถือศาสนาพราหมณ์โดยตรงแต่ศาสนาพราหมณ์ก็เข้ามาปะปนเป็นส่วนพิธีการในราชสำนัก อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์จะปรากฏให้เห็นจากพระราชพิธีต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธี และนำวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมาเผยแพร่ ซึ่งแตกต่างจากศาสนาพุทธที่ไม่เน้นเรื่องพิธีกรรม ทางราชสำนักได้ยอมรับวัฒนธรรมศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จึงทำให้เกิดพิธีกรรมและพราหมณ์ประจำราชสำนักขึ้นและส่งอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไปยังสามัญชนด้วย¹⁴⁵

แต่เดิมนั้นพราหมณ์ที่ประจำราชสำนักนอกจากปฏิบัติกิจในศาสนาพราหมณ์แล้ว ยังเป็นผู้ประกอบพิธีการพระราชพิธีต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องกับองค์พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ตำแหน่งที่ปรีถยราชกรณเมือง ก็จะปรากฏตำแหน่งพราหมณ์ปุโรหิตอยู่ด้วยเสมอ เพราะเป็นตำแหน่งอาจารย์ผู้สอนวิชาการต่างๆ เช่น ศิลปศาสตร์ โหราศาสตร์ เป็นต้น พราหมณ์ยังเป็นโหรประจำราชสำนัก มีหน้าที่ถวายคำทำนายทางโหราศาสตร์ ถวายฤกษ์ในพิธีต่างๆ ทำนายฝันและลางบอกเหตุ ทำนายผลของสงคราม เป็นต้น¹⁴⁶

ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาชนคำก็มีการกล่าวถึงพราหมณ์ในราชสำนักและหน้าที่ของพราหมณ์ ในการให้คำปรีถยราชกรณต่างๆแก่กษัตริย์หรือให้คำทำนายต่างๆดังตัวอย่าง เมื่อนางปทุมามีนิมิตฝัน พระยาสุทนต์จะจึงประชุมเหล่าเสนาและหมอโหรา(ซึ่งหมายถึงพราหมณ์ปุโรหิตผู้เป็นโหรประจำราชสำนัก) ให้แก้ความฝันและบอกคำทำนาย ดังความว่า

...ในกาลเมื่อนั้นเสนาแลหมอโหราทั้งหลายก็เอากันมาพิจารณาณูยังนิมิตฝันก็รู้ว่าสัตว์ตัวประเสริฐจักมาเกิดกับด้วยราชเทวีดังอัน...

(ลน.1) / 1 / 9 / 4 – 1 / 10 / 1

¹⁴⁴ สุวันดี ตั้งวิเศษชน, “บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น” (สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531), 8.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 24.

¹⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 34 - 35.

เมื่อเกิดเหตุการณ์ประหลาดขึ้นนางปทุมามีลูกเป็นสุนัขขนทอง พระยาสุทนต์ก็ประชุมเหล่าเสนาและพราหมณ์ปุโรหิตเพื่อขอคำทำนายและคำแนะนำ โดยพราหมณ์ปุโรหิตก็ทำนายว่าเป็นสิ่งที่ดีต่อบ้านเมืองเพราะเป็นผู้มีบุญมาเกิด ดังความว่า

...ส่วนว่าหมอโหรทั้งหลาย ก็เอากันพิจารณาคุ่อหื้อแจ้งแก่ใจ...อันว่าความสวัสดิ์ ก็จักมีแก่บ้านเมืองแห่งเรา ก็เพื่อบุญสมภารแห่งเจ้าราชบุตร ฟังมีชะแลหาหน้า...

(ลน.1) / 1 / 11 / 4 – 1 / 12 / 1

3.6.2 ความเชื่อทางไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ หมายถึง ความเชื่อด้วยความรู้สึกรังสรรค์ในสิ่งที่เข้าใจว่าอยู่เหนือธรรมชาติหรือสิ่งลึกลับอันไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์¹⁴⁷

ไสยศาสตร์ หมายถึง ลัทธิอันเนื่องด้วยเวทมนต์หรือศาสตร์หรือวิชาที่อาศัยคาถาอาคม อิทธิฤทธิ์¹⁴⁸ ดังนั้นไสยศาสตร์จึงเป็นเรื่องที่กล่าวถึงความเชื่อในเรื่องลึกลับและเป็นความเชื่อที่ปะปนอยู่กับความเชื่อทางศาสนาในขณะที่ความเชื่อทางศาสนาเน้นปรัชญาแต่ไสยศาสตร์จะเป็นความเชื่อที่เน้นพิธีกรรม¹⁴⁹

ไสยศาสตร์ แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ไสยศาสตร์ในทางดี (White magic) เป็นการนำไสยศาสตร์มาช่วยแก้ไขเหตุการณ์ร้าย ทำให้เกิดสิริมงคล และไสยศาสตร์ในทางชั่วร้าย (Black magic) ซึ่งเป็นการใช้เล่ห์กลต่างๆ ให้ผลในการสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น¹⁵⁰

ในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและหมาหุยุปรากฏความเชื่อทางไสยศาสตร์หลายเรื่องทั้งไสยศาสตร์ในทางดีและไสยศาสตร์ในทางชั่วร้าย ได้แก่

¹⁴⁷ พระยาอนุมานราชชน, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (พระนคร : คลังวิทยา, 2521), 222, อ้างถึงใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544), 43.

¹⁴⁸ บุญมี เมธากูร, ตีแผ่ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ (ม.ป.ท., 2522), 55.

¹⁴⁹ Bronislaw Malinowski, *Magic, Science and Religion*, (New York : Doubleday, 1948), 88, อ้างถึงใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544), 43.

¹⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

3.6.2.1 การทำเสน่ห์ยาแฝด

การทำเสน่ห์ยาแฝดจัดเป็นไสยศาสตร์ในทางชั่วร้าย เพราะการทำเสน่ห์ยาแฝดเป็นไปเพื่อให้ผู้ใดผู้หนึ่งเกิดความรักในตัวผู้กระทำเสน่ห์ และอาจทำให้คนที่รักกันอยู่เกิดความเกลียดกัน และให้ฝ่ายที่ไม่ได้รักคนนั้นกลับมาหลงรักตัวผู้กระทำเสน่ห์¹⁵¹ ในวรรณกรรมของไทยเราจะพบการใช้เสน่ห์ยาแฝด เป็นหนทางในการแก้ปัญหาวิกฤตในครอบครัวบ่อยครั้ง โดยเฉพาะปัญหาความรักสามเส้าระหว่างเมียน้อยเมียหลวง¹⁵² เพราะในสมัยโบราณมีค่านิยมให้ผู้ชายมีภรรยาได้หลายคน เมื่อภรรยามาอยู่ร่วมกันในครอบครัว ย่อมเกิดการชิงดีชิงเด่นเพื่อแย่งความรักจากสามี หนทางแก้ไขปัญหาย่างหนึ่งคือการใช้อุบายเล่ห์กลไสยศาสตร์เป็นหนทางในการแก้ปัญหา ซึ่งเราเห็นได้จากงานวรรณกรรมหลายเรื่องมักจะกล่าวถึงการทำเสน่ห์ยาแฝด

ในวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ มีการทำเสน่ห์ยาแฝด โดยภรรยาน้อยคือนางภาคิยะกับบิดาของนางคือนันทเสนา เป็นผู้กระทำเสน่ห์ยาแฝดให้พระยาสุทนต์เกลียดชังลูกที่เกิดจากเมียหลวง(สุวรรณเมฆะกับหมาขนคำ) นันทเสนาและนางภาคิยะช่วยกันกำจัดลูกของเมียหลวงทั้งสอง เพื่อให้ลูกของนางภาคิยะมีสิทธิ์ในการปกครองบ้านเมืองแรงผลักดันที่ทำให้นางภาคิยะทำเสน่ห์ยาแฝดสามีก็เพื่อ

1. ต้องการความรักจากสามีแต่เพียงผู้เดียว
2. กำจัด “เงา” ของเมียหลวงที่ยังหลงเหลืออยู่ในครอบครัวนั่นคือลูกที่เกิดจากเมียหลวงทั้งสอง(สุวรรณเมฆะและหมาขนคำ)
3. ความรักลูก ต้องการให้ลูกของตนเป็นใหญ่แทนลูกของเมียหลวง

ตัวอย่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำตอนที่นางภาคิยะทำเสน่ห์ เพราะเกรงว่าราชสมบัติของเมืองจะต้องตกเป็นของสุวรรณเมฆะ จึงทำเสน่ห์เพื่อให้พระยาสุทนต์หลงใหลและเชื่อฟัง เพื่อกำจัดสุวรรณเมฆะและหมาขนคำ เมื่อพระยาสุทนต์ถูกยาเสน่ห์แล้ว จึงลี้ภัยหลวงไหลในคำยุยงของนันทเสนาและนางภาคิยะ พระยาสุทนต์จึงนำลูกไปปล่อยป่า ต่อมาเชื้อคำยุยงนำกองทัพอ้อมไปฆ่าสุวรรณเมฆะและหมาขนคำ เมื่อรู้ว่าทั้งสองยังไม่ตาย ทุกๆอย่างที่นันทเสนาและนางภาคิยะได้กระทำร้ายต่อสุวรรณเมฆะและหมาขนคำได้อย่างง่ายดายเป็นเพราะพระยาสุทนต์ถูกยาเสน่ห์ ไม่มีโอกาสได้ปกป้องช่วยเหลือลูกกำพร้าทั้งสองได้ และยังกลายเป็นส่วนหนึ่งของแผนการร้ายด้วย ดังความว่า

¹⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 43 - 44.

¹⁵² เรื่องเดียวกัน, 44.

...ส่วนนั้นทาสนาผู้ใจบาปอันเป็นพ่อแห่งภาคิณะนั้น ก็กล่าวซึ่งลูกมันว่าเจ้าอย่าได้น้อยใจ
...แล้วมันก็กระทำยัง เกสข์ ยังยาแฝด แล้วมันก็เข้าไปสู่สำนักพระยาแล้วก็กระทำยาใส่หน้า
กราบพระยาแล้วก็ไหว้พระยาว่า...อันว่าราชบุตรแห่งมหาราชเจ้านี้เกิดมาเป็นสัตว์เดร
ฉาน...บ่ควรมหาราชเจ้าจักเลี้ยงไว้แต่คำติเตียนนินทาถ้าหากจักจกมีแก่ท้าวพระยา...ส่วนว่า
พระยา สุทวา ได้ยินแล้ว วาจนัน ยังคำสนาผู้พาลสนั่นนั้น พระยาก็บ่พิจารณาสักอัน ก็กล่าวว่า
ลูจูงเอากุมมารทั้ง ๒ ไปปล่อยเสีย... (ลน.1) / 1 / 18 / 3 – 1 / 19 / 3

3.6.2.2 ความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์เวทมนต์คาถา

ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องปรากฏเหตุการณ์การต่อสู้ระหว่างตัวละครเอกกับยักษ์ที่มาทำร้ายชาวเมือง มีการต่อสู้โดยใช้เวทมนต์คาถาและเกิดเป็นอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์หลายอย่างเกิดขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าถึงแม้ว่าจะเป็นผู้มีบุญญาธิการ แต่หากจำเป็นต้องมีวิชาคาถาอาคมไว้คู่กายเพื่อปราบทุกข์เข็ญให้กับประชาชน แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่โบราณมาไสยศาสตร์มีทั้งในส่วนที่ดีเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นและในส่วนชั่วร้ายเพื่อทำร้ายคนอื่นและอยู่ปะปนกับการนับถือศาสนาพุทธมาช้านาน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมานคำ มีฉากการรบระหว่างหมานคำกับยักษ์ โดยใช้เวทมนต์คาถาเข้าต่อสู้กัน ดังความว่า

...ส่วนว่ายักษ์ก็เณรมิต หื้อเป็นยักษ์ ๑ ตัว มีมือถือไม้เท้า แล้วก็แล่นเข้ามา ก็เพื่ออันจักบุตียังหมานคำ...อันว่าหมานคำก็เข้าเณรมิต หื้อเป็นหมาได้แลร่อยแลพัน มีเขี้ยวอันผายคมมากนักร ก็แล่นเข้ามาขบแข้งขา เสือฝ้านแห่งยักษ์ แม่นว่าผียักษ์ดีเท่าใด ก็บ่อาจจกถูกได้แลส่วนว่ายักษ์ก็เข้าเณรมิต หื้อเป็นยักษ์แลร่อยแลพัน...

(ลน.1) / 3 / 19 / 1 – 3 / 19 / 3

...ส่วนว่าผียักษ์มันเณรมิตอาคมแห่งมันหื้อเป็นน้ำไหลมามากนักร ส่วนว่าหมานคำก็เข้าอวชอาคมหื้อเป็นลม ออกไปกำจกแม่น้ำหื้อไหลพัดพาต คินไปถมผียักษ์เล่าพันแล...

(ลน.1) / 3 / 20 / 1 – 3 / 20 / 2

...ส่วนว่ารุณยักษ์ก็เข้าอวชหั้นอาคมหื้อเป็นเสือโคร่ง เสือเหลือง เสือเผ่น เสือไฟ เสือสิงห์มิกะทั้งหลายได้เลหมั่นแลแสนตัว...ส่วนว่าหมานคำก็เณรมิตเป็นราชสีห์ทั้งหลายได้เลหมั่นแลแสนแล่นเข้าไปรบกับด้วยเสือแห่งยักษ์มากนักรพันแล...

(ลน.1) / 3 / 21 / 4 – 3 / 22 / 1

เรื่องมหาหุข มีฉากการรบกันระหว่างมหาหุขกับยักษ์โดยใช้
คาถาอาคมเช่นเดียวกัน ดังความว่า

...หมากักรวยมนต์ให้เป็นไฟเผาแผ่นดินไปแล้ว เปลวเพลิงไหม้ไปไกลรอดศี ยักษ์ก็รวยมนต์เป็น
น้ำตพาคะเสลานองท่วมไปแล้ว ฟองฟาดถมไฟมามอดเย็น แต่นั่นหมากักรวยมนต์ให้เป็น
มหาแสนโกฏิ หอนเท่าเข้าพอล้าน โกฎิตัวอนกนอง...

(ล.1) / 1 / 66 / 3 - 1 / 67 / 1

3.6.2.3 ความเชื่อเรื่องอาวุธวิเศษ

วรรณกรรมพื้นบ้านหลายเรื่อง ตัวละครเอกมักจะเป็นผู้มีบุญลงมา
เกิดในโลกมนุษย์ สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะมาเป็นของกลุ่มบุญคือ จะต้องมียาวิเศษคู่มือหรือกลุ่มบุญ
มาเกิดด้วย เพื่อใช้ปราบทุกข์เข็ญหรือจัดฝ่ายธรรม ในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำก็ปรากฏอาวุธ
วิเศษของพระโพธิสัตว์ได้แก่ ดาบศรีกัญไชย, ธนู และ เครื่องทำว ๕ ประการ ซึ่งพระอินทร์เป็นผู้
นำมาให้แก่ฤาษี เพื่อมอบให้แก่พระโพธิสัตว์ ด้วยอาวุธวิเศษเหล่านี้พระโพธิสัตว์ได้ใช้ปราบยักษ์
และพระยามิถิลา ที่มาสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมือง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อฤาษีได้ทำพิธีวิวาหะให้สุวรรณเมฆะกับนางคันธมาลาแล้วก็ตั้ง
จิตอธิษฐานว่าหากสุวรรณเมฆะจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ขอให้มิถิลาและ
ธนูทิพย์ตกลงมา ดังความว่า

...ส่วนว่าพระยาอินทร์ก็ตรัสรู้แล้ว ก็นำเอาเครื่องทำว ๕ ประการกับทั้งดาบศรีกัญไชยเถียน
ประเสริฐ กับทั้งสหัสสะธนูแล้วก็เอามาไว้...

(ลน.1) / 2 / 35 / 1 - 2 / 35 / 2

ส่วนหมาขนคำเมื่อหมดกรรมแล้ว ก็ได้คืนร่างเป็นมนุษย์และ
มีของวิเศษกลุ่มบุญเช่นเดียวกัน ดังความว่า

...ส่วนว่าอินทราธิราชก็เอาเครื่องสร้อยสังวาล แลมุกม้าว คอ แขนแหวนมือ แลขระจุมหัว
ปิ่นเกล้า แลดาบศรีกัญไชย...

(ลน.1) / 3 / 49 / 3

ต่อมาในเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ พระโพธิสัตว์ได้ใช้อาวุธวิเศษ
คู่กายในการปราบทุกข์ให้กับชาวเมือง ดังความว่า

...ส่วนว่าปิ่นทิพย์เล่มนั้น ก็กลายเป็นนางบ่วงบาศ ไปผูกมัดคอคยัคฆ์แล้วก็ ชักลากลงมาสู่
สำนักพระมหาสัตว์เจ้าด้วยอันรีบมากนักหั้นแล...

(ลน.1) / 3 / 25 / 1 – 3 / 25 / 2

...ส่วนว่ารัศมีปิ่นทิพย์นั้น ก็ไปครอบงำพิศพาตช้างม้า แลคนหาญทั้งหลายหือท้าวไปบ่หลอ
สักคนหั้นแล ส่วนว่าปิ่นทิพย์เล่มนั้นก็กระทำ เป็นเชือกผูกมัดเอาท้าวพระยาทั้งหลาย
มีพระยามิถิลาเป็นต้น แล้วก็ชักลากมาสู่สำนักโพธิสัตว์เจ้า...

(ลน.1) / 5 / 19 / 1

ส่วนในเรื่องมหาหุยมมีความแตกต่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ
นั่นคือเมื่อท้าวจันทรประสูตินั้น มีของวิเศษประจำกายออกมาพร้อมกับท้าวจันทรได้แก่ ธนูทอง
ดังความว่า

...นางก็ประสูติลูกแก้วคตินั้นบ่บานแท้แล้ว แต่นั้นบุตรราชน้อยกำกงธนูทอง ทั้งคันชัย
ออกมาในท้อง...

(ล.1) / 1 / 7 / 2

ท้าวจันทรวิเศษในการปราบฝ่ายอธรรมเช่นเดียวกันกับ
สุวรรณเมฆะ ดังความว่า

...เมื่อนั้นเจ้าก็หุยประวาดที่นํ้ากำกงธนูทอง ขอยิงไล่ผีตัวร้าย เสียงดังก้องธรณีเพือนโลกไป
แล้ว ครั้นมืดแล้วลุ่งฟ้าบ่เรือง แต่นั้นเจ้าก็ยิงไปให้เป็นไบบ่วงบาศ กวมไว้ตากระด้างบ่เห็น
ปิ่นไฟต้องค้ำบนคั่นแอ้วไปแล้ว พันผูกเกี่ยวผีร้ายบ่อาจดึงได้แล้ว...

(ล.1) / 1 / 68 / 4 - 1 / 69 / 1

...เจ้าก็อุบอยาดที่นธูลั่นยิงไป ธรณีไหวฟุ้งเพือนต้อฟ้า อันว่าปิ่นสอดเท่าคั่นนอนภายบน
เป็นไบบัวผูกเอาพลท้าว ก็จึงผูกช้างม้าเลียนให้ไขว่เด็มนา บ่อาจดึงตนหนีแล้วไปมิได้...

(ล.1) / 1 / 179 / 2 - 1 / 179 / 4

3.6.2.4 ความเชื่อเรื่องผี

เรื่องมหาอุย ปรากฏความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับผี ได้แก่ ผีดำ, ผีเสื้อบ้าน, ผีเสื้อน้ำและแกน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อเมืองจันไดจะต้องทำศึกกับเมืองมิลลา ท้าวฮางปองจึงทำพิธีบวงสรวงก่อนออกทัพโดยเชิญผีดำ, ผีเสื้อบ้านและผีเสื้อรักษาเมืองจันได มาช่วยในการออกรบให้ได้ชัยชนะ ดังความว่า

...เชิญผีดำมากินเขย ผีตาก้าลูงอ่าวพ่อแม่กูเรย ทั้งหมู่ผีเสื้อบ้านทั้งค่ายเขตขง กับทั้งเทวดา
 ตัวสมุทรหลวงหลายย่านมากิน ครุฑนาครพร้อมพระยาเจ้าเวสสุวัณ กับทั้งผีสงเสือกรักษา
 เมืองจันเทศกูเรย มาช่วยคำชนช้างเขื่อนแข่งแต่ท่อน...

(ล.1) / 1 / 142 / 1 - 1 / 142 / 2

ระบบความเชื่อดั้งเดิมของคนไทก่อนรับพุทธศาสนาไม่มีความคิดเรื่อง “วิญญาณ” เมื่อบรรพบุรุษตายไปถือว่าไม่มีการดับสูญแต่เชื่อว่าคนได้เปลี่ยนขั้นเป็น “ผี”¹⁵³ ในความเชื่อเรื่องผีของคนไทเป็นความรู้สึกที่ปะปนกันอยู่ระหว่างความกลัวและการเคารพ เมื่อเกิดปัญหาที่ไม่สามารถหาทางออกได้ ผู้คนต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวและเป็นที่พักทางจิตใจ การนับถือผีและพิธีกรรมในการแสดงความเคารพต่อ “ผี” จึงเกิดขึ้นเพื่อหาทางออกต่อปัญหาเพราะผีบรรพบุรุษเหล่านี้มีหน้าที่คอยปกป้องช่วยเหลือดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข

ผี ที่กล่าวถึงในเรื่องมหาอุย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผีดำ หมายถึง ผีเรือน หรือ ผีบรรพบุรุษที่คอยปกป้องรักษาบุตรหลานที่อาศัยอยู่ในเรือนนั้นๆ การนับถือผีดำยังคงหลงเหลืออยู่ในความเชื่อของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาวจนถึงปัจจุบัน แม้จะลดเลือนและไม่เคร่งครัดเหมือนในอดีต แต่จะมีการไหว้ผีดำประจำปีและเมื่อมีเหตุการณ์สำคัญในช่วงชีวิตจะต้องมีการไหว้ผีดำ¹⁵⁴

¹⁵³ ฐิติ เลิศล้อมไธ, จักรวาลทัศน์ ฟ้า-ขวัญ-เมือง คัมภีร์โบราณไทอาหม (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2544), 171.

¹⁵⁴ ธวัช ปุณโณทก, “ผีดำ (ผีเรือน) : ความเชื่อ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 8 (2542) : 2804 - 2805.

ผีเสื้อ หมายถึง อารักษ์หรือผีประจำถิ่น¹⁵⁵ **ผีเสื้อบ้าน** หมายถึง อารักษ์ที่ดูแลรักษาเมือง¹⁵⁶ หรือบางครั้งจะเรียกว่า **ผีอารักษ์เมือง** หรือ **เสื้อเมือง** ผีประเภทนี้เชื่อว่าเป็นผีที่ให้ความคุ้มครองแก่บ้านเมือง หากเกิดปัญหาเกี่ยวกับบ้านเมืองจะต้องทำการบูชาผีอารักษ์เมือง¹⁵⁷

เรื่องหมาหุ่ยเมื่อเกิดศึกสงครามและต้องออกรบเพื่อปกป้องบ้านเมืองก็ต้องมีการบูชา “ผี” ไม่ว่าจะเป็น ผีบรรพบุรุษหรือผีเสื้อเมือง เป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับกองทัพและเพื่อเป็นการเอาฤกษ์เอาชัยสร้างความฮึกเหิมให้กับกองทัพว่า ในการไปรบไปทำสงครามนั้น “ผี” ซึ่งเป็นที่ยอมรับและนับถือในวัฒนธรรมของตน ได้รับรู้และมาคอยช่วยเหลือในการทำศึกเพื่อชัยชนะ

นอกจากนี้ในเรื่องหมาหุ่ย ยังมีตอนที่กล่าวถึง **ผีเสื้อ** อีกตอนหนึ่งได้แก่ตอนที่พระยาจันไตรรู้ว่าลูกทั้งสองที่หายไปนั้นยังมีชีวิตอยู่ แต่เดิมนั้นพระยาจันไตรคิดว่าผีเสื้อน้ำอาจจับกุมารทั้งสองไปกินแล้ว ดังความว่า

...แต่นั้นพระพ่อเจ้ามือผ่าเพียงอก ยินดีปานเกิดในเมืองฟ้า กูก็เอะยิวว่าโจรมารร้ายมัน
บังลักลอบเอาธา คงว่าผีเสื้อน้ำกินเจ้ามั่งมรณแล้ว...

(ล.1) / 1 / 83 / 1 - 1 / 83 / 2

ผีเสื้อน้ำ หมายถึง ผีที่ดูแลสถานที่ที่จะเรียกตามสิ่งที่มีผีเสื้อนั้นดูแลอยู่ในที่นี้ที่น่าจะดูแลรักษาแม่น้ำลำคลอง อาจเป็นความเชื่อที่ว่าใครก็ตามที่ไปเล่นใกล้แม่น้ำลำคลองแล้วพลัดตกลงตายนั่น เป็นเพราะถูกผีเสื้อน้ำจับตัวไป เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งในความเชื่อที่ว่าแม่น้ำลำคลองมีผีเสื้อน้ำดูแลรักษาอยู่ เพื่อให้คนเคารพและดูแลรักษาแม่น้ำ รวมทั้งระมัดระวังในการสัญจรไปมาในแม่น้ำซึ่งอาจเกิดอันตรายได้

ในบางตอนของเรื่องหมาหุ่ยยังกล่าวถึง **“แถน”** ด้วยดังตัวอย่างเมื่อท้าวฮางปองออกศึกได้อัญเชิญผีดำ ผีเสื้อบ้าน มาช่วยให้ได้ชัยชนะและยังกล่าวอัญเชิญ **“แถน”** มาช่วยด้วย ดังต่อไปนี้

...ขอให้แถนอยู่ฟ้ามาช่วยพลายชูฟ้ายแต่ท่อน มีชัยแจ้งข่มเขาลอยแพ...

(ล.1) / 1 / 142 / 4 - 1 / 143 / 1

¹⁵⁵ อดัม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 473.

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁷ เรณู อรรถาณมศรี, “ความเชื่อผีในล้านนา อดีตปัจจุบัน,” *วัฒนธรรมไทย* 25, 9 (กันยายน 2529) : 70-71.

แกน , พระยาแกน หรือ **ผีฟ้าแกน** เป็นชื่อเรียกเทพเจ้าดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นเทพเจ้าผู้สร้างโลก สร้างสรรพสิ่งต่างๆในโลก¹⁵⁸ พระยาแกนปรากฏชื่ออยู่ในนิทานขุนบรม (พงสาวดารล้านช้าง) จะมีชื่อว่า แกนฟ้าขึ้น หรือ พงสาวดารล้านช้าง มีชื่อเรียกว่า พระยาแกนหลวง ต่างมีความหมายตรงกัน และกล่าวถึงเรื่องของแกนคล้ายคลึงกันว่า ก่อนที่มนุษย์จะมากเกิดในน้ำเต้าป่อง ในโลกมนุษย์มีคนอยู่แล้วเรียกว่า **เมืองลุ่ม** ส่วนพระยาแกนหลวงอยู่ที่ **เมืองบน** ดินแดนทั้งสอง ระหว่างเมืองลุ่มและเมืองบนต่างติดต่อกันได้¹⁵⁹ ในสมัยก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนา กลุ่มคนไทยได้ยอมรับนับถือผีตามความเชื่อดั้งเดิม และนับถือพระยาแกนหรือผีฟ้าแกนเป็นเทพเจ้าที่สำคัญ จึงปรากฏชื่อของ **พระยาแกน** หลงเหลืออยู่ในเอกสารโบราณของชาวไทยเกี่ยวกับ **แกน** อยู่เป็นจำนวนมาก¹⁶⁰ ดังนั้นในเรื่องมหายุคนอกจากท้าวฮ้างปองจะอัญเชิญอารักษ์เมืองมาช่วย ในการรบแล้ว ยังอัญเชิญ **แกน** ในฐานะของเทพเจ้าดั้งเดิมมาช่วยให้ได้รับชัยชนะในการรบด้วย

3.6.3 ความเชื่อทางโหราศาสตร์

โหราศาสตร์ หมายถึง วิชาว่าด้วยการพยากรณ์โดยอาศัยการโคจรของ ดวงดาว¹⁶¹ หรือในตำราพรหมชาติกล่าวว่าโหราศาสตร์ เป็นวิชาโบราณกาลที่เป็นทั้งศาสตร์ (Sciences) และศิลป์ (Arts) หมายความว่า วิชาโหราศาสตร์มีหลักและกฎเกณฑ์ดั้งเดิมที่มีการสืบทอดตามหลักวิชาการ ที่โบราณจารย์ทางโหราศาสตร์ได้วางไว้ให้ศึกษาเล่าเรียน สืบต่อเนื่องกันมาและที่เป็นศิลปนั้นขึ้นอยู่กับการความสามารถของผู้ที่เป็นผู้ทำนายเองว่าจะมีศิลปะ ในการใช้หลักเกณฑ์ของวิชาโหราศาสตร์เพื่อการทำนายได้น่าสนใจเพียงใด¹⁶²

วิชาโหราศาสตร์มีแพร่หลายมานานตั้งแต่สมัยโบราณในอินเดีย ศาสตร์นี้เป็นที่แพร่หลายในหมู่วรรณะพราหมณ์ เพราะพวกพราหมณ์ถือว่าตนนั้นเป็นสื่อหรือตัวแทนของ เทพเจ้าบนสวรรค์ วรรณะกษัตริย์จึงต้องมีพวกพราหมณ์ไว้เป็นที่ปรึกษาการเรียกตำแหน่งนี้ว่า “ปุโรหิต”¹⁶³ ดังนั้นเป็นไปได้ว่าเมื่อพราหมณ์เดินทางมาเผยแพร่ศาสนา ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียง

¹⁵⁸ ธีรวัช ปุณโณทก, “แกน, พระยา,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 5 (2542) : 1534.

¹⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 1535.

¹⁶¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-41-search.asp>

¹⁶² ห้องโหราศรัทธาโพธิ์, ผู้จัดพิมพ์, ตำราพรหมชาติ (กรุงเทพฯ : อำนวยการสำนักพิมพ์, 2532), 3.

¹⁶³ เรื่องเดียวกัน, 6.

เจียงใต้รวมทั้งดินแดนของไทย เราจึงรับอิทธิพลเรื่องโหราศาสตร์มาจากพวกพราหมณ์กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อพื้นเมืองของไทยในเรื่องเกี่ยวกับโหราศาสตร์

ในวรรณกรรมเรื่องสุวัณณะเมฆะมหาชนคำและเรื่องมหาหุข มีความเชื่อเรื่องทางโหราศาสตร์ได้แก่

3.6.3.1 ความเชื่อเรื่องความฝัน

คำว่า ฝัน หรือ สุบิน หรือ สุปิน หมายถึง เรื่องซึ่งได้ปรากฏให้เห็นในเวลาหลับ กิริยาที่บุคคลยังลงสู่การหลับแล้วเห็นภาพที่ปรากฏทางมโนวารหรือใจ เรียกว่า “ความฝัน”¹⁶⁴ ความฝันในความหมายทางวิทยาศาสตร์¹⁶⁵ หมายถึง สิ่งที่เป็นประสบการณ์จากสิ่งที่ได้เห็น ที่ได้ยิน ได้คิด เช่น ภาพ เสียง ข้อความ ความคิด หรือ ความรู้สึก ทั้งด้านที่เป็นความสุขและความทุกข์ ประสบการณ์เหล่านี้จะไปปรากฏในขณะที่นอนหลับ โดยผู้ที่ฝันไม่สามารถควบคุมได้ และฝันจะสิ้นสุดเมื่อตื่น ความฝันมักจะเต็มไปด้วยความคิดในด้านต่างๆ บางเรื่องเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน บางเรื่องเป็นเรื่องเหลือเชื่อ รวมไปถึงเรื่องสนุกสนาน เรื่องตื่นเต้น เรื่องน่ากลัว เป็นต้น

ความฝันเกิดขึ้นเพราะเหตุ 4 ประการ ได้แก่¹⁶⁶

- 1) บุรพนิมิต เป็นความฝันที่เกิดจากเรื่องราวในอดีตมาปรากฏให้คนนั้นฝันไป มักเป็นเหตุการณ์จริง มาบอกกลางหรือโชคกลาง หรือในบางตำรากล่าวว่า เป็นความฝันเนื่องมาจากอำนาจของกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม บันดาลให้เห็นเรื่องดี เรื่องร้าย จึงทำให้เกิดความฝันขึ้นเรียกว่า กรรมบันดาล
- 2) จิตนิวรรณ์ เป็นความฝันเนื่องมาจากจิตใจผู้ฝันมีความผูกพันหรือกังวลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจึงเกิดเป็นความฝันขึ้น
- 3) เทพสังหรณ์ เป็นความฝันเนื่องมาจากมีนางสังหรณ์หรือมีเทวดาเจ้าป่า เจ้าเขา มาดลบันดาลให้ฝันเพื่อบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า

¹⁶⁴วารัญญา ภาณุตานนท์ ฅ มหาสารคาม, จิตวิทยาพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : ชีวภาวิวัฒน์, 2544), 137.

¹⁶⁵ปัญญาวัฒน์ [นามแฝง], พุทธทำนาย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, 2549), 26-27.

¹⁶⁶ห้องโหรศรีเมหาโพธิ์, ผู้จัดพิมพ์, ตำราพรหมชาติ, 508.

4) ธาตุวิปริต หรือ ธาตุโทษะ ผันเนื่องจากร่างกายไม่ดี คือ กินอิ่มเกินไป นอนมากเกินไป ธาตุไม่ย่อย เจ็บป่วย มีความรู้สึกอึดอัดทำให้เกิดความฝัน จึงเป็นฝันที่ไร้สาระ ไม่มีมูลความจริงหรือให้ประโยชน์อย่างใดเลย

วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุ่ย มีเหตุการณ์ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องความฝันดังต่อไปนี้

ตอนที่นางปทุมมาได้ปฏิบัติธรรมเพื่อขอให้มิบุตรสืบบ้านเมือง นางนอนหลับและได้นิมิตฝันไป จากนั้นจึงนำความฝันไปเล่าให้พระสวามีได้รับรู้ โหรได้ทำนายว่า จะมีพระผู้ประเสริฐลงมาเกิดในพระครรภ์ของนางปทุมมา ดังความว่า

...นางก็มุ้งฝันเห็นว่าพระจันทร์เสด็จออก ย้ายพิภพออกมา ผ่องหมุ่หทัยนางนาฏ มีรัศมีสว่าง
รุ่งเรืองลาลงกับหายไปเล่า...

(ลน.1) / 1 / 9 / 2 – 1 / 9 / 3

ความฝันของนางปทุมมา ควรจะเป็นความฝันแบบเทพสังหรณ์ คือ มีเทวดามาคลบันดาลให้ฝันเพื่อบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า

ในเรื่องหมาหุ่ย ท้าวจันทร์ก็มีนิมิตฝันว่า ไฟไหม้เมืองแต่ตนเองนั้นได้ใช้น้ำดับไฟจนมอดดับ และฝันว่ามีพระจันทร์จากฟ้าลงมาร่วมในหอแก้วของตน ถาฮิเป็นผู้แก้ความฝันให้ว่า เมืองจันทไต่เกิดภัยร้ายและท้าวจันทร์จะได้พบกับหญิงสาวคู่บุญอีกคนหนึ่ง ดังความว่า

... ฝันว่ายอดช่อฟ้าโรงพ่อพระยาหลวง ฝันว่าเก๋งทลายหักมุนลงคงพื้น ฝันว่าไฟลามไหม้เผา
เมืองพระองค์พ่อกายพูน ผ่องไพร่น้อยตายขว้าคอบไฟ ฝันว่าเจ้าก็ถวายน้าคันที่ขยอใส่ ไฟก็
มุดมอดม้วยทั้งค่ายอยู่เย็น ฝันว่าจันทรเรืองแจ้งใสงามเทิงที่ปราณี้ ยาบๆดาวแวดล้อมแฝงเฝ้า
แห่พระจันทร์ ฝันว่าจันทรเสด็จจากฟ้ามาร่วมเม็งจ้ทอง เรียงบัวคำรุ่งเทิงหอหอแก้ว...

(ล.1) / 1 / 61 / 5 - 1 / 62 / 2

ความฝันของท้าวจันทร์ ควรจะเป็นความฝันแบบเทพสังหรณ์ คือ เป็นความฝันเนื่องมาจากมีนางสังหรณ์หรือมีเทวดา เข้าป่า เข้าเขา มาคลบันดาลให้ฝันเพื่อบอกเหตุการณ์ล่วงหน้าหรือความฝันเพราะกรรมบันดาล บันดาลให้เห็นเรื่องดี เรื่องร้าย จึงทำให้เกิดความฝันขึ้น

เรื่องหมาหุ่ย ตอนที่พระยามิถิลาขทัพมาตีเมืองจันทไต่พระยามิถิลาหลับและฝันไปว่า น้ำท่วมทัพของตนเหล่าทหารในกองทัพกระจัดกระจายไปในสายน้ำ ดังความว่า

...ฝันว่าน้ำลึกคงประมาณโยชน์ยังปลาย ฝันว่าพระยาสารตกล่มकु้งพื้น ฝันว่าสมุทรหลวง
ท่วมชั้นระทั่งที่ป ผูกหมุ่ไม่กระจวรลุ่มไขว่ขวาง ฝันว่ายมมนาน้องแดงแฉกทุม ผูกไพรน้อย
ล่อยข้ามบ่กลายได้แล้ว ฝันว่าอาวุธท้าวฝูงขนาดเลศตก จมวังหลวงอยู่ในนทีน้ำ...

(ล.1) / 1 / 134 / 2 - 1 / 134 / 4

จากความฝันของพระยามิถิลาถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากในการออกศึก
แม่ทัพหรือผู้เป็นนายทัพนายกองจะต้องคอยสำรวจตรวจตราดูว่า ก่อนจะออกเดินทัพหรือออก
สงครามนั้นมีนิมิตและหมายความว่าอย่างไร หากเป็นนิมิตร้ายจะได้หยุดยังไม่ผลิผลามไปเสียที่แก่
ข้าศึกหรือหาทางแก้ไขได้ทันทั่วที่¹⁶⁷ ความฝันของพระยามิถิลาควรเป็นความฝันแบบเทพสังหรณ์
คือเป็นความฝันเนื่องมาจากมีดวงสังหรณ์หรือมีเทวดา เจ้าป่า เจ้าเขา มาดลบันดาลให้ฝัน เพื่อบอก
เหตุการณ์ล่วงหน้าหรือความฝันเพราะกรรมบันดาล มาดลบันดาลให้เห็นเรื่องดี เรื่องร้าย ให้หยุด
การศึกกับเมืองจันใด

3.6.3.2 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม

ฤกษ์ หมายถึง คราวหรือเวลาที่กำหนดหรือคาดว่าจะให้ผล เช่น
ฤกษ์ดี ฤกษ์ร้าย มักนิยมใช้ไปในทางที่ดี¹⁶⁸ ในการนำเรื่อง ฤกษ์ มาใช้มักจะใช้กำหนดระยะเวลาใน
การประกอบกิจกรรมโดยเน้นไปในทางมงคล¹⁶⁹ ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยามนี้แพร่หลายในล้านนา
และกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ด้วยเช่นเดียวกัน สันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจาก
ศาสนาพราหมณ์ นอกเหนือไปจากคำสอนในศาสนาพุทธ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนไม่ให้เชื่อ
งมงายในเรื่องฤกษ์ยาม จนเสียการงานให้คำนึงถึงเจตนาเป็นสำคัญ ดังความว่า “เพราะหากทำดีใน
คราวใดหรือเวลาใด คราวนั้นเวลานั้นก็เป็นฤกษ์ดี แต่หากในทางตรงกันข้ามหากทำชั่วในคราวใด
เวลาใด คราวนั้นก็เป็นฤกษ์ร้าย”¹⁷⁰

¹⁶⁷ พลุหลวง [นามแฝง], โหราศาสตร์ พิชัยสงคราม-ดวงเมือง, (กรุงเทพฯ : การพิมพ์ไชยวัฒน์, 2518), 154.

¹⁶⁸ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 11 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-34-search.asp>

¹⁶⁹ สุภาวดี เจริญเศรษฐมท, “วิถีชีวิตชาวล้านนาจากวรรณกรรมคำวซอเรื่องหงส์หิน” (วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548), 89.

¹⁷⁰ บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีอีสาน, (ขอนแก่น : ขอนแก่นคลัง
นานาชาติ, 2544), 354 - 355.

เรื่องมหาหุขปรากฏความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ดังตัวอย่างในตอน
พระยาจันไตจัดทัพไปปรับตัวกุมารทั้งสองในป่าได้สั่งให้เคลื่อนทัพในยามที่เป็นมงคล ดังความว่า

...พร้อม ผุ่งหมุ่นางขุนอยากเห็นธิดาแต่งดีดาห้าง ยามดีแล้วอุทซังไชโยโชค พระบาทเจ้าทรง
ช้างอกระวัง เมื่อนั้นผุ่งบ่าวน้อยไหลหลั่งกันไป...

(ล.1) / 1 / 88 / 3 - 1 / 88 / 4

เมื่อตอนที่พระยามิถิลา ยกทัพมาตีเมืองจันไตได้ฤกษ์ยามก่อนที่จะ
ตั้งทัพด้วย ดังความว่า

...ก็จึงโรมพลได้ทั้งมวลนับอ่านดูนั้น ถองโงปลายล้านหนึ่งเหลือสั้น ยามดีได้อุทซังไชโยโชค
พระปาวไพล่ตั้งทัพชัย...

(ล.1) / 1 / 132 / 1 - 1 / 132 / 2

ยามอุทซัง เป็นชื่อฤกษ์ **“อุทซังราชา”** เหมาะแก่การทำพิธีมงคล¹⁷¹ ในการเคลื่อนทัพหรือ
ตั้งทัพ เรื่องฤกษ์ยามเป็นเรื่องที่สำคัญมากแก่ขวัญและกำลังใจของทหารในกองทัพ เพราะฉะนั้น
จะทำการใดๆจะต้องคำนึงถึงฤกษ์ยามที่ดี ดังนั้นความเชื่อเรื่องฤกษ์จึงมีความสำคัญอิทธิพลต่อกลุ่ม
คนไทมาตั้งแต่โบราณ เพราะความเชื่อที่ว่าในการประกอบพิธีที่สำคัญที่เป็นสิริมงคลในชีวิตนั้น
นอกจากพิธีการที่ต้องตามกฎเกณฑ์แล้ว พิธีนั้นจะต้องกระทำในฤกษ์ยามที่ถูกต้องเหมาะสมและ
เป็นฤกษ์ที่ดีเพื่อให้พิธีกรรมนั้นๆมีผลที่สมบูรณ์¹⁷²

3.6.3.3 ความเชื่อเรื่องโชคชะตา

ในเรื่องมหาหุขมีการกล่าวถึงความเชื่อเรื่องโชคชะตาและเนื้อคู่
ของตัวละครในเรื่อง ได้แก่ความเชื่อเรื่อง **สายแนน** ซึ่งเป็นความเชื่อโบราณของคนลาว เพราะ
คนลาวเชื่อว่าการที่ชายหญิงจะเป็นเนื้อคู่หรือคู่ครองกันนั้น เกิดจากเหตุ 2 ประการ ได้แก่
เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันและเคยอยู่ร่วมกันในชาติก่อน 2 ประการนี้จึงบันดาลให้มีบุพเพสันนิวาส

¹⁷¹ อดุม รุ่งเรืองศรี, ผู้รวบรวม, พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 903.

¹⁷² บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีอีสาน, 355.

ในชาตินี้ในฐานะผู้เมีย¹⁷³ ดังนั้น *สายแนน* หรือ *แนน* จึงหมายถึง เนื้อคู่ หรือ คู่ครองที่เคยเป็น
สามีภรรยากันมาหลายภพหลายชาติเปรียบเหมือนเชือกที่ยาวจนกำหนดไม่ได้¹⁷⁴

เรื่องมหาหุຍในตอนที่ว่าวจันทร์มาพบฤาษีในป่า ฤาษีรู้ได้ว่า
ท้าวจันทร์นี้เป็นคู่ที่เหมาะสมกับนางบัวคำ เพราะทั้งสองมีบุญร่วมกันมาแต่ชาติก่อน ดังความว่า

...พ่อจักเอาหน่อท้าวเป็นคู่เรียงสอง มันหากเป็นแต่โบราณขอแดนในฟ้า...

(ล.1) / 1 / 30 / 2 - 1 / 30 / 3

ตอนที่พระยาอภิเษกทัพกลับเมืองจิตใจก็คิดถึงหญิงสาว ดังความว่า

...สายแนนเกี่ยวกำมาหลงที่เกิดเรียนมอย พี่จักได้คลาดแคล้วไกลน่องนตรตะนง...

(ล.1) / 1 / 200 / 1

ความเชื่อเรื่องโชคชะตาในการเป็นเนื้อคู่ของสามีภรรยา เป็นการ
ผสมผสานความเชื่อเรื่องศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างกุศลผลบุญ, การเวียนว่ายตายเกิด กับเรื่องครอง
เรือนเข้าด้วยกัน น่าจะเป็นความเชื่อที่เป็นกุศโลบายให้กับหญิงชายที่จะครองเรือนร่วมกันนั้น ได้ยึด
มั่นถึงความรักและทำให้การครองเรือนนั้นยืนยาวได้

จากการศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ถึง สภาพสังคม วัฒนธรรม
ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะ
ผู้ประพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นๆ ได้ถ่ายทอดไว้ในเนื้อหาของวรรณกรรม ดังนั้นเมื่อคนรุ่นหลัง
ได้มีโอกาสศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน จะทำให้เกิดความเข้าใจวิถีชีวิตของคนในอดีต สร้างความภูมิใจ
ในท้องถิ่นของตน นำมาซึ่งการรักษาและอนุรักษ์วรรณกรรมพื้นบ้านให้คงอยู่กับคนรุ่นต่อไป

¹⁷³ ปรีชา พิณทอง, “เสียงสายมิ่งสายแนน : ความเชื่อ,” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน 14 (2542) :
4851.

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

1. บทสรุป

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนาและเรื่องหมาหุขฉบับลาว มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องในด้านต่างๆทั้งในเชิงวรรณกรรมและในเชิงสังคม ผู้วิจัยได้ศึกษาและปริวรรตวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนา โดยใช้ต้นฉบับโบราณ จำนวน 5 ผูก จากวัดนันทาราม ตำบลหายยา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ (เอกสารไมโครฟิล์ม จากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) เป็นฉบับหลักในการศึกษา เพื่อเปรียบเทียบกับวรรณกรรมเรื่องหมาหุขฉบับลาว ซึ่งต้นฉบับเป็นโบราณ จำนวน 1 ผูก (ถ่ายเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) เป็นฉบับหลักในการศึกษาเปรียบเทียบ

การศึกษาวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องในเชิงวรรณศิลป์ ผลการวิจัยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมทั้งสองเรื่องใช้อักษรท้องถิ่นในการบันทึก เรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำจารลงโบราณด้วยอักษรธรรมล้านนา ส่วนเรื่องหมาหุขจารลงโบราณด้วยอักษรไทยน้อย อายุของต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำระบุไว้ว่าจารเมื่อ พ.ศ. 2441 ส่วนเรื่องหมาหุขระบุไว้ว่าจารเมื่อพ.ศ. 2415 ดังนั้นต้นฉบับทั้งสองเรื่องจึงมีอายุที่ใกล้เคียงกันตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ต้นฉบับวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องไม่ปรากฏนามผู้แต่ง มีแต่นามผู้คัดลอกหรือนามผู้มีจิตศรัทธาสร้างหรือเป็นผู้จ้างวานให้ผู้อื่นจาร

2. เรื่องหมาหุข พบต้นฉบับเป็นหนังสือผูกโบราณ แพร่กระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆทางภาคอีสานของไทยเป็นจำนวนมาก และมีปริมาณมากกว่าต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำซึ่งพบต้นฉบับแพร่กระจายอยู่ใน 5 จังหวัดทางภาคเหนือของไทยได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูนและพะเยา แต่จากการออกภาคสนามของผู้วิจัย ได้สัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่นล้านนาและท้องถิ่นอีสานพบว่ายังมีผู้คนในท้องถิ่นล้านนาจดจำ ชื่อเรื่องและโครงเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำได้ แต่คนในท้องถิ่นอีสานส่วนใหญ่ไม่รู้จักรวณกรรมเรื่องหมาหุข ทั้งที่เรื่องหมาหุขพบต้นฉบับมากกว่าและพบแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสานมากกว่า

3. วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำเป็นชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นการแต่งเลียนแบบนิบาตชาดกในพระไตรปิฎก เรื่องที่นำมาเป็นต้นแบบนั้นอาจมาจากนิทานพื้นบ้านหรือเรื่องเล่าที่เล่าสืบกันมาในกลุ่มคนไทย เพราะพบโครงเรื่องนิทานที่คล้ายกับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำในคนไทยกลุ่มอื่นๆด้วย หรืออาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนานั้นแต่งขึ้น ส่วนเรื่องมหาหุยฉบับที่นำมาศึกษาน่าจะรับอิทธิพลของโครงเรื่องไปจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและผู้รจนาก็เพิ่มเติมรายละเอียดในช่วงท้ายของเรื่อง (เหตุการณ์ภายหลังการปราบทุกข์เข็ญของพระโพธิสัตว์) ทำให้เนื้อเรื่อง ฉากและตัวละครในส่วนนี้ของเรื่องมหาหุยแตกต่างไปจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำมาก โดยในส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมานี้ ผู้ประพันธ์อาจได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องอื่นๆที่แพร่หลายอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว หรืออาจเป็นส่วนที่ผู้ประพันธ์แต่งขึ้นเอง

4. จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องมี 4 ประการ ดังต่อไปนี้

4.1 จุดมุ่งหมายในด้านพุทธศาสนา คือการสั่งสอนหลักธรรมทางศาสนาและสร้างความศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชน โดยใช้นิทานธรรมและหลักธรรมในเนื้อเรื่องเป็นสื่อกลางในการสั่งสอนธรรมะให้กับผู้คนในสังคมและเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมให้อยู่ในหลักธรรมคำสอนของศาสนา

4.2 จุดมุ่งหมายในเชิงสังคม เพื่อสั่งสอนเรื่องธรรมเนียมปฏิบัติ ค่านิยม ความเชื่อของสังคมนั้นๆ เช่น หลักในการครองเมือง หลักการเลือกคู่ ฮิตสิบสองคลองสิบสี่ เป็นต้น

4.3 จุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิง สร้างความสนุกสนานให้กับชุมชน โดยการนำมาเป็นส่วนหนึ่งของมหรสพ เช่นในอีสานนำหนังสือผูกมาเล่าในงานงัน หรือ ในล้านนาจะอ่านหนังสือคำวซอในงานมงคลต่างๆ เช่น งานบวชนาค งานแต่งงาน และงานอับมงคล เช่น งานศพ เรียกว่า เล่าคำว เป็นต้น

4.4 จุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างกุศล เพราะการสร้างหนังสือผูกหรือคัมภีร์ใบลานเป็นประเพณีของท้องถิ่นอย่างหนึ่ง ทางล้านนาและกลุ่มวัฒนธรรมไทย - ลาว ถือว่าเป็นการสร้างกุศลและการสืบทอดพระศาสนาอย่างหนึ่ง สังเกตได้จากการที่ผู้รจนาหรือผู้สร้าง ได้ขอผลานิสงส์และความปรารถนาของตนไว้ในการสร้างหนังสือผูกใบลาน ตัวอย่างเช่น เรื่องมหาหุย ผู้จารตั้งความปรารถนาว่าต้องการสร้างหนังสือผูกไว้สืบทอดพระศาสนาตราบเท่า 5000 ปี และคำปรารถนาให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ส่วนเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำปรารถนาให้กุศลตามไปในชาติหน้าให้เกิดมาได้รับพุทธศาสนา, เป็นคนมีปัญญาและปรารถนาในนิพพาน เป็นต้น

5. ลักษณะคำประพันธ์ของเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยและใช้ธรรมเนียมการประพันธ์แบบชาดก ส่วนเรื่องมหาหุยแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภท กลอนหรือ โคลงสาร และใช้ธรรมเนียมการประพันธ์แบบชาดกเช่นเดียวกัน แต่ผู้ประพันธ์เรื่องมหาหุย

ไม่ได้เคร่งครัดในรูปแบบการประพันธ์แบบชาดกเช่นเดียวกับในล้านนา ดังนั้นบางส่วนของธรรมเนียมการแต่งแบบชาดกจึงไม่ปรากฏในเรื่องมหาหุข ได้แก่ ปรารภชาดกและกาถาบาลี ส่วนการบรรยายเนื้อเรื่องจะใช้ภาษาท้องถิ่นในการบรรยาย ได้แก่ ภาษาล้านนาและภาษาลาว

6. โครงเรื่องและแก่นเรื่องของวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องมหาหุข เป็นโครงเรื่องและแก่นเรื่องที่กล่าวตรงกัน นั่นคือ เป็นโครงเรื่องเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ที่มีพี่ชายเป็นสุนัขและมีแม่เลี้ยงที่ชั่วร้าย คิดกำจัดพระโพธิสัตว์เพื่อหวังให้ลูกของตนได้สืบราชสมบัติ จนพี่ชายต้องพาพระโพธิสัตว์หนีไปอยู่ในป่า ทั้งสองจึงได้ออกผจญภัยและกลับมาปราบอธรรมในตอนท้ายเรื่อง ส่วนแก่นเรื่องของวรรณกรรมทั้งสองเรื่อง คือ ผู้คิดร้ายและกระทำร้ายต่อผู้อื่นย่อมได้รับผลกระทบแห่งการกระทำนั้น

7. หากในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนั้นส่วนใหญ่มีความใกล้เคียงกัน มีการบรรยายถึงฉากบ้านเมือง ฉากป่า แต่ในเรื่องมหาหุข ผู้ประพันธ์จะเน้นการบรรยายฉากต่างๆ ในเรื่องอย่างละเอียดมากกว่าเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ โดยเฉพาะฉากป่า จะให้รายละเอียดของธรรมชาติ ต้นไม้ สัตว์ป่า ดวงดาวท้องฟ้า เป็นอย่างมาก ฉากรบหรือฉากยกทัพจะเน้นรายละเอียดของกองทัพ ทหาร ส่วนประกอบต่างๆ ของการจัดทัพ จึงทำให้เนื้อเรื่องบางตอนของเรื่องมหาหุขแตกต่างไปจากเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำมาก และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของเรื่องมหาหุขอย่างเด่นชัด

8. ภาษาท้องถิ่นที่ใช้ในการสื่อความหมาย ในวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนั้นเป็นภาษาที่เรียบง่ายแต่มีความไพเราะเชิงวรรณศิลป์ตามแบบฉบับของท้องถิ่น โดยมีศิลปะในการใช้คำประเภทต่างๆ ได้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและตัวละคร นอกจากนี้ยังใช้การเล่นคำทั้งคำซ้ำและคำซ้อนในภาษาถิ่น ทำให้เกิดเป็นคำสัมผัสทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระเพื่อเน้นความหมายและทำให้เกิดความไพเราะในภาษาอีกด้วย

9. วรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องใช้โวหารทั้งหมด 4 ประเภทในการดำเนินเรื่อง โดยมี **บรรยายโวหาร** เป็นโวหารหลักในการดำเนินเรื่อง วรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำใช้ **เทศนาโวหาร** อย่างโดดเด่นกว่าโวหารประเภทอื่นและใช้ **เทศนาโวหาร** มากกว่าเรื่องมหาหุข ส่วนเรื่องมหาหุข ใช้ **พรรณนาโวหาร** และ **สาธกโวหาร** มากกว่าเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ โดยจะใช้ **พรรณนาโวหาร** ในการบรรยายฉากป่า ฉากกองทัพ หรือพรรณนาถึงความรู้สึกของตัวละครอย่างละเอียด ส่วน **สาธกโวหาร** ในเรื่องมหาหุข มีความโดดเด่นมาก เพราะผู้ประพันธ์ยกตัวอย่างวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ถึง 5 เรื่อง เพื่ออธิบายความหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเรื่องมหาหุข ได้แก่ เรื่องสุธนชาดก, เรื่องพระลัก พระลาม, เรื่องปัญหากากับหนอน, เรื่องปฐมสมโพธิ ตอนมารวิชัยปริวัตร และเรื่องท้าวหัว นอกจากนี้วรรณกรรมทั้งสองเรื่อง ใช้ภาษาภาพพจน์ ประเภทอุปมา, บุคคลวัต, อดิพจน์และสัตพจน์ ในการบรรยายเนื้อเรื่องด้วย

10. การปรับเปลี่ยนวรรณกรรมทั้งสองเรื่องจากแหล่งที่มา ได้มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดหลายอย่าง ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนแปลงชื่อเรื่อง การเปลี่ยนแปลงชื่อตัวละคร การเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร การเปลี่ยนแปลงชื่อสถานที่ การเปลี่ยนรายละเอียดในอนุภาคเดียวกัน การเพิ่มอนุภาคอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งการปรับเปลี่ยนเหล่านี้ย่อมเกิดขึ้นได้เมื่อนิทานหรือวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ ได้แพร่กระจายไปยังถิ่นอื่นๆ เพราะนิทานหรือวรรณกรรมเรื่องนั้นจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อผลในการเข้าถึงผู้ฟังในท้องถิ่นนั้นๆ

การศึกษาวรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องในเชิงสังคม ผลการวิจัยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมทั้ง 2 เรื่องมีบทบาทต่อสังคมท้องถิ่นของคนในอดีตเป็นอย่างมาก ได้แก่

1.1 ด้านของการสั่งสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สอดแทรกในเนื้อเรื่อง วรรณกรรมให้กับชุมชน โดยวรรณกรรมเรื่องสุวัณณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุยนัน เคยใช้ในการเทศน์ของพระสงฆ์ในงานบุญต่างๆของทางล้านนาและทางอีสาน

1.2 ด้านความบันเทิง นำมาเล่าเป็นแบบนิทานมุขปาฐะจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โดยเฉพาะการเล่าให้กันฟังในครอบครัวและการนำวรรณกรรมเรื่องนี้มาใช้เล่นมหรสพ ได้แก่ การเล่าคำว ซึ่งในอดีตคำวขอเรื่องหมาขนคำนี้ได้รับความนิยมมากในล้านนา เรื่องหมาหุยนำนมาอ่านหรือเล่าให้กันฟังในชุมชน เช่น นำมาอ่านในงานงันเฮือนดี และนำมาใช้เป็นมหรสพเพื่อความสนุกสนาน ได้แก่ การนำมาแสดงหมอลำพื้นหรือลำเรื่อง

2. ความพยายามรื้อฟื้น พื้นฟูและอนุรักษ์ ภาษา อักษร วัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นของล้านนาและอีสานในปัจจุบัน เนื่องจากในปัจจุบันยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป สภาพเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้นประเพณีหรือวัฒนธรรมบางอย่างของสังคมล้านนาและสังคมลาวที่เกี่ยวข้องกับ ภาษา อักษร วรรณกรรมพื้นบ้านและพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การฟังเทศน์หนังสือผูกในงานบุญต่างๆ การอ่านหนังสือผูกในที่ชุมชน การเรียนการสอนภาษาและอักษรท้องถิ่น เป็นต้นต่างๆเหล่านี้ได้ลดบทบาทที่มีต่อชุมชนลงหรือสูญหายไป ทำให้ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ผ่านมา ภาษา อักษรและวัฒนธรรมพื้นบ้านได้ขาดช่วงการสืบทอดของชนรุ่นหลังไป แต่ในปัจจุบันนี้ด้วยกระแสความตื่นตัวเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ามามีอิทธิพลทำให้ผู้คนในท้องถิ่นและหน่วยงานด้านศิลปวัฒนธรรมและสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัย ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด วัด เป็นต้นเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ภาษา อักษร วัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นของล้านนาและอีสาน จึงทำให้เกิดโครงการเพื่อการฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น โครงการเรียนอักษรโบราณล้านนาและลาว, โครงการทำบัญชีรายชื่อหนังสือโบราณ, การฟื้นฟูประเพณีฮีด 12

เป็นต้น เพื่อปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นคุณค่าของภาษา อักษร วัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่น และร่วมมือกันในการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนไว้มิให้สูญหายไป

3. วิธีการดำเนินเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำและเรื่องหมาหุขย มีการสอดแทรก หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาและความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือที่เกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นไปตลอดทั้งเรื่อง เช่น ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อบาป - บุญ, ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์, ความเชื่อเรื่องความฝัน, ค่านิยมเกี่ยวกับการ หาคู่ครองที่ดี, ค่านิยมที่ให้บุรุษมีภรรยาได้หลายคน แต่หากสตรีจะต้องมีสามีเพียงคนเดียว เป็นต้น ซึ่งความเชื่อและค่านิยมต่างๆเหล่านี้ทำให้เราเข้าใจถึง ความคิด ทศนคติ ค่านิยม วิถีชีวิต และ วัฒนธรรมของสังคมล้านนาและสังคมลาวในอดีตได้มากขึ้น เพราะวรรณกรรมเป็นภาพสะท้อน ให้เห็นถึงสภาพสังคมที่เป็นแหล่งกำเนิดของวรรณกรรมเรื่องนั้นๆได้ เพราะผู้ประพันธ์ย่อมเป็นส่วนหนึ่งและมีความใกล้ชิดคุ้นเคยกับวัฒนธรรมของตนเอง สามารถนำ ความเชื่อ หรือ ค่านิยม หรือ หลักธรรมคำสอน ต่างๆ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆมาสอดแทรกไว้ใน วรรณกรรม เพื่อก่อให้เกิดการเข้าถึงทางด้านจิตใจและก่อให้เกิดผลด้าน ความเชื่อ ความศรัทธา ต่อหลักคำสอนหรือสาระที่ผู้ประพันธ์ต้องการสื่อสารไปยังผู้คนในสังคมได้มากที่สุด

4. ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่นล้านนาและอีสาน เพื่อการศึกษาเชิงสังคม ในประเด็นเรื่อง บทบาทของวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาและลาว ที่มีต่อสังคมท้องถิ่นในอดีตจนถึง ปัจจุบัน ผู้วิจัยพบว่าวรรณกรรมท้องถิ่นและประเพณีท้องถิ่นที่เกิดขึ้นควบคู่กัน ได้ลดบทบาทลง และไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆแล้ว เช่น การเล่าคำว การอ่านหนังสือผูก ในที่ชุมชน เป็นต้น อีกทั้งผู้คนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นล้านนาและท้องถิ่นอีสาน อายุประมาณ 35 ปี ขึ้นไปเท่านั้น ที่จะจดจำหรือรู้จักวรรณกรรมพื้นบ้านของตนเองได้ ผู้ที่มีอายุน้อยกว่านั้นส่วนใหญ่ ไม่รู้จัก ไม่เคยได้ยิน ชื่อเรื่องวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องใดๆของท้องถิ่นเลย เมื่อสอบถามสาเหตุผู้วิจัย สรุปว่า มีการขาดช่วงของการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ผู้คนในท้องถิ่นต่างมุ่งเน้นใน การประกอบอาชีพมากขึ้นเนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจ ทำให้ไม่มีเวลาใส่ใจกับวิถีชีวิตชาวบ้าน เหมือนในอดีต อีกทั้ง วัด ซึ่งเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม และเป็นผู้นำชุมชน ได้ลดบทบาทลง ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนเปลี่ยนเป็นระบบโรงเรียน ทำให้การสืบทอด ประเพณีต่างๆของท้องถิ่นได้สลับเปลี่ยนหรือสูญหายไป ทำให้คนรุ่นหลังไม่มีความรู้ ความเข้าใจ ในศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนเท่าที่ควรจะเป็น

จากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนาและ เรื่องหมาหุขยฉบับลาว ผู้วิจัยได้ข้อสรุปเพื่อตอบข้อสมมุติฐานว่า วรรณกรรมเรื่องหมาหุขยฉบับลาว ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำฉบับล้านนา โดยสันนิษฐานจาก

1) ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ในการสืบทอดวรรณกรรมจากล้านนาไปล้านช้าง 2) พบคำศัพท์ล้านนาบางคำในวรรณกรรมเรื่องมหาหุข เช่น หื้อ (ให้) เฝียน (ใน สำหรับปั่นฝ้ายและไหม)¹ เป็นต้น ดังนั้นเรื่องมหาหุขฉบับลาวจึงไม่ได้เป็นต้นฉบับและส่งอิทธิพลให้เรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา หรือเรื่องมหาหุขไม่ได้แต่งขึ้นเองโดยกวีของลาว แต่การรับอิทธิพลจากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนานั้น เรื่องมหาหุขรับมาเฉพาะโครงเรื่องและแก่นของเรื่อง ส่วนรายละเอียดเนื้อเรื่อง กวีลาวได้แต่งเพิ่มเติมไปจากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนามากขึ้น ทำให้วรรณกรรมเรื่องมหาหุขฉบับลาว มีความแตกต่างจากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สำคัญที่ทำให้มีความเป็นท้องถิ่นลาว และ ไม่ได้เป็นการคัดลอกจากต้นฉบับล้านนา มาทั้งหมดแต่อย่างใด

ดังนั้นข้อสรุปจากการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมทั้งสองเรื่องเพื่อตอบข้อสมมุติฐานของผู้วิจัยมีดังต่อไปนี้

สุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา	มหาหุขฉบับลาว
- เค้าโครงเรื่องที่น่าสนใจอันอาจนำมาจากนิทานพื้นบ้านล้านนา - ส่งอิทธิพลด้าน โครงเรื่องและแก่นเรื่องให้กับวรรณกรรมเรื่องมหาหุขฉบับลาว	- เค้าโครงเรื่องและแก่นเรื่องได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา - รับอิทธิพลมาเฉพาะโครงเรื่องและแก่นเรื่อง ไม่ได้คัดลอกเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนามาทั้งหมด - เพิ่มเติมรายละเอียดในเนื้อเรื่อง จนมีความแตกต่างกับสุวรรณเมฆะมหาชนคำฉบับล้านนา โดยเฉพาะในช่วงท้ายเรื่อง

¹ กรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ, ประมวลคำศัพท์ลาวในเอกสารโบราณ เล่ม 3 อักษร ท - ผ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดอกเบี๊ยะ, 2545), 282.

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมที่มีโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องสุวรรณเมฆะ หมายนคำ ในท้องถิ่นอื่นๆ เช่น เรื่องสุวรรณเมฆ หมายนคำและหมาสูยของไทเงินหรือหมาสูยหรือหมาลุยหรือหมายนคำของไทลื้อ เป็นต้น

2.2 ควรมีการศึกษาเรื่องสุวรรณเมฆะหมายนคำหรือเรื่องหมาหุยร่วมกับวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องอื่นๆในเชิงสถิติเพื่อหาปัจจัยที่มีผลต่อการคงอยู่หรือสูญหายไปของวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องหนึ่งในสังคมนั้น เพื่อนำผลมาช่วยในการอนุรักษ์วรรณกรรมพื้นบ้าน

2.3 ควรมีการนำวรรณกรรมพื้นบ้านทุกๆท้องถิ่นของไทย มาเผยแพร่ในรูปแบบอื่นๆที่น่าสนใจ เช่น นำมาสร้างเป็นการ์ตูนอนิเมชัน หรือ ในรูปแบบหนังสือการ์ตูน หรือ นำมาสร้างเป็นละครพื้นบ้าน โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอให้ทันสมัย เพิ่มเติมเนื้อเรื่องให้สนุกสนาน น่าติดตาม โดยคงโครงเรื่องและแก่นเรื่องหลักไว้ เพื่อเป็นการเผยแพร่วรรณกรรมพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างและเป็นการอนุรักษ์ไม่ให้วรรณกรรมพื้นบ้านสูญหายไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. อนุสาวรีย์พัฒนาการการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- _____. กองโบราณคดี. ดำเนินงานและนิทานพื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2531.
- _____. หอสมุดแห่งชาติ. ประมวลคำศัพท์ลาวในเอกสารโบราณ เล่ม 3 อักษร ท - ผ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คอกเบี้ย, 2545).
- _____. ปัญญาสาคร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, ม.ป.ป.
- _____. วรรณกรรมร้อยกรองไทย. กรุงเทพฯ : เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์, 2544.
- กลุ่มวิทยาลัยครูภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. “บัญชีสำรวจเอกสารโบราณ ระหว่างพ.ศ. 2528 - 2532.” เล่มที่ 1 - 14. ม.ป.ท., ม.ป.ป. (อัครา)
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์. สารนิเทศจากคัมภีร์ไบเบิลสมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545.
- กระแสร มัลยาภรณ์. วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา, 2516.
- _____. วรรณคดีเปรียบเทียบเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2522.
- กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. หัตถวรรณคดีวิจารณ์. นครปฐม : ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- การประชุมองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก. พุทธศาสนาในอาณาจักรไทย. เชียงใหม่ : ม.ป.ท., 2523. อ้างถึงใน อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.
- กุหลาบ มลลิกะมาส. ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538.
- _____. วรรณคดีวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548.
- กุสุมา รัชมณี. การวิจัยวรรณคดี. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาตะวันออกมหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.
- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และ ขอม และ ลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม ฉบับสมบูรณ์. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคล็ดไทย, 2540.
- จรัส พัทธมราชศักดิ์. อีสาน 1 ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2534.

- จรัส พัทธมราชศักดิ์. อีสาน 2 อีสานปัญหา หมอยากลางบ้าน โหราจารย์พื้นเมือง. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2534.
- จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า. เจ้าชีวิต สยามก่อนยุคประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536.
- จารุวรรณ เขาว์นวม. นิทานพื้นเมืองลาว : ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม. หนังสือชุดวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, ลำดับที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ : อักษรวัฒนา, น.ป.ป.
- _____. ลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่น. กาลสินธุ์ : จินตลักษณ์การพิมพ์, น.ป.ป.
- _____. วรรณกรรมท้องถิ่น กรณีอีสานด้านช้าง. มหาสารคาม : น.ป.ท., น.ป.ป.
- จุติมา สัจจามันท์. การพัฒนาเกณฑ์การประเมินค่าวรรณกรรมไทย. หนังสือชุดงานวิจัยด้านภาษาไทย, อันดับที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2543.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. บรรณาธิการ. รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมด้านนา. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2527.
- _____. รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมด้านนา. เล่ม 2. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2527.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. เงินตราด้านนาและผ้าไท. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2540.
- ธวัช ปุณโณทก. การอ่านจารึกสมัยต่างๆ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2541.
- _____. วรรณกรรมภาคอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.
- _____. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : โอเคียนสโตร์, 2522.
- _____. วิเคราะห์วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- _____. ศึกษาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, น.ป.ป.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. ปัญญาสาคร : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2538.

- นิยดา เหล่าสุนทร. ไตรภูมิพระร่วง : การศึกษาที่มา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, 2538.
- นิวัฒน์ พ. ศรีสุวรรณนท์. ไทยลาว - อีสาน. อุบลราชธานี : ภาคอีสาน, 2512.
- นัยนา ไปร้งธุระ. บทบาทของพระอินทร์ในปญญาสาตก. กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, 2544. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสาว นัยนา ไปร้งธุระ (ท.ม.) ณ เมรุวัดศรีทศเทพวรวิหาร 9 ธันวาคม 2544).
- นภาพร เล้าสินวัฒนา. การเสด็จขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และ สัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช”. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.
- บุญเกิด พิมพ์วรมหากุล. ประเพณีอีสานและเกร็ดโบราณคดีไทยอีสาน. ขอนแก่น : ขอนแก่นคลังนานากรรม, 2544.
- บุญมี เมฆางกูร. ศิลปวิทยาการเป็นวิทยาศาสตร์. ม.ป.ท., 2522.
- บุญยงค์ เกศเทศ. แลลอวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2536.
- บุปผา ทวีสุข. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525.
- บุปผา บุญทิพย์. คติชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- บรรักษ์ คิดติรานนท์. ปฏิทินไทย พ.ศ. 2441 - 2450. กรุงเทพฯ : สมาคมโทรแห่งประเทศไทย, 2509.
- บรรจบ บรรณรุจิ. ภิภุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- _____. อีสิตมหาสาวก : 80 พระอรหันต์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, 2537.
- ปัญญาวัฒน์ [นามแฝง]. พุทธทำนาย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บ้านหนังสือโกสินทร์, 2549.
- ปฐม ทรัพย์เจริญ. ปัญหาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. นิทานพื้นบ้านศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- ประชาภิกรจักร์ (แหม่ม บุนนาค). พระยา. พงศาวดารโยนก. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, 2515. อ้างถึงใน อภิธาน สมใจ. งานศพด้านนา ปราสาทนภักดีลิ่งคู่ไม้ศพ. เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541.
- ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. แนวทางการศึกษาวรรณคดี : ภาษาการวิภาษและวิจารณ์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. การเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2545.
- ผาสุข อินทรารุช. พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2543.

พงสาวคานลาว ฉบับกะขวงสีกษาทิกาน. ม.ป.ท., 2500. อ้างถึงใน ธวัช ปุณโณทก. ศิลจารีกอีสาน
สมัยไทย - ลาวศึกษาทางด้านอักษรวิทยาและประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. วรรณกรรมพุทธศาสนาในด้านนา. เชียงใหม่ : สุริวงส์บุ๊คเซ็นเตอร์,
2540.

พรเพ็ญ อันตระกูล และ อัจฉราพร กุมพพิสมัย, บรรณาธิการ. ความเชื่อพระศรีอารีย และ กบฏผู้มีบุญ
ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.

พระเทวินทร์ เทวินโท. แก่นพุทธจริยศาสตร์. ม.ป.ท., 2549.

พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). สถานการณ์พระพุทธศาสนา กระแสสายศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2539.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริน
ติ้งแมสโปรดักส์, 2548.

พระราชวรมนี. ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย. กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2526.

พระอริยานุวัตรเขมจารี. ประเพณีโบราณอีสานบางเรื่อง. เล่ม 1. พิมพ์ครั้งที่ 3. มหาสารคาม : ศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม วิทยาลัยครูมหาสารคาม, 2529.

พลูหลวง [นามแฝง]. โหราศาสตร์ พิชัยสงคราม - ดวงเมือง. กรุงเทพฯ : การพิมพ์ไชยวัฒน์, 2518.

พัฒน์ เพ็งพลา. ชาดกกับวรรณกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, 2535.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธประวัติสำหรับเยาวชน. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร, 2520

_____. พุทธประวัติสำหรับนักศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2511.

ไพฑูรย์ คอกบัวแก้ว. อุสสาภารต โคลงคั่นล้านนา. เชียงใหม่ : กลางเวียงการพิมพ์, 2543.

ไพฑูรย์ มีกุล. การปฏิรูปการปกครองมณฑลอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2517.

ไพฑูรย์ ช่างเรียน. สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ผดุงพิทยา, 2516.

มณี พยอมยงค์. ประวัติวรรณคดีล้านนา. กรุงเทพฯ : มิตนราการพิมพ์, 2516.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์. “ประมวลรายชื่อคัมภีร์โบราณและสมุดข่อยในเขต
อมเมือง จ.เชียงใหม่ ภาค 3 - 4.” (เชียงใหม่ : ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518).

_____. สถาบันวิจัยสังคม. “รายชื่อเอกสารและรหัสไมโครฟิล์ม.” ม.ป.ท., ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

_____. วรรณกรรมล้านนา. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 หน่วยที่ 8 - 15. พิมพ์ครั้งที่ 2.

นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2526.

รณิ เลิศเลื่อมใส. จักรวาททัศน์ ฟ้า - ขวัญ - เมือง คัมภีร์โบราณไทอาหม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2544.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคอีสาน เรื่อง ข้าวส่างหรือข้าวเจือง. เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2548.

_____. พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, 2546.

_____. พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิภควา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2544.

รีนฤทัย สัจจพันธุ์. ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544.

ลมุล จันทน์หอม. เอกสารคำสอน รายวิชา ๑๕๔๒๓๗๓ อักษรไทย๒ (อักษรล้านนา). พิมพ์ครั้งที่ 1. ม.ป.ท., 2542.

วัชรภรณ์ คิษฐป้าน. แบบเรียนนิทานสังข์ทอง การแพร่กระจายและความหลากหลาย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

วาริญา ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม. จิตวิทยาพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ชีวภิวัฒน์, 2544.

วิถี พานิชพันธ์. ผ้าและสิ่งอภักทไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2547.

วิโรจน์ นาคชาตรี. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.

วศิน อินทสระ. นิทานกรรมของสตรีสมัยพุทธกาล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เม็ดยทราย, 2549.

เวาน์ เพลงเออ. ด้วยปัญญาและความรัก นิทานชาวเมืองเหนือ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมาคม สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง. ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น...การศึกษาคติชนในบริบททางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2539.

ศิริพร ณ ถลาง. ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน - นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

เสฐียร โกเศศ [นามแฝง]. เล่าเรื่องในไตรภูมิ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. วาระสุดท้ายของพระพุทธองค์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2543.

สายทิพย์ นุกุลกิจ. วรรณคดีวิจารณ์. กรุงเทพฯ : กุรุสภาลาดพร้าว, 2525.

สุกัญญา สูงฉายา. บรรณาธิการ. วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สิงนะ วรรณสัย. **ปริทัศน์วรรณคดีภาษาไทย**. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เล่มที่ 9, 2523.

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, **ประมวลรายชื่อค้นคว้าโบราณและอนุคดีย่อยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ภาค 3-4**. เชียงใหม่ : ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518.

สนิท ตั้งทวี. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์, 2527. อ้างถึงใน คลนภา เพิ่มสมบัติ. “กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน พ.ศ. 2444-2445.” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.

สุจิตรา จรจิตร. **มนุษย์กับวรรณกรรม**. อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร. “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเคียร อ้อมล้อมค้อมคำ และ ท้าวหัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

สำนวน งามสุข. **เกิดจากวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2516.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **พจนานุกรมภาษาถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**. กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ม.ป.ป.

เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. **ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.

_____. **นิทานพื้นบ้านเปรียบเทียบ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538.

หว่า แซ่อึ้ง. **ปฏิทิน 100 ปี เทียบ 3 ภาษา พ.ศ. 2436-2536**. กรุงเทพฯ : อมราการพิมพ์, ม.ป.ป.

ห้องโหรศรมหาโพธิ์. **ผู้จัดพิมพ์. ตำราพรหมชาติ**. กรุงเทพฯ : อำนวยสาส์นการพิมพ์, 2532.

อุดม รุ่งเรืองศรี, **ผู้รวบรวม. พจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง. ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1**. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2547.

_____. **ระบบเขียนอักษรล้านนา**. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527.

_____. **วรรณกรรมล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546.

อนาโกล โรเจอร์ เป็ลคิยร์ (ผู้ปริวรรต). **ตำนานคำผืนล้านนา ปฐมมุนยอ**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2534. อ้างถึงใน อภิธาน สมใจ. **งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลักษณ์สู่ไม้ศพ**. เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541.

อนาโกล โรเจอร์ เป็ลคิยร์. **วรรณกรรมไทจีน**. เชียงใหม่ : Social Research Institute Chiangmai University, 1987.

อภิธาน สมใจ. **งานศพล้านนา ปราสาทนกหัสติลักษณ์สู่ไม้ศพ**. เชียงใหม่ : กลางเวียงพิมพ์, 2541.

เฮอร์ ชิตตะโสภณ. ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ. เชียงใหม่ :
ชนบรรณการพิมพ์, 2533.

อนุমানราชธน, พระยา. การศึกษารื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร : คลังวิทยา,
2521. อ้างถึงใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ประพันธ์สาส์น, 2544.

Bronilaw Malinowski. *Magic, Science and Religion*. NewYork : Doubleday, 1948. อ้างถึงใน
รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์
สาส์น, 2544.

วิทยานิพนธ์

คะนิงนิจ จันทรกระวี. “ลักษณะอักษรและอักษรวิธของไทยในพุทธศตวรรษที่ 24 ตอนต้น.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

จิราวดี เงินแถบ. “หงส์หิน : การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมอีสานและล้านนา.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2537.

แจ่มจันทร์ สุวรรณรงค์. “วิเคราะห์วรรณกรรมกลอนอ่านประเภทนิทานของอีสาน.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2527.

คลนภา เพิ่มสมบัติ. “กบฏผู้มีบุญภาคอีสาน พ.ศ. 2444-2445.” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.

คอรัก พัคศรี. “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง บั้วรม บั้วเรียว บั้วรอง” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2547.

คารกา วรรณนิช. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง กำพร้าหมาดำ.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.

ธวัช ปุณโณทก. “อักษรไทยน้อย : การศึกษาด้านอักษรวิทยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2522.

- นัฏกร อาชะวะบูล. “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์ : เฉพาะกรณีเรื่อง “เจ้ากรรมนายเวร”.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.
- พันธ์ทิพย์ ชีระเนตร. “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องสุวรรณเคียร อ้อมล้อมต่อมคำ และ ท้าวหัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- พิศุจน์ ใจเที่ยงกุล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่องช่องคอกุ่น.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- ยุพิน สุวรรณฤทธิ์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมลาวเรื่อง : ไก่แก้ว.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- ลยาศรี หุนจนะเสวี. “การศึกษาเชิงพิจารณา นิทานชาดกล้านนาไทยเรื่องกำกาคำ.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526.
- วชรพร อังกูรชัยชัย. “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่องกษัตราชนบัณฑิและภาคอีสาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- สุภาวดี เจริญเศรษฐม. “วิถีชีวิตชาวล้านนาจากวรรณกรรมคำวขอเรื่องหงส์หิน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2548.
- อรรถ นันทจักร. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเด็นการจذبพื้นที่ประวัติศาสตร์หัวเมืองอีสานถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.
- สุวันดี ตั้งวิเศษชน. “บทบาทของพราหมณ์ในราชสำนักรัตนโกสินทร์ตอนต้น” สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

บทความ

กรรณิการ์ วัฒนเกษม. “ศักราช ศก ปี วัน เดือน ฤกษ์ และยามในจารึกล้านนา.” ใน **ตำราวิชาการหนังสือรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร**, 295 - 320. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.

_____. “พัฒนาการของอักษรโบราณในประเทศไทย.” ใน **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย**, 309 - 384. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2542.

โกศล กันธะรส. “โบราณ.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ**. 7 (2542) : 3541 - 3546.

ไข่มุก อุทยาวิ. “จารโบราณ.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ**. 3 (2542) : 1510 - 1512.

จงกลณี คงชนะ. “นภัสคีลลิ่ง พาหนะสู่สวรรค์ของผู้ประพาศิตี.” **สยามอารยะ** 3, 42 (สิงหาคม 2539) : 10 - 12.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. “สภาพสังคมในวรรณกรรมอีสาน.” ใน **การสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีอีสาน (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ)**, 177-183. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2533.

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. “การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่อง หอมนาน พรหมจักร และอุสสาภารต.” ใน **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา**. เล่ม 2, 577 - 596. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

ชมพูนุช นาศิริรักษ์. “รัชทายาทแห่งราชวงศ์จักรี ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์.” **วารสารประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, 31 - 47. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรไทย, 2541.

เดิม วิภาคย์พจนกิจ. “กบฏผู้มีบุญ ๒.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**. 1 (2542) : 37- 44.

ธวัช ปุณโณทก. “กบฏบุญกว้าง.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**. 1 (2542) : 26-27.

_____. “ข้าโอกาส (ข้าพระโสมสัจ).” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**. 2 (2542) : 484 - 488.

_____. “ลักษณะของวรรณกรรมภาคเหนือและวรรณกรรมอีสานเชิงเปรียบเทียบ.” ใน **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรมล้านนา**. เล่ม 1, 248 - 271. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.

_____. “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมพื้นบ้าน.” ใน **วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, 53 - 76. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

_____. “เถา, พระยา.” **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน**. 5 (2542) : 1534 - 1536.

- ธวัช ปุณโณทก. “ท้าวพระยาธรรมมิกราช : คำานาน.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 5 (2542) : 1655 - 1657.
- _____. “ผีคำ (ผีเรือน) : ความเชื่อ.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 8 (2542) : 2804 - 2805.
- _____. “ลักษณะวรรณกรรมอีสาน.” หนังสือชุดความรู้ มรดกอีสาน ครั้งที่ 3 วัฒนธรรม ประเพณี ศิลปะวรรณคดีอีสาน, 93 - 103. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2521.
- _____. “สุคนธ์ (สู่ขวัญ) : พิธีกรรม.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 14 (2542) : 4782 - 4787.
- _____. “หนังสือก้อม (หนังสือใบลานขนาดเล็ก).” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 14 (2542) : 4975 - 4977.
- _____. “อักษรไทยน้อย.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 6 (2542) : 1828 - 1839.
- _____. “สาริน (รำน้ำสดรง).” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 15 (2542) : 5368 - 5370.
- นพวรรณ บุตรภรณ์. “วังหน้า พระมหาอุปราชาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์.” กิณี 22, 11, (พฤศจิกายน 2548) : 70 - 76.
- นภลัย สุวรรณธาดา. “ตำนานโวหารในการสื่อสาร.” ใน เอกสารการสอนชุดภาษาเพื่อการสื่อสาร หน่วยที่ 1 - 7 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ 4, 237-307. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2532.
- บำเพ็ญ อุบล. “สักกะไคลิงค์ (เมรุเผาศพ).” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 13 (2542) : 4501 - 4505.
- ประคอง นิมนานเหมินทร์. “ความเป็นมาของผู้ปกครอง : จากตำนาน-ไทถึงใครภูมิพระร่วง.” ใน 70 ปีราชบัณฑิตยสถาน, 682 - 696. กรุงเทพฯ : คำนสุทธการพิมพ์, 2547.
- _____. “วรรณกรรมล้านนากับสังคม.” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง วรรณกรรม ล้านนา, เล่ม 1, 134 - 139. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- _____. “พุทธศาสนากับวรรณคดีล้านนา.” ใน ล้านนาไทยคดี. อ้างถึงใน ประจักษ์ สายแสง. “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นไทย.” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา. เล่ม 1, 240 - 247. กรุงเทพฯ : มิตรนการพิมพ์, 2527.
- ประจักษ์ สายแสง. “การศึกษาเชิงเปรียบเทียบวรรณกรรมท้องถิ่นไทย.” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา, เล่ม 1, 240 - 247. กรุงเทพฯ : มิตรนการพิมพ์, 2527.
- ประทวน บุญปก. “แกง : อาหาร.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 2 (2542) : 370 - 372.
- _____. “คั่ว : อาหาร.” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. 2 (2542) : 666.

- ประเสริฐ วน นคร. “ความสำคัญของวรรณคดีท้องถิ่น.” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 1 - 9. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ปรีชา พินทอง. “เสียงสายมิ่งสายแนน : ความเชื่อ.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 14 (2542) : 4851.
- ปรีชา อุยตระกูล. “จริยธรรมในวรรณคดีอีสาน.” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 151 - 172 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- ผาสุข อินทราวุธ. “พระโพธิสัตว์กับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม.” ใน *คำรณวิชาการหนังสือรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 2, 3/2546, 9 - 28. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, 2546.
- เพ็ญศรี จันทร์ดวง. “วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดี.” ใน *พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย*, 53 - 74. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.
- พิชิต อ่อนิจ. “การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมล้านนาในคณะมนุษยศาสตร์.” ใน *รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา*. เล่ม 1, 198 - 202. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2527.
- พิฑูร มลิวัลย์. “อิทธิพลวรรณคดีพุทธศาสนาต่อวรรณคดีท้องถิ่นอีสาน.” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, 50 - 52. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- พิชญ์ สมพอง. “คดี : กีฬา.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 2 (2542) : 632.
- มาวดี แสงกระวี. “ลักษณะความเป็น ธรรมชาติ ของกษัตริย์ในวรรณคดีไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” ใน *พินิจวรรณกรรม รายงานวิจัยทางภาษาไทย*, 173 - 184. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2542.
- รินฤทัย สัจจพันธุ์. “การทำแผนที่ขยายแผ่ในวรรณคดีไทย การวิเคราะห์ทางมานุษยวิทยา.” ใน *ศาสตร์และศิลป์แห่งวรรณคดี*, 43 - 78. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2544.
- _____. “ประวัติและแนวทางการศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ.” ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4 : วรรณคดีไทย หน่วยที่ 8 - 15 มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช*. พิมพ์ครั้งที่ 2, 477 - 541. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2526.
- ลิขิต ลิขิตานนท์. “วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนา : วรรณกรรมบาลี.” ใน *รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา*. เล่ม 2, 474 - 483. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2527.
- วราณี พลบูรณ์. “การใช้ภาษาภาพพจน์.” ใน *การใช้ภาษาไทย ๒*. พิมพ์ครั้งที่ 4, 10 - 16. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- ศิริพร ฐิตะฐาน. “การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นกับสังคม.” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*. พิมพ์ครั้งที่ 2 10 - 25. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

- สถาพร พันธุ์มณี. “ก๊อบ : อาหาร.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 1 (2542) : 117.
- _____. ทองเลี่ยม เวียงแก้ว และ ประทวน บุญปก. “ผ้าแพรวเบี่ยง (ผ้าเบี่ยง).” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 8 (2542) : 2771 - 2772.
- _____. “ลาบปลาคูก : อาหาร.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 11 (2542) : 3902.
- สมหมาย เปรมจิตต์. “การผสมผสานระหว่างความเชื่อล้านนากับพุทธศาสนา.” ใน เอกสารประกอบการสนทนา เรื่อง สถานภาพด้านนาคศึกษา วันที่ 22 - 24 สิงหาคม 2529, 1-14. ม.ป.ท., ม.ป.ป..
- สังวาล คงจันทร์. “โหวหาร.” ใน *การใช้ภาษาไทย ๒*. พิมพ์ครั้งที่ 4, 3 - 16. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542.
- สุกัญญา ภัทรราชย์. “การปรับเปลี่ยนวรรณคดีท้องถิ่นที่รับจากที่อื่น : ท้าวจันทะโครพและท้าวโศวัครของอีสาน.” ใน *วรรณคดีท้องถิ่นพินิจ*, 109 - 134. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- สุนัย ฌ อุบล. “จีน (ผ้านุ่ง).” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 4 (2542) : 1193 - 1196.
- สุกฤษ สมจิตศรีปัญญา. “ฮิดตีสองคองตีสี่ : ประเพณี.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 15 (2542) : 5372 - 5389.
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์. “ทบทวนผู้มีบุญอีสาน 2444-45 กับจดหมายลูกโซ่ฉบับแรกของเมืองไทย.” *ศิลปวัฒนธรรม* 28, 1 (พฤศจิกายน 2549) : 82 - 95.
- สำเร็จ คำโมง. “หนังสือผูก (หนังสือโบราณ).” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน*. 14 (2542) : 4981 - 4982.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. “คร่าว.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 2 (2542) : 916 - 920.
- _____. “คร่าวซอ.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 2 (2542) : 920 - 921.
- _____. “ธัมม์.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 6 (2542) : 2968 - 2975.
- _____. “ธัมม์โบราณ.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 6 (2542) : 2975 - 2978.
- _____, และ เอมอร จิตตะโสภณ. “หมาฮุย/หมาขนคำ.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 14 (2542) : 7387 - 7388.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในสังคมเชียงใหม่สมัยโบราณ.” *วารสารสังคมศาสตร์* 5, 1 (เมษายน - กันยายน 2524) : 6 - 21.
- _____. “เครื่องจ้ำ.” *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ*. 3 (2542) : 1209 - 1210.
- อินทร์ สุใจ. “อ่านคำวธรรมนิยายแล้วได้ประโยชน์อะไร.” ใน *วรรณกรรมพุทธศาสนาในด้านนา*, 263 - 267. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซ็นเตอร์, 2540.

P.B.Siridatto. *A Critical Study of Mahanipata Jataka, Chapter I*. อ้างถึงใน ผาสุข อินทรารุช, “พระโพธิสัตว์บารมีกับอุดมการณ์สร้างสรรค์สังคม.” ใน *ดำรงวิชาการ หนังสือรวมบทความวิชาการ คณะโบราณคดี 2, 3/2546, 9 - 28*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

ข้อมูลออนไลน์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. โครงการอบรมการเรียนรู้หนังสือจากอักษรโบราณไทยน้อย [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.huso.kku.ac.th/thai/new-seminar/thainoi2.pdf>

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. ประวัติการก่อตั้งสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.rinac.msu.ac.th/aboutrinac.html>

_____. โครงการจัดระบบข้อมูลค้นคว้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/mahachai/about.asp>

_____. โครงการอนุรักษ์โบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.bl.msu.ac.th/bailan/PAG2.ASP>

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. เรียนอักษรโบราณอีสาน [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.ubru.ac.th/ccu/thainoi/>

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. งานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 25 มีนาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://www.ubu.ac.th/~research/ART/Artindex.php>

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 9 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/meaning-search-37.asp>

_____. พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 10 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-41-search.asp>

_____. พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 10 มีนาคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-search-all-x.asp>

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-34-search.asp>
 _____ . พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. 2542. [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 11 มกราคม 2551. เข้าถึงได้จาก <http://rirs3.royin.go.th/new-search/word-32-search.asp>

การสัมภาษณ์

นายบุญทวงศ์ ฒ ลำปาง. เลขที่ 131 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.
 สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2549.

นายจงรัก ฒ ลำปาง. เลขที่ 131 ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง.
 สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2549.

พระอธิการสมหมาย อภิจันโท. เจ้าอาวาสวัดแสงเมืองมา. ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2550.

นางสิริพร สิงห์สวัสดิ์. เลขที่ 109 หมู่ 10 ตำบลแม่ป้าก อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2550.

พระอธิการทินพันธ์ ทินวโร. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุม่วงคำ ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมืองจังหวัดลำปาง. สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2550.

พระพุทธิสารมณี. รองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ฝ่ายสาธุการูปการ วัดเทพบูรณาราม บ้านหนองบัวคี่หมี่ ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2550.

มนัส สุขสาย. ข้าราชการบำนาญ เลขที่ 299 หมู่ 18 บ้านนิคมพัฒนา ตำบลไธ้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี. สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2550.

นางพัน คาลทอง. อายุ 66 ปี ที่อยู่ 88 หมู่ 16 ตำบลโพหนอง อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี. สัมภาษณ์ 13 พฤศจิกายน 2550.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

อภินิหารศัพท์

คำศัพท์จากเรื่องสุวรรณมเหษะหมาขนคำ

ก

กระออม	=	(น.) ภาชนะสำหรับใส่น้ำ
ก้านกู่	=	(ว.) รุ่งเรือง, เจริญ, เลื่อมพราย
กิด	=	(ว.) กุด, สั่น, สั่นมาก
แก่นไธ้	=	(ว.) อันเป็นที่รักยิ่ง
เกราะกร่าย	=	(น.) เครื่องสวมใส่หรือเครื่องหุ้มเพื่อป้องกันอาวุธหรืออันตราย

ข

ขะจุมหัว	=	(น.) มงกุฎ, ชฎา
ขระจวน	=	(น.) จวน, ฝุ่นผง, ธุลี
ขง	=	(น.) เมือง, อาณาเขต
ซ้อนจิ่ง	=	(ก.) รวม, รวบรวม
ขาธนู	=	(น.) มาตรการวัดความยาวเท่ากับช่วงคันธนูคือประมาณ 1 เมตร
ขาม	=	(ก.) เกรง, คร้าม, หวาด
แหวดกฎหมาย	=	(ก.) กำหนด

ค

กระมวย	=	(น.) ขโมย, โจร
ครบ	=	(ก.) นอบน้อม, แสดงความเคารพยำเกรง
ครบั่น	=	(ก.) เฉลิมฉลอง, สนุกสนาน
คอบ	=	(ก.) คืบ, กัด
คดอง	=	(น.) ครรตอง, แนว, วิถี
คราบ	=	(น.) ครั่ง, คราว, มื้อ
คร่ำ	=	(ก.) ข่มเหง, รังแก, ทำให้เสียหาย (ว.) คร่ำคร่า, ทรุดโทรม, ต่ำลง
คัพพะ	=	(น.) ท้อง, ครรภ์
ค้ำ	=	(ก.) พ่ายแพ้, ล้ม, ถอย
คำผาน	=	(น.) ความทุกข์ (ความผลาญ)

คิง	=	(น.) ตัวตน,ร่างกาย
ควี	=	(ก.) รบกวณ,ทำให้เดือดร้อน
เค้า	=	(น.) ประธาน,หัวหน้า
ไคว	=	(ว.) ครบ,ทั่ว,ถ้วน

จ

จระเดิน	=	(ก.) เดิน
จุ่ม	=	(ว.) ก้ม,พร้อมด้วย
จูง	=	(ก.) จง

ช

ชอง	=	(น.1) เตียนนอน (น.2) บ้าน,ที่อยู่
ชอบหอมพอมเหลือง	=	(ว.) พอมและเหลืองซุบซิด
ซ้อม	=	(ว.) เรียวแคบเข้าไป
ชั้นเชื้อ	=	(ว.) เลือดเนื้อเชื้อไข มีเชื้อสายตระกูลสูง

ค

คูแควน	=	(ก.) คูหมั่น,รู้สึกรหรือแสดงอาการว่าตนดีกว่าผู้อื่น
คา	=	(ก.) จัด,เตรียม
ค้าว	=	(น.) บริเวณ,ละแวก,เขต,แดน,ประเทศ

ต

ตระหนอม	=	(ก.) ตรอม,โศกเศร้า
ตระหมอด	=	(ว.) หม่นหมอง
ตาง	=	(ก.) ต่าง,แทน
ต่ำกล้อยน้อยใจ	=	(ว.) เป็นทุกข์,กังวล,น้อยใจ,หมองใจ,เดือดร้อน
ติด	=	(ก.) อุด,สกัด,ปิดกั้น

ถ

เถียน = (น.) ลักษณะนามเรียกของใช้มีคมที่ยาวเรียว
เช่น มีดหรือขวาน

ท

ทวย = (ก.) ตาม,ติดตาม,พร้อมกัน,ด้วย
 ทังวัน = (ว.) ทุกวัน
 พื้นยาค = (ก.) นุศกระชาก,ชื้อแย้ง
 เทียรย่อม = (ก.) ย่อม,ย่อมจะ,ย่อมเป็น,ล้วนแล้วไปด้วย
 เทียว = (ก.) เดิน

น

นิสา = (น.) กลางคืน

บ

บกบาง = (ว.) ร่อยหลอ,พร่อง,ลดลง,เสื่อมถอย
 บด = (ว.) มีดครี้ม,มีเมฆมาบังแสงอาทิตย์
 บ่ง = (ก.) ชี้,กำหนด,บอก,ระบุ
 บั้วโรก = (ก.) บริโกล,กิน,เสพ,ใช้สอย
 บั้วมวร = (ว.) บริบูรณ์
 บุป = (ก.) ทุบ,ตี,ฟาด
 เบิกบาย = (ก.) เปิด,ตั้ง,กระทำในสิ่งที่เป็นมงคล
 เบื้อ = (น.) สัตว์ป่าโดยทั่วไป
 เบื้อ = (ว.) มากมาย,กระจัดกระจาย

ป

ประสุม = (ก.) ประชุม,ชุมนุม
 เปา = (น.) ปุ่ม,ปม,โน
 เปิบ = (ก.) ถลาเข้าหา, กระโดดเข้าใส่

ผ

ผาม	=	(น.) ปะรำ, สิ่งปลูกสร้างชั่วคราวมีเสาหลังคาแบนคาดด้วยผ้าหรือใบไม้
ผายผ่อ	=	(ก.) คูแฉ
ผายวาง	=	(ก.) ลดโทษให้
ผู้	=	(ก.) พ้นออก, เป่าออก
แพผวน	=	(ก.) แปรปรวน, เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา
แพว	=	(ว.) จนกระทั่ง, จนถึง, ไปหา
เผ้า	=	(น.) ผม
เผ็ดละอาย	=	(ก.) อับอาย

พ

พริศสะเพิงกลัว	=	(ว.) น่ากลัว
พลันตาย	=	คำแข่งให้ผู้นั้นตายโดยพลัน
พอย	=	(ว.) โคดเดียว, ไร่คู่, พลัดพราก
พ้อย	=	(ว.) ไฉน, ทำไม, กลับกลาย, แปรผัน
พิงเพา	=	(ก.) เป็นเพื่อน
แพบ	=	(ว.) แพบ, ฟุบลง, ราบ, แบน
เพิ่น	=	(น.1) เพื่อน (น.2) ผู้อื่น, คนอื่นทั่วไป (น.3) สรรพนามบุรุษที่ 3 ที่กล่าวเชิงยกย่อง

ฟ

ฟอง	=	(น.) กระแส, คลื่น
-----	---	-------------------

ม

ม้าง	=	(ก.) ล้าง, ทำลาย, ประหาร
ม้าว	=	(น.) เครื่องประดับคันแขน, พาหุรัด
เมกล้าเวียง	=	(น.) กำแพงเมือง
เมียมาย	=	(ก.) คลี่คลาย, บรรเทาลง
เมื่อ	=	(ก.) ไป, กลับ

ย

ย้วยแย้ม	=	(ก.) ยิ้ม,ยิ้มแย้ม
ยิน	=	(ก.) รับรู้,รู้สึกลึก
เยยะ	=	(ก.) ทำ
ยับ	=	(ก.) จับ,กุม,คว้า,ฉวย

อย

อยคอยาย	=	(ก.) เรียงราย
อย่า	=	(ก.) เกรง,เคารพนับถือ
อ้าน	=	(ก.) หวาดกลัว, หวาดเกรง
เอะอะไย	=	(ก.) หยอกเข้า,แห่เล่น

ร

รวายตรี	=	(น.) ราตรี,กลางคืน
รวายอาคม	=	(ก.) เสกมนตร์, เสกคาถา
รอด	=	(ว.) สำเร็จ,ลุ่่วง,ถึงจุดหมายปลายทาง
รา	=	(น.) สรรพนามเรียกผู้พูด ในยุคหลังใช้กับเพื่อนสนิทหรือผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่า
ร่ำ	=	(ก.) พรรณนา,พูดซ้ำๆ,กล่าวถึง
รูปสมนมนกันวันฉะ	=	(น.) รูปร่าง
เรียง	=	(ว.) ภายหลัง,ถัดจากนั้น

ล

ลาวาด	=	(ก.) ฉาบ,เคลือบ,ทา,ถูเบาๆ
ลาวด	=	(ก.) เลย,พัน,ต่อเนื่องกันไป (น.) รวด,ครั้งเดียว,พักเดียว
ละเมาเอาใจ	=	(ว.) น่ารื่นรมย์,เป็นที่พอใจ
ล่าย	=	(ก.) หลอก,ลวง,พราง,อำ
ลื้อ	=	(ก.) ซ่อน,แอบ,แฝง,ไปซ่อนอยู่ในที่ลับตา
ลั่นลาน	=	(ก.) ประมาท,ตีสันท

ลุ่ม	=	(ว.) ค่ำ, ถัดลงไป, ถ้าง (น.) ด้านล่าง, ด้านใต้
เล่า	=	(ว.) อีก, เพิ่มขึ้น, ด้วย
ว		
วัดตา	=	(น.) ฝ้า, เสื่อ
วิวาหะ	=	(น.) การแต่งงานที่ชายไปอยู่บ้านของฝ่ายหญิง
เวเคน	=	(ก.) เวน, ประเคน, มอบให้, สละให้
เววน	=	(ว.) ว้าวุ่น, วุ่นวาย, สับสน
แวนแขง	=	(น.) กระจกเงา
ส		
สงเสพ	=	(ก.) ฉลอง, สมโภช
สนส่อ	=	(ก.) ชุ่ย, ส่อเสียด
สรวกห้วยรวาเขา	=	(น.) หุบเขา, หุบผาและราวป่าเขา
สน้ำ	=	(ก.) จดจำ
สอด	=	(ก.) เทียวเตร่, เดินทางท่องเที่ยว, เร่ไป, คั่นคั่น, เดินทางไปโดยไม่มีใครรู้เห็น
สมรืทธิ	=	(ก.) สัมฤทธิ, สำเร็จ (ว.) ครบถ้วน, บริบูรณ์
สยอง	=	(ก.) กระโดด, เหวะ
สะน้อย	=	(ว.) เล็กน้อย, สักเล็กน้อย
ลังกา	=	(ก.) สงสัย (น.) ความงุนงง
สับส่อ	=	(ก.) ชุ่ย, พุดเพื่อให้ร้ายแก่ผู้อื่น
สุดเซ่น	=	(ก.) หมดระยะ
เสี้ยง	=	(ก.) สิ้น, หมด, จบ
	=	(ว.) หมดสิ้น, ทั้งหมด, ทั้งสิ้น
ห		
หม่อม	=	(ว.) หม่นหมอง, เป็นทุกข์
หล้าง	=	(ว.1) ลาง, บาง, บ้าง (ว.2) สมควร, น่าจะ, พึงจะ
เหย้า	=	(น.) เรือน, ที่อยู่อาศัย

หวาเหว	=	(ว.) เปล่าเปลี่ยว, ว้าเหว
หอบอุ้ม	=	(ก.) โอบอุ้ม
หั่น	=	(ก.) เห็น, ประสบ, พบ
หับ	=	(ก.) ปิด, จับ
หายสอย	=	(ว.) หายว้าย, หายเจียบไป
เหนงหนีบ	=	(ก.) ข่มเหง, บังคับ

อ

อวย	=	(ก.) ให้อย่างอวยพร
อว้ยหน้า	=	(ก.) หันหน้าไป
อ้อยซ้อย	=	(ว.) แซ่ม้านุ่มนวล
อับ	=	(ก.) มอบให้, ยกให้
อวาหะ	=	(น.) การแต่งงานที่ฝ่ายหญิงไปอยู่บ้านฝ่ายชาย
แอมข้าง	=	(ก.) เคียงข้าง

คำศัพท์จากเรื่องหมาหยูย

ก

กลอยกล้าว	=	(ก.) พุดตาม, พุดตอบ, พุดด้วย
ก่อง	=	(ว.) สุกใส, สว่าง, งาม
ก้ำ	=	(น.) ฝ้าย, ข้าง, ทิศ
แก้ว	=	(น.) ถิ่น, เขต, แดน

ข

ขำเขือก	=	(ก.) โกลาหล, วุ่นวาย
เขี้ยว	=	(ก.) ไปอย่างรีบร้อน
เข็น	=	(ว.) แข็ง
ไขความปาก	=	(ก.) บอกคำสินสอดในพิธีสู่ขอสาว

ค

คว	=	(ก.) เตรียมทำ, เตรียมจัด
คอง	=	(น.) ร่องรอย
คอบ	=	(ก.) บอกเล่า, บอกกล่าว
คอบ	=	(ว.) ด้วยเหตุ, เพราะ, เพื่อ
ค้อม	=	(น.) นางข้าหลวง
คักไค้	=	(ว.) มาก
คับคา	=	(น.) ระหว่างกลาง
คาย	=	(น.) เครื่องบูชาคุณ
คึก	=	(ว.) โคดเคี้ยว
เคี่ยม	=	(ว.) เสีงี่ยม, เรียบร้อย, งามละไม
เครื่องย่อง	=	(น.) เครื่องประดับ, เครื่องแต่งตัว

ง

งัน	=	(ก.) สมโภช, นถลง
เงียง	=	(น.) กระโถน

เงา = (น.) แฉงป่องข้าง, แฉงเงา

จ

จื่อ = (ก.) จดจำ

เจีย = (น.) ค้างคาว

เจียง = (น.) ชื่อพรรณไม้ประเภทหนึ่งชอบเกาะอยู่บน
ไม้อื่น มีดอกสวย

ช

ชอม = (ว.) ตาม, ติดตาม, ค่าย

ชะพุ่ = (ว.) พรั่งพฐ, สดลอน

ชะช่อน = (ว.) งดงาม

ค

คอม = (บุ) ค่าย, โดย, กับ

ค

ค้อม = (ก.) ทำให้รวมกัน

ค้าย = (น.) เสอเขื่อน, หลักรั่ว

คัม = (ก.) เพิ่ม, เพิ่มเติม

ไค = (น.) แผ่นดิน

ถ

ถนิม = (น.) เครื่องประดับ

ถั่น = (ว.) กระชั้น, ถี่

ถ้าน = (น.) ชั้น

ท

ท่ง = (น.) ที่ราบโล่ง, ท้องนา

ทวาย = (ก.) ถือ

พีน	=	(ก.) ถอน, กระทบ
น		
นิ้ว	=	(ว.) อร่อย, กลมกล่อม
เนา	=	(ก.) อยู่, อาศัยอยู่
ป		
ปละ	=	(ก.) ปล่อย, ละทิ้ง, ละเลย
ปะคือ	=	(น.) ธง
ผ		
ผ่างร้าย	=	(ว.) ไม่สวย, น่าเกลียด, น่าอัปอาย
ผียน	=	(น.) ไน, เครื่องมือที่ใช้ปั่นด้าย
ฝ		
ฝื่อ	=	(ว.) เกี่ยวพัน, พัวพัน
แฝง	=	(ก.) ซิด, แบนสนิท
พ		
พา	=	(น.) ภาชนะ, ถ้ำรับ
พ่าง	=	(ว.) ใกล้เคียง, แทะ
แพงล้าน	=	(ว.) มีค่ามาก, หวงแหนมาก
ไพพรนัง	=	(น.) ป่า
ฟ		
ฟิง	=	(ก.) ปลิว, ตลบ, กระเด็น
ฟ้าวฟ่ง	=	(ว.) รีบ, ค่วน
เฟื่อง	=	(ก.) สั่น, ไหว, เอน
เฟือน	=	(ว.) สะเทือน, หวั่นไหว

ม

มรมิ่ง	=	(ก.) คาย
มุ่น	=	(ว.) ละเอียด, แหลก
มีน	=	(ว.) ช้ำ, นาน
เม็งจ้	=	(น.) เตียงนอน, พระแท่นบรรทม
เมืองๆ	=	(ว.) สุกใส, อร่ามเรือง, รุ่งเรือง, เปล่งปลั่ง, งาม
เม้ง	=	(ก.) มุ่งหมาย, ปรารถนา

ย

ยมย้อย	=	(น.) น้ำตาไหล
ยัวยাত্র	=	(ก.) เดิน
ย่อง	=	(ว.) งาม, สวย
ย่องยี้	=	(ก.) ขยี้ให้แหลก
ยูท่าง	=	(ว.) สะดวกสบาย, เพลิดเพลิน, ตามใจชอบ
ยู่	=	(ก.) ผลัก, ค้ำ, ทำให้เคลื่อนไป
แยง	=	(น.) ส่องดู

อย

อย้าน	=	(ก.) กลัว, ย่น, ประหวั่น, พรั่นพริ้ง
อยาย	=	(ก.) กระจาย, แจกจ่าย, แบ่ง, ปั้น, ให้
เอยียว่า	=	(ก.) คิดว่า, เข้าใจว่า (สัน.) แม้ว่า, ถ้าว่า

ร

ระวาด	=	(ว.) กระวีกระวาด, คล่องแคล่ว
โรม	=	(ก.) รวมเข้าด้วยกัน, ชุมนุม
ไร	=	(น.) ทองคำ

ด

ดางฟ่อง = (ว.) บางสิ่ง,บางคน

ไธลา = (ก.) ละทิ้ง

ว

วดี = (น.) รั้ว,กำแพง

ส

สนๆ = (ว.) ขวักไขว้,ยุ่งเหยิง,สับสน

สะบะหลว = (น.) ปีนใหญ่

สับสอด = (ก.) สับสน,วุ่นวาย

เส้ = (น.) ม้า

ห

หม้อม = (ว.) ต่อมใจ,เหงา

หยุบ = (ก.) หยิบ,จับ

หลาก = (ว.) แปลก,ประหลาด,แปลกใจ,ผิดปกติ

หลิ่น = (ก.) เล่น

ห่าว = (น.) ชื่อดาวกลุ่มหนึ่งเรียกดาวหาง

อ

อนตาย = (น.) อันตราย

อวน = (ก.) นำ,พา

อั้งอ้อย = (ว.) เชื่องช้า,ครวญคราง

ภาคผนวก ข

ตัวอย่างการปริวรรตอักษรธรรมล้านนา จากเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำ

ผู้กที่ 1 หน้าลานที่ 1 – หน้าลานที่ 4

คำถ่ายถอด	คำอ่านปัจจุบัน
1/1/1 นเมา คสฺสคฺคฺ ออเขา ภคฺควา อรภฺภเกสิ เทวทคฺเต ภิกขุ อวฺสฺสย เทเสสิ ทสาธโว ชูกราเสา คฺชน สปฺปฺริสฺส เจาทฺลาจฺจจฺดงเสาคา บราสารท หฺนุทา ฟิงยฺงมฺมเทศนา อนพฺรพฺพุทฺธเจ้าแห่งเราหา 1/1/2 เทสนาออมาไน สยฺยตฺตนิคาย สฺมฺม ๒ อนอจาณเจ้าหาแฉวทกิตฺทหฺมย อนมาจาก สยฺยตฺตนิคาย มาหฺนยวฺย เพื่อหีนกบราฐเจ้า ไทสทฺบรฺบฟิง อถฺ บทบาทคฺคาตฺงในเราจ กฺลาวหฺริฐาวโวทาน 1/1/3 แจกหฺื่อพิจารณฺ์ไคโรออกจกคอนบอ สมาณ ปางเมือพระอยู่สำราญในป่าเชตวัน อารามแห่งนายอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี อันมีที่ จิมไกล้เวียงสาวัดดีราชธานีมีประมาณ 500 บรรพมาน ๕๐๐ เชนชาธฺนุ คฺมฺมแล อุปฺปตฺตินิทาน 1/1/4 เหตุกานพฺรพฺพุทฺธเจ้าแห่งเราจไทเทสนา นิกบราฐเจ้าทฺลา ผฺงมีบรฺชาเวทิตพฺ โฟเพิงรุ ทวฺยทงเจ้าจแกลไคสฺบไปพายหฺนานิเทือ ภคฺควา รี พฺรพฺพุทฺธแห่งเราคฺบรฺบ เชิงทาน เทวทคฺคฺ หิ เปนเหตุแลวพฺรคฺ ปวตฺติ	1/1/1 นโม ตสฺสคฺคฺ ออโข ภควา อารพฺภ กเถสิ เทวทคฺเต ภิกขุ อวฺสฺโส เทเสสิ ทสาธโว ชูกรา สาธฺชน สปฺปฺริสฺสเจ้าทั้งหลาย จุ่จกตั้งโศดา ประสาทหฺนุคา ฟิงยฺงมฺมเทศนาอัน พระพุทฺธเจ้าแห่งเราหา 1/1/2 เทศนาออกมาในสังยุตนิคาย ผู้กัณฯ อันอาจารย์เจ้าหากแหวดกฏหมาย อันมาจาก สังยุตนิคายมาหฺนยไว้ เพื่อหื่อนักปราชญ์เจ้าได้ สคฺบรฺบฟิง อถฺ บทบาทคาคาตฺงในเรจักกถาว หฺื่อรู้ข่าวโวหาร 1/1/3 แจกหฺื่อพิจารณฺ์ไคโรออกจกคอนบอ สมาณ ปางเมือพระอยู่สำราญในป่าเชตวัน อารามแห่งนายอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี อันมีที่ จิมไกล้เวียงสาวัดดีราชธานีมีประมาณ 500 เช่นชาธฺนุก็มีแล อุปฺปตฺตินิทาน 1/1/4 เหตุการณ์พระพุทฺธเจ้าแห่งเรจักได้ เทศนานักปราชญ์เจ้าทั้งหลาย ผฺงมีประหฺญา เวทิตพฺ โฟ ฟิงรู้ด้วยคฺงเจ้าจกแกลไคสฺบไปพาย หฺนานิเทือ ภควา อันว่าพระพุทฺธแห่งเรากิ ปรารภซึ่งท่านเทวทคฺคฺหฺื่อเป็นเหตุแลวพระกิ ปวตฺติ

ตัวอย่างอักษรธรรมล้านนาจากต้นฉบับเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

ภาคผนวก ค

ตัวอย่างการปริวรรตอักษรไทยน้อย จากเรื่องมหาหุข

ผูกที่ 1 หน้าลานที่ 3 / 3 – หน้าลานที่ 4 / 4

คำย่ยถด	คำอ่านปัจจุบัน
1/3/3 <u>ดู</u> ย <u>า</u> บ <u>๒</u> <u>เห</u> ล <u>ิ</u> ม <u>ผ</u> า <u>ส</u> า <u>ด</u> ห <u>ั</u> ค <u>ำ</u> พ <u>ู</u> น <u>เ</u> ม <u>ิ</u> ง <u>๒</u> แ <u>ฟ</u> ง เม <u>ก</u> พะ <u>ย</u> ม <u>ย</u> ง <u>ฟ</u> า <u>ป</u> ลา <u>ย</u> ช <u>ำ</u> ม <u>น</u> ี <u>ก</u> อง <u>ค</u> ำ <u>ด</u> เ <u>ง</u> ร <u>ิ</u> ง <u>๒</u> แ <u>ส</u> ง <u>ป</u> ย <u>บ</u> ไ <u>ด</u> พะ <u>ด</u> ิง <u>ฟ</u> า	1/3/3 ดูยาบ๒ เหลื่อมปราสาทหอคำพูนเเมิง๒แฟง เมือกพะยมยงฟา ปลาช่ฟามนีกองคำแดงริง๒ คำแดงรงๆแสงเปรียบไตรงริงษ์ฟา
1/3/4 <u>ชะ</u> ช <u>อ</u> น <u>ห</u> ี <u>น</u> า <u>น</u> าง <u>น</u> า <u>ท</u> เท <u>ว</u> ี <u>๒</u> <u>น</u> าง <u>ท</u> ย <u>ม</u> อ <u>ย</u> เอ <u>ย</u> ิ <u>อ</u> แ <u>ฟ</u> ง <u>ช</u> า <u>ง</u> ชะ <u>ช</u> อ <u>น</u> ห <u>ี</u> น <u>า</u> <u>น</u> าง <u>ส</u> าว <u>ส</u> น <u>ม</u> ห <u>ก</u> ห <u>ม</u> ี <u>น</u> ห <u>ี</u> ม <u>ี</u> น <u>ค</u> ี <u>ด</u> ง <u>น</u> าง <u>ฟ</u> าก <u>ฟ</u> า <u>ส</u> ว <u>น</u> ค <u>ว</u> ด <u>ว</u> น <u>ด</u> ง <u>ย</u> า <u>บ</u> ๒	1/3/4 ชะช่อนหน้านางนาทเทวี ๒ นางเทียมอยู่ เฝือแ่งข้าง ชะช่อนหน้า นางสาวสนมกหมื่น คือคังนางฟากฟ้าสวรรค์ค้ำคว่นลงยาบ๒
1/4/1 <u>เห</u> ล <u>ิ</u> ม <u>ส</u> าว <u>แ</u> ก <u>ว</u> ง <u>จ</u> ำ <u>พะ</u> ม <u>อ</u> น <u>ส</u> เ <u>น</u> า <u>ห</u> ล <u>า</u> ย <u>ค</u> ง ร <u>อ</u> ง <u>เห</u> ล <u>ิ</u> อ <u>ถ</u> น <u>ข</u> ู <u>น</u> ห <u>ล</u> ว <u>ง</u> ส <u>เ</u> น <u>า</u> ท <u>ง</u> ๔ <u>ด</u> ิ <u>ก</u> แ <u>ด</u> ง <u>ด</u> ัง <u>ด</u> าง เ <u>จ</u> า <u>ช</u> อ <u>บ</u> ค <u>ล</u> อ <u>ง</u> <u>พ</u> ระ <u>ก</u> ี <u>บ</u> เ <u>ด</u> ือ <u>ด</u> ร <u>อ</u> น <u>ป</u> ระ <u>ก</u> าร <u>ส</u> ິ <u>ง</u> ส <u>ัน</u> ไ <u>ด</u>	1/4/1 เหลื่อมสาวแ่งจำมร เสนาหลายคังโรง เหลือนถัน ขุนหลวงเสนทัง ๔ ตกแต่งดังดางเจ้า ชอบคลอง พระกัปปะเดือดร้อนประการสังสันไค
1/4/2 <u>ส</u> ม <u>พ</u> า <u>น</u> เพ <u>ง</u> เพ <u>ิ</u> น <u>ล</u> ี <u>ช</u> า <u>ม</u> อ <u>ย</u> า <u>น</u> <u>น</u> ิ <u>บ</u> ด <u>แ</u> ท <u>ไ</u> เล <u>ก</u> ี <u>น</u> อ <u>ย</u> <u>ย</u> ห <u>ม</u> ี <u>น</u> ย <u>ง</u> ป <u>า</u> ย <u>ย</u> อ <u>ห</u> า <u>ห</u> ล <u>า</u> ย <u>โก</u> ด <u>ก</u> ี <u>ก</u> อง <u>ถ</u> น <u>ิ</u> พะ <u>อ</u> ย <u>ุ</u> ส <u>า</u> ง <u>เม</u> ิ <u>ง</u> ไ <u>ห</u> ย <u>จ</u> ัน <u>ไ</u> ด <u>ย</u> ท <u>า</u> ง <u>ค</u> ำ <u>ส</u> ู <u>ก</u> ด <u>ง</u>	1/4/2 สมภารเพ่งเพ็นลือชามอชำนับแต่ไท เล็กน้อย ยอหมื่นยังปลาโยธาหลายโกฏีก็ออก ถัน พระอยู่สร้างเมืองใหญ่จันไดยุทังคำสุขดง
1/4/3 <u>ส</u> ว <u>น</u> เม <u>ิ</u> อ <u>ง</u> ฟ <u>า</u> ย <u>ู</u> ท <u>า</u> ง <u>ฟ</u> ู <u>ง</u> ไ <u>ฟ</u> ฟ <u>า</u> ก <u>ุ</u> ท <u>า</u> ส <u>า</u> ง <u>ร</u> ไ <u>น</u> า ส <u>ว</u> น <u>ก</u> ั <u>บ</u> มี <u>ก</u> า <u>น</u> เม <u>ิ</u> อ <u>ง</u> ย <u>ู</u> ท <u>า</u> ง <u>ด</u> เ <u>ง</u> ท <u>า</u> น..... <u>อ</u> น <u>ว</u> า น <u>าง</u> ฟ <u>ี</u> เ <u>จ</u> า <u>น</u> า <u>ม</u> มะ <u>แ</u> ก <u>น</u> จ <u>ัน</u> ด <u>เ</u> ง	1/4/3 สวรรค์เมืองฟายูทาง ฟุงไฟฟากุท่าสางไรนา สร้างไรนาสวน กัปปะมีกานเมืองยูทางแต่งทาน... อันว่านางฟี่เจ้านามมะแก่นจันทร์แดง
1/4/4 <u>ท</u> ง <u>ค</u> ิ <u>บ</u> ย <u>ง</u> ก <u>ู</u> ม <u>า</u> น <u>ท</u> ย <u>ง</u> ๑๐ <u>เด</u> ิ <u>น</u> มา <u>แ</u> ล <u>ว</u> เล <u>ย</u> เ <u>ล</u> า <u>ป</u> ระ <u>ส</u> ู <u>ติ</u> ล <u>ู</u> ก <u>ไ</u> ด <u>ก</u> ู <u>ม</u> า <u>น</u> า <u>ม</u> มะ <u>ห</u> น <u>อ</u> ด <u>ำ</u> ช <u>า</u> ย เ <u>ป</u> น <u>ห</u> มา <u>ห</u> ย <u>ุ</u> ร <u>ู</u> ป <u>า</u> ม <u>ป</u> า <u>น</u> ด <u>แ</u> ม <u>เ</u> จ <u>ำ</u> ก <u>ั</u> ส <u>ว</u> า <u>๒</u>	1/4/4 ทรงคัปปะยังกุมมารเทียง ๑๐ เดือนมาแล้ว เลยเล่า ประสูติลูกไคกุมมานามมะหน่อลำชาย เป็นมหาหุขรูปงามปานแถม เขากัสวา๒

ตัวอย่างอักษรไทยน้อย จากเรื่องมหาหุข

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

ธัญญพัทธ์ มิตรศรีณย์ภัทร

ที่อยู่

869 / 50 ซอยเชลียง1 ถนนบางนา - ตราด บางนา กรุงเทพฯ
10260 เบอร์โทรฯ 02-3989099

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2536

จบการศึกษาระดับมัธยมปลายจากโรงเรียนมัธยมวัดธาตุทอง

พ.ศ.2541

จบการศึกษาปริญญาตรีเศรษฐศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1)

วิชาเอกการประชาสัมพันธ์ วิชาโทการโฆษณา

คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

พ.ศ. 2546

ศึกษาต่อระดับปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย

ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร